
BEZDĚZ

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK ČESKOLIPSKA

16/2007

Tento svazek sborníku Bezděz byl vydán za finančního příspěví kulturního grantu města České Lípy.

ISBN 978-80-86319-00-1
ISSN 1211 9172

ČLÁNKY A STUDIE

KUNÍK Z WEITMILE „PLEBANUS IN LIPA“ A JEHO ROD

Jaroslav Panáček

Jaroslav Panáček: *Kuník of Weitmile „plebanus in Lipa“ and his clan*

The most significant burgess family of Česká Lípa in the pre-Hussite time were members of the Weitmile clan. They would rank among the city council members and hold prominent offices such as mayor, perhaps also a judge; also prominent clerical authorities stemmed from the background. In Česká Lípa probably also the chronicler Beneš Krabice of Weitmile was born. His prestige in town affairs was however surpassed by Kuník of Weitmile, who occupied the parish of Česká Lípa as a vicar after his uncle Jan from 1380 until 1422. He was a participant and most likely also the initiator in building up three new churches as well as a number of altars in the parish church of St. Peter & Paul. He procured numerous foundations for the parish Česká Lípa, so under his influence it could rank among the foremost clerical benefices in North Bohemia.

Kromě Berků z Dubé – majitelů hradu, panství a města – disponoval v době do husitských válek největším vlivem v České Lípě měšťanský rod Weitmilů. Jeho příslušníci zastávali ve městě nejvýznamnější funkce, takže byla vyslovena i hypotéza o možné lokátorské účasti Weitmilů na založení města Jindřichem z Lipé někdy v letech 1305–1319 (Panáček 2002, 20–21). Bývali členy městské rady, několikrát jsou doloženi jako purkmistři a snad k nim patřil i dědičný rychtář Frenclin, připomínaný v letech 1370–1371. Nejvíce osob z tohoto rodu se věnovalo duchovní dráze. Najdeme mezi nimi faráře, arcijáhny a zejména kanovníky. Bezesporu nejznámější osobou rodu Weitmilů byl ředitel stavby chrámu sv. Víta v Praze a slavný kronikář doby Karla IV. Beneš Krabice z Weitmile, jenž se pravděpodobně v České Lípě narodil (Sovadina 1978). Při důležitosti, jaká byla v tehdejší době přikládána církevnímu životu, však mnohem větší význam pro město měli dva duchovní: Jan a Kuník z Weitmile. Po dvě třetiny století řídili českolipskou faru a ovládali ve městě

veškeré náboženské dění, jež svým vlivem prostupovalo celý tehdejší život. Jan nejméně od roku 1356 do roku 1380 a Kuník od té doby až do roku 1422, takže byl českolipským farářem téměř po neuvěřitelných 42 let.

Českolipská větev rodu z Weitmile

Rytířskému, později panskému rodu z Weitmile byla již několikrát věnována pozornost, ať již v rámci českých zemí (Tomek 1893, 173–174; Král z Dobré Vody 1898, XXXIX; Sedláček 1899; Bernau 1903, 653–654) nebo pouze České Lípy (Anonym 1924; Kašpar 1992, 115–124). V posledních desetiletích se pak Weitmily zabývaly tři práce, zaměřené na výrazné postavy tohoto rodu. Početnou literaturu a její závěry, týkající se kronikáře Beneše Krabice z Weitmile a jeho vztahu k České Lípě, shrnul M. Sovadina (1978). Protonotáře královské kanceláře Václava IV. Vlachníka z Weitmile († 1399), autora zajímavé literární památky – básně O vínu a modlách, představil J. V. Polc (1996). Stejnými osobnostmi rodu (kronikář Beneš Krabice, protonotář Vlachník) a osobnostmi české větve pocházející z moravské žerotické linie (Beneš, Šebestián, Hynek) se zabýval V. Štorek (2003). Naposledy se pokusil M. Sovadina v rámci své zásadní práce o Jindřichu z Lipé (2003, 40–43) o postižení lenního vztahu Weitmilů k pánům z Lipé. V genealogii celého rodu i českolipské měšťanské větve však stále přetrvává mnoho nejasností. Patrně se je nepodaří nikdy zcela objasnit, ale řadu nových poznatků na základě studia pramenného materiálu, zejména vzhledem k českolipské větvi rodu a osobě Kuníka z Weitmile, se snaží přinést následující řádky.

Původně rytířský rod, jehož rodová tvrz Weitmile stávala poblíž Smrkovic v Hradeckém kraji (Sedláček 1887, 326), se objevil v Čechách za vlády Jana Lucemburského. Všichni Weitmilové užívali erbu s bílým žernovem na červeném štítě, přičemž otvor v žernovu se různil od kulatého přes čtverhranný až ke kypřici (Sedláček 1925, 256–257; týž 2002, 427–428; týž 2003a, 224–225). Přikryvadla měli červená a bílá, v klenotu žernov s kytou z pavího peří (obr. 1). Některá zjevně česká křestní jména (Pešek, Beneš, Kuník, Vlachník) a projevy náklonnosti k českému jazyku i národu, jež osvědčuje zejména Beneš Krabice ve své kronice Pražského kostela (Sovadina 1978, 23), by svědčily o českém původu nebo alespoň o usazení v Čechách již ve 13. století. Přesto býval prapůvod rodu na základě etymologie jména (resp. přídomku) hledán až v Durynsku, kde prý získali majetek výrobou indiga z byliny borytu barvířského (= něm.

Waid, odtud Waidmühle, tj. mlýn na boryt; Tragl 1896, 2). Jindy byli považováni dokonce za spřízněné s Lucemburky (Emler 1884, XXII–XXIII). Úplně stranou ponechávám vybájenou rodovou pověst, poprvé uvedenou k roku 1081 Václavem Hájkem z Libočan (1819, list CXXXVII) a poté Bartolomějem Paprockým (Sedláček 1887, 326; Štorek 2003, 229). Dodnes však v otázce jejich původu není jasno.

Prvním známým členem rodu je Pešek (Petr), který v roce 1319 vystavěl hrad Střekov a přijal jej od krále v léno (RBM III, 199, č. 483; pečeť s opisem S. PETRI. D+ WITENMVL+ viz Sedláček 2003b, 336). Patrně týž Pešek Krabice byl v roce 1349 zemským sudím a lovčím v Trutnovském kraji (RBM V-2, 310, č. 621). V témže roce se však vyskytuje ve stejné funkci lovčího Beneš z Weitmile, snad Peškův syn, spolu se svými bratry, bohužel nejmenovanými (RBM V-2, 341, č. 684). Nejspíše již před tímto rokem došlo k rozdělení Weitmilů na českou (resp. českolipskou) a moravskou větev, které snad možno klást do souvislosti s odchodem weitmilovských leníků s Jindřichem z Lipé v roce 1319 na Moravu (Sovadina 2003, 38), neboť se pak často objevují jako svědkové na listinách synů Jindřicha z Lipé. Již v roce 1337 se uvádí Mikuláš z Weitmile na Vrahovicích (RBM IV, 855, č. 2190), roku 1341 Hugo, Beneš a Otto z Řeznovic (RBM IV, 417, č. 1038), v letech 1343–1346 bratři Zdislav a Beneš a Zdislavův syn Beneš z Weitmile na Moravě (RBM IV, 496, č. 1248; 646–647, č. 1626; 685, č. 1708). Otto z Weitmile na Jaroslavicích (RBM V-1, 19, č. 29) a poté Pešlín z Weitmile byli v 50. letech 14. století purkrabími pánů z Lipé na Moravském Krumlově (RBM V-1, 37, č. 75; 59, č. 112; 76, č. 131; 80, č. 140). Hlavním sídlem rodu a kolébkou dalších větví se na Moravě staly Žerotice, po nichž se psal Beneš již roku 1351 (RBM V-3, 504, č. 1021). Odtud odvozuje svůj původ větev usazená v Hagenau a na Hüneburgu v Alsasku (po roce 1376), odtud počíná v 15. století nový rozrod Weitmilů v Čechách na Chomutově, Mostě a Postoloprtech. Výčet moravských Weitmilů slouží pouze k upřesnění jejich rozrodu, avšak tato pokračování weitmilovského rodu nejsou tématem předkládané práce.

Ve 14. století pokračoval v Čechách vývoj rodu Vilémem Krabicí z Weitmile, který 13. května 1356 věnoval své manželce Přibě z Martinic 200 kop grošů na tvrzi a dvoru Weitmile (RTB I, 418). Jak a kdy se usadili Weitmilové v České Lípě nevíme, snad tu mohli být s Jindřichem z Lipé již při založení města (Panáček 2002, 20–21). Bohužel, písemné zprávy z první poloviny 14. století o České Lípě prakticky mlčí. Poprvé se zde uvádí Jan jako lipský farář v roce 1356 (RBM VI, 141–142, č. 276),

ač genealogicky nejstarším doloženým Weitmílem v České Lípě je jeho otec Beneš Krabice starší, který zemřel před rokem 1363 a měl bratra Konráda v Praze (Tomek 1893, 174). Snad byl jejich bratrem i Walram, otec Jakuba a tím i Jindřicha a Nýčka, zmíněný v roce 1406 (APH Praha, LE VII, sign. CIII/5-A, fol. 72a–73b), a Hermann, podle jehož poslední vůle založili v roce 1371 lipský rychtář Frenclín a Jindřich a Jakub z Weitmíle oltář Nejsvětější Trojice a sv. Zikmunda ve farním kostele v České Lípě (LE I, 85, č. 174). Až do husitských válek se v České Lípě setkáváme prokazatelně se čtrnácti, nikoliv pouze s osmi (Sovadina 1978, 20), nositeli přídomku „z Weitmíle“ (obr.2) a při započítání osob ženského pohlaví dosahuje toto číslo dvaceti.

Z pramenů vychází najevo, že Beneš Krabice starší měl syny Beneše, Jana a Petra. Všichni tři bratři, označení jako synové Beneše Krabice, založili v roce 1363 oltář Panny Marie a sv. Anny (později označovaný pouze jako sv. Anny) ve farním kostele v České Lípě (LE I, 42–43, č. 81). Beneš, pravděpodobně nejstarší ze synů, byl pozdější ředitel stavby chrámu sv. Víta v Praze a kronikář Karla IV. Jeho busta je umístěna v triforiu chrámu sv. Víta v Praze a nápis pod ní uvádí, že zemřel 27. července 1375. Druhý syn Jan byl nejpozději od roku 1356 českolipským farářem a setrval v této funkci do roku 1380, kdy se stal hradeckým arcijáhнем. V letech 1378 až 1384 byl také kanovníkem Pražského kostela a zemřel 16. července 1395. Třetí syn Petr získal již před rokem 1363 (prý již roku 1350; Paudler 1884, 58) statek Slivno (dnes Horní Slivno) západně od Benátek nad Jizerou. Jeho vztahy k České Lípě a k Hynku Berkovi z Dubé však patrně přetrvávaly (snad byl jeho leníkem), neboť byl jedním z pečtitelů listiny z 23. března 1381, kterou potvrdil Hynek Berka lipským měšťanům práva podle města Žitavy (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa, listina inv. č. 1).

Petr Krabice z Weitmíle, seděním na Slivně, měl nejméně dva syny: Kuníka a Zikmunda. Kuník byl v letech 1380–1422 českolipským farářem a nepochybně nejvýznamnější osobou z tohoto rodu pro Českou Lípou. Protože Kuník se věnoval duchovní dráze, zdědil jeho bratr Zikmund otcovský statek Slivno. K němu získal před rokem 1410 nějaký statek v Roztokách, kde seděl, a okolo roku 1420 Košátky. Přesto se i v České Lípě patrně občas pohyboval, například když v roce 1406 s bratrem Kuníkem darovali k oltáři sv. Anny, založenému jejich otcem, plat 6 kop grošů (RL č. 159) a poté v letech 1410, 1415 a 1421, kdy k tomuto oltáři prezentovali s bratrem Kuníkem oltářníky (LC VII, 13–14, 143; VIII, 3). K Weitmílům na Slivně přiřazuje J. Kašpar (1992, 120) i údajného faráře

v kostele sv. Filipa na Starém Městě pražském Jana ze Slivna v roce 1421. Nutno však konstatovat, že žádný Jan ze Slivna není jako farář u sv. Filipa označen. Ve svědečné řadě zápisu soudních akt konsistoře o rozhodčí při na českolipské faře v roce 1421 (AICP VII, 137) jsou uvedeni: „*dd. Johanne in Slywna et Jacobo s. Philippi et Jacobi Maioris civitatis Prag. ecclesiarum plebanis*“. Podle znění zápisu byl farářem u sv. Filipa a Jakuba na Starém Městě pražském Jakub a Jan byl plebánem ve Slivně. S největší pravděpodobností neměl s rodem Weitmilů nic společného, neboť přišel do Horního Slivna v roce 1412 z Pertoltic (LC VII, 67). Zemřel v roce 1423 (LC VIII, 52). Většina autorů weitmilovské literatury (Sedláček 1899; Bernau 1903, 653; Anonym 1924, 19; Sovadina 1978, 18; týž 2003, 40) počítá k synům Petra ze Slivna kromě Kuníka a Zikmunda i Jindřicha a Jakuba (Jaklina) z Weitmile. Toto tvrzení však nemá oporu v písemných pramenech. Nikde nejsou všichni čtyři označeni jako jeho synové, nikde nevystupují společně, naopak se vyskytují odděleně – Kuník a Zikmund, Jindřich a Jakub (příp. Nýček). Kuník a Zikmund jsou označeni jako rodní bratři (fratres uterini) v roce 1406 (RL č. 159), kdy darovali věčný plat 6 kop grošů k oltáři sv. Anny, založenému jejich předky. Protože jejich strýcové Beneš a Jan byli duchovního stavu, je jasné a vyplývá to i z dalších pramenů, že jejich otcem byl Petr ze Slivna.

Jindřich a Jakub (Jaklin) z Weitmile se vyskytují poprvé ještě spolu s bratrem Nýčkem a pravděpodobně jejich příbuzným Frenclinem, lipským rychtářem, 3. května 1370, kdy koupili roční plat 3 kopy grošů bez 15 grošů ve vsi Bohaticích (LE I, 83, č. 171). Znovu pak 23. března 1371 již bez bratra Nýčka, kdy koupili další roční plat 2 a půl kopy a 3 a půl groše ve vsi Kozly (LE I, 83 – 84, č. 172). Těmito platy nadali 14. června 1371 jimi založený oltář Nejsvětější Trojice a sv. Zikmunda ve farním kostele jako naplnění poslední vůle Hermanna z Weitmile (LE I, 85, č. 174). K tomuto oltáři pak, od roku 1387 již bez Frenclina, prezentovali oltářníky. Domnívám se, že onen Hermann mohl být otcem Frenclinovým a strýcem Jindřicha, Jakuba a Nýčka a tudíž mohl být i bratrem Beneše Krabice staršího (a Konráda). Není pravdou tvrzení, že roku 1371 mizí Jaklin z pramenného materiálu (Sovadina 1978, 19). Naopak, Jaklin (Jeklin, Joklin), označený jako Sedlár (Setler, sellator) ve společnosti svého bratra Jindřicha (Heincz, Henczo) stále prezentuje k jimi založenému oltáři, v roce 1391 dokonce jako purkmistr (LC V, 103), a v letech 1406 a 1407 již pouze sám k těmto oltářům jako „*Jacobus dictus Setler*“ resp. „*Jacobus sellator*“ (LC VI, 190, 208–209). V roce

1406 se při založení oltáře Božího Těla a Panny Marie ve farním kostele (APH Praha, LE VII, sign. CIII/5-A, fol. 72a–73b) vypočítává příbuzenstvo Jakuba Weitmila. Dovídáme se tak, že jeho otcem byl Walram a jeho syn Jakub, který zemřel tohoto roku, měl ještě bratry Jana a Marka.

Stejně tak se nezakládá na pravdě, že rokem 1396 končí zprávy o Jindřichovi (Sovadina 1978, 20). Ten byl v letech 1389 a 1393 purkmistrem a naposledy prezentoval s bratrem Jaklinem oltářníka k jimi založenému oltáři v roce 1402 (LC VI, 77). Protože v roce 1406 se vyskytuje Eliška, vdova po lipském měšťanu Jindřichovi (LE V, 698, č. 947) a téhož roku prezentuje k oltáři Nejsvětější Trojice ve farním kostele již pouze samotný Jakub Sedlář (LC VI, 190), je jasné, že před tímto datem Jindřich z Weitmile zemřel. Prezentacemi z roku 1402 a 1406 k oltáři Nejsvětější Trojice je také ohraničeno období zpráv o Jaklinovu synovi Jakobovi. Ten byl právě v roce 1402 prezentován jako oltářník svým otcem a strýcem k jimi založenému oltáři a v roce 1406 nahrazen Mikulášem z Holešic, neboť nečekaně zemřel. O dalších Jakobových synech Janovi a Markovi již byla řeč, o potomcích Jindřicha z Wetmile nevíme a jiné zprávy o jejich bratru Nýčkově také nejsou.

Frenclin se vyskytuje jako dědičný rychtář v letech 1370–1371 při výše zmíněném zakládání oltáře Nejsvětější Trojice a sv. Zikmunda. Při následující prezentaci oltářníka v roce 1387 k tomuto oltáři jsou již jako majitelé podacího práva uvedeni pouze Jakub a Jindřich (Joklin Setler a Henczo) z Weitmile (LC III–IV, 191). Frenclin tedy patrně před tímto rokem zemřel. V roce 1406 se sice uvádí jakýsi lipský měšťan Frenclin (AICP V, 258, č. 1023), ale není jako rychtář označen, ačkoliv téhož roku se rychtářova dcera Anežka označuje jako „Agnes filia Frenclini judicis“ (tamtéž, č. 1026). Jde tedy patrně o jinou osobu.

Poslední známou generací českolipské větve rodu z Weitmile jsou potomci Zikmunda ze Slivna, bratra Kuníkova. Pisemné prameny uchovávaly jména dvou jeho následníků. Protože zprávy o nich přicházejí o dost později po roce 1422, kdy mizí zprávy o Zikmundovi, nelze říci, zda jde o jeho syny či vnuky. Snad byl jeho synem Jan Košátecký z Weitmile, který se připomíná od roku 1440 (AČ. 1/249) a zemřel mezi lety 1481 a 1485. Jeho manželkou byla Kateřina z Kopidlna a na Košátkách po něm zůstala jediná dcera Dorota, provdaná za Václava Bezdrůžického z Kolovrat (NA Praha, DZV 84 G 18). Slivno držel po Zikmundovi Václav Krabice z Weitmile, po němž zůstala v roce 1486 vdova Anežka z Nyněchova, která Slivno užívala, ale dědičné právo náleželo majitelům Košátek (Sedláček 1895, 394).

Pravděpodobnými příslušníky českolipské větve byli také majitelé Sovínek (severně od Benátek nad Jizerou). V roce 1390 byl jejich spoludržitelem, o rok později již držitelem, Jan Krabice z Weitmile (RTB I, 531), pak se zde roku 1446 připomíná Mikuláš Krabice z Weitmile (AČ 3/535). Jejich vztah k příslušníkům rodu na nedalekém Slivně však neznáme. Vedle výše uvedených členů českolipské větve rodu z Weitmile se v Čechách ve 14. a na začátku 15. století podle pramenů i literatury uvádí celá řada dalších osob s predikátem „z Weitmile“. V prvé řadě to jsou pražský kanovník Beneš Krabice zvaný starší († 1384) a jeho nevlastní bratr, rovněž kanovník pražský, Beneš Ůborek řečený mladší (1380–1390), oba z moravské linie rodu. K nim, nikoliv k české větvi rodu (Štorek 2003, 233), nutno počítat také královského protonotáře Vlachníka († 1399). Byl prý synem jakéhosi Jana Henslina Krabice a v letech 1383–1384 studoval v Padově spolu s bratrem Janem. J. V. Polc (1996, 341) pokládá Vlachníkovu bratra Jana za bývalého lipského faráře a hraddeckého arcijáhna († 1395). Známe-li Jana již od roku 1353 a jako lipského plebána od roku 1356, byl nejspíše o celou generaci starší než Vlachník. Nutno tedy Vlachníka počítat téměř s jistotou k moravské žerotické větvi, jak doložil rodinnými vztahy k ní již V. V. Tomek (1893, 173). Dále se v Čechách vyskytuje ještě celá řada dalších osob se stejným příjmem či přídomkem (Jaroslav z Weitmile 1376–1377 protonotář královské kanceláře, Otík Krabice z Medonos a Jan, jeho syn 1407, Jan Prudota z Weitmile, odjinud z Liběchova, Jan Krabice z Rudečka př. 1409, Bedřich řeč. Soběhrd z Weitmile 1440, aj.), jejichž spojení s českolipskou větví však neznáme a nevíme ani, kam je do weitmilovského rozrodu zařadit.

Českolipská fara před Kuníkem z Weitmile

O založení a počátcích farního kostela v České Lípě písemné prameny mlčí. Na základě patrocinia sv. Petra a Pavla, jež nese celá řada kostelů podél dálkové trasy z nitra Čech do Lužice (Mělník, Dubá, Česká Lípa, Žitava, Zhořelec), bychom mohli jeho počátky hledat již ve 13. století (Bohác 1973, 376). Na druhé straně hovoří neověřená kronikářská zpráva o jeho (znovu)vysvěcení v roce 1312, což by mohlo souhlasit s předpokládaným založením města Jindřichem z Lipé v letech 1305–1319 (Panáček 2002, 8–10).

Z první poloviny 14. století dokládají prameny pouze přenesení církevní správy, resp. spíše pouze obvodu pro vybírání podýmného břevnovského kláštera, z Děčína do České Lípy před rokem 1341 (RBM IV,

404–405, č. 1012; Vaněk 2001, 45). Od kdy tvořila Lipá sídlo děkanátu nevíme, poprvé je tak označena na začátku šestého decenia při odvodu papežských desátků ve výši 1 kopy grošů (1352 RDP 76). To byla největší suma v celých severních Čechách, která svědčí o zámožnosti lipského benefícia, výjimku tvořila pouze bezdězská fara královského založení se 2 kopami grošů (1352 RDP 84). Jména správců českolipské fary do té doby neznáme, takže vzhledem k délce funkčního období weitmilovských plebánů Jana a Kuníka jsou oba spolu s Benešem, jenž byl lipským farářem pouze sedm měsíců v roce 1380, jedinými známými až do husitských válek.

S Janem z Weitmile se poprvé setkáváme 27. května 1353, kdy Konrád, představený kostela sv. Mikuláše v Brně, schválil prodej věnného domu Ješkem, bratrem plebána od sv. Jakuba, lékaři Vavřincovi a jeho dědicům (AMB, A 1/3 – Sbíрка rukopisů a úředních knih, rkp. č. 39, Nejstarší městská kniha brněnská, fol. 108v). Protože plebánem u sv. Jakuba byl již od roku 1350 pozdější kronikář Beneš Krabice z Weitmile (Bláhová 1987, 568), je oním bratrem Ješkem náš Jan. Nebyl však u sv. Mikuláše farářem, jak M. Bláhová tvrdí (tamtéž). Jako lipský farář je označen již o tři roky později, kdy vystupuje opět po boku svého bratra, který 4. února 1356 směnil s pražským kanovníkem Heřmanem prebendu u sv. Jakuba v Brně a kanovnictví u sv. Jiljí na Starém Městě pražském za úřad kanovníka kostela Pražského (RBM VI, 141–142, č. 276). Znamená to, že se Jan stal lipským plebánem někdy mezi lety 1353 a 1356. Jan z Weitmile spolu se svými bratry Benešem a Petrem ze Slivna a strýcem Konrádem zakoupili v roce 1359 dům na Hradčanech, který se tak stal patrně Janovým útočištěm při občasných pobytech v Praze (Tomek 1893, 174). Všichni tři bratři se zasloužili také o vznik prvního vedlejšího oltáře (kromě hlavního) ve farním kostele v Lipém. Na počest Panny Marie a sv. Anny založili a nadali ročním platem 3 a půl kopy grošů 7. března 1363 oltář s tímto zasvěcením (LE I, 42–43, č. 81). V České Lípě však v té době žili další Weitmilové, kteří nechtěli v konání bohudělných skutků zůstat pozadu. Jindřich a Jakub (Jaklin) z Weitmile spolu s bratrem Nýčkem a pravděpodobně jejich příbuzným Frenclinem, lipským rychtářem, koupili – jak již bylo uvedeno – v letech 1370 a 1371 roční platy ve vsích Bohatice a Kozly, kterými nadali 14. června 1371 se svolením patrona Jindřicha Berky z Dubé jimi založený oltář Nejsvětější Trojice a sv. Zikmunda ve farním kostele (LE I, 85, č. 174). Oltář ležel „vedle prvního sloupu zprava, když se přichází do kostela“ (*juxta columpnam primam a dextris, cum transitur ad ecclesiam*). V zápise o tomto aktu je českolipský

farní kostel poprvé označen svým patrociniem, dokonce jako „*basilika SS. Petri et Pauli app.*“ Bohatě nadaný oltář s platy v celkové výši 9 a půl kopy grošů spravoval klerik Jan, syn Jakuba Herwarda z Dolní Libchavy, jmenovaný 1. září téhož roku (LC II, 56).

Mezi četné majetky lipské fary patřil i mlýn zvaný Treskovský na řece Ploučnici pod městem Lipou. Jeho polohu neznáme, F. Hantschel (1911, 405) jej ztotožňoval s tzv. Menším mlýnem pod městem, který později patřil Berkům z Dubé. 14. listopadu 1375 prodal farář Jan tento mlýn za 6 kop grošů Ješkovi z Konojed. Za tyto peníze, k nimž přidal ještě větší díl vlastních, zakoupil pro farní kostel celkem za 17 kop grošů louku s jakýmsi doplňkem, zvaným „*iworczat*“ (?), rozkládající se pod hradem Klinštejnem u Horní Libchavy (LE I, 110, č. 229). Vzhledem k ceně louky muselo jít patrně o hodnotný doplněk, když louka stála téměř třikrát více než mlýn.

V roce 1378 se stal i Jan, stejně jako jeho bratr a několik dalších příbuzných, jedním z třiceti kanovníků metropolitní kapituly. Byl jím až do roku 1384 (Tomek 1893, 173). Jan však mířil ještě dále. 18. ledna 1380 rezignoval na úřad lipského faráře a směnil beneficium s hradeckým arcijáhnem Benešem (LC III–IV, 120). Jako jeden z deseti arcijáhnů sídlil nyní v Praze a spravoval oblast s dvanácti děkanáty, největším počtem děkanátů ze všech arcijáhenství. Jak již bylo zmíněno výše, je Jan pokládán mylně za bratra Vlachníka z Weitmile, s nímž měl studovat v letech 1383–1384 v Padově (Polc 1996, 341). Je zjevné, že na to byl již poněkud stár, přesto se vyskytuje v konfirmačních knihách až do roku 1390 při prezentacích plebánů. Zemřel 16. července 1395 a byl pochován před kaplí sv. Václava v pražském metropolitním chrámu (Tomek 1893, 174).

Po rezignaci Janově na místo lipského faráře se stal 18. ledna 1380 novým plebánem bývalý hradecký arcijáhen Beneš, který však během půl roku zemřel. Zda se tak stalo v důsledku jeho stáří nebo moru, který právě v letních měsících roku 1380 zachvátil kromě jihu a východu téměř celé území Čech, nevíme. Jisté je, že počet uprázdněných církevních obročí nebývale narostl a vzrostla poté i nadační a benefiční aktivita měšťanů (Panáček 2003, 168 ad.). Je pravděpodobné, že pokud k tomu nedošlo již za Jana z Weitmile (Anonym 1924, 19), vznikla právě za moru 1380 myšlenka postavit v Lipém nový kostel zasvěcený Panně Marii. Nasvědčoval by tomu i fakt, že přesně po 300 letech se opakující morová epidemie vedla po roce 1680 k založení tzv. morového oltáře právě v kostele Panny Marie a nikoliv ve farním kostele.

Lipský plebán Kuník z Weitmile

Rodinné a příbuzenské vztahy Kuníka z Weitmile jsme již poznali. Stejně jako jeho strýcové Beneš Krabice a Jan měl nepochybně díky svému legitimnímu původu z řad nižší šlechty usnadněn vstup na kněžskou dráhu. Přispíval k tomu jistě i fakt, že pocházel z významného severočeského města, jehož farní kostel s oltářními beneficii nadanými jeho rodinou byl i sídlem lipského děkanátu. Bez těchto předpokladů bylo obtížné, ba nemožné, dosáhnout církevní kariéry. Prvním předstupněm uchazečů o svěcení byla nutnost získat určité vzdělání. I v tom měl Kuník patrně situaci usnadněnu. Jeho strýc Jan byl nejméně od roku 1356 lipským farářem. Nevíme, zda již v době Kuníkova mládí zde existovala farní škola (doložena je až 1391; RL č. 76), ale i prostřednictvím svého strýce mohl nepochybně získat základní vzdělání včetně znalostí latiny i elementárních základů teologie a církevních předpisů. Ani o tomto, ani o dalších stupních Kuníkova vzdělání před nástupem do úřadu však nejsme bohužel zpraveni. Jisté je, že ještě před příchodem na lipskou faru se stal klerik Kuník kanovníkem kapituly u sv. Apolináře na Novém Městě pražském (Sedláček 1899, 1062).

Po smrti faráře Beneše byl 22. srpna 1380 prezentován lipskou vrchností a majitelem podacího práva Hynkem Berkou z Dubé na zdejší faru Kuník z Weitmile (LC III–IV, 133). Nepochybně se tak stalo vlivem Kuníkova otce Petra ze Slivna, o jehož úzkých vztazích k Hynku Berkovi již byla řeč. Kanovnické prebendy při kolegiálním kostele u sv. Apolináře, ač méně výnosné než kanovnictví kostela Pražského nebo Vyšehradského, se Kuník nevzdal. Stejně jako jiní duchovní té doby užíval spolu s lipskou farou i tohoto benefícia (Tomek 1893, 186).

Jak bylo již zmíněno, chystali se lipští měšťané založit kostel Panny Marie na severním předměstí. Za tím účelem zakoupili 3. března 1381 od Hynka Berky Hohensteinského roční plat 8 kop grošů v Horní Libchavě, k němuž přidal lipský farář Kuník ze svých zdrojů plat 1 kopy grošů ve vsi Radeč (LE II, 176–177, č. 314). Městská rada s purkmistrem Petrem Mračkem přislíbila ještě roční plat 2 kopy grošů a nadala 28. dubna 1381 těmito příjmy s Kuníkovým svolením hlavní oltář v nově založeném kostele Panny Marie (tamtéž). Správcem nového kostela, nazývaného někdy v pramenech i jako kaple, byl oltářník, který podléhal farářům Kuníkovi. Kromě toho spravoval Kuník i kostel v Dobranově, který náležel jako filiální k lipské faře. Kuník se v roce 1382 zapsal na pražskou právnickou fakultu, kde studoval současně se svým vzdáleným příbuzným

Vlachníkem z Weitmile (Polc 1996, 340). S tím patrně souvisí i ukončení jeho kanonikátu u sv. Apolináře, ale náhradou se stal v Praze kanovníkem kapituly u sv. Jiljí (tamtéž).

Jedním z konšelů byl v době založení kostela Panny Marie také Jindřich z Weitmile. Byl členem městské rady i v roce 1388, kdy město darovalo kaplanovi mariánského kostela Ondřejovi dům u hřbitova okolo kostela Panny Marie za městskými hradbami (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa, listina inv. č. 31). Městský areál v hradbách již patrně v té době nedostačoval a vyrůstala předměstí. Na severním již stál od roku 1381 kostel Panny Marie. V roce 1389 se stal purkmistrem Jindřich z Weitmile a pod jeho vedením podnikalo město kroky k založení dalšího kostela, tentokrát na východní straně města. Zakoupilo od tehdejšího pána města Hynka Berky Hohensteinského roční plat 8 kop grošů ve vsi Písečná a jím nadalo právě zřízený hlavní oltář v nově zbudovaném kostele sv. Kříže na východním předměstí (LE III, 317–318, č. 463). Současně město znovu nadalo hlavní oltář v kostele Panny Marie ročním platem 8 kop grošů ze vsi Bořetín a Stráž (LE III, 319, č. 464). Město se tak stalo patronem dvou předměstských kostelů a Kuník správcem farnosti, která se skládala ze tří kostelů v Lipém a filiálního kostela v Dobranově.

Devadesátá léta 14. století znamenají také další rozkvět farního kostela. Kuník získal promyšlenými transakcemi nové příjmy pro kostel a kromě postranních oltářů sv. Anny a Nejsvětější Trojice zřízených již za Jana z Weitmile, byly fundovány další čtyři oltáře. Velkou událostí bylo 5. června 1391 založení oltáře sv. Václava a Ludmily Hynkem Berkou Hohensteinským, který k bohatě obdarovanému oltáři ustanovil čtyři oltářníky. Kromě sloužení pravidelných dvou mší denně se zvoněním měli oltářníci celebrovat řadu dalších mší včetně zpívaných. Celkový roční plat 24 kop grošů ze vsi Robeč, Popelov, Rayger, Písečná a předměstí lipského byl doplněn řadou příjmů naturálních, darem domu pro oltářníky a platy pro školmistra farní školy i zvoníka (LE IV, 378–379, č. 529). Dům pro oltářníky ležel u hřbitova mezi školou a domem jeptišek (*domum cimiterio adjacentem, quae inter scolam et domum monialium est sita*). Tato zpráva je jediným dokladem existence zmíněného domu jeptišek, o němž jinak prameny mlčí. Církevní komunita českolipské farnosti byla v té době již dosti početná. Čítala nejméně na půl druhé desítky osob (farář, oltářníci, choralista, tj. správce kůru, kostelník, hlavní učitel farní školy, zvoník aj.) a stále narůstala, čímž zařazovala zdejší farní kostel mezi ty nejvýznamnější (Hledíková 2001, 44) – nicméně žádné zprávy nehovoří o ženách. Žádný ženský klášter nebo ústav podobného druhu (bekyně?)

není v České Lípě doložen. Oltář sv. Václava a Ludmily, označovaný v dalších pramenech též jako oltář zemských patronů, jmenovitě Víta, Václava, Jiřího, Vojtěcha, Prokopa a Ludmily, je zajímavý také tím, že byl umístěn v boční kapli nazývané v pramenech „kaple Čechů“ (1392 *capella Boemorum*, LC V, 136).

Stejně jako v případě kostela Panny Marie byl hlavní oltář v kostele sv. Kříže založen či fundován podruhé. Důvody tohoto počínání neznáme. 29. dubna 1394 upsal k oltáři sv. Kříže v kostele téhož jména na předměstí lipském Jindřich z Weitmile se svolením městského faráře Kunika roční plat 8 kop grošů a 2 parvů na poplatných lidech ve své vsi Záluží (LE IV, 405, č. 563). Mše, které měl sloužit choralista farního kostela Jakub, měly být celebrovány „při oltáři po levé ruce“ (*in altari, quod est situatum in sinistra manu*). Protože hlavní oltář by měl být umístěn v čele kostela, zdá se, že buď ještě nebyl kostel dostavěn nebo nebyl ještě samotný oltář dohotoven a mše byly slouženy u náhradního oltáře (Kašpar 1992, 213–214). Téhož roku, 12. května, prodal farář Kuník se svolením Hynka Berky z Dubé, pána na Lipém, za 90 kop grošů českých poplužní dvůr náležející farnímu kostelu měšťanu Václavu Sprinclovi (LE IV, 408, č. 566). Za tyto peníze zajistil Kuník pro svůj kostel pravidelný roční příjem 9 a půl kopy z polovice vsi Častolovic. Hned následujícího roku získal farář pro svůj kostel další příjem. Lipský měšťan Petr Reychel a jeho žena Kuna darovali 1. října 1395 na sloužení čtyř mší ročně za spásu jejich duše plat 1 kopy grošů pražských, jež vycházel z jejich chlebných krámů (*maccellis panum*) a z jejich domu v ulici, kudy se jde ke kostelu Panny Marie za hradbami města (*ubi itur ad Ecclesiam S. Mariae extra muros civitatis Lipensis*) (LE IV, 426, č. 591).

V následujícím roce získal farní kostel, nepochybně přispěním Kuníkovým, dva nebo dokonce tři nové postranní oltáře. Oba první založili měšťané, v tomto případě zástupci nejvýznamnějších českolipských měšťanských rodů: Weitmilů a Pflugů. Nejprve 11. dubna 1396 nechal zřídit Jindřich z Weitmile za spásu své duše i svých potomků oltář sv. Kříže u sloupu ze strany protilehlé kostelní věži (*altare S. Crucis circa columpnam aut statuam ex opposito turris Ecclesiae situatum*) (LE IV, 437–438, č. 605). K oltáři věnoval roční plat 12 kop a 9 grošů pražských, vázaný na poplatných lidech ve vsi Záluží. Hned následující den, 12. dubna, založili synové Mikuláše Pfluga Roman, Marek a Matouš pro spásu svých duší i duší jejich potomků oltář Panny Marie „při vstupu do kostela po levé ruce, kudy vchází zástup“ (*in sinistra manu sicut chorus intratur*). Oltář byl nadán ročním platem 8 kop grošů od sedmi poplatných

lidí ze vsi Lhotice (LE IV, 438, č. 606). Ustanovený oltářník Mikuláš si měl najmout k ruce ještě klerika. V obou případech náleželo patronátní právo k oltáři jeho zakladatelům s tím, že po jejich smrti připadne městu. Patrně ještě tohoto roku nebo následujícího založila lipská vrchnost, tedy buď Jindřich Berka, syn Hynka Berky Lipského, nebo Hynek Berka Hohensteinský mladší, ve farním kostele oltář sv. Vavřince. Zápis o jeho založení se nedochoval, ale jeho správcem se stal 24. dubna 1397 mnohoobročník Adam, farář z Počedělic, který vedle dalších prebend ve Vratislavi a Olomouci získal i úřad správce tohoto oltáře (MVB V/2, 625–626, č. 1154). I když neznáme majetkové poměry tohoto benefícia, jednalo se patrně o dobře zajištěnou prebendu.

V listině Hynka Berky z Dubé z 21. prosince 1394, týkající se prodeje farního poplužního dvora (viz LE IV, 408, č. 566) a dochované v opise ze 17. století (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 2361, st.sg. BI/a.3., 2/261), vystupuje Kuník z Weitmile jako jeho kaplan: „*Cunico dictus de Weithmul plebanus in Lypa, capellanus noster*“. Patrně dobré vztahy s lipskou vrchností zajistily její přízeň farnímu kostelu, který potřeboval nutně určité úpravy. 27. dubna 1397 prodal Hynek Berka z Dubé za 109 kop grošů městu plat 7 kop a 20 grošů pražských zajištěný na sedmi selských usedlostech ve vsi Dobranov (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 2367, opis ve sbírce elenchů). Plat byl určen na účely stavby, opravy a výzdoby farního kostela (*pro omni reparatione aedificatione, reformatione rerum omnium et ornamentorum praedictae Ecclesie*). Kuník také 11. listopadu 1398 dosáhl povolení Hynka Berky z Dubé, aby si Duchek, správce oltáře sv. Anny, který založili Weitmilové, mohl postavit dům v prostoru farního dvora (*in area dotis seu curia plebani*), jenž by byl nadán stejnými právy, jakých požívá fara (LE V, 518–519, č. 695). Jak vidno, nabývala česko-lipská fara neustále dalšího majetku, takže dřívější 1 kopa papežských desátků narostla do roku 1399 na 1 kopy 20 grošů (RDP 76).

Trend získávání nových nadací ke kostelu sv. Petra a Pavla pokračoval i na počátku 15. století. Kuníkovy transakce přinášely další příjmy pro lipskou faru. 15. března 1400 potvrdil Kuník před generálním vikářem, že Petr Pecman z Mnichova, syn Vnučka ze Svojkova, vykoupil za 10 kop grošů plat 1 kopy grošů, který Pecman kdysi zřídil za spásu duší svého otce a matky, a postoupil jej lipskému kostelu a jeho faráři (LE V, 519–520, č. 697). Kuník pak za získané peníze a dalších 9 a půl kopy grošů koupil pro svůj kostel roční plat v Častolovicích se slibem sloužit výroční mši za Vnučka, jeho ženu i samotného Petra Pecmana. O pět let později, 17. ledna 1405, darovala Bětka, vdova po měšťanu Peškovi

Kirschlovi, farnímu kostelu roční plat 1 kopy a 4 grošů pražských, plynouc z polí a luk mezi pozemky alodiálního špitálu a vesnicí Dubice (*inter agros allodii hospitalis et villa Dubicz situatae*) (LE V, 620–621, č. 839).

V roce 1406 se dovídáme o existenci postranního oltáře také v kostele sv. Kříže. Eliška, vdova po lipském měšťanu Jindřichovi, věnovala 2. června tohoto roku oltáři sv. Filipa a Jakuba v kostele sv. Kříže na úhradu svíček plat 18 grošů z pozemků na lipském předměstí (LE V, 698, č. 947). Právní akt byl sepsán v Kuníkově sídle na lipské faře za přítomnosti litoměřického arcijáhna Jana Náze. Z předpokládané totožnosti Eliščina zemřelého manžela s Jindřichem z Weitmile lze vyvozovat možnost založení oltáře sv. Filipa a Jakuba právě jím.

Další bohaté beneficium bylo s pomocí Kuníkovou, za níž od fundátora obdržel 1 kopy grošů ročního platu, zřízeno ve farním kostele. Měšťan Jakub z Weitmile, řečený Sedlář (*Jacobus dictus Sellator*) nadal 21. října 1406 ročním platem 25 kop grošů nově zřízený oltář Božího těla a Panny Marie (RL č. 154). Plat byl pojištěn na vsích Strážovice a Kozly. Oltářník se zpěváky měl sloužit vyjmenované mši během roku za osoby, mezi nimiž je jmenován i fundátorův syn Jakub z Weitmile, jenž zemřel asi měsíc před touto fundací. Jakub Sedlář nezapomněl ani na chudé, z celkové sumy bylo určeno 8 kop grošů městu na vyživování chudých. Výjimečnost aktu byla podtržena vložení majetku fundátora ve Strážovicích a Kozlech Hynkem Berkou z Dubé do desek zemských.

Velká péče byla z Kuníkovy strany věnována ve farním kostele oltáři sv. Anny, který založil již v roce 1363 jeho otec Petr a strýcové Jan a Beneš. Spolu s bratrem Zikmundem ze Slivna darovali 3. prosince 1406 tomuto oltáři roční plat 6 kop grošů pražských, vyměřený na statcích ve vsích Radeč a Kojenice (RL č. 159). Podle J. Kašpara (1992, 179–180) nejde o Radeč na Českolipsku ale o Radeč severně od Nového Bydžova, původně ves s tvrzí a později ves Obora, nepřiliš daleko od rodového sídla pánů z Weitmile, tvrze u Smrkovic. Polohu Kojenic neznáme. Pro potíže s vlastnictvím uvedených statků byl plat záhy převeden do vsi Boreč severně od Slivna, kde je také listina datována. Dalšího půl kopy platu plynulo z majetku a luk rektora lipské školy Petra (*in hereditatibus et pratis Petri rectore scole ibidem in Lippa*). Ke stejnému oltáři získal ještě Kuník 2. února 1407 plat 1 kopy grošů od Hynka z Erkeřic, seděním ve Stružnici (RL č. 163). Plat za sloužení zádušních mší za Hynkova otce Hanuše, jeho matku a manželku plynul z Kerhartic, dnes zaniklé vsi v blízkosti Stružnice. Je možné, že s úpadkem či zánikem vsi Kerhartic souviselo převedení tohoto platu 10. srpna 1409 na poplatníky Mařika

a Petra ve vsi Radeč nedaleko Stružnice (*in villam Radicz alias Schossendorf*; RL č. 180).

V roce 1408 chtěla založit městská obec nový oltář ve farním kostele. Pro bližší nespécifikované problémy převzal starost o oltář včetně jeho patronátního práva pán města Hynek Berka Hlaváč a na den Všech svatých 1. listopadu 1408 založil oltář Všech svatých (APH Praha, AMK, LE IX, sign. III., 6, fol. 20a–21a). Zakládací listina je mimořádným pramenem pro poznání topografie České Lípy, neboť se zde objevují názvy ulic a míst ve městě. Plat 7 kop a 46 grošů, věnovaný oltáři Všech svatých, plynul z osmi masných krámů, z jedné chlebné lavice (*de uno scamno panum*), z lavice ševců (*de uno scamno sutorum*), z domů v ulici Panny Marie (*in platea beate Mariae*), z domu ve Špitální ulici (*in platea hospitalis*), v Zádušní ulici (*in platea dotis*). Součástí fundace byl i dar domu v Ševcovské ulici (*in platea sutoris*). Oltářníkem byl jmenován Hlaváčův kaplan František, takže je zřejmé, že Kuník již tuto funkci nezastával. O osm měsíců později, 2. července 1409, založil Hynek Hlaváč Berka ve farním kostele ještě jeden oltář, zasvěcený sv. Mikuláši a Kateřině (tamtéž, fol. 48a–48b). Byl to poslední postranní oltář ve farním kostele, který tak měl před husitskými válkami impozantní výbavu celkem devíti bohatě dotovaných postranních oltářů. K oltáři sv. Mikuláše a Kateřiny určil fundátor roční plat 8 kop a 25 grošů pražských a 8 haléřů, placený z majetku poplatníků ve vsi Kozly. Stejně jako u předešlého oltáře náleželo patronátní právo zakladateli a jeho nástupcům. Dobré vztahy lipského faráře k Hynku Hlaváčovi přinesly Kuníkovi, který byl již opět jeho kaplanem, 14. srpna 1409 další plat 4 kop grošů pro farní kostel (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa listina inv. č. 33). Hynek Berka mu prodal plat 2 a půl kopy z alodiálního dvora Petra Brennera v Zádušní ulici (*curia Petri Brenneri in platea dotis*) a 1 a půl kopy z alodiálního dvora Eberhardova ve Staré Lipě, který dříve náležel Jindřichu Weitmilovi (*curia Ebrehardi olim Hencz Weytmol ... est situatum circa antiqua Lippam*). Výminkou smlouvy bylo, že pokud by chtěli Berkové plat zrušit, musí koupit místo něj jiný plat 4 kop ve vzdálenosti maximálně tři mil od Lípy nebo zaplatit faráři náhradu ve výši 48 kop grošů. Další dva platy po 1 kopě grošů, které opět vycházely z alodu Petra Brennera v Zádušní ulici, věnovali Kuníkovi měšťané za sloužení zádušních mší 31. října 1409 (RL č. 183 a 184). Nejprve to byl Jakub, oltářník od sv. Kříže ve farním kostele, za duše svých přátel Nycze Roter a jeho ženy Kateřiny a pak paní Ludmila za duše svých rodičů Jakuba a Bětky, slanečkáře Mikuláše, jeho syna Anderlina, soukeníka Mikuláše Hartmana a dalších předků.

Oltář sv. Anny ve farním kostele poskytoval patrně svým oltářníkům (současně nejméně dva) dosti výnosnou prebendu. Oltářník Duchek, jemuž v roce 1398 dával majitel města svolení ke stavbě domu v prostoru fary (LE V, 518–519, č. 695), rezignoval 12. prosince 1410 na svůj úřad, do něhož prezentovali lipský farář Kuník a jeho bratr Zikmund z Weitmile, seděním v Roztokách, dosavadního správce filiálního kostela v Dobranově Ctibora (LC VII, 13–14). Stavba domu pro oltářníky se patrně neuskutečnila, a proto Hynek Berka Hlaváč potvrdil 2. dubna 1415 Ctiborovi původní listinu z 11. listopadu 1398, danou Hynkem Berkou Hohensteinským jeho předchůdci Duchkovi jako souhlas se stavbou domu na pozemku fary (RL č. 214). Oltářníci však měli napříště povinnost platit ze svého pozemku lipskému faráři Kuníkovi každý rok na svátek Narození Páně tři kapry nebo čtyři groše. Již předtím, 18. ledna tohoto roku, však rezignoval na svůj úřad další oltářník od sv. Anny Petr. Nahradil jej dosavadní kanovník staroboleslavské kapituly Václav, jehož prezentovali opět fundátoři oltáře Kuník a jeho bratr Zikmund (LC VII, 143).

Starý lipský farář Kuník se dočkal ještě dalšího rozšíření své farnosti, která kromě farního kostela sv. Petra a Pavla zahrnovala oba kostely na předměstích, Panny Marie a sv. Kříže, a filiální kostel v Dobranově. Přímou ve městě byl však kostel sv. Petra a Pavla jediný. V roce 1418 nechal postavit Hynek Berka Hlaváč, pán na Lipém a v té době lužický fojt, nový kostel (či spíše kapli) sv. Mikuláše v severozápadním nároží města u hradeb. Se souhlasem plebána Kuníka z Weitmile založil 7. října 1418 oltář stejného zasvěcení v nově zřízené kapli pro spásu své duše, duše svých předků a manželky Anežky ze Šternberka (RL č. 236). K oltáři náležel plat 7 kop grošů bez 10 penízků od poplatníků ve vsích Kozly, Bořetín a Vlčkovice (zaniklá ves jižně od České Lípy) a z alodu na lipském předměstí po pravé ruce, když se jde k Panně Marii, který drží Tacz Hoffman (*in suburbio ciuitatis mei Lipa, ubi itur ad beate Virginem in dextra manu, in alodio, quod tenuit Tacz Hoffman*). Správcem kaple byl jmenován přímo lipský farář Kuník, jemuž podléhal oltářník Petr Tempe. Podobně jako u kostelů na předměstí bylo i založení kostela sv. Mikuláše ještě jednou opakováno 5. prosince téhož roku, přičemž ubylo obdarování oltáře platem 2 kop grošů z alodu na lipském předměstí (APH Praha, AMK, LE XI, sign. III., 7, fol. 158b–159a).

Od začátku husitských bouří jsou již zprávy o Kuníkovi velmi sporé. Koncem května 1421 hrozilo nebezpečí, že se husitské houfy obrátí proti Lipému. Patrně 20. května padla do rukou husitů Bělá pod Bezdězem a 29. května se obležené Litoměřice vzdaly Pražanům. Husité však netáhli

na Lipou a bezprostřední nebezpečí bylo zažehnáno (RL č. 252, 253). V té době zemřel oltářník Ctibor, správce oltáře sv. Anny ve farním kostele, který spoluzakládal Kuníkův otec Petr ze Slivna. Jako nositelé prezentačního práva ustanovili proto 16. června 1421 Kuník se svým bratrem Zikmundem z Weitmile, seděním v Košátkách, nového oltářníka, jímž byl jmenován Časlav Penck ze Semstenbergu, klerik míšeňské diecéze (LC VIII, 3). Ještě v srpnu téhož roku je Kuník jmenován jako lipský plebán v zápise o rozhodčí při mezi mnichovským farářem Mikulášem a patrony jeho kostela Janem z Kanic a Benešem z Nyněchova, seděním v Mnichově. Toto jednání se konalo na lipské faře a svědectví bylo 20. srpna 1421 zapsáno u konsistorního soudu v Žitavě, kam se od května 1421 pražská konsistoř v obavách před husity odstěhovala (AICP VII, 137–139, č. 2).

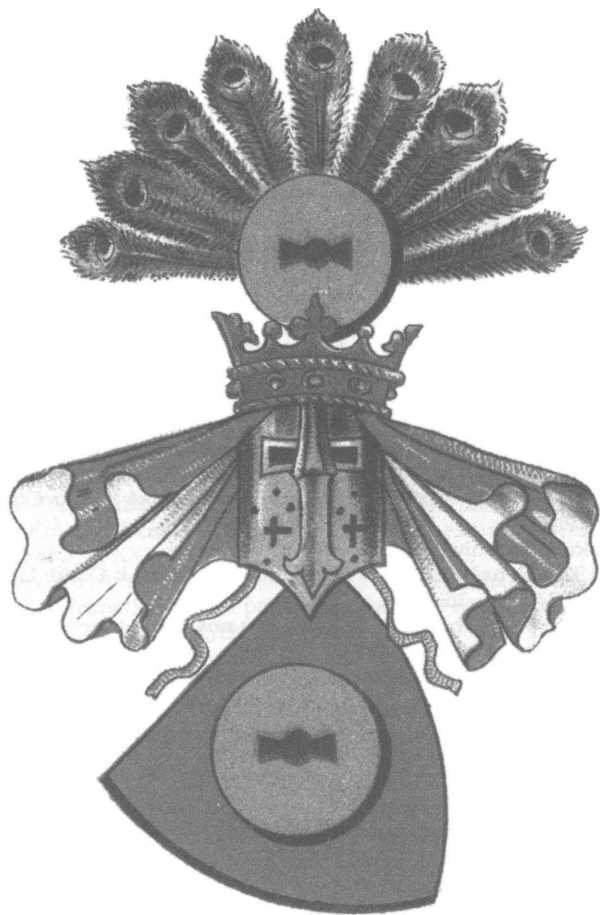
Délka působení Kuníka z Weitmile na českolipské faře, ač jejím hlavním důvodem bylo patrně rodové zázemí, je impozantní. V okolních děkanátech je výjimkou již délka ke dvaceti létům (kamenecký děkanát – viz Dvořák 2004, 85–88) či o několik let delší (jablonský děkanát – viz Michálek 2003, 29–31). Nevíme, co vedlo Kuníka ke svobodné rezignaci na funkci lipského faráře. Zda to byl jeho pokročilý věk a zdravotní stav či strach před vstupem husitů do České Lípy, k němuž však nakonec došlo až 19. května 1426. Nicméně, učinil tak 6. dubna 1422 a Hynek Berka z Dubé prezentoval na uprázdněné místo nového plebána, jímž se stal Mikuláš Mordenbier, původně kněz z Budyšina v míšeňské diecézi, pak oltářník u sv. Vavřince ve farním chrámu lipském (LC VIII, 10–11). Jak dlouho byl Mikuláš Mordenbier lipským farářem a zda tomu tak bylo i v květnu 1426, nevíme, žádné zprávy o směně plebánů nejsou.

Další osudy Kuníka z Weitmile jsou neznámé. Nevíme, zda zůstal ve městě či odešel někam jinam. Jisté však je, že Kuník je posledním známým členem rodu z Weitmile v České Lípě. Po jeho rezignaci na funkci faráře se již se žádným z Weitmilů v České Lípě nesetkáváme.

LITERATURA A PRAMENY

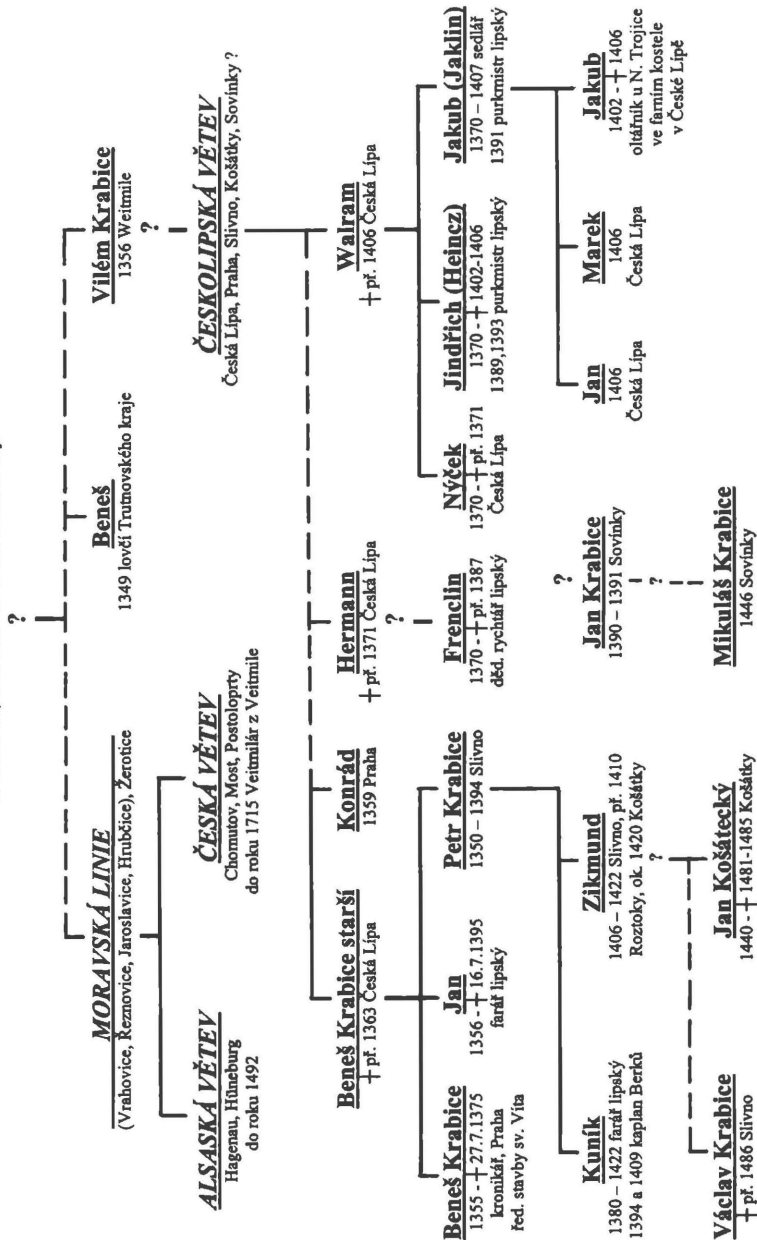
- AČ: Archiv český 1. (ed. F. Palacký), Praha 1840; 3. (ed. F. Palacký), Praha 1844.
- AICP: Acta iudiciaria consistorii Pragensis V (ed. F. Tadra), Praha 1899; VII (ed. F. Tadra), Praha 1901.
- AM: Archiv města (archivní fond).
- AMB: Archiv města Brna.
- AMK: Archiv metropolitní kapituly (archivní fond).
- APH: Archiv Pražského hradu, Praha.
- Anonym (asi T. Schlegel) 1924: Das Geschlecht Weitmühl in B. Leipa, Hausblätter für Böh. Leipa und Umgebung č. 1, s. 11; č. 2, s. 19; č. 3, s. 31; č. 4, s. 39.
- Bernau, F. 1903: Studien und Materialien zur Specialgeschichte und Heimatskunde des deutschen Sprachgebiets in Böhmen und Mähren, Praha.
- Bláhová, M. 1987: Beneš Krabice z Weitmile, kronika Pražského kostela, in: Kroniky doby Karla IV. (ed. M. Bláhová a kol.), Praha, 567–571.
- Boháč, Z. 1973: Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení, Československý časopis historický 21, 369–388.
- Dvořák, T. 2004: Farní klérus v kameneckém děkanátu v letech 1354–1436, in: Ústecký sborník historický 2004. Gotické umění a jeho historické souvislosti III. (ed. J. Homolka – M. Hrubá – P. Hrubý – M. Ottová), Ústí nad Labem, 49–90.
- Emler, J. 1884: Kronika Beneše z Weitmile, in: Fontes rerum Bohemicarum IV (ed. J. Emler), Praha, s. XXII–XXVIII.
- Hájek z Libočan, V. 1819: Kronyka Czeská, Praha (vydání Jana F. ze Šenfeldu).
- Hantschel, F. 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes Böhmisches Leipa, Česká Lípa.
- Hledíková, Z. 2001: Církev v českých zemích na přelomu 14. a 15. století, Husitský Tábor – Supplementum 1, Sborník husitského muzea 2001, Tábor, 35–58.
- Kašpar, J. 1992: Vztahy vrchnosti, měšťanstva a městského kléru v České Lípě do roku 1426. Příspěvek ke studiu vývoje českých poddanských měst v době předhusitské, rukopis diplomové práce, obor historie – archivnictví, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha.
- Král z Dobré Vody, V. ed. 1898: Znaky rodů Českých, Časopis Společnosti přátel starožitnosti českých II–VI, Praha.
- LC: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I–X (ed. F. A. Tingl, J. Emler), Praha 1865–1889.
- LE: Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., I–VI (ed. C. Borový, A. Podlahaj), Praha 1875–1927; další díly z orig. v APH.
- Michálek, I. 2003: Jablonský děkanát v době předhusitské a husitské, in: Ústecký sborník historický 2003/1. Gotické umění a jeho historické souvislosti II. (ed. J. Homolka – M. Hrubá – P. Hrubý – M. Ottová), Ústí nad Labem, 13–52.
- MVB: Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia V/2 (ed. C. Krofta), Praha 1905.
- NA: Národní archiv (dříve Státní ústřední archiv), Praha.
- Panáček, J. 2002: Založení České Lípy a městské právo, Bezděz 11, 5–30.
- Panáček, J. 2003: Česká Lípa v době gotické, in: Ústecký sborník historický 2003/1. Gotické umění a jeho historické souvislosti II. (ed. J. Homolka – M. Hrubá – P. Hrubý – M. Ottová), Ústí nad Labem, 157–211.
- Paudler, A. 1884: Von der Sprachgrenze, Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 7, 54–59.
- Polc, J. V. 1996: Vlachník z Weitmile, Český časopis historický 94, 339–353.

- RBM: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III (ed. J. Emler), Praha 1890; IV (ed. J. Emler), Praha 1892; V-1 (ed. J. Spěvák), Praha 1958; V-2 (ed. J. Spěvák), Praha 1960; V-3 (ed. J. Zachová), Praha 2000; VI. (ed. B. Mendl – M. Linhartová), Praha 1928–1954.
- RDP: Registra decimarum papalium čili registra desátků papežských z dieceze pražské (ed. V. V. Tomek), Pojednání Královské české společnosti nauk, řada VI., svazek 6, Praha 1873.
- RL: Regesta Lippensia, Anotovaná edice pramenů k dějinám Českého Líp do roku 1437 (ed. J. Panáček), Česká Lípa 2000.
- RTB: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I (ed. J. Emler), Praha 1870.
- Sedláček, A. 1887: Hrady, zámky a tvrze království Českého 5. Podkrkonoší, Praha.
- Sedláček, A. 1895: Hrady, zámky a tvrze království Českého 10. Bolešlavsko, Praha.
- Sedláček, A. 1899: Krabice z Weitmile, Ottův slovník naučný 14, 1061–1063.
- Sedláček, A. 1925: Českomoravská heraldika II. Část zvláštní, Praha.
- Sedláček, A. 2002: Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty 3, (ed. V. Růžek), Praha.
- Sedláček, A. 2003a: Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty 4, (ed. V. Růžek), Praha.
- Sedláček, A. 2003b: Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty 5, (ed. V. Růžek), Praha.
- SOkA: Státní okresní archiv.
- Sovadina, M. 1978: Beneš Krabice z Weitmile a jeho vztah k České Lípě, Českolipsko literární 1977/II, 15–25.
- Sovadina, M. 2003: Jindřich z Lipé II. *Dominium nostrum atque bona nostra*, Časopis Maticе moravské 122, 21–59.
- Štorek, V. 2003: Páni z Weitmile, in: Ústecký sborník historický 2003/1. Gotické umění a jeho historické souvislosti II. (ed. J. Homolka – M. Hrubá – P. Hrubý – M. Ottová), Ústí nad Labem, 229–244.
- Tomek, V. V. 1893: Dějepis města Prahy III (2. vydání), Praha.
- Tragl, A. 1896: *Leipaer Familiennamen, Jahres-Bericht des k. k. Staats-Ober-Gymnasiums in Böhm. Leipa 1896*, 1–30.
- Vaněk, V. 2001: Sakrální architektura děkanátu lipského v písemných pramenech doby předhusitské, in: Ústecký sborník historický 2001. Gotické umění a jeho historické souvislosti I. (ed. J. Homolka – M. Hrubá – P. Hrubý – M. Ottová), Ústí nad Labem, 33–78.

Obr. 1. Erb rodu z Weitmile s přikryvadly a klenotem (Bernau 1903, tab. V za s. 256).

Pešek (Petr) Krabice z Weitmile
1319 Sřetkov, 1349 sudí a lověč Trutnovského kraje

Obr. 2. Hypotetická genealogie českolipské větve rodu z Weitmile.

RESUMÉ

Kuník von Weitmile „plebanus in Lipa“ und sein Geschlecht

Jaroslav Panáček

Vom Anfang der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts bis zu den Hussitenkriegen begegnen wir unter den Bürgern von Leipa zwanzig Angehörigen des Rittergeschlechtes von Weitmile, welche im Wappen einen weißen Mühlstein auf einem roten Schild führten. (Bild 1). Neben der mährischen Linie auf Žerotice und Umgebung, von welcher der tschechische Zweig in Nordböhmen (Chomutov, Most, Postoloprty) sowie der elsässische Zweig stammten, war der Leipaer bürgerliche Zweig die wichtigste Linie des Geschlechtes von Weitmile (Bild 2). Von hier stammte der Chronist Beneš Krabice von Weitmile und aus diesem Geschlecht kennen wir eine Reihe von kirchlichen Würdenträgern. In der Stadt waren die Herren von Weitmile Bürgermeister, Mitglieder des Stadtrates, der erste bekannte Erbrichter Frenclin stammte etwa auch aus diesem Geschlecht. Wenn wir aber die Bedeutung der Kirche für den mittelalterlichen Menschen bedenken, spielten für Leipa zwei Pfarrer aus diesem Geschlecht die größte Rolle: Jan (spätestens seit 1356 tätig) und nach ihm seit 1380 unglaubliche 42 Jahre lang Kuník von Weitmile. Er beteiligte sich (wahrscheinlich sogar als Initiator) am Bau von drei neuen Kirchen: Frauenkirche, Kreuzkirche und Hl. Nikolaus. Während seiner Wirkungszeit stifteten die Familie von Weitmile, weitere Bürger sowie die Leipaer Herrschaft Berka von Duba in der Pfarrkirche insgesamt sieben neue Altäre. Kuník sicherte durch wohlbedachte Transaktionen für das Leipaer Pfarrhaus mehrere regelmäßige Jahreszinsen und setzte sich mit seinem persönlichen Einfluss für zahlreiche Stiftungen für das städtische Gotteshaus sowie dessen Filialkirchen ein. Zum Leipaer Pfarrhaus gehörten damals mehr als ein Dutzend Personen (Pfarrer, zahlreiche Altardiener, Choralist, Küster, Pfarrschullehrer, Glöckner u. a.). Wahrscheinlich wegen seinem fortgeschrittenen Alter oder aus Angst vor einem Hussiteneinfall trat Kuník von Weitmile am 6. April 1422 freiwillig von seiner Funktion zurück. Die Hussiten besetzten Leipa allerdings erst vier Jahre später, am 19. Mai 1426. Zeugnisse über die letzten Lebensjahre von Kuník können wir leider in den Quellen nicht finden.

Übersetzt von Petra Sochová

POZNÁMKY K TAJEMNÉMU HRADU „WINTERSTEIN“ V LUŽICKÝCH HORÁCH

Petr Kühn

P. Kühn: *Remarks concerning the mysterious castle “Winterstein” in the Lusatian Mts. in North Bohemia*

In 1441 the Union of the Six Lusatian Towns purchased the castles Karlsfried (“Neuhaus”) and Winterstein the location of which till to day remains unknown. This document is the only mention of Winterstein castle but does not mention the place where this castle was situated. Moschkau (1882, 1884) located this castle on the Loupežnický vrch-hill southeast of Lückendorf village referring to the latin “Inventarium Oyvinense” from 1369 (only known in several partial copies) containing a description of the borders of the property of Oybin monastery. He also refers to a document from 1592 dealing with the settling of the borders between the properties of the Town Council of Zittau and those of Jindřich Berka z Dubé, the owner of Lückendorf village. Moschkau also reported minute remains of buildings on the rocky peak of the Loupežnický vrch-hill and, moreover, announced a future exploration of the locality, but never published the results of such an investigation.

A detailed study of these incorrect translations of the latin descriptions quoted by Moschkau showed that the locality “Vogeldrussel” which he placed into the Krásný důl-valley to certify the location of the castle on the Loupežnický vrch-hill, was situated in the northeast and north of Lückendorf at the borders between the properties of the Oybin monastery and of the village of Lückendorf. A review of the descriptions of the locality reported in the literature also showed that nobody had been able to detect the remains of buildings reported by Moschkau. According to the present review the Loupežnický vrch apparently never beared any castle and, moreover, the location of castle Winterstein, therefore, remains unknown as in this region there are at least three other locations with remains of unknown castles.

„Meiner Meinung nach ist der soviel erörterte Standpunkt der Burg Winterstein nun definitiv festgestellt“

„Podle mého názoru je tolik diskutované stanovisko hradu Winterstein nyní definitivně zjištěno.“

(A. Moschkau 1882)

„... nennen die Leute bei Petersdorf die in der Nähe befindliche Burg Winterstein insgemein ‚Roubenschloss‘. Seltsamerweise würde diese Aussprache eher auf ein ‚Rabenschloss‘ wie auf ein ‚Raubschloss‘ hindeuten.“

„... jmenují lidé u Petrovic nedaleko se nacházející hrad Winterstein všeobecně ‚Roubenschloss‘. Kupodivu by tato výslovnost spíše ukazovala na ‚Rabenschloss‘ (Havraní zámek) než na ‚Raubschloss‘ (Loupežnický hrad).“

(E. Gerthner 1884)

O tajemném hradu Winterstein v Lužických horách se zachovala pouze jediná historická zpráva, uvádějící, že byl roku 1441 spolu s hradem Karlsfriedem (zpravidla jmenovaným „Neuhaus“) koupen lužickým Šestiměstím od Jana z Vartenberku na Blankensteinu a v roce 1442 zbořen. Jeho tajemnost spočívá v tom, že ve zprávě není žádný údaj o místě, kde se hrad nacházel. Z toho, že je uváděn společně s hradem Karlsfriedem u Lückendorfu, se usuzuje, že asi neležel daleko od něho. K jeho tajemnosti přispělo i to, že ve stejné době existoval v Saském Švýcarsku v poloze, dnes zvané „Hinteres Raubschloss“ stejnojmenný hrad, doložený řadou historických zpráv, jehož poloha dlouho také nebyla známa a nebylo jasné, která zpráva se vztahovala na „saský“ a která na „český“ Winterstein. Po objevu Oederovy mapy Českosaského Švýcarska (Ruge 1882), v níž byla poloha „saského“ Wintersteinu vyznačena, se ukázalo, že ze všech známých zpráv se na „český“ Winterstein jednoznačně vztahuje pouze jediný pramen, a to výše zmíněná zpráva o jeho vykoupení v letech 1441–1442 (k tomu např. Klos, Sovadina 2004, Maaz 2007).

Řešením problému „českého“ Wintersteinu, který nás zde bude výhradně zajímat, se zabývalo již mnoho autorů; o poslední shrnutí se pokusili Klos a Sovadina (2004), kteří také uvádějí podrobný přehled příslušné literatury. Došli přitom k závěru, že skutečná poloha hradu zůstává neznámá a že při jejím řešení jsme odkázáni výhradně na domněnky.

Nejpodrobněji se řešením polohy „Wintersteinu“ zabýval Moschkau (1882, 1884, 1886), zasloužilý lokální historik, zakladatel a první ředitel

muzea v Oyvinu, autor četných průkopnických článků a knih z historie saské a české části Horní Lužice. V roce 1882 uveřejnil v českolipském časopise *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* a v roce 1884 knižně svoje řešení, podle něhož se hrad Winterstein nacházel na Loupežnickém vrchu severozápadně Petrovic u státní hranice se Saskem.

K doložení svého názoru používá Moschkau jednak seznam hraničních bodů z „*Inventarium Oyvinense*“, popisujících rozsah majetku kláštera Oyvin, jednak zápis z 1. listopadu 1592, v němž se město Žitava s Jindřichem Berkou z Dubé na Novém Falkenburgu a Lemberku dohodli na průběhu hranic svých majetků v okolí Lückendorfu (k tomu viz Seeliger 1926).

Většina dosud publikovaných prací proto umísťuje „český“ Winterstein ve shodě s Moschkauem (1882, 1884) na vrch 528,8 m, ležící severovýchodně od Petrovic u Jablonného v Podještědí, který starší i současně základní a turistické mapy zpravidla označují jménem „Loupežnický hrad“, „Loupežný hrad“, „Raubschloss“, „Raubschlossberg“.^{1/}

Ovšem již v době, kdy Moschkau svůj názor zveřejnil, upozornil Gerthner (1884 – viz moto) v dopise, zaslaném redakci *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* v České Lípě, že pochybuje o správnosti jména „*Raubschloss*“ pro tento kopec, protože podle něho převod v Petrovicích užívaného nářečního „*Roubenschloss*“ do spisovné němčiny má správně znít „*Rabenschloss*“, tj. Havraní zámek, Krkavčí zámek.

Z listiny z 1. listopadu 1592, v němž se město Žitava s Jindřichem Berkou z Dubé na Novém Falkenburgu a Lemberku dohodli na průběhu hranic svých majetků, vychází také Seeliger (1926), který podle ní klade Winterstein na dnes bezejmenný kopec, k. 462 m, zvedající se východně od celnice v Lückendorfu^{2/} Žitavští zdejší les prý nazývali „Haderwald“, Jindřich Berka ho jmenuje „Tabersberg“ (prý odvozeno od českého „tábor“), což Moschkau četl jako „Der Tage burgberg“ a mylně vztáhl na Loupežnický vrch: „...dne 2. listopadu 1592 pán Jablonného s jedním vysoce urozeným a veledůstojným radním v Žitavě dosáhli narovnání ohledně kusu lesa u Petrovic, tehdy zvaného ‚Burgberg‘ (= hradní vrch). Z toho vyplývá, že když město Žitava roku 1442 koupí získalo místo, kde stával hrad Karlsfried, získalo také zříceninu a místo hradu Winterstein a teprve roku 1592 je smírem odstoupilo panství Jablonné“ („... am 2. November 1592... der Herr von der Gabel mit einem hoched. und hochw. Rathe zu Zittau Vergleichung getroffen wegen eines Stückes Wald bei Petersdorf, der Tage ‚Burgberg‘ genannt, ... Hieraus ergibt sich, dass, wie Zittau 1442 den Platz, wo die Burg Karlsfried gestanden, diese Stadt auch

Ruine und Platz der Burg Winterstein käuflich erworben hatte und erst 1592 an die Herrschaft Gabel vergleichsweise abtrat) (Moschkau 1882).

K problému lokalizace starého hradu se dá přistupovat z několika různých stanovisek. První je stanovisko klasického historika, zakládající se na studiu a vyhodnocení starých dokumentů; zatím poslední pokus v tomto směru představuje práce Klose a Sovadiny (2004). Další možnost představuje analýza starších prací, zabývajících se lokalizací hradu, v našem případě Moschkauovy argumentace, a třetí pak představuje shrnutí historie terénních pozorování, publikovaných různými autory. Tato práce se pokouší shrnout výsledky studia dvou posledních stanovisek a bude tedy rozdělena do dvou částí.

Moschkau – špatný (?) latinář

Moschkauova argumentace se zcela jednostranně zaměřuje jen na Loupežnický vrch a nebere zřetel na to, že se v kritické oblasti nacházejí i jiné zříceniny nebo zbytky dalších hradů, např. Karlsfriedu nebo neznámého hradu na Zámeckém vrchu u Heřmanic. Podrobnější studium Moschkauových vývodů (viz dále) však ukázalo, že v rozporu s jeho tvrzením hrad Winterstein v citátu z „*Inventarium Oyvinense*“ nikde uveden není, ale navíc se pochybnostem o autorově postupu dostalo překvapujícím způsobem podpory také ze strany, kde bychom ji zpravidla nepředpokládali, totiž ze strany nepřesných překladů latinských citátů.

Mimo Klosem a Sovadinou (2004) opravený nepřesný překlad „*olim castrum*“ (místo „*starý hrad*“ tu má být „*někdejší, dřívější hrad*“), se totiž v překladech latinských citátů z „*Inventarium Oyvinense*“ objevují některé další podezřelé formulace, které jsou o to závažnější, že se nacházejí právě na kritických místech.^{3/}

Ve své první, Wintersteinu věnované práci se Moschkau (1882) odvolává na rukopisnou kroniku Oyvinu a Lückendorfu od učitele Hübela († 1797), v níž se prý (bez uvedení pramene) klade hrad na Loupežnický vrch u Petrovic a píše se, že lužické Šestiměstí hrady Karlsfried a Winterstein koupilo, aby nemohly sloužit za základny loupeživých rytířů a proto je chtělo strhnout.^{4/}

Později (Moschkau 1884) uvádí, že v „*Inventarium Oyvinense*“, zachycujícím majetek kláštera v roce 1369, kdy mu císař Karel IV. daroval území, patřící dříve ke stejnojmennému hradu, je v popisu hranic klášterního majetku poloha hradu Winterstein zmiňována. Jmenuje se tam prý cesta „*Vogeldrusselweg*“ v Krásném dole, ležícím pod starým hradem

(olim castrum) a že nad cestou Vogeldrusselweg přímo vystupuje vrch petrovického Loupežnického hradu. V dalším se pokusíme prokázat že tato konstrukce není oprávněná, protože Moschkauem uváděný seznam hraničních bodů z „Inventarium Oyvinense“ se nedá použít k určení místa, kde hrad Winterstein stál.

Hraniční body v Moschkauem použitým seznamu včetně jejich latinských popisů (kursivou Moschkauův citát s jeho vlastním překladem, kursivou v závorce jeho doplňky, nakonec v hranaté závorce nynější ekvivalent) jsou:^{5/}

1. **Jonasberg** *qui tangit limites villae Berthelsdorf, quae villa est consulum in Zitta (d. h. welcher mit dem der Stadt Zittau gehörenden Dorfe Bertsdorf grenzt)* [Jonasberg, k. 652,9 m, zsz od Oyvinu]
2. **Buchberg**, *tangens limites domini de Lippa et Waltersdorf, villam Consulum in Zitta (d. h. berührt die Grenzen der Herren von Leipa und des der Stadt Zittau gehörigen Dorfes Waltersdorf)* [Buchberg, k. 651 m, z od Jonsdorfu]
3. **Plissenberg** *et habet metas cum domino de Lippa, in quo monte nos habemus planitiem s. latera, et dominus de Lippa cacumen montes (d. h. er grenzt mit dem Besitzthum derer von Leipa, uns gehören die Abhänge der Felsen [esp. Steinbrüche], dem Herrn von Leipa der Gipfel)* [Plešivec, k. 652,9 m]
4. *Est quidam monticulus cum planitie et arbustis cognominatus Ausgespann pertinens partim ad monasterium, partim ad dom. de Lippa (d. h. ist ein Hochplateau, theilweise mit Bäumen bepflanzt, genannt das Ausgespann [bei Lückendorf], erstreckt sich bis gegen das Kloster und die Besitzungen des v. Leipa)* [viz níže]
5. Die **Vogeldrussel** *forte non longe a monte praecedente, et in eodem monte Vogeldr. fuit olim castrum ubi adhuc inveniuntur signa de aedificiis habites ibidem (d. h. nicht weit davon an demselben Berge gelegen, wo sich die alte Burg [wahrscheinlich die 1442 abgetragene Burg Winterstein oberhalb des Vogeldrosselsteges auf dem jetzigen Raubschlossberge gegen Petersdorf zu] befand, von der noch jetzt Überreste von bewohnten Gebäuden vorhanden sind).* [viz níže]
6. Dicitur **Rabenstein** *a coruis.* [ekvivalent?]
7. Der **Tepper** *et tangit quoad limites hospitalenes et desolatam villam Lückendorf (d. h. er grenzt mit den Hospitalwaldungen und dem öden Dorfe Lückendorf)* [Töpfer, k. 582,0 m, severovýchodně Oyvinu],
8. Der **Omußberg** *et est etiam monasterii versus Septentrionen (d. h. er ist vom Kloster gegen Norden gelegen)* [Ameisenberg, k. 581,0 m]

9. Der **Hausberg** *immediate juxta monasterium, qui proximus domicilio a domo nomen sumsit (d. h. unmittelbar neben dem Kloster, welcher seinen Namen wegen seiner Lage unter unserer Wohnung [dem Hause Oybin] empfing).* [Hausberg]
10. Der **Hochwald**, *ab altitudine et comparatione ad alios montis, habet limites contiguos cum dom. de Lippa versus Gablonam et Zwickau (d. h. der größte im Verhältnis zu allen anderen Bergen und nahe grenzend mit den Herren von Leipa gegen Gabel und Zwickau).* [Hochwald – Hvozď, k. 581,0 m].

Vrchy jsou v seznamu jmenovány přibližně v pořadí od severozápadu k jihu, pak k východu, a Töpferem (Tepper) dosahují nejdále k severu; mezi Hvozďem a Töpferem však je v seznamu poměrně velká mezera. U řady jmen se dá jejich současný ekvivalent snadno určit (Jonasberg, Buchberg, Plissenberg, Tepper, Omussberg, Hausberg, Hochwald), k Rabensteinu ani Moschkau žádný ekvivalent neuvádí. Jméno Winterstein však v seznamu však chybí. S určením polohy dalších jmen v seznamu a jejich případných dnešních ekvivalentů, tj. jmen „Ausgespann“ a „Vogeldrussel“,^{6/} to však již tak jednoduché není. Právě tato jména však představují nejdůležitější opory Moschkauovy argumentace.

Moschkau (1882) totiž o hranicích klášterního majetku uvádí, že v „Inventarium Oyvinense“, v něm je jako hranice oblasti směrem k jihu uvedena cesta „Vogeldrusselweg“ v Císařském dole...“ („*Als Grenze des Gebietes gegen Süden wird darin der ‚Vogeldrusselweg‘ im Kaisergrunde ... aufgeführt*“). Latinský text u hesla „Vogeldrussel“ výše uvedeného seznamu, „*Vogeldrussel, forte non longe a monte praecedente, et in eodem monte Vogeldr. fuit olim castrum ubi adhuc inveniuntur signa de aedificiis habites ibidem*“, Moschkau (1884) překládá jako: „*Die Vogeldrussel, nicht weit davon an demselben Berge gelegen, wo sich die alte Burg ... befand, von der noch jetzt Überreste von bewohnten Gebäuden vorhanden sind*“ a připojuje k tomu jako vsuvku vlastní výklad, v němž říká: „Pravděpodobně v roce 1442 snesený hrad Winterstein nad cestou ‚Vogeldrusselsteg‘ na dnešním Loupežnickém vrchu směrem k Petrovicům“ („...*wahrscheinlich die 1442 abgetragene Burg Winterstein oberhalb des Vogeldrusselsteges auf dem jetzigen Raubschlossberge gegen Petersdorf zu*“).

Slova „*in eodem monte Vogeldr.*“ Moschkau v roce 1882 překládá jako: „*cesta* Vogeldrussel v Císařském dole“ („*der ‚Vogeldrusselweg‘ im Kaisergrunde*“), a později (1884) jako: „nad stezkou Vogeldrussel“ („*oberhalb des Vogeldrusselsteges*“). Ani jeden z obou překladů však není

správný, protože latinské „mons“ znamená „hora, kopec“, a ne „cesta, pěšina, stezka“ (německy „Weg, Steg“). Latinský text tedy pouze vypovídá o tom, že na kopci „Vogeldrussel“ se tehdy (1369?) ještě nacházely náznaky obytných stavení, nevyplývá z něho však žádný vztah mezi lokalitou „Vogeldrussel“ a Císařským (dnes Krásným) dolem, příp. Loupežnickým vrchem a ani z něho nevyplývá, že uvedené zbytky obytných stavení kdysi patřily hradu Winterstein.

Bezprostředně předcházející slova citátu: „*non longe a monte praeedente*“ Moschkau překládá slovy: „ležící nedaleko odtud na tomtéž kopci“ („*nicht weit davon an demselben Berge gelegen*“), zatímco správný překlad by měl znít „ležící nedaleko od (u) předešlého (předcházejícího) kopce“.

Můžeme-li se spolehnout na to, že pořadí hraničních bodů v uvedeném seznamu odpovídá pořadí, v jakém byly uvedeny v „*Inventarium Oyvinense*“, pak bychom za tento předcházející kopec měli považovat položku 4 seznamu: „*monticulus cum planitie et arbustis cognominatus Ausgespann pertinens partim ad monasterium, partim ad dom. de Lippa*“, což Moschkau překládá jako: „*ist ein Hochplateau, theilweise mit Bäumen bepflanzt, genannt das Ausgespann, erstreckt sich bis gegen das Kloster und die Besitzungen des v. Leipa*“ („je náhorní rovina zčásti stromy osázená, zvaná Ausgespann, rozkládá se až ke klášteru a k majetkům pánů z Lipé“). Moschkau se zde opět závažným způsobem odchyluje od latinského znění, protože překlad by měl správně znít: „návrší s rovinou (plochou) a stromovím (křovinami?), zvané Ausgespann, patřící zčásti klášteru, zčásti pánům z Lipé“.

Místo zvané „Ausgespann“ si tedy máme představit jako ploché, částečně lesem pokryté návrší s rovinatým úsekem, plochou [*planitium*], případně ploché sedlo, jehož jedna část patří klášteru a druhá pánům z Lipé; musíme je tedy hledat někde mezi klášterem Ojvinem a sousedními obcemi českých panství Jablonné a Lemberg, tj. Heřmanicemi, Petrovicemi nebo Lückendorfem, případně Valy a Krompachem, a nemůžeme je tedy prostě ztotožnit s později jako „Ausgespann“ známým sedlem u Lückendorfské hájovny, ležícím východně stejnojmenné obce, pro něž je tento název listinně doložen poprvé v roce 1450 (Hantschel, b. d.).

Název *Ausgespann* – Výpřež však obecně označuje místo v sedle silnice, kde se vypřáhala přípřež, najatá ke zdolání velkého stoupání. Na „Gäbler Straße“ vozkové zpravidla najímali přípřež v Eichgrabenu u Žitavy, aby jim pomohla zdolat největší stoupání cesty v místě zvaném „Gäbler“ nebo „Stoss“. Právě v tomto místě dal císař Karel IV. vybudovat hrad Karlsfried. Pro jižnější sedlo na téže silnici východně od Lückendorfu, v němž se

dnes nachází „Lückendorfer Forsthaus“, mohlo toto označení mít smysl hlavně potom, co byla cesta Lückendorfským průsmykem vybudována a stala se příkázanou cestou. Feistner (1880) uvádí, že se tak stalo prý teprve v 14. století za Jana Lucemburského a Karla IV., kdy bylo toto sedlo velkým nákladem proraženo a stará „Česká cesta“ údolím Bílého potoka přeložena sem.⁷¹

Silnice však prý brzo nestačila rychle stoupajícím nárokům a proto dala v roce 1581 rada města Žitavy provést „úplné proražení Lückendorfského sedla“, které si vyžádalo práce 583 dělníků po dobu 9 týdnů. Také v dalších letech byla cesta opakovaně upravována, zejména v letech 1714 a 1815 (Pescheck 1854, Feistner 1880, Moschkau 1884).

Jméno „Ausgespann“ (Výpřež) však nelze vázat výlučně na sedlo u Lückendorfu,^{8/} ale mohlo se vztahovat i na kterýkoliv z dalších přechodů přes hřeben Lužických hor, na nichž vozkové ke zdolání strmého stoupání cesty museli najímat přípřež (např. sedlo u „Mordkiefer“, též „Kathelloch“ nebo u Lviho buku na cestě údolím Bílého potoka (obě nedaleko Loupežnického vrchu), na tzv. Kammloch pod Hvozdem, na sedla u Hainu, Valů u Krompachu, u Waltersdorfu s pozdějším hostincem Wache a ovšem i na sedlo u Karlsfriedu. Není-li tedy jeho poloha blíže specifikována, nemůže název „Ausgespann“ svědčit ve prospěch polohy hradu na Loupežnickém vrchu.

Z výše uvedeného výčtu hraničních bodů klášterního majetku vyvozuje Moschkau (1884), že „klášter podle tohoto soupisu tedy dostal z dnešního Žitavského pohoří celý horský komplex, počínající údolím Bílého potoka až k Waltersdorfskému údolí, pokud nyní patří k Sasku. Tyto kopce mají dnes následující jména: Kuhberg, Heideberg, Straßberg, Ausgespann, Zigeunerberg, Töpfer, Brandsteine, Ameisenberg, Schuppenberg, Hausberg, Pferdeberg, Jonsberg, Johannisberg, Plissenberg, Mühlsteinbrüche, Rabenstein a Buchberg.“ („Das Kloster erhielt also nach dieser Aufstellung von dem heutigen Zittauer Gebirge den ganzen Bergcomplex, vom Weißbachthale beginnend bis zum Waltersdorfer Thale, soweit derselbe jetzt zu Sachsen gehört. Diese Berge führen heute folgende Namen: Kuhberg, Heideberg, Straßberg, Ausgespann, Zigeunerberg, Töpfer, Brandsteine, Ameisenberg, Schuppenberg, Hausberg, Pferdeberg, Jonsberg, Johannisberg, Plissenberg, Mühlsteinbrüche, Rabenstein und Buchberg“).

V tomto výčtu, který Moschkau oproti citovanému seznamu z „Inventarium Oyvinense“ podstatně rozšířil, jsou hraniční body seřazeny v pořadí od údolí Bílého potoka na východě (Kuhberg) postupně k západu až k Töpferu a Ameisenbergu severně od kláštera, na konci pak jsou seřazeny

body z bezprostředního okolí Oybinu. „Ausgespann“ je v něm jmenován mezi Straßbergem a Zigeunerbergem, tj. v nejbližším okolí Karlsfriedu. Není tedy vyloučeno, že se jméno „Ausgespann“ mohlo vztahovat k sedlu u samotného Karlsfriedu (tzv. Gäbler, Stoss), kde prudké stoupání staré žitavské cesty překonává dnešní silnice serpentinou. Tento rozšířený soupis ke klášternímu majetku přiřazuje několik míst, která v citovaném výpisu z „Inventarium Oyvinense“ jmenována nejsou, a sice Kuhberg, Weißbachthal (údolí Bílého potoka), Heideberg a Straßberg, tedy vesměs lokality v území východně a severovýchodně od Lückendorfu. Přitom Moschkau nebere ohled na to, že jím takto vymezené území zahrnuje také ves Lückendorf, která zřejmě i se sedlem u nynějšího „Lückendorfer Forsthaus“, spolu s Petrovicemi a Heřmanicemi „odedávna, nejméně od roku 1391“, patřila k lemberskému panství, dokud ji v roce 1404 Beneš z Vartenberka na Lemberku a Václav z Vartenberka na Blankensteinu neprodali „radě města Žitava“ (Knothe podle Paudlera 1904).

Podle této jeho úpravy by se klášterní majetek musel skládat ze dvou částí, oddělených tehdy pustou vsí Lückendorf. V Moschkauově výpisu z „Inventarium Oyvinense“ je však pod bodem č. 7 uvedeno, že se hranice klášterního majetku u „Tepperu“ (dnes „Töpfer“) dotýká hranic „Hospitalwaldu“ a „pusté vsi Lückendorf“ (viz výše). O lese „Hospitalwald“ Moschkau (1884) výslovně uvádí, že stejně jako Luž nebyl v Karlově daru zahrnut: (*„Nicht inbegriffen in der Schenkung waren nur das Hospitalrevier und die Lausche...“*). Tzv. Hospitalwald, lesní revír zřejmě již v 14. století patřící žitavskému špitálu (Topografická 1998), hraničí od severovýchodu s Lückendorfem v linii („limites hospitalenses“) probíhající severně od Lückendorfu přes vrcholy Heidebergu a Zigeunerbergu až k Töpferu. Lückendorf a území severně a východně něho až k údolí Bílého potoka, tedy včetně Moschkauova „Vogeldrusselwegu“ i „Ausgespannu“ v sedle u Lückendorfu klášteru nepatřilo.

Jak bylo výše uvedeno, mohlo se jméno Ausgespann (Výpřež), vztahovat na kterékoliv sedlo Lužických hor, ležící blízko hranic, ať již bylo v majetku kláštera nebo v majetku pánů z Lipé. „Vogeldrussel“ či „Wagendrussel“ proto muselo být jméno kopce, vrchu, hřbetu nebo lesního komplexu (ne však cesty!), nacházejícího se v území při hranicích klášterního majetku a majetku pánů z Lipé, tj. Heřmanic, Petrovic nebo Lückendorfu, ohraničeného na severu lesem „Hospitalwald“, který patřil „radě města Žitavy“ a dále k západu pak Töpferem. Musíme je tedy hledat v oblasti nynějšího hřbetu s „Brandhöhe“ a „Scharfensteinem“, vybihajícího přes sedlo nazývané dnes „Kammloch“ severovýchodním směrem

z masivu Hvozdu a zasahujícího na severovýchodě až ke Karlsfriedu. Tak Vogeldrussel vymezil již Pescheck (1854) poznámkou: „Protože Drosselsteg není daleko od Karlsfriedu a je tu zmiňována zřícenina, může zde asi být miněna pouze část lückendorfského lesa, ležící východně Haidebergu u silnice“ (*„Da der Drosselsteg nicht weit vom Karlsfrieden entfernt und eine Ruine erwähnt ist, so kann hier wohl nur der Theil des Lückendorfer Forstes gemeint sein, der östlich vom Haideberge an der Straße liegt“*).^{9/}

Toto vymezení „Vogeldrussel“ jako část lesního nebo horského komplexu, rozprostírajícího se severovýchodně Hvozdu od dnešního sedla „Kammloch“ až k hradu Karlsfriedu (Neuhaus), se v podstatě shoduje s vymezením Klose a Sovadiny (2004), že lesní komplex Vogeldrussel, v němž nefiguruje žádný dominantní vrchol, tvořil jihovýchodní hranici klášterního majetku a na severu končil hradem Karlsfriedem, a souhlasí i s výše uvedenou lokalizací podle Pescheka (1854).

V této souvislosti stojí také za pozornost, že Klos a Sovadina (2004) v radničních účtech města Löbau našli celkem 14 zpráv, týkajících se plateb souvisejících s demolicí hradu Karlsfried, v nichž se však jméno Karlsfried vůbec neobjevuje, nýbrž se užívají alternativní názvy Neuhaus a „Wogindrossil“; v jednom zápisu dokonce našli „*Nawinhusz, gnant Wogindrossil*“ (Neuhaus zvaný Wogindrossil).^{10/}

Historie hledání zbytků hradu na Loupežnickém vrchu

Moschkauův ohlášený objev stavebních zbytků hradu Winterstein na Loupežnickém vrchu mezi Lückendorfem a Petrovicemi podnítl četné vlastivědné pracovníky a historiky, ale i jiné zájemce, aby se pokusili tyto zbytky, o nichž Moschkau podává jen zcela neurčitou informaci, nalézt a prostudovat. Zpravidla přitom vycházeli z Moschkauovy práce z roku 1882, v níž uváděl, že se: „na vrcholu tohoto zcela zalesněného ‚Loupežnického vrchu‘ ... vskutku nacházejí slabé stopy dřívější strážní věže, části vrchol obtáčeujícího hradního příkopu a těsně v křoví skryty zbytky základového zdiva.“ (*„Auf dem Gipfel dieses durchwegs beholzten ‚Raubschlossberges‘ nun finden sich in der That schwache Spuren einer ehemaligen Burgwarte, Theile des den Gipfel umgürtenden Wallgrabens und dicht im Gestrüppe verborgen Reste des Grundmauerwerkes“*). Následující slib, „protože již v nejbližší době mají být mnou provedeny podrobné průzkumy jeho ‚posledních zbytků‘, doufám, že v budoucnu o tom ještě doložím podrobnou zprávu“ (*„Da schon in nächster Zeit von mir eingehende*

Untersuchungen über die ‚letzten Reste‘ derselben angestellt werden sollen, hoffe ich künftig darüber noch einen ausführlichen Bericht nachzutragen.“) (Moschkau 1882), však zůstal velkým otazníkem, neboť se autor později již o žádném výzkumu ani o jeho výsledcích nezmiňuje.^{11/}

Již krátce po zveřejnění prvního Moschkauova sdělení prof. Paudler, redaktor časopisu „Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs“ (Paudler 1904), okolí Loupežnického vrchu navštívil a opatrně napsal: ...návrší, na němž se prý kdysi nacházel hrad Winterstein. Vypptávali jsme se dřevařů pracujících v okolí, také jsme celý kopec obešli, aniž bychom však vystoupili na vrcholek skály. Nenašli jsme však žádné stopy nějakého stavení, jen kamenolomy. Přesto není pochybnosti o tom, že se na zalesněném vrcholku ještě nacházejí stopy po základových zdech, po hradním příkopu a strážní věži. To bylo, jak nás Dr. Alfred Moschkau ubezpečuje, zřejmě hradiště ‚Winterstein‘, které Žitavským po rozboření pevnosti zůstalo.“ (... *Hügel, auf welchem die Burg Winterstein sich befunden haben soll. Wir befragten die in der Nähe tätigen Holzschläger, wir gingen auch um den Berg herum, ohne jedoch die Felskuppe zu besteigen. Wir haben keine Spur von einem Bauwerk gefunden, nichts als Steinbrüche. Dennoch besteht kein Zweifel, daß auf dem beholzten Gipfel noch Spuren von Grundmauerwerk, von einem Wallgraben und einer Burgwarte vorhanden sind. Das war, wie Dr. Alfred Moschkau versichert, offenbar die Burgstätte „Winterstein“, welche den Zittauern nach der Zerstörung der Veste verblieben war.*)

Klos a Sovadina (2004) považují za významné potvrzení správnosti Moschkauových údajů to, že Hantschel, autor známého seriózního turistického průvodce po severních Čechách (Hantschel 1894, b. d.), píše: „Na vrcholu tohoto zcela zalesněného ‚Loupežnického vrchu‘ se vskutku nacházejí slabé stopy dřívější strážní věže, části vrchol obtácejícího hradního příkopu a těsně v křoví skryté zbytky základového zdiva.“ („*Auf dem Gipfel dieses durchwegs beholzten ‚Raubschlossberges‘ nun finden sich in der That schwache Spuren einer ehemaligen Burgwarte, Theile des den Gipfel umgürtenden Wallgrabens und dicht im Gestrüppe verborgen Reste des Grundmauerwerkes*“). Porovnáme-li však jeho text s výše uvedenými citacemi z Moschkaua, vidíme, že Hantschel svůj text jen nepatrně upravený převzal z Moschkaua (1882). O tom, že Hantschel skutečně místo navštívil, jak autoři Klos a Sovadina (2004) zřejmě správně předpokládají, však spíše svědčí doporučení, následující za touto větou: „Zacházka tam se však nevyplácí, protože zbytky (stopy hradní věže, příkopu a základového zdiva) jsou příliš nevýznamné a takřka nejsou k nalezení.“ („*Ein*

Abstecher dahin lohnt sich jedoch nicht, da die Ueberreste (Spuren einer Burgwarte, eines Wallgrabens und Grundmauerwerk) zu unbedeutend und so gut wie unauffindbar sind⁴⁾ (Hantschel 1894, b. d.).

Ani Hantschel (l. c.), ani krátká zpráva v libereckých novinách (Reichenberger 1911) ze 14. května 1911, upozorňující na toto prý málo známé hradiště nedaleko Rynoltic slovy: „Mimo velkou hromadu kamení se z dřívějšího hradu sotva dá ještě něco nalézt“ („*Außer einem großen Steinhaufen ist von der ehemaligen Burg auch kaum mehr etwas aufzufinden⁴⁾*) se nezmiňují o žádném kamenolomu, který by hradní bradlo mohl porušit.

Svámi pečlivými popisy hradů vyhlášený Augustin Sedláček (1895), podle Klose a Sovadiny (2004) pravděpodobně poslední historik, který mohl popsat Loupežnický vrch v době, kdy ještě nebyl porušen lomem, popisuje hradiště pod nadpisem „Hradiště Petrovské“, takto:

„Východně od Petrovic vypíná se několik lesnatých návrší. Jedno z nich slove u obyvatel Raubschloss. Jest to hora vysoká u samých hranic ležící, na níž vede stará vozová cesta. Na jejím nejvyšším místě jest skalnaté bradlo, na němž jen skromné stavení státi mohlo, ale bezpečně tu stálo, poněvadž bradlo strmě ze svého vysokého podstavce vyniká. Konec jeho vyhlíží jako věžiště. K druhému konci přiléhá ostavec hory, patrně zarovnaný, na němž bylo předhradí. Boky pokrývá dosti kamení, ale jiných památek a známek tu není.“

Toto oboje jakož i souhlas paměti svědčí o tom, že na hradišti Petrovském povstal hrad v tu dobu, když se toho způsobu hrady stavěly, tedy ve 13. století. Jméno jeho však neznámo. Že byl na panství pánů z Lemberka, jest skorem jisto. Možná též, že zdejší hrad měl úkol sloužiti k bezpečnosti silnice, která šla od Jablonného přes hory do Žitavy.“

V poznámce pod čarou se však Sedláček vyslovuje značně opatrně o Moschkauově tvrzení, „že se na ni části náspu někdy vrch obkličující (patrně nynější bradlo) a v houšti zbytky základních zdí spatřují“, o čemž jeho průvodce nevěděl, a rovněž namítá, bohužel bez bližšího zdůvodnění, „že by hrad 15. století měl jiný způsob opevnění, že by zbytky jeho dnes jinak vyhlížely, nežli se spatřuje na hradišti Petrovickém.“ Za velmi odvážné však musíme považovat autorovo tvrzení o skalnatém bradle Loupežnického vrchu: „na němž jen skromné stavení státi mohlo, ale bezpečně tu stálo, poněvadž bradlo strmě ze svého vysokého podstavce vyniká.“

Sedláček se také zmiňuje o blízkém tvrzišti na Zámeckém vrchu (Schlossberg) východně od Milštejna nad samotou „Geräumicht“ (nyní

Paseka) severozápadně od Heřmanic, píše však o něm, že „podle zpráv obyvatelův okolních na hoře té lesem porostlé není nic viděti“.

Citovaný Sedláčkův popis Loupežnického hradu je však podezřelý: píše se v něm totiž, že hradiště sestává ze skalnatého bradla, jehož konec vyhlíží jako věžiště, a k němu „přiléhá ostavec hory, patrně zarovnaný, na němž bylo předhradí.“ Místo vhodné pro jakési předhradí na Loupežnickém vrchu nepozoroval ani Moschkau a ani žádný z pozdějších návštěvníků se o ničem takovém nezmiňuje.

Porovnáme-li však situaci na Loupežnickém vrchu u Petrovic a na Zámeckém vrchu u Heřmanic se Sedláčkovým popisem, zdá se, že Sedláček se stal obětí omylu, protože se nejspíše jako terénu neznalý cizinec spolehl na průvodce. Ten ho mohl nejprve zavést na Zámecký vrch, kde jsou na skalním (pískovcovém) vrcholovém suku skutečně dodnes patrné zbytky stavení (srov. Gabriel a Panáček 2000), a vedle něho zarovnaná plocha (podhradí?), oddělená od skály mělkým příkopem, zatímco na Loupežnickém vrchu skalní bradlo se zvedá bezprostředně ze silně svažitého okolí a žádnou plochu pro předhradí nemá. Protože pak průvodce Sedláčkovi o druhé lokalitě řekl, že „na hoře té lesem porostlé není nic viděti“ (což spíše odpovídá situaci na Loupežnickém vrchu), nedá se vyloučit, že Sedláček Loupežnický vrch vůbec nenavštívil a navštívený Zámecký vrch za něj považoval.

Je to patrné i z toho, že Sedláčkův popis vykazuje četné analogie k Friedrichově (1910) charakteristice hradiště na heřmanickém Zámeckém vrchu, podle níž se zdejší hradiště skládá ze dvou částí: „Obě dělí nevýrazná, mělká sníženina šířky 20 kroků. Jižnější část vrcholu má průměr zhruba 40 až 50 kroků. ... Zde, zdá se, stávala přední část hradu, malý, skromný dům uprostřed malého nádvoří... Severní část je menší, jeho plocha má délku jen 20 a šířku 12 kroků... jen od jihu je přístup snadný. Zde se nemohlo nacházet nic jiného než bergfrit jako pozorovatelná. Strážní věž asi byla od vlastního hradu oddělena příkopem, který je jako mělká, přibližně 20 kroků široká sníženina ještě dnes patrná. ... Neležel-li mezi oběma částmi hradu zvedací most, mohl být horní hrad od spodního také oddělen zvláštní zdí s vlastní bránou.“ („*Beide trennt eine geringe, seichte Senke von 20 Schritten Breite. Der südliche Teil des Gipfels hat einen Durchmesser von beiläufig 40 bis 50 Schritten. ... Hier scheint der vordere Teil der Burg gestanden haben, ein kleines, bescheidenes Haus, inmitten eines kleinen Hofraumes. ... Der nördliche Teil ist kleiner, seine Grundfläche hat nur eine Länge von 20 und eine Breite von 12 Schritten. ... nur vom Süden ist der Zugang leicht. Hier kann sich sonst nichts*

als der Bergfried als Luginsland erhoben haben. Der Wartturm war wohl von der eigentlichen Burg durch einen Graben getrennt, der als leichte, etwa 20 Schritt breite Senke noch jetzt ersichtlich ist. ...Lag keine Zugbrücke zwischen beiden Teilen der Burg, so könnte auch die obere Burg durch eine besondere Mauer mit eigenem Tore von der unteren Burg getrennt gewesen sein.“)

B. Müller (1929, 1931, 1933), který při svém terénním geologickém mapování Loupežnický vrch a jeho okolí navštívil, se jako první zmiňuje o tom, že vrchol není tvořen masivním čedičem, ale je celý rozpadlý na čedičovou suť, pokrývající také všechny svahy, a konstatuje, že lomáři v době jeho návštěvy těžili suť z pláště čedičového sopouchu. Přitom uvádí, že: „Lomáři, kteří v současnosti odklízají suťovou plášť čedičového bloku, snad rušivému dílu poctivě napomáhali“ a myslí, že tak mohli přispět ke zničení stop po hradu, protože viděl, že vršek „nenese žádnou zříceninu, ale již jen chochol vysokých buků.“ („keine Ruine, sondern nur noch einen Schopf hoher Buchen trägt“).

Těžba kamene tedy asi nezačala příliš dlouho před Müllerovým mapováním ve dvacátých letech 20. století. Jako zkušený terénní geolog by Müller sotva opomněl zmínit se o existenci lomové stěny, a je proto pravděpodobné, že nynější vytěžená plocha i stěna lomu jsou teprve mladšího data.

Gabriel a Panáček (2000) usoudili, že v knize o hradech Českolipska musí pro četné nejasnosti svůj popis hradiště uvést pod třemi hesly:

Starý hrad - podle nejstarší písemné zprávy,

Winterstein - podle části starší německé literatury,

Kněžice - podle katastrální obce.

V diskusi upřesňují, že „Inventarium Oyvinense“ ukazuje na to, že dříve na hoře Vogeldrussel stával hrad, tzv. „starý hrad“, z něhož se na kopci v době sepsání „Inventaria“ (v roce 1369) ještě nacházely zbytky obytných stavení. Opakovaný podrobný průzkum autorů na vrcholu však nepřinesl žádné pozitivní výsledky.

Skutečnost, že se ani historici nemohli shodnout v názorech na polohu hradu „Winterstein“, dokládají citacemi Köhlera (1867) a Paudlera (1896), kteří jej spojují s „Wintersteinem“ v Saském Švýcarsku (tzv. Hinteres Raubschloss, poprvé zmiňovaný v roce 1379 – viz výše), zatímco Moschkau (1882, 1884), k němuž se připojilo mnoho dalších autorů, je přesvědčen o tom, že našel správné stanoviště tohoto hradu na tzv. Loupežnickém vrchu u Petrovic (hradiště „Kněžice“, Gabriel, Panáček 2000).

Posledně jmenovaní autoři však mylně píší, že Moschkau (1882) cestu „Vogeldrusselweg“ klade do sedla zvaného dnes Gabler Pass na státní hranici mezi Petrovicemi u Jablonného v Podještědí a Lückendorfem (k tomu viz výše). Píší pak, že: „Přímo nad ní vystupuje prý tzv. Loupežnický zámek (něm. Raubschlossberg) a starým hradem (olim castrum) tak může být podle A. Moschkaua pouze hrad, který se zde nacházel, tedy pozdější Winterstein. To by ovšem předpokládalo znovuosídlení ‚starého hradu‘ na konci 14. nebo začátku 15. století.“

Výsledky svého průzkumu shrnují tak, že vrchol kupy je tvořen skalním bradlem, jehož západní strana je odtěžena lomem, a pod ním ležící svah je pokryt odvalem. Skála ani okolní terén nenesou žádné stopy úprav, nic nesvědčí o existenci jakéhokoliv druhu opevnění. Snaha o povrchový sběr vyzněla naprázdno, což vysvětlují jako možný důsledek „*působení lomu, který zde musel být v činnosti na konci 19. nebo začátku 20. století a všechny stopy po bývalém hradě odstranil, nebo zakryl*“.

Ani nejnovější pokus o průzkum povrchu útesu a jeho okolí, který v červnu 2003 provedli Klos a Sovadina se skupinou žitavských studentů, nepřinesl pozitivní výsledky a autoři, podobně jako Gabriel a Panáček (2000), proto jen konstatují, že „*Skála ani okolní terén nenesou žádné stopy úprav, nic nesvědčí o existenci jakéhokoliv druhu opevnění*.“ Přesto píší s opatrností historiků: „*Zdá se, že na první položenou otázku [Byl na Loupežnickém vrchu vůbec středověký hrad?] můžeme opatrně odpovědět, že na Loupežnickém vrchu náš tajemný hrad přece asi stál*.“

Z tohoto přehledu literatury tedy vyplývá jako pravděpodobný závěr, že Moschkauem (1882, 1884) pozorované pozůstatky hradu později již nikdo, kdo se o problém „Wintersteinu“ na Loupežnickém vrchu zajímal, nenašel. Zdá se, že i Moschkau k tomuto závěru nakonec došel (viz poznámku č. 11).

Závěr

Na vrchol 528,8 m severovýchodně Petrovic, označovaný v mapách jménem „Loupežnický vrch“, dříve „Raubschlossberg“, umístil Moschkau (1882, 1884, 1886) pozůstatky hradu „Winterstein“, o němž je pouze známo, že jej město Žitava roku 1441 spolu s Karlsfriedem (zvaným většinou „Neuhaus“) koupilo a následujícího roku prý oba hrady strhlo a zničilo (Carpzow 1716 podle Klos, Sovadina 2004). O poloze hradu však historický dokument nemá žádný údaj.

Moschkau (1884) uvádí ze zachovaných citací z „Inventarium Oyvinense“ z roku 1369, s přihlédnutím k opisu listiny o hraničním vyrovnání mezi Žitavou a Jindřichem Berkou z Dubé na Lemberku z roku 1592, že na „Vogeldrussel“ dříve stával hrad, z něhož se tam tehdy ještě nacházely zbytky obytných budov. Jméno hradu tam sice není uvedeno, Moschkau se však domníval, že Šestiměstím v roce 1442 stržený hrad Winterstein musel stát nad cestou „Vogeldrusselweg“, kterou kladl do Císařského (nyní Krásného) dolu. Lokalitu „Vogeldrussel“, v latinském textu uváděnou jako „mons“, totiž v souhlase s Pescheckem (1854) překládá jako „cestu, stezku“ („Vogeldrusselweg“, „Vogeldrusselsteg“), a umísťuje ji bez odůvodnění do Císařského (dnes Krásného) dolu, nad nímž prý hrad stál.

Z rozboru Moschkauových nepřesných překladů latinských citátů z „Inventarium Oyvinense“ (originál je bohužel ztracený – Klos, Sovadina 2004) však vyplývá, že název „Vogeldrussel“ se musel vztahovat na některý (ve 14. století) zalesněný nebo holý kopec, případně les ve hřbetu s vrcholy „Brandhöhe“ a „Scharfenstein“, nebo na celý tento hřbet a jeho okolí, táhnoucí se mezi Ojvínem a (tehdy pustým) Lückendorfem od Hvozdu na severovýchod až k Töpferu a ke Karlsfriedu. Nebyla to cesta nebo pěšina a nemohla ležet v Císařském dole pod Loupežnickým vrchem, protože ten nebyl klášterním majetkem.

Název „Ausgespann“, uvedený v Inventarium Oyvinense, vztahuje Moschkau na sedlo u Lückendorfu na „staré jablonské cestě“ (alte Gäbler StraÙe). Lückendorfské sedlo však nebylo jediným přechodem přes hřeben Lužických hor, u něhož strmé stoupání cesty vyžadovalo příprěž a název „Ausgespann“ (Výprěž) se proto mohl vztahovat i na další místa, např. na sedlo u „Mordkiefer“ nebo sedlo u Lvího buku na cestě údolím Bílého potoka, na tzv. Kammloch pod Hvozdem, na sedla u Hainu, Valů a Krompachu, na sedlo nad Waltersdorfem, ovšem také na sedlo nad strmým výstupem cesty u Karlsfriedu aj.

V saské topografické mapě 1 : 25 000, list 5154 Žitava (Topographische 1998) a, i když méně výrazně, také v českých turistických mapách je v lese „Hospitalwald“ jihozápadně od Hartau mezi oběma, do údolí Bílého potoka a ke Karlsfriedu vedoucími a jako „Gäbler Strasse“ označenými cestami vyznačena skupina starých rovnoběžných úvozů. Úvozy směřují od severovýchodu k jihozápadu od Neu-Hartau přibližně ke zřícenině hradu Karlsfriedu, u něhož překračují nynější trasu „Gäbler Strasse“ a v již méně výrazně vyznačené podobě pokračují přibližně stejným směrem dále. Jejich další pokračování si můžeme již jen přibližně představit

podle tras nynějších cest při okraji lesů severně Lückendorfu až k silnici, vedoucí pod krajem lesa severozápadně nad Lückendorfem k tzv. Kammlochu, kde se dnešní silnice ostrou zatáčkou téměř dotýká státní hranice a obrací k severozápadu do údolí Oyvinu.

Od Kammlochu vede ještě dnes zřetelně patrná a lesnický užívaná, kdysi zřejmě frekventovaná cesta na tzv. Šestku. Od této bývalé hájovny „revíru č. 6“ lesů města Žitavy vede několik starých, dnes již jen jako lesní cesty využívaných cest pod Hvozdem do Mařenic a Cvikova, pod Kančím vrchem do Heřmanic, po nyní modře značené cestě západním úpatím Sokola na jižní konec Heřmanic a do Jablonného a severním úpatím Sokola přes Petrovice do Jablonného nebo na Lvovou. Tento „Kammloch“ je také poměrně vysoko položené sedlo, do něhož cesta stoupá strmě zejména z Oyvinu a proto mohl být také nazýván Výpřeží – Ausgespann. O starobylosti cesty Kammloch svědčí, že na polích mezi Hvozdem a dnešní Žitavskou cestou byla nalezena bronzová mince římského císaře Galienu z roku 258 (Seeliger 1926).

Tím se ovšem některé možné větve žitavské cesty dostávají do nejbližšího sousedství hradní zříceniny na Zámeckém vrchu (Schlossberg) u Heřmanic, o níž se žádné historické zprávy ani jméno nezachovaly a mohl by tedy tento hrad také být hledaným Wintersteinem, ovšem s tím závažným rozdílem, že se zde dosud skutečně nacházejí zbytky hradních zdí, příkopu a dokonce i plocha vhodná pro předhradí (Friedrich 1910, Sedláček 1895?).

Uvědomíme-li si však, jak asi mohl mocnou polohou sutě pokrytý povrch sopouchu rozpadajícího se čediče vypadat, snadno pochopíme, že v této suti mohla být místa, která tomu, kdo sem s určitou fantazií a snahou přišel hledat zbytky hradu, skutečně mohla připadat jako „*nepatrné stopy bývalé strážní věže, části vrchol obtácejícího příkopu a těsně v křoví ukryté zbytky základového zdiva*“. Když pak v dvacátých a třicátých letech 20. století (Müller 1929, 1931, 1933) lomaři povrchovou suť odtěžili, zmizela i všechna taková klamavá seskupení bloků a úlomků čediče a nikdo z pozdějších návštěvníků je už ani nalézt nemohl.

Závěrem tedy musíme konstatovat, že žádný z dostupných pramenů a průzkumů nedokládá, že na Loupežnickém vrchu vůbec kdy nějaký hrad stál a že z těchto pramenů také není možné s jistotou skutečně stanoviště hradu „Winterstein“ určit. Lokalita „Vogeldrussel“, kterou Moschkau klade do Krásného dolu a již dokládá polohu Wintersteinu na Loupežnickém vrchu, se musela nacházet severozápadně od Lückendorfu ve hřbetu mezi sedlem Kammloch mezi Hvozdem a Karlsfriedem

a nemohla tedy mít s Loupežnickým vrchem, ležícím jihovýchodně Lückendorfu, nic společného. Přehled dostupných pramenů také dokládá, že asi není nejmenší naděje, že by se otázku, nacházel-li se hrad Winterstein na některém z dalších možných míst (Zámecký vrch u Heřmanic, nepojmenovaná kóta 462 m jihovýchodně Lückendorfu aj., nebo nešlo-li dokonce o samotný Karlsfried) na základě rozboru dnes dostupných pramenů (viz např. Klos, Sovadina 2004) ještě kdy podařilo vyřešit.

Rovněž se již asi nikdy nedovíme, proč si Moschkau ve své první práci o poloze Wintersteinu (Moschkau 1882) navzdory jednoznačné formulaci, že: „podle mého názoru je tolikrát diskutované stanoviště hradu Wintersteinu nyní definitivně zjištěno“, přece jen tak docela jistý nebyl a proto plánoval podrobný průzkum Loupežnického vrchu. Žádnou zprávu o průzkumu již ale neuveřejnil a později se už k problému „Wintersteinu“ nevyjádřil. Bylo-li to proto, že se ke slibovanému výzkumu z neznámých nám důvodů nedostal, anebo proto, že sice průzkum provedl, ale při něm žádné jednoznačné stopy, kterými by svůj názor mohl podpořit, nenašel, o tom přístupné prameny i Moschkau sám mlčí. Ve prospěch této poslední možnosti by mohlo snad svědčit, že později se již Moschkau vyslovuje jen v tom smyslu, že „na Loupežnickém vrchu u Petrovic ... prý je vidět již jen velmi skrovné stopy zdiva a části hradního příkopu.“

Poděkování

Při studiu této, pro mne jako přírodovědecky zaměřeného autora, poměrně vzdálené tematiky mi vydatnou měrou pomohli pracovníci SOkA v České Lípě, zejména podnětnými diskusemi p. M. Sovadina, a dále diskusí, kritickými připomínkami a zajištěním zde nepřístupných pramenů také p. Ch. Maaz z Drážďan, kterým tímto vyslovuji svůj srdečný dík.

POZNÁMKY

- 1/ České turistické publikace někdy uvádějí název „Větrov“; toto pojmenování však je novodobého původu a nemá žádné historické opodstatnění.
- 2/ Ověřený opis této listiny z 24. července 1602 je podle Seeliger (l. c.) uložen v žitavské městské knihovně.
- 3/ Pescheck (1854) však považuje slovo „olim“ za doklad, že seznam z „Inventarium Oyvinense“ nepochází z roku 1369 („Aus dem Worte olim ist zu sehen, daß dieß Verzeichniß nicht schon von 1369 ist.“).
- 4/ O Hübelově kronice a „Inventariu Oyvinense“ viz např. Klos, Sovadina (2004).

- 5/ Stejný seznam s doslovně shodnými latinskými vysvětlivkami je otištěn u Pescheka (1854), jejich přepis u Moschkaua se liší pouze některými drobnými tiskovými chybami.
- 6/ Toto jméno je uváděno v různém znění: „Vogeldrussel“, „Vogeldrossil“, „Wagendrossel“, „Wogindrossil“ apod. Moschkau používá výhradně tvar „Vogeldrussel“, zatímco Seeliger (1926) považuje formu „Wogindrossil“ za původní, z níž lidová výslovnost vytvořila „Vogeldrussel“, a píše, že se však prý jedná o výraz slovanského původu znamenající tolik co „vojenská hlídka, stráž“ (Kriegswacht); je však možný i výklad „Wagendrossel“ - brzdné zařízení u vozů.
- 7/ Seeliger (1926) však upozorňuje na to, že údaj o vybudování této cesty za Jana Lucemburského a Karla IV. pochází od Pescheka (1837), který jej nijak blíže nedokládá; u Feistnera (1880) čteme: „kterou dal král Jan ve 14. století přes pohoří vylámat“ („*welche König Johann im 14. Jahrhundert ... durch das Gebirge brechen ließ*“). Dále však Feistner (l. c.) cituje přípis císaře Karla IV. z 29. května 1361, aby tato „již od dávných dob používaná silnice, vedoucí z Jablonného přes pohoří zvané Gebler“ („*diese von alters her gebräuchliche Straße, welche von Gabel über das Gebirge, Gebler genannt, gegen Zittau führt*“) byla udržována a opravována, z něhož vyplývá, že silnice musela být starší, protože by asi neopomněl uvést zásluhu svého otce o její vybudování.
- 8/ Později byla jménem „Ausgespann“ u Lückendorfu označována „bídná chatrč“ („elende Hütte“ - Paudler 1904) pro vozky přípráže, najaté před stoupáním v Eichgrabenu. Podle Moráweka (1892) si zde teprve v třicátých letech 19. století postavil chatu dřívější majitel kretschamu z Lückendorfu a provozoval v ní malý výčep; ten byl v roce 1838 přenesen do nově postaveného „Lückendorfer Forsthaus“ a chatrč, honosící se jménem „Černý kartáč“ (Schwarze Bürste), byla odstraněna.
- 9/ Jméno „Drosselsteg“ tedy již používá Pescheck (1854) a musíme tedy původ záměny vrchu nebo kopce za cestu hledat již dlouho před Moschkauem.
- 10/ Mohl tedy být „Neuhaus“, tj. hrad Karlsfried, vybudován v sedle nad velkým stoupáním v místě, zvaným „Wogindrossil“, kde se tehdy ještě nacházely zbytky nám neznámého staršího hradu. Na tuto možnost zřejmě myslel i Pescheck (1854).
- 11/ Později se však i Moschkau (1886) vyjadřuje mnohem skeptičtěji než v roce 1882: „...hrad Winterstein, který ležel jižně Lückendorfu na Loupežnickém vrchu u Petrovic a z něhož prý je vidět již jen velmi skrovné stopy zdí a části hradního příkopu...“ („...*Burg Winterstein, die südlich von Lückendorf auf dem Raubschloßberg bei Petersdorf lag und von der nur noch sehr geringe Spuren von Mauerwerk und Theile des Burggrabens sichtbar sein sollen, ...*“). Bohužel se však nezmiňuje o tom, proč svoje přesvědčení (Moschkau 1882), že na Loupežnickém vrchu viděl „... stopy dřívější strážní věže, části vrchol obtácejícího příkopu a v křoví ukryté zbytky základového zdíva“, opustil.

LITERATURA

- Böhm R. 1995: Wanderkarte des Zittauer Gebirges. Zittauer Gebirge. Östlicher Teil 1: 10 000. Dresden.
- Böhm R. 1996: Wanderkarte des Zittauer Gebirges. Zittauer Gebirge. Westlicher Teil 1: 10 000. Dresden.

- Feistner W. 1880: Zur Geschichte der Zittau-Prager Strasse. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 18, 146–154.
- Friedrich J. 1910: Der Schlossberg zwischen Hermsdorf und Grossmergth. MNEC 33, 145–151.
- Gabriel F., Panáček J. 2000: Hrady okresu Česká Lípa. Č. Lípa.
- Gerthner E. 1884: Correspondenz der Redaction. MNEC 7, 96.
- Hantschel (b. d.): Nordböhmischer Touristenführer. Č. Lípa.
- Hantschel F. 1894: Nordböhmischer Touristenführer. Teilführer No. 3. Das Polzengelände und das Südlasitzer Gebirge. Č. Lípa.
- Haupt J. L. (ed.) 1839: Scriptorum rerum Lusaticarum, I., 10, 71 Görlitz, cit. podle Klos, Sovadina (2004).
- Kábrt J. a spol. 2000: Latinsko/český slovník. Praha.
- Klos R., Sovadina M. 2004: Tajemný hrad v Lužických horách. Bezděz 13, 5–21.
- Knothe H. cit. podle Paudlera (1904).
- Köhler J. A. C. 1867 cit. podle Gabriel, Panáček (2000).
- Maaz Ch. 2007: Kritische Analyse der historischen Quellen zum sächsischen Winterstein. – Burgenforschung in Sachsen. Dresden. V tisku.
- MNEC: Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs.
- Moráwek C. 1892: Die Zittau-Gabeler Straße. Zittau.
- Moschkau A. 1882: Die Burg Winterstein. MNEC 5, 184–186.
- Moschkau A. 1884: Oybin-Chronik. Č. Lípa.
- Moschkau A. 1886: Die Burg Karlsfried bei Zittau. Neues Lausitzisches Magazin 62, 111–129.
- Müller B. 1929: Die geologische Sektion Deutsch-Gabel des Kartenblattes Rumburg – Warnsdorf. Sborník Státního geologického ústavu 8, 189–226, Praha.
- Müller B. 1931: Die Vulkanruinen bei Finkendorf. Jahrb. dtsch. Gebirgsver. f. d. Jeschken- und Isergeb., 23–35.
- Müller B. 1933. Erläuterungen zur geologischen Karte des Bezirkes Deutsch-Gabel in Böhmen. Firgenwald 6, 8–85, Liberec.
- Paudler A. 1896: Neustadt und Winterstein. MNEC 19, 274.
- Paudler A. 1904: Der neue Kammweg vom Jeschken zum Rosenberge. Č. Lípa.
- Pescheck Ch. A. 1837: Handbuch der Geschichte von Zittau. Zweiter Theil. Zittau.
- Pescheck Ch. A. 1854: Handbuch der Geschichte von Zittau. Erster Theil. Zittau.
- Reichenberger 1911: Reichenberger Zeitung 14. Mai 1911.
- Ruge S. 1882: Die sächsische Schweiz vom Ende des 16. Jahrhunderts mit der Karte der sächsischen Schweiz nach der großen Landesvermessung von Mathias Oeder ums Jahr 1592 u. 1593. Jahrb. des Gebirgsvereine f. d. sächs.-böhm. Schweiz 1, 1–24.
- Sedláček A. 1895: Hrady, zámky a tvrže království českého. Díl X. Boleslavsko. Citováno podle 2. vyd. Praha 1932.
- Seeliger E. A. 1926: Die Straße über den Gäbler. In: Gierach E., Runge F. (ed): Deutsch-Gabel in tausendjähriger Vergangenheit, 30–37. Jablonné v Podještědí.
- Sitte J. 1934: Die jungvulkanischen Eruptivdurchbrüche im Mühlsteingebiete von Jonsdorf bei Zittau. Abhandl. d. Naturf. Ges. zu Görlitz 32, 127–151.
- Topographische 1998: Topographische Karte 1 : 25 000, Normalausgabe, 5154 Zittau. Dresden.

RESUMÉ

Anmerkungen zum geheimnisvollen Schloss „Winterstein“ im Lausitzer Gebirge

Petr Kühn

Das geheimnisvolle Schloss Winterstein im Lausitzer Gebirge ist historisch nur ein einziges Mal erwähnt, als es 1441 zusammen mit dem Karlsfried (Neuhaus) von den Lausitzer Sechsstädten aufgekauft und angeblich 1442 abgerissen wurde. Sein Geheimnis besteht darin, dass in dieser Urkunde kein Wort über seinen Standort zu finden ist, wahrscheinlich stand es nicht allzu weit vom Karlsfried entfernt.

Moschkau (1882) versuchte aus den erhaltenen Zitaten aus dem „Inventarium Oyvinense“ vom Jahre 1369 und mit Rücksicht auf die Abschrift des Dokumentes über die Grenzvereinigung zwischen Zittau und Jindřich Berka von Dubá von 1592 den Standort des Schlosses abzuleiten.

Die im „Inventarium Oyvinense“ genannten Punkte können meistens mit ihren jetzt bekannten Äquivalenten identifiziert werden; Ausnahmen stellen die Namen „Vogeldrussel“ und „Ausgespann“ dar.

Das lateinische „mons Vogeldrussel“, übersetzt Moschkau, wie auch früher schon Pescheck, falsch mit „Vogeldrusselweg“ und legt ihn in den Kaisergrund (heute „Krásný důl“ genannt) über dem der Raubschlossberg zu einer Höhe von 528,8 m aufsteigt, auf dem Moschkau (1882) noch Reste von „bewohnten Gebäuden“ gefunden haben will. Dieser Krásný důl liegt südöstlich von Lückendorf und nordöstlich von Jablonné v Podještědí.

Die meisten der bisher veröffentlichten Artikel gehen von dieser Lagebestimmung aus, obwohl bereits 1884 Gerthner darauf hinwies, dass in Petrovice dieser Berg mundartlich „Roubenschloss“, also richtig „Rabenschloss“ genannt wurde.

Seeliger (1926) stellte auf Grund der Urkunde über die Grenzvereinigung das Schloss Winterstein auf den heute namenlosen, 462 m hohen Berg östlich des Lückendorfer Zollamtes. Jindřich Berka soll ihn in dieser Urkunde „Tabersberg“ genannt haben, was Moschkau als „Der Tage burgberg“ las und auf den Loupežnický vrch bezog.

Dieser Artikel analysiert die von Moschkau verwendeten ungenauen Übersetzungen aus dem lateinischen Verzeichniss der Grenzpunkte des „Inventarium Oyvinense“ und weist nach, dass Moschkau zur Unterstützung seines Standpunktes den Klosterbesitz weit nach Osten vergrössert hat. Die „Vogeldrussel“ befand sich nach allen zur Verfügung stehenden Quellen nordöstlich bis nördlich von Lückendorf im Kamme mit den Gipfeln „Brandhöhe“ und „Scharfenstein“, der sich vom Sattel Kammloch unter dem Hochwald nach Nordosten bis zum Karlsfried hinzieht

Der im „Inventarium Oyvinense“ angeführte Grenzpunkt „Ausgespann“, den Moschkau gleichfalls zur Festlegung der Lage der Burg verwendete und es auf den Pass beim heutigen „Lückendorfer Forsthaus“ an der „alten Gäbler Strasse“ bezog, konnte sich allerdings auch auf einige andere Stellen beziehen, wo die Fuhrleute Vorspann zur Überwindung der grossen Steigungen der das Gebirge überquerenden Strassen mieten mussten, wie z. B. auf das Kammloch, die Pässe nördlich von Krompach, oder die grosse Steigung am Karlsfried.

Der zweite Teil dieser Arbeit beschäftigt sich mit einer Analyse der in den letzten Jahrzehnten durchgeführten Untersuchungen des Loupežnický vrch, die die von Moschkau hier beobachteten Reste von Gebäuden usw. finden wollten. Keine dieser Untersuchungen konnte auf dem Loupežnický vrch unzweifelhafte Reste einer Burganlage feststellen.

Auch Moschkau selbst scheint sich seiner Beobachtungen nicht so sicher gewesen zu sein, denn wenige Jahre nach seinen ersten Veröffentlichungen (1882, 1884) schreibt er nur noch vorsichtig: „...*Burg Winterstein, die südlich von Lückendorf auf dem Raubschlossberg bei Petersdorf lag und von der nur noch sehr geringe Spuren von Mauerwerk und Theile des Burggrabens sichtbar sein sollen, ...*“ (Moschkau 1886).

Wenn man sich aber vorstellt, wie die mit Steinschutt bedeckte Oberfläche eines verwitternden Basaltstockes aussieht, muss man einsehen, dass es dort sicher Stellen geben konnte, die ein mit einer reichen Phantasie ausgestatteter und irgendwelche Mauerreste suchender Forscher als „...*in der That schwache Spuren einer ehemaligen Burgwarte, Theile des den Gipfel umgürtenden Wallgrabens und dicht im Gestrüppe verborgen Reste des Grundmauerwerkes*“ bezeichnen konnte. Und wenn dann im Laufe der Zeit die Steinbrecher diesen Schutt abgetragen haben, hat sich von diesen Stellen keine Spur mehr erhalten können.

Abschliessend wird festgestellt, dass aus diesem Studium der vom Moschkau verwendeten Quellen und der neueren Beschreibungen des Loupežnický vrch das gleiche Resultat wie das eingehende Studium der in den Archiven befindlichen Urkunden (Klos, Sovadina 2004) resultiert: es ist nicht gelungen nachzuweisen, ob auf dem Loupežnický vrch überhaupt irgendwann ein Schloss gestanden hat, es kann aber aus den heute noch zur Verfügung stehenden Tatsachen auch nicht entschieden werden, auf welchem der geeigneten Punkte sich der Winterstein befunden hat. Moschkaus Beweisführung ist allerdings nicht stichhaltig.

Auf Grund dieser Diskussion der seit Moschkau veröffentlichten Studien des Raubschlossberges muss also abschliessend festgestellt werden, dass die heute zur Verfügung stehenden Quellen und Beschreibungen keine eindeutige Bestimmung des Ortes des Schlosses Winterstein zulassen, trotzdem es in der Umgebung der alten grenzüberschreitenden Strassen aus Zittau nach Böhmen mehrere Punkte (Zámecký vrch bei Heřmanice, Höhe 462 m südöstlich von Lückendorf, Karlsfried u. a. m.) gibt, auf dem sich das alte Schloss Winterstein befinden konnte, wobei sich auf dem Zámecký vrch bei Heřmanice auch heute noch Reste von Mauerwerk und Graben einer gleichfalls unbekanntem Burg befinden.

Übersetzt von Petr Kühn

TVRZ A ZÁMEK VE VELKÉM VALTINOVĚ

Jiří Úlovec

Jiří Úlovec: Fort and manor in Velký Valtinov

The date of origin of fort in Velký Valtinov is not clearly defined; but obviously it stood as early as the end of the 14th century. Until the turn of 16th and 17th centuries it was attributed to the yeomanly clan of Blekta of Útěchovice, who also owned some of the surrounding estates. After 1620 the Valtinov estate came over to the possession of Albrecht of Valdštejn and subsequently of further nobilities, which attached it to Lemberk; by this act it perished as a standalone estate. The original gothic fort from the turn of the 14th and 15th centuries was later rebuilt into a small renaissance manor. From then to the 20th century the manor did not undergo major changes; on the whole it kept its original shape which was only afflicted with minor trims. In 1983 the building burnt out and at the present it stands in ruins.

V severovýchodní části bývalého českolipského okresu je mezi městečky Mimoň, Stráž pod Ralskem a Jablonné v Podještědí rozloženo několik vesnic, které měly ve středověké historii tohoto mikroregionu poměrně významnou úlohu. Bylo to dáno především skutečností, že tvořily centra samostatných šlechtických statků, v nichž stávaly tvrze a zámky. Kromě Hlemýždí, Brniště, Tlustecké a Tlustce to byl také Velký Valtinov, zřejmě nejvýznamnější z nich, který si udržel samostatnost po nejdější dobu. Tamní panské sídlo, starší tvrz přestavěná renesančně a barokně na zámek, zůstávalo dosud mimo centrum pozornosti historiků i uměnovědců, kteří se věnovali jiným objektům. Revize písemných pramenů k vývoji statku a vsi a dále rovněž výsledky povrchového průzkumu tamního zámku provedené autorem této stati a Michaelem Ryklem však přinesly důkazy, že valtínovské panské sídlo bylo opomíjeno neprávem. Dokladem toho je obsah následujícího příspěvku, shrnujícího dosud získané poznatky.

Jak již bylo výše řečeno, Velký Valtinov se rozkládá ve východní části bývalého českolipského okresu, asi tři kilometry jihozápadně od Jablonného v Podještědí, nad údolím vytvořeným tokem Panenského potoka. Jen dva kilometry jižněji se vypíná vrch Tlustec, známý v poslední době především jako objekt sporů ochránců přírody s provozovateli kame-nolomu.

Dobu založení vsi neznáme. Lze sice předpokládat, že vznikla nejpozději ve 13. století a založena byla blíže neznámým Valentinem, po němž ostatně obdržela rovněž jméno,^{1/} ovšem to je prozatím vše. Jelikož terénní prospekce v intravilánu vsi dosud neproběhla, nezbyvá než využít písemné prameny, které jsou pro toto období nemnohé a značně torzovitě. Nejstarší přímé zmínky o vsi a jejích majitelích totiž pocházejí teprve ze závěru 14. století. Plyne z nich, že Valtinov tehdy byl majetkově rozdělen. Pocházel z něho stejnojmenný rytířský rod vlastníci část vsi, další díl pak patřil neznámo přesně od kdy, zřejmě však od poloviny 15. století, k majetku Berků z Dubé a Lipé, mocného severočeského rodu, vlastnicích v této oblasti rozsáhlou pozemkovou državu s centrem v Jablonném v Podještědí. Berkové buďto zřídili z jejich části vsi služební manství, které pronajímali zájemcům z řad šlechty za povinnost vykonávat určité služby, nebo tento systém převzali. Jak bude dále ukázáno, není dosud jisté, kým vlastně byl manský systém vytvořen a jaké nemovitosti ho tvořily. Berkové však byli během druhé poloviny 15. věku nepopíratelnými vrchními majiteli valtínovského manství. Existenci tohoto systému dokládají zprávy z počátku šedesátých let 15. století. Valtinov tehdy patřil společně s panstvím Tolštejn a Šluknov třem bratřím Berkům, totiž Benešovi, Hynkovi a Albrechtovi. Z nich zvláště nejmladší Albrecht proslul jako násilník a odpůrce krále Jiřího z Poděbrad. Jeho spory s lužickým Šestíměstím dostoupily vrcholu počátkem šedesátých let 15. století. Albrecht tehdy nereagoval ani na výzvy, aby se dostavil do Prahy k vyřízení majetkových záležitostí, a co více, dopustil se těžkého provinění, když urazil samotného panovníka (v obvinění stálo doslova „crimen lese maiestatis“). Jiří z Poděbrad proto pověřil v červnu 1463 Jana z Vartenberka a Jindřicha Berku z Dubé, aby oblehli Tolštejn a Albrechta zajali. Tomu se sice podařilo uprchnout z Čech, nicméně přišel o majetek.^{2/} Tolštejnské panství se Šluknovem poté získal Jan z Vartenberka, jemuž postoupil svá práva rovněž Jindřich Berka, za což si ovšem vymínil držbu Valtinova.^{3/} Ten poté patřil jako manství Berkům až do počátku 16. století. Až tehdy, krátce po roce 1500, umožnili Berkové jeho zástavním držitelům za odstupné převod manství mezi svobodné statky. Dosud známé

prameny však spíše vylučují, že k manství patřila celá ves. Vraťme se proto do závěru 14. století a pokusme se nastínit průběh držby vsi many Berků z Dubé a dalšími majiteli.

Valtinov je připomínán písemnými prameny, jak již bylo výše řečeno, až v samém závěru 14. století, přesněji v devadesátých letech. Interpretace nejstarších dokladů ovšem není snadná. Jednak odtud pocházel rytířský rod, jehož členové se psali s přídomkem po vsi. Na přelomu 14. a 15. století žili minimálně tři jeho členové, totiž Markéta, dcera Klementa z Valtinova, která vedla v roce 1422 spor s Petrem Matějů z Valtinova.^{4/} Jiné zprávy o těchto osobách bohužel dosud neznáme, přesto z uvedené a žel ojedinělé zprávy lze soudit, že část vsi tvořila jádro svobodného šlechtického statku pánů z Valtinova. Následující vývoj ovšem dokládá, že ho ovlivnili skutečně zásadním způsobem členové známého rodu Blektů z Útěchovic, majícího původ ve stejnojmenné tvrzi a vsi ležící asi tři kilometry východně od Stráže pod Ralskem a necelých osm kilometrů jihovýchodně od Valtinova. Předkem rodu byl snad Mikuláš Blekta, připomínaný prvně v roce 1393 při projednávání odúmrti po Vilémovi z Erkeřic v Malé Bukovině poblíž Ústí nad Labem.^{5/} Snad jeho potomkem byl Hanuš Blekta. O něm víme, že 6. října 1399 dosadil společně s Janem z Vartenberka nového faráře Štěpána ke kostelu v Dubnici, více ležící pět kilometrů východně od Valtinova.^{6/} Tehdy použil Hanuš vůbec poprvé přídomek „z Valtinova“.

Hanuš Blekta je tedy prvním písemně doloženým majitelem Valtinova z tohoto rodu. Nevíme, v jakém byl příbuzenském vztahu s výše zmíněným Mikulášem. Dále lze předpokládat, že měl mladšího bratra Přibíka. Soudíme tak proto, že když dubnický farář Štěpán zanedlouho dobrovolně rezignoval na své místo, Hanuš z Valtinova společně s Janem z Vartenberka dosadili 23. ledna 1400 na tamní faru Přibíka z Valtinova.^{7/} Přibík však zastával svěřený úřad rovněž krátce, neboť záhy jej vystřídal Mikuláš, kterého pak Hanuš „řečený Blekta z Valtinova“ nahradil společně s Janem z Vartenberka 11. září 1404 Michaelem z Ústí.^{8/}

Interpretace výše zmíněných údajů z let 1399, 1400 a 1404 je složitá a dosud ne zcela jasná. Hanuš Blekta v nich totiž vystupuje vždy s Janem z Vartenberka a dvakrát je označen termínem „cliens“, znamenajícím totéž co klient, leník, tedy osoba podléhající jiné, výše postavené osobě, k níž byla v závislém vztahu. Nelze tedy vyloučit již výše naznačenou možnost, totiž že v části Valtinova bylo zřízeno manství ještě před Berky, a to v závěru 14. století pány z Vartenberka, majiteli sousedního vartenberského panství se stejnojmenným centrem (dnes Stráž pod Ralskem)

rozloženým necelých 7 kilometrů jihovýchodně od naší vsi. Otázku vzniku manství tak snad rozhodne až budoucí výzkum.

Vraťme se však k vývoji manství. Řečený Hanuš měl tři syny, Hanuše, Jindřicha a Heřmana. Písemné zprávy nesdělují, jak dlouho žil. Víme jen, že zatímco Jindřich získal neznámo jak do držení statek Volfartice poblíž České Lípy, po němž se psal poprvé v roce 1409,^{9/} a osudy Heřmana téměř neznáme, zřejmě nejstaršímu Hanušovi zůstalo valtínovské manství. S přídomkem „na Valtínově“ je zmíněn v roce 1410, kdy věnoval klášteru v Jablonném roční plat 3 kopy českých grošů zapsaný na vsi Valtínově s příslušenstvím za to, že budou konány pravidelné mše na památku jeho otce Hanuše.^{10/} Právního aktu se zúčastnil rovněž Hanušův bratr Heřman, což je jediná dosud známá zpráva o jeho osobě. Nelze vyloučit, že Heřman žil u staršího bratra na Valtínově, na němž snad později také zemřel. Obdarování kláštera byl přítomen jako svědek také Přibík z Útěchovic, snad totožný s osobou Přibíka, zastávajícího v roce 1400 úřad dubnického faráře.

Hanuš Blekta vlastnil Valtínov ještě několik následujících let. Poslední zprávy o něm pocházejí z let 1417 a 1418. Nejprve, 22. dubna 1417, prodal klášteru v Teplicích roční plat 2 kopy českých grošů plynoucí z poddaných ve vsi Postřelná,^{11/} 8. dubna 1418 prodal témuž klášteru roční plat dvě a půl kopy grošů na poddaných ve Valtínově a 18. prosince mu věnoval další dvě kopy ročního platu z Postřelné.^{12/} Neznámo přesně kdy pak valtínovské manství ztratil. Vývoj majetkových vztahů ke vsi byl v této době velmi složitý a nemnohé písemné zprávy ho spíše zatemňují než přibližují. Nejsnáze je lze interpretovat tak, že Valtínov byl tehdy stále rozdělen, přičemž k manství patřila jen jeho část, kdežto další díl tvořil jádro výše zmíněného svobodného statku původních valtínovských pánů. Manství zřejmě držel Přibík z Útěchovic, pravděpodobně totožný s Přibíkem zmiňovaným v letech 1400 a 1410. Jako jeho vlastník je zmíněn 5. ledna 1432, kdy svědčil s přídomkem „seděním v Valtínově“ při prodeji hradu Stohánek, který tehdy kupoval Zdeněk z Valdštejna od Beneše z Vartenberka.^{13/} Další část vsi, zřejmě ona dědičná část, patřila přibližně v téže době Petříkovi z Jištěrp. Ten prodal Mikuláši Blektovi z Útěchovic „Valtínov, Postřelnou a Heřmanice vsi tehdaž pusté za 30 kop grošů“. Z bližších souvislostí je zřejmé, že Petřík prodal statek proto, že musel splatit dluh roudnickému purkrabímu Hanušovi. Od Mikuláše však obdržel zřejmě jen 10 kop, neboť pohledávku na zbylých 20 kop převedl na Jana Cikána z Vetlé, svého dalšího věřitele.^{14/}

Konec sporu je pro valtinovské dějiny nepodstatný. Faktem zůstává, že statek přešel opět do držby Blektů. Ze soudních jednání plyne, že Petřík z Jištěrp měl vložit valtinovský majetek Mikuláši Blektovi do zemských desek. Tento doklad potvrzuje skutečnost, že Valtinov byl tehdy skutečně rozdělen na výše předpokládané dvě části, manskou a dědičnou. Dědičný díl vsi s příslušenstvím patřil od třicátých let řečenému Mikulášovi a jeho bratrům, Zikmundovi a Jindřichovi. Bratři vlastnili statek pravděpodobně v nedělu. Nejmladší Jindřich na něm zapsal věno manželce Machně, rozené z Chvistonos, a to na celém statku, jmenovitě na vesnicích Valtinov, Postřelná a Heřmanice, ve výši 200 kop českých grošů. Když Machna před rokem 1457 zesnula, daroval král Ladislav Pohrobek dne 5. července 1457 zápis na věno jako královskou odúmrť Zdeňkovi z Postupic. Provolání téže odúmrti pak bylo stanoveno na 14. července, neboť přestože ji král daroval, musel ponechat možnost ucházet se o ni rovněž všem osobám, které by hodlaly prokázat, že na ni mají větší právo než panovník.

K litoměřickému úřadu se pak skutečně dostavilo několik zájemců. Byl to předně Jindřich z Dubé a z Lipé, a dále bratři Blektové. Soudní projednávání záležitosti se protáhlo na následujících šest let. V roce 1460 rezignoval na věc Jindřich z Dubé a výprosník Zdeňk z Postupic poté postoupil 10. března 1463 vlastní právo k odúmrti bratrům. Ti pak byli uvedeni o pět dní později komorníkem Valentinem do vlastnictví věnného zápisu. Zajímavý je popis statku pořízený v této souvislosti. Ve Valtinově sedělo několik úročníků na pustých poddanských dvorech, poblíž stál pustý mlýn a pusté poddanské dvory jsou připomínány rovněž v Postřelné a Heřmanicích.^{15/}

Valtinovský statek tak patřil nadále třem bratrům, kterým se podařilo ziskem věnného zápisu oddálit hrozbu jeho případného zadlužení. Další zprávy o nich se dosud nepodařilo nalézt, proto je možné pouze předpokládat, že majetek přešel na Jana Blektu z Útěchovic, pravděpodobně syna jednoho z bratrů. O Janovi se dochovala první zpráva z roku 1499, kdy vystupoval jako svědek na listině vydané Zdislavem Berkou z Dubé a Lipého.^{16/} Jan tehdy vlastnil nejen dědičnou část Valtinova, ale také tamní manství. To obdržel někdy ve druhé polovině 15. století od bratrů Zdislava a Adama Berků z Dubé na Zákupech do držby; zřejmě se tak stalo v souvislosti s převzetím dědičného statku po otci a bratrech. V roce 1502 pak, pravděpodobně za věrné služby, mu Zdislav Berka převedl „ve Valtinově tvrz s jejím všelijakým příslušenstvím“ do dědičné držby.^{17/} Tím současně skončila existence valtinovského léna a povinnosti majitelů tamního statku, které z ní vyplývaly.

Jan Blekta z Útěchovic je znám z několika následujících zpráv. Listinou z 21. května 1507 mu český král Vladislav II. potvrdil právo na Valtinov a povolil mu zřídit ve vsi nový hostinec.^{18/} Jan měl sestru Kateřinu, provdanou za Kryštofa z Talkenberka. S ním vedl v listopadu 1511 spor ohledně sestřina věna ve výši 250 kop českých grošů, které jí stále ještě nevlozil do zemských desek.^{19/} Jak dlouho vlastnil valtínovský statek nám písemné prameny bohužel nesdělují. Snad počátkem dvacátých let předal majetek synům Friedrichovi, Jindřichovi, Hanušovi, Jiřímu a Jáchymovi. Pro druhorozeného Jindřicha tehdy byla oddělena část Valtinova se sousedním Tlustcem, který byl předtím neznámo jak připojen k Janovu majetku. Jelikož Jindřich se psal s přídomkem po tlusteckém statku již v roce 1524,^{20/} lze předpokládat, že k převzetí statku od otce a jeho oddělení došlo předtím. Jádro dědictví ovšem vlastnili zbylí bratři v čele s nejstarším Friedrichem. Ten byl proto uveden v tituláři české šlechty z roku 1534 s přídomkem „na Valtínově“ společně s bratrem Hanušem, jehož jméno doplňoval téměř nic neříkající přídomek „Blekta z Autěchovic seděním tudíž“. V tituláři pak nacházíme rovněž Jindřicha s přídomkem „na Tlustci“.^{21/}

Naznačené rozdělení dědictví zřejmě nebylo definitivní, případně bratři se posléze spojili na veškerém majetku. Dokládají to záznamy z roku 1540. Tehdy byli držitelé tlusteckého statku Sebastián a Mikuláš Blektové, snad Jindřichovi synové. V uvedeném roce přiznal sám Sebastián dluh otci a čtyřem strýcům ve výši 100 kop českých grošů a zapsal jim ho na tlusteckém statku. Současně však pět bratrů, totiž Friedrich, Jindřich, Hanuš, Jiří a Jáchym, přiznalo stejný dluh Sebastiánovi a pojistilo mu ho na valtínovském statku s tím, že pokud by mu pohledávku do konce jejich životů nevyplatili, povolují mu uvázat se „ve Valtinov v tvrz, v dvůr poplužní s poplužím, v Šnekendorf ves celou a dvory kmetcí s platem, s mlejnem tudíž, v Brniště ve dva dvory kmetcí s platem, což tu mají“ a v další příslušenství.^{22/} Z těchto vkladů plyne, že blektovský majetek byl skutečně držen v rodinném nedílu. Předpoklad podporuje rovněž skutečnost, že v roce 1546, kdy Sebastián s Mikulášem zřejmě již nežili, patřil spojený valtínovský a tlustecký statek opět všem bratrům a jeden z nich, Jiří, tehdy zapsal „ve Valentinu na tvrzi, na dvoru poplužním s poplužím, na vsi pak tudíž a na dvorech kmetcích s platem, v Tlustci na tvrzi a na dvoru poplužním s poplužím s dědinami“ a dalším příslušenství věno manželce Eleně, rozené z Gersdorfu, ve výši 150 kop českých grošů.^{23/}

Bratři Blektové absolvovali v několika málo následujících letech různé soudní spory, z nichž připomeňme alespoň hraniční pře s majiteli

sousedního panství Vartenberk (Stráž pod Ralskem) v okolí hory Tlustec, kde sousedily jejich pozemky.^{24/} Vývoj majetkových vztahů k valtínovsko-tlusteckému statku v tomto období ovšem není dosud zcela zřejmý. Zdá se, že kolem roku 1548 nebo krátce poté se bratři rozdělili o veškerý majetek. Vzhledem k nedostatku přímých zpráv o tomto aktu je však nutné přijmout následující výklad s určitou rezervou. Snad kolem roku 1548 dospěla situace ve společné držbě tak daleko, že postupně vykrystalizovala podoba jednotlivých majetkových podílů. Jisté je, že tlustecký statek hodlal převzít Jáchym Blekta. K takovému předpokladu nás opravňuje několik skutečností. Jáchym totiž zapsal v uvedeném roce 1548 věno manželky Doroty, rozené z Gejzinku, na tlusteckém statku.^{25/} Jelikož však vázl na tomtéž majetku věnný zápis Jiřího Blekty pro jeho ženu Elenu, došlo mezi bratry k dohodě a Jiří převedl v roce 1552 Elenin zápis na „Valtínov na tvrz, dvůr poplužní s poplužím“ a další příslušenství statku a zvýšil ho na 350 kop českých grošů.^{26/} Převod zápisu signalizuje, že rozdělení majetku bylo zřejmě ukončeno a bratři se oddělili. Z dalších zpráv lze usuzovat, že Jiří s Friedrichem si nechali společně Valtínov, Jáchymovi zůstal Tlustec a zbylí bratři, Jindřich s Hanušem, převzali vsi Brniště a Hlemýždí a peněžní obnosy.

Na Valtínově tak zůstali Jiří s Friedrichem. Je zajímavé, že zatímco v tituláři české šlechty z roku 1556 je s přídomkem „ve Valtínově“ uveden Friedrich,^{27/} Jiří tu chybí. Ovšem v odhadu majetku stavů k berním účelům z roku 1557 figuruje oproti tomu právě Jiří Blekta, příznávající majetek v ceně 1442 kopy českých grošů.^{28/} Zdá se tedy, že Jiří sice nebyl zařazen do tituláře, k čemuž mohlo snadno dojít (v tituláři chybějí ostatně desítky osob šlechtického původu), zato však byl nezpochybnitelně spoluvlastníkem valtínovského statku. Nelze dokonce vyloučit, že v roce 1557 Friedrich již nežil a protože nezanechal potomky (nebo o nich nevíme), přešel celý Valtínov na Jiřího a jeho manželku Elenu. O jejich osudech po roce 1557 nejsme zpraveni.

Manželé zanechali valtínovský statek synům Adamovi a Šalamounovi. Starší z nich, Adam, ho převzal před rokem 1567. Tehdy totiž byl uveden v rejstříku o zaplacení prvního dílu berně.^{29/} Krátce poté se oženil s Kateřinou, rozenou Hiršpergárovou z Kynigsheinu, již zapsal v roce 1570 věno ve výši 1875 kop českých grošů na valtínovském statku s tvrzí, k němuž tehdy patřily vesnice Valtínov, Postřelná, část Brniště a Kulekrunu.^{30/} V roce 1571 pohnal společně s mladším bratrem Šalamounem k soudu strýce Jáchyma Blektu na Tlustci a obvinil ho z neoprávněného užívání valtínovských pozemků.^{31/} O rok později byl zařazen do dalšího

tituláře českých stavů, opět s přídomkem „na Valtinově“ po statku.^{32/} Správu statku vedl za sebe a bratra ještě v roce 1573, kdy probíhal další spor se strýcem Jáchymem; tentokrát se měli bratři zodpovídat za čin poddaného z Postřelné, který napadl Jáchymova člověka s ručnicí v ruce.^{33/}

Po roce 1573 se bratři rozdělili o majetek tak, že každý si nechal část valtínovského statku. Šalamoun ovšem uzavřel již v roce 1577 smlouvu s bratrem a svůj podíl na statku.^{34/} Adam tak opět spojil majetek do jednoho celku. Ještě v téže roce se mu podařilo koupit od Beruše z Lutic ves Růžové, zvanou tehdy Rosendorf a ležící pouhý kilometr západně od Valtinova, a osedlého v Brništi.^{35/} Valtínovský statek poté vlastnil ještě více než dvacet let. Je ovšem nutné uvědomit si, že k němu nepatřil celý Valtínov, ale pouze část vsi, tzv. Dolní či Velký Valtínov. Horní část totiž drželi majitelé Tlustce, kteří z ní vytvořili po rozdělení koncem sedmdesátých let samostatný statek, zvaný potom pro odlišení Horní Valtínov. Dolní valtínovský statek ovšem patřil nadále Adamovi. V roce 1589 byl uveden v tituláři české šlechty s příslušným přídomkem.^{36/} Správa majetku se mu vedla velmi dobře, takže v roce 1593 byl schopen koupit od příbuzných jejich zadlužený tlustecký statek, samozřejmě bez Horního Valtínova.^{37/} S manželkou Kateřinou vychoval syna Jiřího Jindřicha, připomínaného poprvé v roce 1596,^{38/} a čtyři dcery. To již dosáhl vysokého věku, takže požádal císaře Rudolfa II. o mocný list, opravňující ho ke svobodnému nakládání s majetkem, který obdržel v roce 1597. Ihned poté sepsal závěť, kterou odkázal majetek zmíněnému synovi Jiřímu Jindřichovi. Dcery měly obdržet věno s výbavou. Ke splnění ustanovení závěti určil manželkou Kateřinu, jejího příbuzného Erazima Hiršpergárra z Kynigsheinu na Vartenberce a bratra Šalamouna Blektu na Chrastné, vlastním statek ležící poblíž Osečné.^{39/}

Jiří Jindřich byl v této době již dospělý a podílel se na správě valtínovského a tlusteckého majetku. V roce 1596 musel přiznat Markétě Leymarové, rozené Hiršpergárové z Kynigsheinu, příbuzné jeho matky, dluh ve výši 1750 kop českých grošů a zapsat jí ho na valtínovském a tlusteckém statku.^{40/} Když jeho otec zemřel, převzal ihned celý majetek. V roce 1598 zapsal na valtínovském statku s tvrzí a vesnicemi Valtínov, Brniště, Růžové a dnes již zaniklém Husím Krku věno manželce Saloménně, rozené Škopkovně z Chocně, ve výši 10 000 kop míšeňských grošů.^{41/} To už však začínal mít velké potíže, signalizované přiznáním dluhu z roku 1596 a dovršené neochotou vyrovnávat účty s věřiteli. V téže roce ho totiž pohnala k soudu sestra Marie Hedvika, provdaná Nybšicová z Holtendorfu,

neboť ji nevyplatil věno 500 kop českých grošů a zlatý řetěz v ceně 100 zlatých uherských, a úředně vstoupila v držbu obou statků.^{42/} Pro Jiřího Jindřicha to samozřejmě neznamenalo automatickou ztrátu majetku, nicméně ocitl se ve velmi choulostivé situaci, neboť s ním nemohl volně disponovat. Proto nejprve podal stížnost na sestřin postup a v roce 1600 si dokonce stěžoval na komisaře provádějící odhad jeho majetku, ovšem když se přihlásili další jeho věřitelé se žádostmi o vyplacení dluhů, o rok později ustoupil a s Marií Hedvikou se dohodl.^{43/} Byl totiž ve velmi složité situaci, neboť nemaje peněz zadlužil se u několika šlechticů. V roce 1601 přiznal dluh 2000 kop míšeňských grošů Gottfriedovi z Berbisdorfu a ten ihned prodal pohledávku Kryštofovi Nybšicovi z Holtendorfu, Jiřího švagrovi.^{44/} Současně přiznal další dluh ve výši 6300 kop míšeňských grošů Johance Hrzánové ze Sulevic na Vidimi, Kokořině a Voticích, které měl zaplatit celou částku do svatohavelského termínu v roce 1601 pod hrozbou uvázání se v majetek.^{45/} Nejenže bylo více než pravděpodobné, že Jiřímu se tento vpravdě šibeniční termín nepodaří splnit, ale ke všemu postoupila jeho sestra všechna práva k valtínovskému statku téže Johance Hrzánové.^{46/} Složitá situace skončila 21. listopadu 1601, kdy se Johanka Hrzánová uvázala s komorníkem v Jiřího majetek, zvláště v tvrz Valtinov a ves a další příslušenství.^{47/} V téže roce, prakticky současně, pak byl vykonán zvod na valtínovský statek pro Jiřího další sestru Magdalénu, provdanou Mazancovou z Frymberka a poté za Jiřího Eka z Karlštat, a to pro nevyplacení věna a další pohledávku ve výši 1500 kop českých grošů.^{48/} Jiřímu Jindřichovi ovšem nebylo dopřáno klidu ani na jeho sousedním tlusteckém statku. Nejdříve, rovněž v roce 1601, se v jeho držení uvázal prostřednictvím komorníka Václava Vacka Gottfried z Lidlova pro nesplacený dluh 2000 kop českých grošů s úroky,^{49/} a příští rok došlo k provedení úředního odhadu tlusteckého statku ve prospěch věřitele Gottfrieda z Berbisdorfu. Ten pak postoupil veškeré právo k tomuto statku Kryštofovi Nybšicovi z Holtendorfu.^{50/} O rok později pak byl Jiří Jindřich donucen uzavřít trhovou smlouvu se všemi věřiteli majícími zapsané pohledávky na tlusteckém statku, který nakonec postoupil Kryštofovi Nybšicovi, který se poté se zbylými dlužníky vyrovnal.^{51/}

A jak dopadl valtínovský statek? Jiřímu se nepodařilo udržet ani ten. Několikaleté soudní rozepře s příbuznými a věřiteli ho zcela vyčerpaly. Jiří Jindřich sice vedl další spory s různými osobami, jako když byl např. v roce 1601 pohnán staroměstským měšťanem Floriánem Felixem pro výtržnost,^{52/} ale ve srovnání s jeho vleklými finančními potížemi to byly

naprosto okrajové záležitosti. A tak byl v roce 1602 proveden rovněž úřední odhad Valtinova. Ke statku tehdy patřily vsi Valtinov, Růžové, Brniště a Husí Krk a valtínovská tvrz, kterou popsali komisaři takto: „Tvrz Valtinov vnově vystavěná, pod touž tvrzí obzvláštní stavení ve svém zavření, s lázničkou, mlíčnicí, haltýři, štěpnicí, se zahradou pro vaření, chmelnicí, se zahrádkou kořennou, v ní luthaus, se dvorem, stodolami, maštalemi, chlívý, stájemi, ovčínem a s tím se vším, což k též tvrzi Valtinovu, dvoru poplužnímu a vesnicím přináleží“. Odhad pro Johanku zněl na částku 6400 kop míšeňských grošů a s úroky a dalšími náklady byl ještě zvýšen o dalších 1010 kop.^{53/} Jelikož Jiří Jindřich neměl potřebné prostředky k vyplacení požadované sumy, následoval logický krok, totiž postup Valtinova Johance Hrzánové, k němuž došlo téhož roku.^{54/} Rokem 1602 tak skončilo panování rodu Blektů z Útěchovic na Valtinově, které trvalo s přestávkami téměř dvě stě let.

Nová majitelka statku, Johanka Hrzánová, spojila valtínovský statek s dosavadním pozemkovým vlastnictvím, k němuž patřily statky Vidim, Kokořín a Votice. V roce 1603 přiznávala zemskou berni ze všech čtyř statků.^{55/} Valtinov s Voticemi však byly poměrně vzdáleny od hlavního majetku, statků Kokořín – Vidim, což snad byl hlavní důvod, že se jich Johanka brzy zbavila. V roce 1604 uzavřela smlouvu s Vratislavem z Donína na Lemberce a valtínovský statek mu prodala.^{56/} Vratislav ho připojil k Lemberku, k němuž patřil do jeho úmrtí v roce 1608. Jelikož zesnul bez potomků, majetek přešel na jeho bratry Jana, Ferdinanda a Jaroslava, kteří se o něj chtěli rozdělit, ale protože zdědili také velké dluhy, postoupili nakonec mladší bratři valtínovský statek s Lemberkem nejstaršímu Janovi.^{57/} Jan pak obratem postoupil „tvrz Valtinov, dvůr poplužní s poplužím, se všemi svršky a nábytky, s osetím všelijakým na zimu i na jaro osetým, ves Valtinov, což tu má, ves Brniště což tu jest, ves Rosndorf, ves Gensholc, ves Postřilno, což tu jest a k Valtinovu náleželo a náleží, s krčmami vejsadními, s mlejnem, pilou, též s pivovarem, sladovnou, s ovčínem ve Valtinově, s dvory kmecími, s platy stálými i běžnými“ a dalším příslušenstvím v témže roce 1608 za částku 21 500 kop míšeňských grošů Kryštofovi z Donína.^{58/} Kryštof poté připojil Valtinov k panství Jablonné a dalším majetkům. Když o rok později přikoupil ještě tlustecký statek od Kryštofa Nybšice z Holtendorfu za 17 750 kop míšeňských grošů,^{59/} vytvořil v okolí Jablonného solidní pozemkovou državu. Patřilo k ní především panství Jablonné, tvořené částí města s pozemky, a dále statky Valtinov, Tlustec a Chrastná. V roce 1615 tak platil zemskou berni z dvou set osmadesáti osedlých, dvou far, dvou ovčáckých mistrů

se třemi pacholky a ze šesti mlýnských kol.^{60/} Obdobně rozsáhlý majetek tu kromě něho získal Jan mladší Odkolek z Újezdce, jemuž patřila druhá část Jablonného a statky Nový Falkenburk a Horní Valtinov.

Kryštof z Donína vlastnil uvedený majetek do roku 1618. Dne 5. března, jsa již vysokého věku, sepsal poslední pořízení, k čemuž měl svolení od krále Matyáše II. z roku 1611. Jeho pořízení bylo jednoduché. Jelikož neměl přirozené dědice, odkázal všechny statky svému strýci Konrádovi z Donína.^{61/} Dne 12. dubna téhož roku pak skonal. Konrád převzal vzápětí veškerý majetek a již 1. května byl slavnostně přivítán obyvateli Jablonného jako jejich nový pán a majitel.^{62/} V roce 1620 byl uveden v berním rejstříku jako majitel statků Chrastná, Jablonné v Podještědí, Valtinov a Tlustec.^{63/} Konrád se ovšem zúčastnil povstání českých stavů proti Ferdinandovi II., za což byl po jeho porážce potrestán. Konfiskační komise ho odsoudila ke ztrátě veškerého majetku, nicméně samotný panovník mu výpovědí ze 17. března 1623 dal alespoň částečnou milost a ponechal mu alespoň polovinu statků či lépe jejich odhadní hodnotu. V praxi to znamenalo, že Konrádovi bude zabaven nemovitý majetek, odhadnut a jemu poté vyplacena polovina jejich hodnoty.^{64/} Císařským radům z české komory bylo proto nařízeno 22. dubna 1623, aby neprodleně vyslali komorníka Mikuláše Brázdimského z Jenštejna na statky Valtinov a Mladějov k provedení jejich odhadu. Mikuláš Brázdimský oznámil splnění úkolu 16. května včetně odhadu ceny statků.^{65/} Do odhadu byly zařazeny mj. „tvrze Valtinov a Tlustec, též tvrz Mladějov toliko od dřeva vystavěná, s dvory poplužními“ a další příslušenství. Valtinovskou tvrz „od kamene vystavěnou“ odhadl Mikuláš v ceně 1000 kop míšeňských grošů, tlusteckou tvrz „skromnější od kamene“ pak za poloviční cenu.^{66/}

Valtinovský statek s Tlustcem a Tlusteckou a mladějovský statek byly poté nabídnuty ještě v témže roce, tj. 1623, ke koupi Albrechtovi z Valdštejna, jemuž začala právě vycházet jeho šťastná hvězda. Albrecht je koupil za cenu 49 452 kopy míšeňských grošů, přičemž samotný valtinovský statek, rozsahem podstatně větší, stál 40 026 kop grošů.^{67/} Konrádovi příbuzní se sice snažili získat ještě v osmdesátých letech 17. století zpět podstatnou část majetku, ale nakonec mohli být spokojeni i s tím, co mu bylo nakonec vyplaceno.^{68/} Albrecht mezitím připojil nově koupený majetek ke stále se zvětšující majetkové državě v severovýchodních Čechách. Díky císařově rezoluci ze 13. května 1623 obdržel v tehdejších Čechách zcela ojedinělé lenní právo, podle něhož mohl zřídít ke frýdlantskému hradu manský systém.^{69/} S královským povolením vydaným

9. září 1623 pak připojil množství statků v severních a východních Čechách včetně valtínovského a mladějovského statku jako léna k Frýdlantu a v následujícím roce 1624 požádal o jejich vymazání ze zemských desek.^{70/} V důsledku to znamenalo, že vlastnický vztah ke statkům se nebude řídit právem zemským, ale lenním. Vzápětí proto udělil vybrané statky v léno svým přívržencům. Samotný Valtinov propůjčil 13. září 1625 za úplatu důstojníkům Wolrafu Vilémovi z Wittenhorstu, Pietrovi de Ferrara, Matyášovi z Wachtendungu, Adrianovi z Budbergu a Janu Nollovi z Guterdingu. Součástí léna tehdy byly tvrze ve Valtinově, Tlustci, Tlustecké a Hlemýždí, vsi Valtinov, Husí Krk, Růžové, Postřelná, Tlustec, Tlustecká a Hlemýždí a další příslušenství. Řečení důstojníci užívali léno několik let, ale potom je postoupili samotnému Matyášovi z Wachtendungu, jehož právo držet je samostatně potvrdil v roce 1630 sám Albrecht z Valdštejna.^{71/}

Matyáš z Wachtendungu, patřil k typickým povýšencům a kondotiérům, které zavála do Českého království třicetiletá válka. O jeho rychle stoupajícím vlivu a postavení svědčí, že již v roce 1629 byl přijat do rytířského stavu a v roce 1636 ho Ferdinand III. povýšil do stavu panského.^{72/} Jelikož stál věrně po boku Habsburků a nezúčastnil se tzv. Valdštejnova spiknutí, další vlna konfiskací po roce 1634 se ho netýkala. Valtínovský statek vlastnil ještě krátce po Valdštejnově smrti a pak ho předal příbuznému Gerhardovi či Gerardovi z Wachtendungu, císařskému podplukovníkovi. I on patřil k panovníkovým oblíbencům, takže není divu, že jako odměnu za věrné služby mu byl jeho lenní majetek, totiž statky Valtinov, Tlustec, Hlemýždí a Kurovodice, převedeny výnosy ze 26. října a 16. listopadu 1637 v majetek svobodný, zpupný.^{73/} Gerhard poté vlastnil statky do roku 1646. Tehdy již dosáhl vysokého věku, takže sepsal poslední vůli. V ní si vymínil, že chce být pohřben v klášterním kostele Neposkvrněného početí Panny Marie františkánů-hybernů na Novém Městě pražském, za což odkázal klášteru statky Valtinov, Tlustec, Hlemýždí a Kurovodice.^{74/} Krátce po sepsání závěti zesnul.

Jmenované statky poté přešly na řád františkánů-hybernů. Konvent o ně ovšem zanedlouho přišel; příčinou byly jeho velké finanční potíže. Vážnost situace, v níž se konvent nacházel, dokládá žádost samotných krajských hejtmanů boleslavského kraje Mikuláše z Gersdorfu a Jiřího Felixe Jaroslava Víty z 23. ledna 1652 o ustanovení komise k nucenému prodeji bývalých wachtendungovských statků. V následujícím listu z února téhož roku hejtmani oznámili, že se jim podařilo nalézt kupce, Jana Jindřicha Schöfflingera, a 3. března podali zprávu o uzavření dohody

o koupi valtínovského statku.^{75/} Z listu hejtmanů datovaného do 7. srpna 1653 vyplývá, že na statku tehdy vážlo 253 kopy 35 míšeňských grošů jen na daních. Představení konventu sice podali ještě v listu ze 16. září téhož roku protest, snažili se zastavit jednání ohledně prodeje jejich majetku a slíbili dodatečné vyplacení pohledávek, ale to bylo již pozdě.^{76/}

Nový majitel prodal valtínovský statek neznámo přesně kdy Kryštofu Rudolfu z Bredy, který pak prodal v roce 1667 „v Boleslavském kraji ležící statek Valtínov a tamtéž dvě rytířská sídla Tlustec a Hlemýždí s pivovarem a všemi k tomu příslušejícími vesnicemi, totiž vsi Valtínov, Postřelnou, Hlemýždí, Unternberg a Růžové s příslušenstvím“ za částku 29 000 zlatých rýnských paní Mechtildě Pachtové z Rájova, rozené z Heisteru.^{77/} Nová majitelka vlastnila Valtínov následujících sedmáct let. Když 27. února 1684 zesnula v Praze, byla uložena do pachtovské hrobky v klášterním kostele pavlánů u svatého Salvátora na Starém Městě pražském.^{78/} Rozsáhlý pozemkový majetek po ní převzalo několik dědiců, přičemž Valtínov obdržel Jan Jáchym Pachta z Rájova. Když pak koupil v roce 1718 po vymření rodu Berků z Dubé panství Nový Falkenburk, valtínovský statek k němu připojil. Valtínov od té doby tvořil součást tohoto panství až do 20. století. Podívejme se proto na tuto etapu vývoje jen stručně.

Jan Jáchym Pachta uzavřel 15. února 1718 kupní smlouvu s Václavem Albrechtem Bruntálským z Vrbna a za 128 000 zlatých rýnských od něho koupil panství Jablonné a statek Nemyslovice (jeho stejnojmenné centrum leží u Velkých Všelís na Boleslavsku), které Václav zdědil po Františce Rozálii Beatrix Kinské, rozené Berkovně z Dubé.^{79/} Správu majetku řídil do smrti v roce 1742. Zanechal po sobě čtyři syny, totiž Františka Josefa, Arnošta Karla, Jana Filipa Josefa a Huberta Karla, mezi něž byl rozdělen na čtyři díly veškerý majetek. Z panství a statků Bezno, Jablonné s Valtínovem, Liběchov, Chcebuz a Tloskov s Hoděticemi byly vytvořeny během dělení v roce 1744 podíly, z nichž druhý, obsahující jablonské panství s Valtínovem, obdržel Jan Josef Pachta.^{80/} Nedržel ho však dlouho, neboť 14. října 1750 uzavřel smlouvu s bratrem Františkem Josefem, držitelem statku Bezno, a za 300 000 zlatých mu jablonské panství se zámkem zvaným Nový Falkenburk a s druhým zámkem ve Valtínově prodal.^{81/}

František Josef poté vlastnil jablonské a bezenské panství do počátku 19. století. Když v roce 1802 zesnul, byl rozdělen na čtyři podíly mezi dědice a Jablonné obdržel jeho stejnojmenný syn František Josef.^{82/}

Z této doby zůstalo zachováno několik údajů o panství, které mělo odhadní cenu 457 101 zlatých rýnských, leč písemné zprávy neobsahují popisy zámků a hospodářských objektů. Významný je tak alespoň Sommerův popis panství, publikovaný v roce 1834. Valtinov měl tehdy 53 domů a 322 obyvatel, vrchnostenský zámek, dva poplužní dvory zvané Velký a Malý Valtinov, vrchnostenský pivovar na 16 sudů, lihovar, pěknou kapli, školu, bělidlo, tři mlýny a pilu.^{83/} Když František Josef 15. srpna 1861 zemřel, převzali majetek jeho potomci. Jeden z nich, syn Evžen Václav, se pak snažil prodat jablonské panství a dokonce uzavřel v roce 1864 kupní smlouvu s Friedrichem Gotthardem Mirbachem a jeho manželkou Annou Marií, rozenou Sterio. Prodej však nebyl realizován, neboť o rok později byl vyhlášen konkurs na mirbachovský majetek. Jablonné s Valtinovem se tak znovu ocitlo v držení Pachtů, kteří ho prodali smlouvami z 12. dubna a 1. října 1867 Karlu Palmovi. Nový majitel ovšem vlastnil panství krátce a v roce 1872 je prodal Jindřichovi rytíři z Peteani. Jindřichovo vlastnictví Jablonného ovšem trvalo ještě kratší dobu, neboť o pouhý rok později skončilo finančním krachem. Jablonné s Valtinovem získala rakouská hypoteční, kreditní a úvěrová banka se sídlem ve Vídni, od níž je pak koupila smlouvami ze 24. února a 4. srpna 1875 hraběnka Julie Hartigová, rozená hraběnka Bellegarde.^{84/} Nová majitelka vlastnila panství včetně Valtinova jen dva roky. 4. srpna 1877 je prodala Františku Matoušovi (psán rovněž Mattausch).^{85/} Nový majitel poté vlastnil Falkenburg s Jablonným a Valtinovem dvacet let. Podle údajů z počátku devadesátých let patřily k panství tři poplužní dvory a 413 hektarů pozemků, výroba se soustředila na obilí, mléko a skot.^{86/} Po Matoušově skonu přešel majetek odevzdací listinou vydanou krajským soudem v Litoměřicích dne 22. března 1898 na jeho třináct potomků, mezi něž byl rozdělen na ideální třináctiny. Po několika výměnách majetku mezi dědici bylo záhy zřejmé, že vedení jeho správy při tak značném množství spolumajitelů je nevýhodné až nemožné. Mezi léty 1899 a 1901 proto všichni podepsali smlouvy s Janem Mořicem Liebigem a panství mu prodali; novému majiteli bylo vloženo do pozemkové knihy 24. května 1901.^{87/}

Jan Mořic Liebig držel panství několik následujících desetiletí. Jeho části pronajímal; k pachtýřům patřil např. K. Dignovický. Snad i pronájem byl příčinou toho, že proti staršímu stavu se podařilo zvýšit výrobu produktů určených pro trh, k nimž patřily kromě obilí a mléčných výrobků také brambory, palivové dříví, med a ryby.^{88/} V roce 1922 mu však bylo omezeno dispoziční právo s majetkem a na velkostatku poté proběhla pozemková reforma. Provedli ji přidělový komisař J. Kozel s technickými

úředníky Ing. K. Junkem a V. Fiedlerem. Reformě bylo podrobeno celkem 426 hektarů veškeré půdy. Majiteli byly nakonec vráceny 393 hektary a celé panství propuštěno ze záboru.^{89/} Jan Mořic řídil jeho správu ještě několik let, poté je však předal příbuznému Janu Wolfgangovi. Posledním držitelem panství z rodu Liebigů byl Pavel Arnošt, jemuž bylo vlastnické právo vloženo 10. prosince 1940.^{90/} Nový Falkenburk s Valtinovem vlastnil do září 1945, poté však byla na panství vložena národní správa podle dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. Liebigovský majetek poté přešel do správy státu. Bývalý valtínovský poplužní dvůr sloužil nadále hospodářským účelům a až po roce 1990 přešel i se zámkem opět do soukromého vlastnictví.

Vylíčení osudů statku a jeho majitelů v rozsahu umožněném dosud známými dochovanými písemnými prameny pomohlo k podrobnějšímu přehledu majetkových vztahů. Jen nepatrnou měrou však přispívá k poznání tamních panských sídel. V tomto ohledu jsou zmínky přinejmenším skoupé. Na existenci panského sídla lze z jejich výpovědí usuzovat od závěru 14. století, ovšem signalizují ji jen přídomky používané majiteli částí vsi, resp. tamního svobodného statku a léna. Až dlouho poté, v roce 1502, se v pramenech hovoří o valtínovské tvrzi.

Panské sídlo zmíněné v roce 1502 se dosud dochovalo v objektu mladšího zámeckého stavení. O celkové situaci visky se sídlem podává poměrně přesné informace katastrální mapa Valtinova z roku 1843.^{91/} Ves obsadila mírné návrší nad mělkým údolím Panenského potoka. V její jižní části, opodál terénní hrany, bylo situováno sídlo majitelů statku. Jednalo se o obdélné několikapodlažní stavení o rozměrech asi 23 × 14 metrů, vystavěné z poměrně pečlivě zděného lomového kamene a zčásti podsklepené. Dochované zdivo v úrovni přízemí a zčásti rovněž prvního patra umožňuje konstatovat, že stavitel vyřešil schéma interiéru budovy jako trojdílnou dispozici, přičemž střední část byla obdélná obdobně jako část západní, kdežto východní díl byl od počátku rozdělen na dvě místnosti. Ze střední části, bývalé střední síně, vedla šíje, nahrazená zřejmě později schodištěm, do sklepa pod východní částí budovy. V síni bylo jistě situováno rovněž schodiště či jiná komunikace do patra, ovšem vzhledem k tomu, že původní stropy přízemí byly později nahrazeny novostavbou a byla zcela změněna funkce jednotlivých prostor, nevíme nejen to, kde

schodiště bylo umístěno, ale dokonce ani to, zdali byl hlavní vstup umístěn v severním či jižním průčelí budovy.

Současný stav znalostí umožňuje předpokládat, že výše popsaná budova vznikla nejdříve kolem roku 1400, ovšem vyloučit nelze ani její o něco pozdější dobu založení. Vzhledem k době vzniku lze důvodně předpokládat, že popsaná budova, představující hlavní obytnou stavbu tvrze, byla opevněna. Její nevýhodná poloha v mírně svazitém terénu, byť nedaleko terénní hrany, jistě vyžadovala vybudování obvodové hradební zdi doplněné vnějším příkopem a snad i valem. O jejich průběhu a konstrukci však pochopitelně nevíme zhora nic, neboť během následujících staletí zcela zmizely; jejich podzemní pozůstatky snad odhalí budoucí archeologický průzkum.

Gotická tvrz sloužila majitelům do 16. století. V pramenech se objevuje od roku 1502, jak bylo konstatováno již výše. Během této doby byla nepochybně upravována nebo tu probíhala běžná údržba, nicméně doklady o tom nezůstaly dochovány. První náznak pochází teprve z roku 1602, kdy je při prodeji statku zmíněna „tvrz Valtinov v nově vystavená“. To je nepopíratelný doklad o stavebních pracích. Podrobný stavební průzkum prokázal, že tyto renesanční úpravy proběhly v několika etapách. Celkové přestavbě podlehla nejprve stará obytná budova tvrze. Mistr vedoucí stavební práce nechal obezdít některé příčky přízemí a na zesíleném zdivu vyzdvihnout nové zdi dvou pater. Zatímco přízemí si tehdy uchovalo starší dispozici, prostorové uspořádání prvního patra bylo změněno a nad ním vystavěno zřejmě zcela nové patro druhé. Dále došlo k odstranění starých kleneb přízemí a vložení nových kleneb na přízdívky. Zaklenuto bylo rovněž první patro, neboť i v něm zůstaly donedávna dochovány zbytky kleneb, a to zvláště v síni. Valené klenby s trojbokými výsečemi vzniklé během první stavební etapy se vyznačují mohutnými omítkovými hřebínky a klenba v prvním patře byla dokonce opatřena nezdobenými štukovými svorníky. Úpravy se projeví rovněž na vnějším vzhledu tvrze. Obytná budova byla opatřena na všech stranách jednoduchým psaníčkovým sgrafitem, a to v plné výši, tedy až do druhého patra. Sgrafito je shodné se sgrafitem tvořícím výzdobu průčelí tvrze v nedalekém Tlustci, pouze opačně stínované.

Datace popsaných úprav je složitá, neboť písemné prameny ji nezachytily. Lze proto jen všeobecně konstatovat, že přestavba tvrze proběhla patrně až po rozdělení majetku bratří Blektů v roce 1546. Při porovnání sgrafitové výzdoby obytné budovy s jinými známými renesančními objekty v okolí se zdá být pravděpodobné, že pochází ještě z pozdějšího období,

snad až z doby Adama Blekty po roce 1567, resp. 1573. Znamenalo by to, že stavební práce probíhaly poměrně dlouhou dobu.

Neznámo přesně kdy, jistě však před rokem 1602, byla valtínovská tvrz rozšířena. Důvodem samozřejmě byla její nedostatečná kapacita. Proto bylo vystavěno nové severní křídlo. Obdélné stavení o rozměrech asi 12 x 17 metrů obsahovalo původně jen dvě rozlehlé prostory. Jeho vnější průčelí pokryla sgrafitová výzdoba stejného vzoru, jaký byl použit na starší části. Funkci jednotlivých prostor bohužel neznáme, takže můžeme jen předpokládat, že jižní místnost sloužila jako vstupní síň. Nelze vyloučit, že severní místnost byla užívána od počátku jako konírna. Vzhledem k pozdějším úpravám zvláště jižní místnosti ovšem nejsme schopni odhadnout průběh komunikace uvnitř objektu. Schodiště do patra snad bylo umístěno v západní části vstupní místnosti, ale později zaniklo, byvši nahrazeno novým schodištěm ve věžovitém přístavku.

Nedlouho poté, zřejmě za Jiřího Jindřicha byla kolem roku 1600 upravena vstupní část přístavby. Východní obvodovou zeď prorazily arkády, přesněji přízemní arkáda o dvou a arkáda v patrech po třech obloucích. Rozlehlá jižní místnost byla rozdělena a po její severní straně vznikla komora nebo kuchyně. Prostory byly zaklenuty opět valenými klenbami se styčnými výsečemi, ovšem jejich hřebínky již nejsou tak mohutné jako hřebínky vzniklé během starší renesanční úpravy. Hodnotným příspěvkem této stavební etapy byl vstupní portál provedený v manýristickém duchu. Svislé boční polosloupky zakončené římsovými hlavicemi nesly překlad s profilovanou římsou, nesoucí závěr s klenákem, opatřený rozeklaným frontonem a diamantovými motivy ve cviklech.

Renesanční úpravy tak proměnily starou gotickou palácovou tvrz v rozsáhlejší objekt, poskytující majitelům jistě vyšší komfort. Její výstavnost se projevila mj. v ceně. Poměrně dobré porovnání přináší údaje z roku 1623, kdy proběhl odhad statků Valtinova a Mladějova. Do odhadu byly zařazeny tvrze Valtinova a Tlustec a dále tvrz Mladějov, tehdy „toliko od dřeva vystavěná“. Valtínovská tvrz „od kamene vystavěná“ byla odhadnuta v ceně 1000 kop míšeňských grošů, tlustecká tvrz „skromnější od kamene“ za poloviční cenu. To odpovídá našim současným znalostem o obou stavbách. Současně s tvrzí byl buďto nově vystavěn nebo přestavěn starší poplužní dvůr. Renesančního původu dosud je celé jižní křídlo, jehož součástí se stala další obytná budova, upravená v 19. století na pivovar. Toto zjištění dokládá, že majitelé se starali nejen o vlastní sídlo, ale také o hospodářské zázemí statku.

Renesanční valtínovská tvrz nesloužila majitelům jako hlavní obytný objekt příliš dlouho. Po roce 1608, kdy tamní statek splynul s Jablonným, její rezidenční funkce zanikla. Nadále sloužila jako vedlejší vrchnostenská budova zřejmě především k zajištění správy statku a snad rovněž k sezónnímu ubytování majitelů. Jisté je, že byla průběžně udržována, ovšem o případných větších stavebních zásazích nejsme informováni. Nemůžeme vyloučit, že již tehdy byly zrušeny a zazděny arkády. Poměrně velké stavební změny se však odehrály počátkem 18. století. Panství Jablonné tehdy patřilo Janu Jáchymu Pachtovi z Rájova, který nechal upravit koncem dvacátých let celý areál bývalé tvrze a poplužního dvora a poblíž, necelých 150 metrů severně, vystavět kostel svatého Václava. Úpravy a výstavba kostela zřejmě proběhly kolem roku 1729.^{92/} Pokud nebyly již dříve zrušeny arkády, došlo k tomu nyní. Dále zaniklo staré komunikační spojení přízemí s patry, neboť do nároží mezi starší část a přístavbu ve východním průčelí byla přistavěna schodišťová věž zakončená stanovou střechou s lucernou, obsahující nové schodiště. V interiérech došlo k drobným změnám a výměně dveří, vnější fasády sjednotila nová okna v šambránách s barokními kamennými ostěními opatřenými uchy a kapkami. Renesanční budova tak byla proměněna v barokní zámek, připomínaný např. v tereziánském katastru v roce 1757.^{93/} Lze ho charakterizovat jako dvoupatrovou budovu na nepravidelném půdorysu, krytou valbovou střechou pokrytou taškami, jejíž průčelí sjednotila jednoduchá omítka. Hlavní průčelí obrácené k západu bylo šestiosé, jižní, otočené do parku, pak čtyřosé. Nároží budovy zvýraznilo rámování na způsob bosáže. V patře, dnes již zaniklém, se rozkládaly prostory zaklenuté valeně s protínajícími se výsečemi opatřenými hřebínky či s trojbokými výsečemi. Část prvního patra byla plochostropá, obdobně jako druhé patro, v němž byly dvě prostory opatřené trámovými stropy. Budova byla situována na okraji menší zahrady s rybníkem, přecházející na východě v parkově upravenou plochu se stromy.

V nastíněné podobě přetrvala zámecká budova až do 20. století. Během její údržby došlo jen k rozsahem menším úpravám, takže od poslední přestavby se její hmotová dispozice nezměnila. I přes střídání majitelů panství během 19. a 20. století tak byl zámek průběžně udržován. K postupnému zhoršování jeho stavebního stavu došlo po druhé světové válce. Tehdy byl i se dvorem a polnostmi zabaven majitelům a předán do užívání státnímu statku. Zámecká budova sloužila k provozním účelům, byly v ní umístěny kanceláře a byty. Její funkce se nezměnila ani poté, kdy v severní části bývalého dvora vyrostl objekt Severočeských mlékáren

produkuje mléčné výrobky, zvláště sýry. Převážná část zámku tehdy byla upravena na ubytovnu pro zahraniční dělníky. To byl ovšem počátek její zkázy. Počátkem roku 1983 v souvislosti s oslavou vyhořela a již nebyla opravena. Postupně se zřítíl krov a propadly stropy druhého a stropy a klenby prvního patra. Došlo k částečné destrukci obvodového zdiva severní části objektu a pod tíží spadlých částí doznaly vážných statických trhlin rovněž některé klenby v přízemí. Zámek je od té doby ve zříceninách a postupně, ale jistě spěje k definitivnímu zániku.

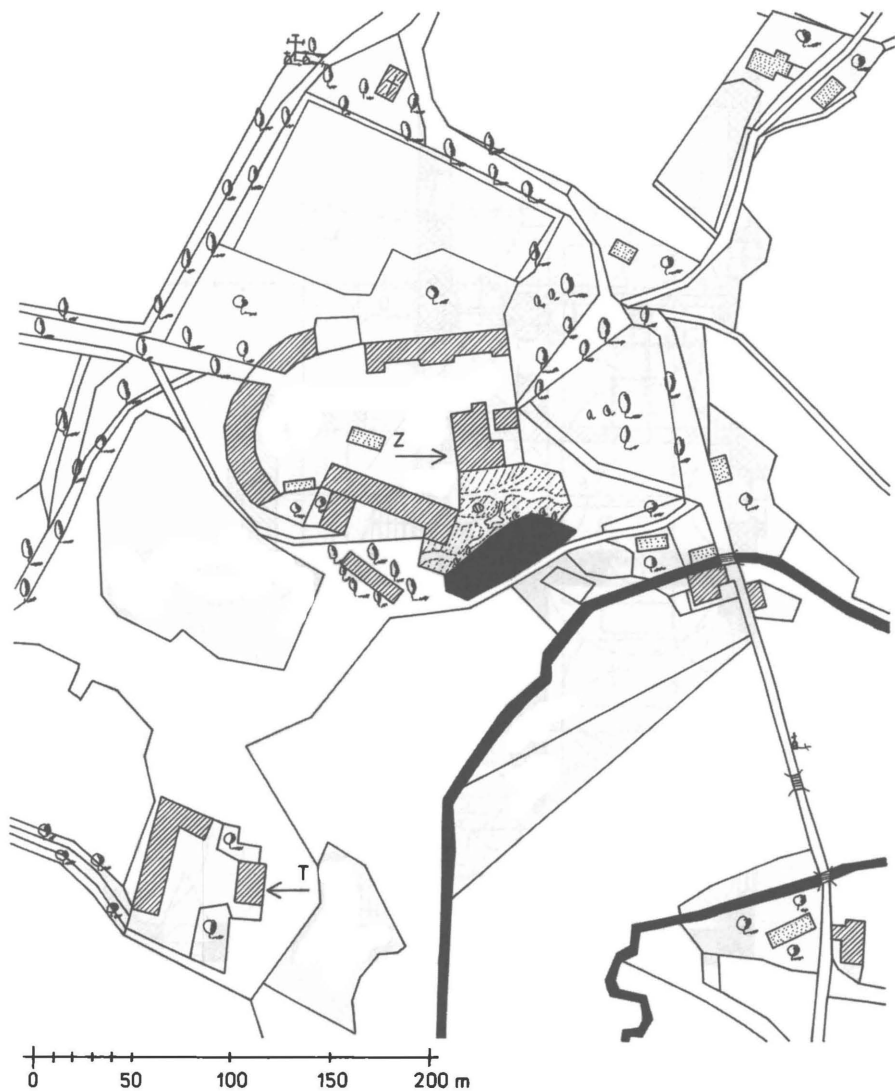
POZNÁMKY

- 1/ K výkladu místního jména Valtinov srovnej Profous, Antonín – Svoboda, Jan: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 4 (S–Ž), Praha 1957, s. 473–474. K dějinám Valtinova srovnej především Sommer, Johann Gottfried: Das Königreich Böhmen, Zweiter Band, Bunzlauer Kreis, Praha 1834, s. 272, č. 12; Kolektiv: Umělecké památky Čech, Praha 1957, s. 833–834; Anděl, Rudolf – Kabiček, Jan: Hrady a zámky Severočeského kraje, Liberec 1962, s. 220; Kolektiv: Umělecké památky Čech 4 (T/Ž), Praha 1982, s. 205–206; Kolektiv: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 3, Severní Čechy, Praha 1984, s. 503; Rykl, Michael: Trojdílné dispozice u tvrzí vrcholného středověku, Vesnický dům v 16. a 17. století, ČVUT Praha 1992, s. 189–198, zde s. 190 a 193; Vlček, Pavel: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha 1999, s. 491–492; Panáček, Jaroslav: Sídla nižší šlechty na Českolipsku v době předhusitské. Rozbor současného stavu poznání, Castellologica bohemica 8, 2002, s. 9–32, zde s. 18; Kolektiv: Encyklopedie českých tvrzí, 3. díl (S–Ž), Praha 2005, s. 932–934.
- 2/ K tomu podrobněji Sedláček, August: Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl čtrnáctý, Litoměřicko a Žatecko, Praha 1923, s. 118–119.
- 3/ Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae, tj. Pozůstatky desk zemských království Českého (dále RT), ed. Emler, Josef, díl II., Praha 1872, 330–331. Totéž viz Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích (dále AČ) 3, s. 351.
- 4/ Soudní akta konsistoře pražské (Acta judiciaria consistorii Pragensis), ed. Tadra, Ferdinand, díl 7 (1420–1424 a dodatky), Praha 1901, s. 14.
- 5/ AČ 31, s. 296–297, č. 103.
- 6/ Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim (dále LC), svazek 6, ed. Emler, Josef, Praha 1883, s. 10.
- 7/ Tamtéž, s. 15.
- 8/ Tamtéž, s. 127.
- 9/ K dějinám Volfartic srovnej Úlovec, Jiří: Volfartické tvrze, Castellologica bohemica 2, 1991, s. 125–144, kde rovněž uvedeny podrobnosti k roku 1409.
- 10/ Archiv Pražského hradu (dále APH) – Erekcční knihy (dále LE) 8, fol. 115v.–116.
- 11/ APH – LE 11, fol. 139v–140 (= fol. O 9v–10), totéž Quellen- und Urkundenbuch des Bezirkes Teplitz-Schönaubis zum Jahre 1500 (dále UbT), ed. Müller, August, Praha 1929, s. 103–104, č. 200.

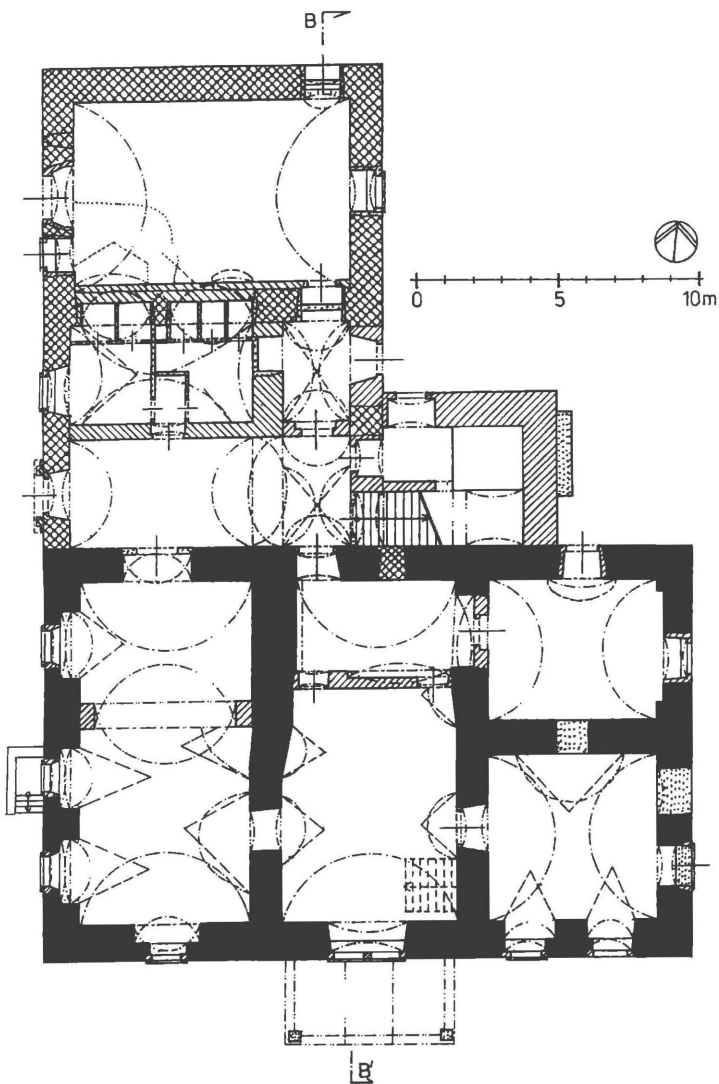
- 12/ APH – LE 10, fol. 93–93v (= fol. K 4–4v), k tomu srovnej UbT s. 107–108, č. 206, a s. 111–112, č. 212.
- 13/ AČ 6, s. 486–487, č. 39.
- 14/ AČ 37, s. 1539, pozn. 3 u č. 99, svědectví z roku 1460.
- 15/ AČ 37, s. 1538–1540, č. 99.
- 16/ Zemek, Metoděj – Turek, Adolf: Regesta listin z Lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526, Sborník archivních prací 33, 1983, č. 2, část 2, s. 493.
- 17/ Národní archiv (dále NA) – Desky zemské většší (dále DZV) 5, fol. F 23v, vklad z roku 1544.
- 18/ NA – Archiv České koruny, i. č. 1852, totéž Archiv Koruny české 6, Katalog listin z let 1438–1526, ed. Haas, Antonín, Praha 1958, s. 162–163, č. 324; Kolektiv: Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526, díl I, Originály listin, svazek 3/1, Praha 1980, s. 1226, č. 5094.
- 19/ AČ 19, s. 50, č. 2083.
- 20/ NA – Komorní soud (dále KomS) 26, fol. 105v a 139.
- 21/ z Licka, Brikcí: Titulář, Praha 1534, fol. H 3, J 1 a K 2.
- 22/ NA – DZV 249, fol. B 5v–6v.
- 23/ NA – DZV 8, fol. C 10v–11.
- 24/ AČ 30, s. 87–92, č. 30, a s. 123–124, č. 41.
- 25/ NA – DZV 8, fol. H 22v.
- 26/ NA – DZV 10, fol. F 26–26v.
- 27/ Šud ze Semanína, Mikuláš: Titulář, Praha 1556, fol. Q 6.
- 28/ Pešák, Václav: Berní rejstříky z roku 1544 a 1620, Praha 1953, s. 44, stav rytířský, č. 11.
- 29/ Kollmann, Josef: Berní rejstříky a berně roku 1567, Sborník archivních prací 13, 1963, č. 1, s. 169–246, zde s. 185.
- 30/ NA – DZV 17, fol. A 24–24v. Ve vkladu je uvedeno jméno vsi ve tvaru „na wsy Kulekrunu“; dosud se ji nepodařilo určit.
- 31/ NA – KomS 64, fol. E 7–8.
- 32/ Černý, Jiří: Titulář, Praha 1572, fol. R 7.
- 33/ NA – KomS 64, fol. G 4v–5.
- 34/ NA – DZV 633, fol. D 22v–24.
- 35/ Tamtéž, fol. H 10v–11v.
- 36/ Faulknár z Fonkenštejna, Sebastián: Titulář, Praha 1589, fol. W 2.
- 37/ K dějinám Tlustce počátkem devadesátých let 16. věku podrobněji Sedláček, August: Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl desátý, Boleslavsko, Praha 1932., s. 292. Dějinám tlusteckého statku bude věnována v některém z příštích ročníků tohoto sborníku podrobnější studie.
- 38/ Wiechowski, A.: Aus den Brimser Kirchenmatriken, Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 7, 1884, s. 112.
- 39/ NA – DZV 128, fol. F 15v–20v.
- 40/ NA – DZV, fol. R 1/2–1/2v (chybná foliace).
- 41/ NA – DZV 128, fol. H 110.
- 42/ Tamtéž, fol. F 18–19, juxta.
- 43/ Tamtéž a NA – Nová manipulace (dále NM), sign. B 165/8.
- 44/ NA – DZV 92, fol. A 26–26v a A 26v, juxta.
- 45/ Tamtéž, fol. A 27–28.
- 46/ NA – DZV 128, fol. F 17v–18, juxta.

- 47/ NA – DZV 92, fol. A 27, juxta. K tomu srovnej NA – Desky zemské menší (dále DZM) 113, fol. D 3 a D 16v–18v.
- 48/ NA – DZM 113, fol. D 29v–30.
- 49/ Tamtéž, fol. A 6v.
- 50/ NA – DZV 131, fol. D1v–8v a fol. D 8v, juxta.
- 51/ NA – DZV 177, fol. G 2–5v.
- 52/ NA – DZM 219, fol. L 1v.
- 53/ NA – DZV 131, fol. G 18–26v.
- 54/ NA – DZV 177, fol. G 18–22.
- 55/ Marat, František: Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z roku 1603, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1898, Praha 1899, č. I, s. 18.
- 56/ K tomu srovnej NA – DZV 182, fol. C 10v–14.
- 57/ Tamtéž, fol. B 30v–C 3.
- 58/ Tamtéž, fol. C 10v–14, totéž NA – DZV 134, fol. J 7–8v.
- 59/ NA – DZV 182, fol. M 9–11v.
- 60/ Sedláček, August: Rozvržení sbírek a berní r. 1615, Praha 1869, s. 2, č. 22.
- 61/ NA – DZV 139, fol. F 15–23v.
- 62/ Bürger, Josef: Aus der Gabler Matrik, Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs 7, 1884, s. 305–306, zde s. 305.
- 63/ Pešák, Václav: Berní rejstříky, c. d., s. 46.
- 64/ Podrobnosti viz Bílek, Tomáš Václav: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, část první, Praha 1882, s. 82–84.
- 65/ NA – Stará manipulace (dále SM), sign. C 215/D 10, fol. 2 a 3.
- 66/ Tamtéž, fol. 9–19.
- 67/ NA – DZV 141, fol. G 24–25, totéž srovnej NA – DZV 292, fol. E 13v–15v.
- 68/ Akta sporů Doninů s českou komorou viz NA - SM, sign. C 215/D 10, fol. 50–74.
- 69/ Blíže k tomu Bílek, Tomáš Václav: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, část druhá, Praha 1883, s. 765.
- 70/ NA – DZV 292, fol. M 13–13v.
- 71/ NA – Desky dvorské 71, fol. 129–132v.
- 72/ NA – SM, sign. S 209/W 13, fol. 1–11.
- 73/ NA – DZV 146, fol. C 22–23. K tomu srovnej NA – SM, kart. 382, sign. C 215/F 5/e, fol. 10, 12 a 13, a NA –DZV 623, fol. C 12v–13.
- 74/ NA – DZV 112, fol. B 26v–27, totéž NA – DZV 421, fol. E 1–2, a DZV 149, fol. E 17v–22v.
- 75/ NA – NM, sign. W 52/1, fol. 1, 2–3 a 4–5.
- 76/ Tamtéž, fol. 11–12 a 15–16.
- 77/ NA –DZV 317, fol. E 28–F 1, vklad z roku 1668, totéž NA –DZV 466, fol. D 24v–25v.
- 78/ Gabriel, J. A.: Svobodní páni z Vunšvic, Lumír 6, 1856, díl 2, s. 929–931, zde s. 930.
- 79/ NA – DZV 494, fol. B 4–14.
- 80/ NA – DZV 202, fol. J 29v– K 28.
- 81/ NA – DZV 588, fol. C 25v–D 4, vklad z roku 1751.
- 82/ NA – DZV 836, fol. D 28v–30, a DZV 849, fol. A 6–24v.
- 83/ Sommer, Johann Gottfried: Das Königreich Böhmen, c. d., s. 272, č. 12.
- 84/ NA – Úřad desek zemských, hlavní kniha i. č. 55, sign. G 1, fol. 134–136 a 170.
K rozrodu Pachtů srovnej Almanach českých šlechtických rodů, Praha 1999, s. 291–295.

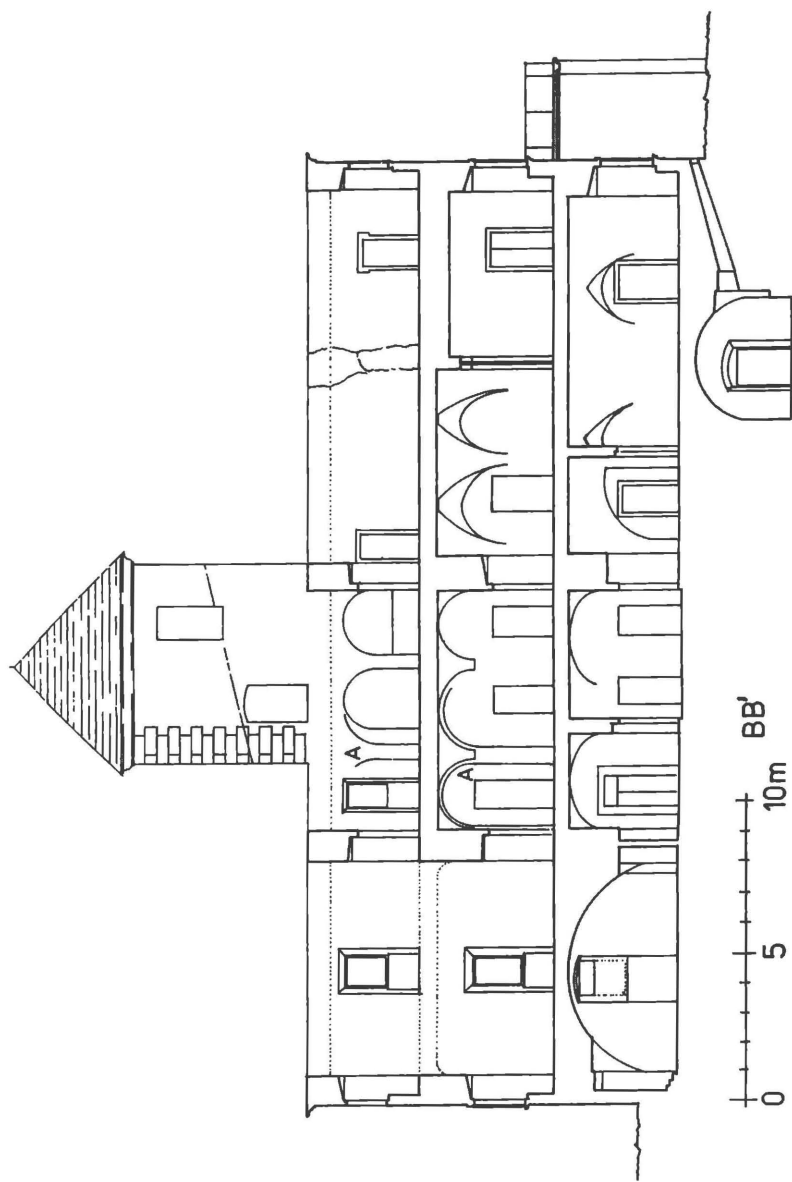
- 85/ Katastrální úřad Praha-město, oddělení pozemkových knih a zemských desek, zemská deska 516, list B, položka č. 2.
- 86/ Tittel, Ignác: Schematismus velkostatků v Království českém, Praha 1893, s. 474.
- 87/ Katastrální úřad Praha-město, oddělení pozemkových knih a zemských desek, zemská deska 516, list B, položky č. 3 až 7.
- 88/ Tittel, Ignác: Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreich Böhmen, Praha 1906, s. 315.
- 89/ Voženílek, Jan: Předběžné výsledky československé pozemkové reformy, Praha 1930, s. 292, č. 13.
- 90/ Katastrální úřad Praha-město, oddělení pozemkových knih a zemských desek, zemská deska 516, list B, položka č. 12.
- 91/ NA – Indikační skici, Boleslavsko 522, katastrální mapa obce Valtinov.
- 92/ Tak uvádí např. Kolektiv: Umělecké památky Čech 4, c. d., s. 205, aj.
- 93/ Kolektiv: Tereziánský katastr český 3, Dominikál, Praha 1970, s. 70–72, č. 178.

Obr. 1. Velký Valtinov (Česká Lípa), výřez z katastrální mapy vsi z roku 1843. Budova turze a zámku se rozkládá při východním okraji poplužního dvora, jižně odtud pak stojí dvůr Tlustec s další turzí. Šrafkami jsou značeny objekty z nespalného a tečkami objekty ze spalného materiálu, plně vodní toky a plochy. Kresba autor.

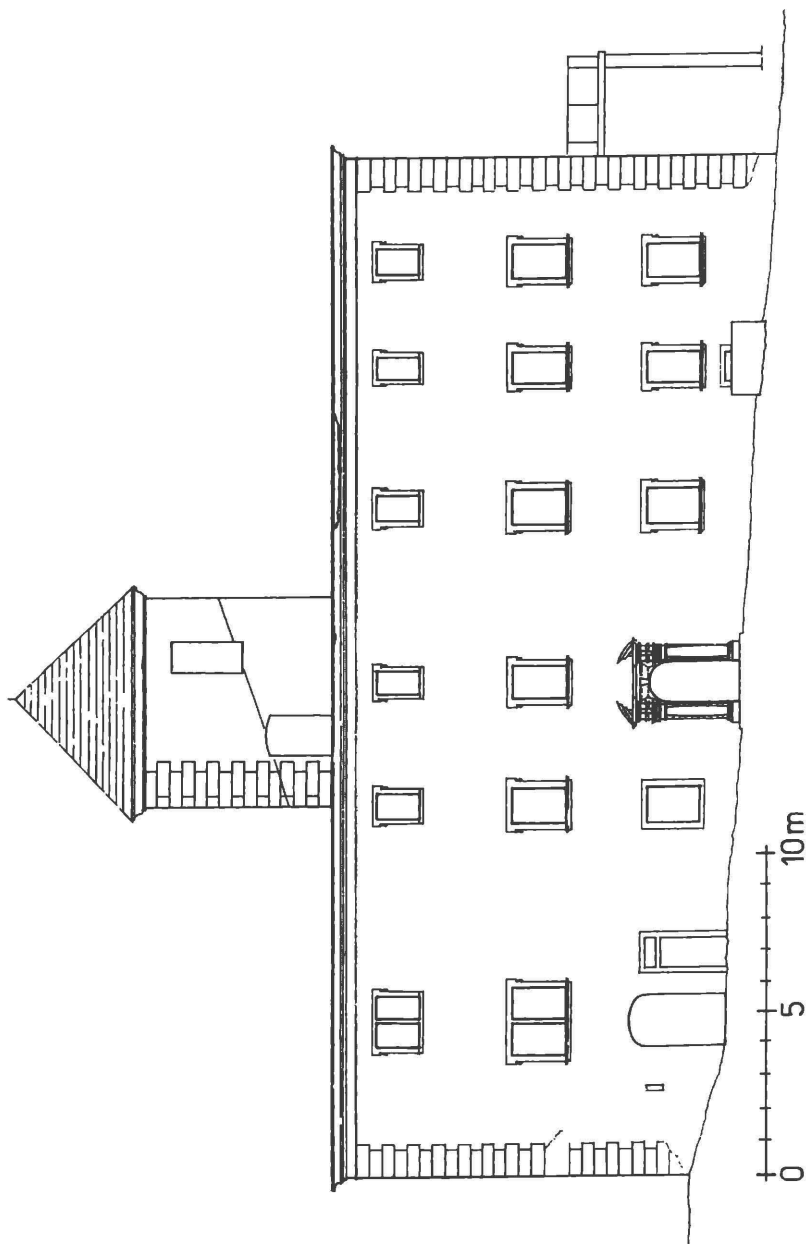

Obr. 2. Velký Valtinov (Česká Lípa), půdorys přízemí tvrze a zámku. Plně značeno gotické zdivo, křížky zdivo ze druhé renesanční přestavby, šrafování zleva doprava dolů zdivo z doby po roce 1600, šrafování zleva doprava nahoru barokní zdivo z doby kolem roku 1728 a tečkami zdivo z 19. století. Zaměření Michael Rykl a autor z let 1985 a 1986, kresba Michael Rykl.

Obr. 3. Velký Valtínov (Česká Lípa), podélný řez budovou tvrze a zámku s pohledem k východu. A – zbytky renesančních arkád. Stav v roce 1986, zaměření a kresba Michael Rykl.

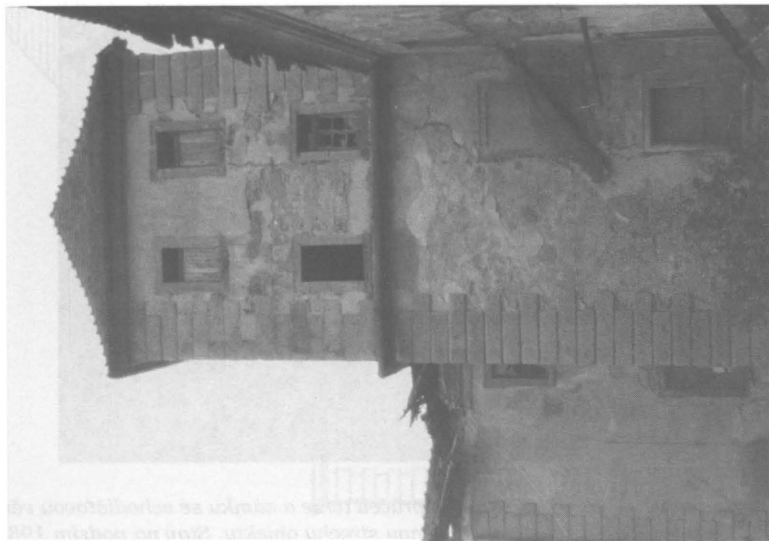
Obr. 4. Velký Valtinův (Česká Lípa), západní průčelí turze a zámku. Stav v roce 1986, zaměření a kresba Michael Ryjčl.

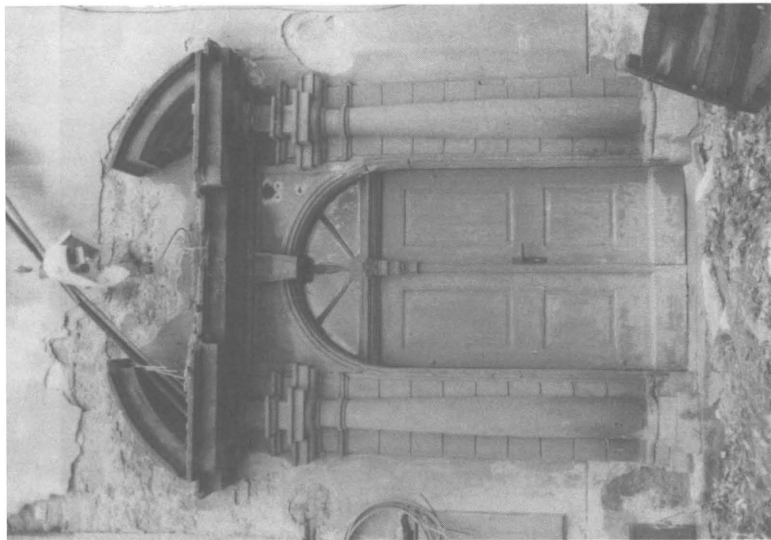
Obr. 5. Velký Valtínov (Česká Lípa), užší severní průčelí tvrze a zámku a hlavní západní průčelí obrácené do dvora s hlavním vstupem. Stav na podzim 1983, foto Miroslav Fuchs.

Obr. 6. Velký Valtínov (Česká Lípa), západní průčelí tvrze a zámku se schodišťovou věží. Snímek dokumentuje tehdy již částečně zřícenou střechu objektu. Stav na podzim 1983, foto Miroslav Fuchs.

Obr. 7. Velký Valtínov (Česká Lípa), schodišťová věž, pocházející z počátku 18. století. Stav na jaře 1986, foto autor.

Obr. 8. Velký Valtínov (Česká Lípa), hlavní vstup v západním průčelí. Stav na podzim 1983, foto Miroslav Fuchs.

Obr. 9. Velký Valtínov (Česká Lípa), západní průčelí tvrze a zámku. Stav v září 2003, foto Josef Hora.

RESUMÉ

Die Festung und das Schloss in Velký Valtinov

Jiří Úlovec

Velký Valtinov entstand spätestens im 13. Jahrhundert. Ende des 14. Jahrhunderts hielt einen Teil des Dorfes das gleichnamige Rittergeschlecht, den anderen besaß als Lehen das Geschlecht Berka von Dubá. Am Anfang des 15. Jahrhunderts wurden zu seinen Besitzern die Blekta von Útěchovice. Im Jahre 1502 gewann es Jan Blekta als Erbbesitz. Seine Nachkommen hielten Valtinov bis 1602. Danach gehörte es einigen weiteren Eigentümern. Jan Jáchym Pachta von Rájov verband es im Jahre 1718 mit dem Gut Jablonné und es blieb ein Bestandteil dieser Herrschaft bis in das 20. Jahrhundert. Seine letzten Besitzer waren die Unternehmer Liebig.

In Valtinov wurde ein Herrensitz am Ende des 14. oder Anfang des 15. Jahrhunderts gegründet. Seine bauliche Gestalt ist uns jedoch nicht bekannt. Die im Jahre 1502 ausdrücklich erwähnte Festung entstand wahrscheinlich später. Es war ein längliches, mehrstöckiges Gebäude, welches bis heute den südlichen Teil des Schlosses bildet. Die Blekta ließen es nach 1546 im Renaissancestil umgestalten und vor dem Jahre 1602 umbauen und um den Nordteil erweitern. Die umgestaltete Festung wurde um das Jahr 1728 zum Barockschloss umgebaut. Damals ist auch der Treppenturm entstanden. Der letzte Umbau verlieh ihm die Gestalt, die es bis zum 20. Jahrhundert bewahrte.

Das Schloss Valtinov wurde dessen Besitzern nach dem Jahre 1945 konfisziert. Danach diente es Wohnungs- und Verwaltungszwecken. Anfang 1983 brannte es nieder und wurde nicht mehr renoviert. Heute ist es eine Ruine.

Übersetzt von Petra Sochová

K POČÁTKŮM HORNOLIBCHAVSKÉHO PANSTVÍ ŘÁDU MALTÉZSKÝCH RYTÍŘŮ

Petr Gajdošík

Petr Gajdošík: *To the roots of manor Horní Libchava of Maltese Knights Order*

This study deals with the merging process of minor estates in Horní Libchava, Skalice, Volfartice and Stružnice during the period after 1620, when they were confiscated from their owners and sold to Vilém Vratislav of Mitrovce, who later became the grandprior of Maltese Knights Order. After his death the manors remained in possession of his relatives until 1653, when the court adjudicated them to the Maltese Knights Order.

Po několik století tvořil rozsáhlý komplex vsí Horní Libchava, Skalice, Volfartice a Stružnice pozemkový základ panství Horní Libchava, domény řádu Maltézských rytířů. Z pobělohorských konfiskací a následných koupí uměle vytvořený soubor několika původně zcela samostatných vsí a osad se ukázal jako celek schopný dobře plnit svou hospodářskou i správní funkci. Spojení pod vlastnictvím řádu Maltézských rytířů přineslo nejen jednotnou vrchnostenskou i duchovní správu, ale i některé výhody pramenící ze suverenity řádu. Otázka ekonomiky a správy panství Horní Libchava v tomto období ovšem ještě nebyla podrobně zkoumána. Na své zhodnocení tak zatím čekají prameny přibližující správu a především hospodaření celého velkostatku.^{1/} Neméně zajímavou etapou historie hornolibchavské domény je už její samotný vznik.

Postupné scelování drobných venkovských statků začalo už v předbělohorském období, a tak pozdější sloučení vsí v majetku panství Horní Libchava bylo jen završením trendu, který můžeme sledovat už v průběhu 16. století.

Základem budoucího panství byla Horní Libchava s částmi Skalice, Dolní Libchavy a Slunečné. Tento soubor vsí a dvorů už v 15. století

vykrytalizoval jako majetkově homogenní a na nové majitele vždy přecházel jako nedílný celek. V roce 1614 prodala Dorota Berková, rozená z Vartenberka, manželka Aleše Berky z Dubé, Horní a Dolní Libchavu, část Skalice patřící k Horní Libchavě, hornolibchavskou část Slunečné a mlýn s pilou v Manušicích Jindřichovi z Penciku za 38.500 kop míšeňských.^{2/} Na takovou transakci musel Jindřich z Penciku, potomek staré zemanské rodiny, získat část finančních prostředků odprodejem svého dosavadního majetku. Tím byl např. prodej statku Rybňany na Žatecku, který právě v roce 1614 prodal Gedeonu Bärenklau ze Schönreuthu za 12.600 kop míšeňských.^{3/} Na Českolipsku již dříve vlastnil Jindřich z Penciku díl Stružnice, který v roce 1600 prodal za 8.525 kop gr. českých (ekvivalent 17.050 kop miš.) Janu Hovorovi Berkovi z Dubé.^{4/}

Druhou podstatnou částí pozdější maltézske enklávy byla dolní část Volfartic, rozdělených už od středověku mezi několik majitelů. V předbělohorském období držel dolní díl, sousedící s hornolibchavským majetkem Jindřicha z Penciku, Jáchym z Lutic. Ten jej získal dědictvím po smrti svého otce Jiřího z Lutic v roce 1603.^{5/}

V letech 1618–1620 se Jindřich z Penciku i Jáchym z Lutic účastnili stavovského protihabsburského povstání. Po Bílé Hoře se tak ocitli na seznamu těch, kteří měli být za vzpouru potrestáni konfiskacemi majetku. Jindřich Pencik z Penciku byl odsouzen 10. března 1623 ke ztrátě třetiny jmění. Byl mu konfiskován statek Horní Libchava s tvrzí a vsí s podacím kostelním, mlýnem, ovčínem, pivovarem a poplužním dvorem. Dále ves Dolní Libchava, poplužní dvůr Lada, díl vsi Skalice s kostelním podacím, díl Slunečné, mlýn a pila v Manušicích s veškerým příslušenstvím.^{6/} Z odhadní ceny mu měly být po prodeji statku vyplaceny dvě třetiny. Jeho manželka Anna Pencíková si u likvidační komise dokázala zajistit svůj díl, který měla na konfiskovaných statcích už dříve pojištěný. Jeho hodnota činila 26.200 kop míšeňských. Ty byly přisouzeny jejím dvěma dcerám z prvního manželství Anně a Barboře z Nostic. Barbora po smrti své sestry v roce 1639 zdělila celou pohledávku, ale ještě v roce 1685 se její dcera Anna Dorota Hiršová marně domáhala jejího vyplacení.^{7/} Nárokovaný majetek po Jindřichovi z Penciku s největší pravděpodobností nebyl nikdy vyplacen.

Druhý vlastník budoucích statků hornolibchavské domény, Jáchym z Lutic, byl odsouzen 14. srpna 1623 ke ztrátě dvou třetin jmění, což zahrnovalo dolní část Volfartic s tvrzí a vsí a Novou Ves v ceně 18.277 kop miš., statek Radeč s dvorem poplužním a ves Dlouhá Břeží, to vše v ceně 2.849 kop míšeňských. Třetina hodnoty majetku ve výši 6.092 kop miš.

měla být Jáchymovi z Lutic nebo jeho potomkům vyplacena královskou komorou. Ještě v roce 1690 se ale Magdalena Luticová marně dožadovala doplacení zbývajících 1.500 kop míšeňských.^{8/}

Konfiskační mašinérie pracovala velmi rychle. 14. ledna 1623 odeslal císař list českému místodržícímu knížeti Karlovi z Lichtenštejna, v němž jej spravuje o žádosti hraběte Viléma Vratislava z Mitrovic o zakoupení některého z konfiskovaných statků a to za „mírnou cenu“ a v přednostním řízení.^{9/} Následně, necelý měsíc po březnovém rozhodnutí komise o konfiskaci majetku Jindřicha z Penciku, byly 9. dubna 1623 všechny jemu konfiskované statky prodány Vilému Vratislavovi z Mitrovic. Jejich tehdejší odhadní cena činila 26.958 kop, 20 gr. míš. Za služby císaři ale bylo kupujícímu odpuštěno 25.149 kop míš., vlastní náklad na koupi panství tedy činil pouhých 1.809 kop.^{10/}

Obdobně rychle proběhlo řízení s konfiskovaným majetkem Jáchyma z Lutic. Necelé dva měsíce po rozhodnutí konfiskační komise (11. října 1623) získal Vilém Vratislav z Mitrovic statky do svého majetku. I v tomto případě došlo k tomu, že odhadní částka 18.277 kop míš. byla kupujícímu odečtena z císařského daru a ve výsledku tak získal statky velmi levně.^{11/}

Kdo vlastně nový majitel konfiskovaných statků byl? Vilém Vratislav z Mitrovic se narodil v roce 1576 v mníšecké větvi starého českého rodu. Byl třetím synem Jana Vratislava z Mitrovic, který vlastnil Mnišek pod Brdy a vsi na Prácheňsku. Vilém se po dovršení plnoletosti rozhodl pro vojenskou kariéru. V prvních letech 17. století se v pramenech porůznu objevuje jako plukovník pěchoty stavovské hotovosti, hojně je zmiňován při tažení stavů na Moravu při Bočkajově vpádu v roce 1605.^{12/} O dva roky později již působil u dvora jako císařský stolník, od roku 1610 jej zde nacházíme v hodnosti číšníka. V letech 1611–1612 zastával funkci hejtmana nad trabanty s ročním platem 2000 zlatých.^{13/} Krátce na to se stal císařským radou a byl jmenován do úřadu dvorního maršálka. Ve své vojenské kariéře se v císařských službách účastnil bojů u Ostrihomi a Hatvany proti muslimům. V roce 1611 velel za vpádu pasovského vojska stavovské pěchotě při obraně Prahy, později se měl účastnit i tažení proti zbytkům nepřítelů rozptýleného po Čechách. Protože ale patřil k důstojníkům, kteří odmítli přísahat věrnost českým stavům bez zmínky o císaři, byl z velení odstraněn a jeho místo zaujal Jindřich Matyáš Thurn.^{14/} Později sloužil ve vojsku ještě pod velením Albrechta z Valdštejna, ale ten jej jako aktivního důstojníka po čase odmítl. Poté působil až do pozdního věku u dvora jako válečný rada. Společně se

svými bratry Vratislavem, Václavem, Zdeňkem a Hertvikem byl přijat v roce 1607 do panského stavu, 23. července 1625 obdržel dekret příslušnosti k říšskému stavu panskému. 15. února 1620 byl císařským majestátem povýšen na hraběte a byl mu udělen čestný věnec kolem štítu s dědičnou platností.

Vedle Vilémovy dvorské kariéry je nutné zvláště zmínit jeho působení v řádu Maltézkých rytířů. Do řádu rytířů sv. Jana (ve středověku známí jako johanité) vstoupil ještě před bitvou na Bílé hoře. Od roku 1619 se postupně objevuje jako představený řádových komend v Mailberku, Brně a v Horních Kounicích a postupně se stává vlivným představitelem řádu.^{15/}

V roce 1623 prodal svůj dědičný podíl v Mníšku pod Brdy a ve stejném roce pak koupil statky konfiskované Jindřichovi z Penciku a Jáchymovi z Lutic. Jak již bylo uvedeno, jejich získání proběhlo velmi rychle a z pohledu Viléma Vratislava z Mitrovic prakticky zadarmo. Jím nově získaný komplex statků tak v roce 1623 zahrnoval tvrz Horní Libchavu se vsí, mlýnem, ovčínem, pivovarem a poplužním dvorem, ves Dolní Libchavu, poplužní dvůr Lada, část vsi Skalice, díl Slunečné, mlýn a pilu v Manušicích, dolní část vsi Volfartice s tvrzí a statek Radeč. Ve vsích Horní Libchava a Skalice držel také podací právo. Správním a hospodářským centrem nově vytvořeného územního komplexu se stala Horní Libchava.

Nový majitel převzal správu panství téměř obratem. Již 11. června 1623, tedy dva měsíce po koupi Horní Libchavy, si Vilém Vratislav z Mitrovic stěžuje u zemského místodržícího knížete Lichtenštejna, že jezdci z děčínského Illowova pluku nutí jeho poddané na statku v Horní Libchavě k odvádění ovsu, telat, ovcí, slepic a vajec, přestože mají všechny požitky předem vypočtené a předepsané a navíc je Horní Libchava od Děčína vzdálena více než čtyři míle, takže není povinna kontribuce odvádět.^{16/} Krátce za to v únoru 1624 se v Horní Libchavě chtěla usadit kompanie holštýnského pluku hraběte Porcia pod velením Matyáše Schencka, který se dokonce opovážil žádat na tamních úřednicích ubytování na zámku. Na Vilémovu stížnost, že řádně odvádí kontribuce na vydržování kompanie, byli vojáci na Valdštejnův rozkaz odvoláni. Jako salva guardia bylo v Libchavě ponecháno do března jen 6 mušketýrů.^{17/} Běh válečných událostí ale do sebe brzy vtáhl i Viléma Vratislava z Mitrovic. Jak vyplývá z císařského reskriptu z 30. září 1624, bylo nejvyššímu rentmistrovi Fridrichu Ramingovi z Löwenastu nařízeno, že má být hraběti Vilémovi vyplacen z českých důchodů měsíční plat 300 zl., počínaje 6. lednem t. r. do doby, než mu bude svěřeno velení nad některým

plukem.^{18/} Od roku 1625 už nacházíme Viléma Vratislava z Mitrovic jako vojenského velitele některých jednotek císařské armády operující v Čechách a v Sasku.^{19/} Na konci roku 1625 dokonce vedl delegaci Valdštejnových zástupců na neúspěšném mírovém jednání v Brunšviku. Krátce na to ovšem na jaře roku 1626 armádu opustil. Důvodem mohla být Valdštejnova nespokojenost s jeho službami, motivy k Vilémově návratu do Čech byly ale i jiné.^{20/} Současně totiž došlo k podstatným změnám na pražském převorství řádu Maltézských rytířů, jehož byl čelným představitelem, a tudíž měl povinnost se řádovým záležitostem více věnovat. V roce 1625 zemřel generální převor řádu Jindřich, svobodný pán z Logau. Prakticky obratem jej nahradil Rudolf, svobodný pán z Paaru, který ale po necelém roce tento úřad předal novému generálnímu převorovi, jímž byl jmenován právě se navrátilivší Vilém Vratislav z Mitrovic. Zdá se tedy, že Vilém Vratislav z Mitrovic byl pro úřad generálního převora určen už v roce 1625 po smrti Jindřicha, svobodného pána z Logau, ale pro své vojenské povinnosti (a účast v saském tažení Valdštejnových vojsk) se nemohl úřadu ihned ujmout. Krátké převorství Rudolfa z Paaru se tak jeví spíše jako zástupné řešení v době Vilémovy nepřítomnosti.^{21/} Pro dějiny českého velkopřevorství je Vilémovo působení významné především proto, že snad i díky jeho autoritě došlo v roce 1626 k uznání titulu velkopřevora (magnus prior) automaticky pro všechny jeho nástupce. Maltézský velkopřevor získal rovněž křeslo i hlas na zemském sněmu, čímž byla suverenita řádu v českých zemích zcela završena.

Získáním konfiskátů po Jindřichovi z Penciku a Jáchymovi z Lutice ale Vilémovy nákupy statků na Českolipsku nekončily. Relativně klidnější doba konce 20. let 17. století, kdy většina válečných operací probíhala za hranicemi země, byla příznivá k uspořádání či rozmnožení vlastního majetku. V roce 1629 přikoupil k dosavadním statkům sousední Stružnici. Tu vlastnil Jindřich ze Solhauzu, který ji koupil 22. května 1620 od zadluženého Baltazara Knoblocha z Varnsdorfu za 34.250 kop miš.^{22/} Tento prodej se ale uskutečnil v čase stavovského povstání a byl tak později prohlášen za neplatný. Protože Baltazar Knobloch z Varnsdorfu byl 13. června 1623 za svoji účast v povstání odsouzen k manství, byla Stružnice novému držiteli zabavena bez náhrady. V čase jejího prodeje Jindřichovi ze Solhauzu tento statek obnášel dvě tvrže (jedna téměř nová, druhá zničená), dva poplužní dvory (jeden zničený), ovčín, ves s mlýnem, díl městečka Jezvě s právem podacím, platy v Dolní Libchavě, veškeré příslušenství a 76 poddaných, z nichž 25 mělo potahy a 51 bylo zahradníků a chalupníků. V roce 1628 byl tento konfiskát

odhadnut na 35.274 kop míš. a 21. června 1629 jej koupil Vilém Vratislav z Mitrovic. Kupní cena byla stanovena na 25.500 zlatých, ale kupujícímu bylo opět za dobré služby odpuštěno 10.000 zlatých.^{23/} Ze získaných peněz mělo být zapláceno z milosti Baltazaru Knoblochovi z Varnsdorfu 2.000 zlatých, ale tato pohledávka nebyla ještě v roce 1690 vyřízena. Obdobně měla vdova po Jindřichu ze Solhauzu obdržet náhradu, která byla císařským reskriptem z 16. listopadu 1629 snížena z 13.000 na 10.000 kop míš. Náhrada měla být vyplacena kupcem Vilémem Vratislavem z Mitrovic.^{24/} Prameny ale neuvádí, zda-li k tomu někdy došlo.

Koupí Stružnice a k ní náležejících dílů se tak hornolibchavská doména rozrostla nejen o nové statky, ale některé doposud rozdrobené majetkové držby (Dolní Libchava) byly opět sceleny. Hornolibchavský zámek se stal sídlem správy celého velkostatku, jako sídlo majitele ale nesloužil, protože Vilém Vratislav z Mitrovic byl v těžkých dobách plně vytížen všemi svými úřady. V roce 1631 do země vpadlo saské vojsko Jana Jiřího Arnima. Po jeho odchodu v roce 1632 byly celé Čechy zdevastovány. Jako císařský rada a komoří se Vilém Vratislav z Mitrovic musel nějak podílet na správě země, již neustále plenily válečné události. V roce 1634 byl jmenován generálním komisařem pro ubytování a zásobování vojsk v Čechách.^{25/} Jak nás informuje dobová korespondence s českým místodržitelstvím, ve své funkci téměř neustále cestoval po celé zemi a když už se někde zdržel delší dobu, bylo to v Praze nebo ve Strakonících, tradičním sídle maltézských velkopřevorů (odtud také jeho častá přezdívka „Strakonický pán“ v dobové písemné produkci). Z funkce generálního komisaře byl z důvodu zrušení úřadu propuštěn až císařským listem z 13. července 1635.^{26/} Z titulu císařského rady a komořího ale korespondenci ve věci zásobování vedl nadále.

Pro další historii hornolibchavského velkostatku má zásadní význam příslušnost Viléma Vratislava z Mitrovic k řádu Maltézských rytířů. Vilém koupil sice všechny uvedené statky jako soukromá osoba, ale jeho členstvím v řádu, kde posléze zastával i post velkopřevora, došlo v osobních a soukromých poměrech k podstatným změnám. Jako řádový rytíř a velkopřevor spadal do kategorie tzv. profesních rytířů (equites de institia). Profesní rytíři podle řádových regulí tvořili vládnoucí jádro řádu. Po složení tzv. „slavných slibů“ měli statut celibaterních laiků a současně i církevních osob ve smyslu církevního práva. A např. jen z jejich řad mohli být voleni velkopřevori. Profesní rytíři se měli cele oddávat službě řádu, jemuž měli odevzdávat také svůj hmotný majetek. Právě tato pod-

mínka stála v pozadí majetkových sporů, které se o Horní Libchavu rozhořely.

V roce 1633 se Vilém Vratislav z Mitrovic rozhodl, že všechny hornolibchavské statky nechá zapsat svému bratrovi Zdeňkovi.^{27/} Jako celibátní rytíř neměl žádné potomky a tak by se tento krok zdál vcelku logický. Udivující ale je ve vztahu k řádu, kde Vilém musel o omezených možnostech profesních rytířů v nakládání s majetkem vědět. Vlastní zápis převodu do desk zemských proběhl až o tři roky později, kdy se v úterý po svatém Matěji 26. února 1636 Vilém přiznal před úředníky desk zemských, že postoupil bratrovi Zdeňkovi Vratislavovi z Mitrovic statek Horní Libchava se všemi náležitostmi. Celý úřední akt se odehrál v domě Zdeňka Vratislava z Mitrovic v Praze na Hradčanech.^{28/} Protože až do své smrti Vilém působil jako velkopřevor řádu, zůstala tato záležitost ještě celý rok vcelku bez povšimnutí. Svou roli jistě sehrála i bouřlivá dobová situace. Válka byla v plném proudu, skrze Čechy protahovala vojska a císařovi pověřenci museli zajišťovat verbování, případně ubytování protahujících vojenských jednotek. Svědčí o tom četná válečná korespondence z té doby. V takto bouřlivých časech pak Vilém Vratislav z Mitrovic v pondělí 19. ledna 1637 ve věku 61 let zemřel. Pohřben je v kapli sv. Zikmunda katedrály sv. Víta v Praze na Hradčanech (viz obr. 1).^{29/}

Krátce po jeho smrti nový představený řádu, velkopřevor Rudolf hrabě Colloredo-Wallsee, napadl převod panství Horní Libchava u zemského soudu. Dožadoval se zrušení převodu Horní Libchavy, Stružnice, Volfartic a Skalice do majetku Zdeňka Vratislava z Mitrovic, protože jeho předchůdce měl tyto vsi pořídit za peníze řádu Maltézských rytířů a navíc podle řádových regulí neměl v roce 1633 právo již s majetkem nijak disponovat. V několikaletém soudním projednávání případu se tak střetly dva rozdílné pohledy na celou problematiku. Z pohledu zemského práva šlo v případě Horní Libchavy a okolních statků o majetek jedné fyzické osoby, vnitřní řádové předpisy ale toto vlastnictví zpochybňovaly.

Ve vleklé soudní při se k opětovnému projednávání dostala také řada žalob na Viléma Vratislava z Mitrovic, který si v minulosti porůznu půjčoval značné finanční částky, ale svým věřitelům je ne vždy vracel. Dokonce se dá říct, že tyto případy tvoří největší část soudní agendy, což trošku svádí k domněnce, že prodlužování soudní pře souviselo spíše s vyjasňováním majetkových dluhů na bývalém Vilémově majetku než s vlastním určením, komu Horní Libchava s okolními statky připadne. To by ale byl jistě závěr unáhlený a nepodložený. Nicméně nebylo by až tak od věci si některé z těchto pŕuhonů připomenout.

Tak například 10. října 1622 žaluje Johanka, vdova po Janu Kaplíři ze Sulevic, Viléma Vratislava z Mitrovic o 600 kop míš., které mu půjčila v létě roku 1617.^{30/} Ve středu 31. května 1623 podal žalobu na téhož David Hendrych z Černhauzu a z Poltheimu a domáhal se vrácení dluhu 548 kop grošů českých.^{31/} 8. října 1626 si stěžuje vdova Voršila Veronika Veybaltová, že v lednu 1627 půjčila Vilému Vratislavovi z Mitrovic 400 zlatých, které nedostala zpět.^{32/} 7. září 1627 žaluje Jan Vlček z Kvítkova na Zvířeticích Zdeňka Vratislava z Mitrovic o 1000 kop míš. za dluh Viléma Vratislava z Mitrovic.^{33/} V pondělí 24. září 1629 se domáhá u soudu pan Čabelický ze Soutic 1000 kop míš., půjčených na sv. Havla roku 1628.^{34/} V sobotu 1. prosince 1629 žaluje Alžběta Volfomina Žďárská, rozená Berková z Dubé a Lipé, Viléma Vratislava z Mitrovic o 136 kop grošů českých, půjčených na sv. Havla téhož roku.^{35/} 9. září 1630 chce vrátit Adam Frydrych Sobotický dluh v přesné výši 136 kop, 3 groše a 2 denáry v míšeňské měně.^{36/} 7. dubna 1631 podává žalobu Jan David ze Lhoty a vyčísluje v ní škodu 966 kop míš., které Vilému Vratislavovi z Mitrovic půjčil od počátku roku.^{37/} 6. září 1631 se Zuzana Alžběta Jorgerová, vdova po Janu z Herbersteinu, domáhá na Vilému Vratislavovi z Mitrovic 1000 zlatých, které mu po částech půjčovala od 11. června 1629.^{38/} 23. prosince 1633 chce Maxmilián Hrabovský z Kolovrat vrátit půjčku ve výši 1000 kop míšeňských.^{39/} 8. listopadu 1636 žaluje vdova Anna Marie Freynarová, rozená z Trautmansdorfu, Viléma Vratislava z Mitrovic o 300 zlatých půjčených v roce 1627.^{40/}

Jak je vidět z těchto několika případů, Vilém Vratislav z Mitrovic si i v období, kdy nakupoval statky a nemovitosti na Českolipsku za zlomek jejich původní ceny, půjčoval značné finanční částky od různých věřitelů, především z řad šlechty. Splacení dluhů a případných úroků už ale bývalo problematické. Na druhou stranu je nutné poznamenat, že v této praxi se nijak výrazně nelišil od jiných příslušníků své vrstvy. Žití na dluh bylo vcelku běžnou praxí, zejména na přelomu 16. a 17. století. Ostatně dluhům se Vilém Vratislav z Mitrovic nevyhnul ani při splacení částky za koupi statku Stružnice. Jak dokládá opis kupní smlouvy s poznámkami, pořízený zemským prokurátorem Václavem Michalem Lhotákem ze Lhoty na Lhotě a Černčicích v roce 1669, ani sníženou částku za statek Stružnice neuhradil celou. Ještě tehdy na ní vázl nedoplatek 1.500 zlatých.^{41/}

V téměř nepřehledné zvěti finančních záznamů v soudních aktech je obtížné se nějak smysluplně vyznat. Jistě i díky tomu, že soudní pře trvala téměř 16 let a během této doby do ní vstupovali noví aktéři. Během

nevyřešeného sporu stávající majitel panství Zdeněk Vratislav z Mitrovic v roce 1641 zemřel jako bezdětný. Statky přešly dědictvím na synovce Jana Zdeňka, císařského radu a komořího. Právě za jeho života byl v roce 1653 soudní spor uzavřen a to ve prospěch řádu. Žalující straně bylo dáno za pravdu a Horní Libchava byla se všemi přílehlými statky připsána řádu. Krátké intermezzo nastalo ještě v období velkopřevorství dalšího člena rodu, Adama Vratislava z Mitrovic (1661–1666), který se pokoušel získat hornolibchavské statky zpět do rodového vlastnictví pokusem o zřízení rodové řádové komendy. Jeho snaha ale nevyšla. Definitivní tečkou za všemi majetkovými transakcemi spojenými s Horní Libchavou pak je jejich oficiální připojení k majetku českého velkopřevorství, které schválil velmistr řádu Řehoř Carafa listinou z 19. října 1683, vystavenou v řádovém sídle v La Vallettě na Maltě.^{42/} Mnohaletý odstup, který tento akt měl od ukončení soudní pře v roce 1653 i od pokusu Vratislava z Mitrovic o založení rodové komendy ale svědčí o tom, že velmistra listina už měla roli spíše symbolickou než fakticky právní. V majetku řádu Maltézských rytířů zůstala Horní Libchava a okolní statky s drobnými změnami až do 20. let 20. století, kdy o ně řád přišel v důsledku pozemkové reformy.

Ačkoliv se hornolibchavský majetkový komplex stal nejrozsáhlejším pobělohorským pozemkovým vlastnictvím řádu na území Čech, nestala se Horní Libchava sídlem vrchnosti ani samostatné komendy, jak se někdy v literatuře mylně uvádí. Pokud přijmeme definici řádové komendy jako samostatného sídla s vlastními finančními zdroji, v jehož čele stojí komtur, tak v případě Horní Libchavy je naplněna jen první část této definice. Řád Maltézských rytířů využíval hornolibchavské panství ryze účelově jako zdroj příjmů, navíc z větší části ne ve vlastní režii, ale formou pronájmu jednotlivých usedlostí, dvorů a dalších účelových staveb. Na zámku v Horní Libchavě sídlili jen vrchnostenští úředníci, kteří často ani nebyli členy řádu. Velkopřevor nebo jiní představitelé řádu do Horní Libchavy zajížděli jen občas na příležitostný pobyt, různá setkání nebo revizi. Detailnější pohled na hospodářské a správní zázemí tohoto velkostatku, stejně jako na společensko-kulturní život na celém panství již ale musí být záležitostí samostatné studie.

POZNÁMKY

- 1/ Jedná se zejména o fond Velkostatek Horní Libchava 1572–1947 uložený ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, pobočka Děčín. Další prameny ke studiu velkostatku lze čerpat z fondu Maltézští rytíři – české velkopřevorství 1128–1946 uloženém v Národním archivu Praha, z něž bylo podstatně čerpáno i pro účely této studie.
- 2/ Národní archiv Praha, Desky zemské (dále jen DZV) 188, C 11, P 16. Bílek, Tomáš V.: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, díl 1., Praha 1882 (dále jen Bílek), s. 419. Wolkan, Rudolf: Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Stadt Leipa. Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Club III., 1880, s. 229.
- 3/ DZV 188, Q 2. Bílek, s. 424.
- 4/ Tento díl Stružnice se později dostal do držení Baltazara Knoblocha z Varnsdorfu, od něž jej koupil Jindřich ze Solhauzu (viz dále v textu). Sedláček, August: Hrady, zámky a tvrze Království českého, XIV., Praha 1923, s. 429. DZV 129, G 18, 174, A 1. Bílek, s. 269.
- 5/ Horní díl Volfartic s tvrzí, poplužním dvorem, pivovarem, mlýnem, olejnou, podacím právem a se zahradníky v Nové Vsi vlastnil od roku 1615 Zikmund Rausendorf ze Špremburgu. V roce 1622 mu byl celý majetek konfiskován a prodán Františkově de Couriers. Bílek, s. 456.
- 6/ DZV 188, C 11, P 16. Bílek, s. 419.
- 7/ DZV 141, E 21. Bílek, s. 420.
- 8/ DZV 141, K 22; 292, J 16. Bílek, s. 345–346. Tento zápis v deskách zemských vyvolává otázku po identifikaci neznámé vsi Dlouhá Břeží, která se jinde v pramenech ani v literatuře nevyskytuje. Mohlo se jednat o malou ves, zaniklou za třicetileté války, nebo mohlo později dojít k jejímu splynutí s Volfarticemi nebo s jinou obcí.
- 9/ Bílek, s. CXI.
- 10/ Národní archiv Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství (dále jen NA-MR), inv. č. 676. DZV 141, E 21. Bílek, s. 419.
- 11/ NA-MR, inv. č. 676. DZV 141, K 22; 292, J 16. Bílek, s. 346.
- 12/ České sněmy X., Sněmy z let 1600–1604, Praha 1900, s. 561.
- 13/ Documenta Rudolphina, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Handschriften-, Autographen- und Nachlass-Sammlung, Cod. 14724, pag. 85. (Přístupné na webové adrese <http://free.pages.at/staudinger/Regest/Index.html>.)
- 14/ Datováno v Praze 25. března 1611. Jako jeden ze vzpurných velitelů pěchoty je zde jmenován i Vilémův bratr Hertvík Vratislav z Mitrovic. České sněmy XV., Sněmy roku 1611, I., Praha 1917, s. 638, dok. č. 514.
- 15/ Vilém Vratislav z Mitrovic nebyl jediným členem rodu, který se uplatnil jako příslušník maltézského řádu. O něco později jiný jeho příbuzný Adam Vilém Vratislav z Mitrovic zastával v letech 1661–1666 post velkopřevora, který po něm následně v letech 1667–1675 převzal František Šebestián hrabě Vratislav z Mitrovic (+ 1684). Ten se ve službách řádu stal admirálem řádového loďstva a proslavil se v řadě námořních bitev. Pohřben je v kapli sv. Tří králů v konkatedrále sv. Jana v La Vallettě na Maltě. V letech 1711–1712 byl velkopřevorem Jan Václav Josef Vratislav z Mitrovic.
- 16/ Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare Archivu Ministerstva vnitra ČR v Praze, zpracoval Václav Liva, díl III. 1618–1625 (dále jen Liva III.), Praha 1951 s. 414, list z 11. 6. 1623.

- 17/ Láva III., s. 594, 606.
- 18/ Láva III., s. 687.
- 19/ Láva III., s. 679, 764, 766, 809.
- 20/ O Valdštejnově nespokojenosti s Vilémovým velením se zmiňuje Josef Janáček ve své knize Valdštejn a jeho doba, Praha 1978, s. 320. Pramenné je doloženo v edici Valdštejnových dopisů Karlovi z Harrachu. In: Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach (1625–1627), ed. Ferdinand Tadra, Fontes rerum austriacarum II., 41, 2, Wien 1879. Srovnej též Kollmann, Josef: Valdštejn a evropská politika 1625–1630. Historie 1. generalátu, Praha 1999, s. 97 a edici Documenta Bohemia bellum tricennale illustrantia IV., 1625–1630, Praha 1974.
- 21/ Rudolf z Paaru nadále působil jako člen řádu ve dvorských službách. Zemřel v roce 1640.
- 22/ Jedná se o cenu odhadní, ve skutečnosti vyplatil Jindřich ze Solhauzu prodávajícímu Baltazaru Knoblochovi z Varnsdorfu v hotovosti sumu 9.300 kop míš. a dalších 10.000 kop složil jeho věřitelům. Bílek, s. 269. DZV 193, K 2.
- 23/ DZV 17, C 14. Bílek, s. 269
- 24/ NA-MR, inv. č. 676. DZV 143, F 15, 295, P 8. Bílek, s. 269–270.
- 25/ Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare Archivu Ministerstva vnitra ČSR v Praze, zpracoval Václav Láva, díl. IV. 1626–1635 (dále jen Láva IV.), Praha 1953, s. 319, list dat. 29. 3. 1634.
- 26/ Láva IV., s. 373, list z 13. 7. 1635.
- 27/ DZV 144, K 26.
- 28/ NA-MR, inv. č. 411, f. 33–42.
- 29/ Rouček, Rudolf: Chrám sv. Víta. Dějiny a průvodce, Praha 1948, s. 37. Merhautová, Anežka: Katedrála sv. Víta v Praze, Praha 2003, s. 174–175.
- 30/ NA-MR, inv. č. 411, f. 1.
- 31/ Tamtéž, f. 8.
- 32/ Tamtéž, f. 21.
- 33/ Tamtéž, f. 22–24.
- 34/ Tamtéž, f. 28.
- 35/ Tamtéž, f. 29.
- 36/ Tamtéž, f. 49.
- 37/ Tamtéž, f. 54.
- 38/ Tamtéž, f. 32, 52.
- 39/ Tamtéž, f. 57.
- 40/ Tamtéž, f. 58.
- 41/ Tamtéž, f. 30–31.
- 42/ NA-MR, inv. č. 3113, listina z 19. 10. 1683.

PRAMENY A LITERATURA

Archivní fondy a edice pramenů:

Národní archiv Praha, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, Praha 1128–1946.

Národní archiv Praha, Desky zemské Praha 1351–1883 (1926).

Národní archiv Praha, Komorní soud Praha 1471–1783.

Briefe Albrechts von Waldstein an Karl von Harrach (1625–1627), ed. Ferdinand Tadra,

Fontes rerum austriacarum II., 41, 2, Wien 1879.

České sněmy X., Sněmy z let 1600–1604, Praha 1900.

České sněmy XI., Sněmy roku 1605, I. díl, Praha 1910.

České sněmy XV., Sněmy roku 1611, I., II., Praha 1917.

Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633, ed. Marie Koldinská, Petr Maťa, Praha 1997.

Documenta Bohemia bellum tricennale illustrantia IV., 1625–1630, Praha 1974.

Documenta Bohemia bellum tricennale illustrantia V., 1630–1635, Praha 1977.

Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare Archivu Ministerstva vnitra ČR v Praze, zpracoval Václav Líva, díl III. 1618–1625, Praha 1951; díl IV. 1626–1635, Praha 1953; díl V. 1636–1639, Praha 1954.

Literatura:

Bílek, Tomáš V.: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, díl 1., 2., Praha 1882.

Buben, Milan: Suverénní řád Maltézských rytířů v historii a současnosti, Praha 1993.

Buben, Milan: Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích, I. díl, Praha 2002.

Burdová, Pavla: Rejstříky k deskám zemským, I., II., Praha 1977, 1981.

Burdová, Pavla: Desky zemské. Inventář a seznamy kvaternů, Praha 1990.

Gajdošík, Petr: Heraldické památky maltézských velkopřevorů v Horní Libchavě. Bezděz 15, 2006, s. 161–166.

Hantschel, F.: Heimatkunde des politischen Bezirkes B.-Leipa, Česká Lípa 1911.

Janáček, Josef: Valdštejn a jeho doba, Praha 1978.

Kollmann, Josef: Valdštejn a evropská politika 1625–1630. Historie 1. generalátu, Praha 1999.

Ledvinka, Václav: Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách, Praha 1985.

Merhautová, Anežka: Katedrála sv. Víta v Praze, Praha 2003.

Novák, Jan Bedřich: Rudolf II. a jeho pád, Praha 1935.

Ottův slovník naučný XVI., Praha 1900; XIX., Praha 1902; XXVI., Praha 1907.

Poche, Emanuel: Prahou krok za krokem, Praha 1985.

Rouček, Rudolf: Chrám sv. Víta. Dějiny a průvodce, Praha 1948.

Sedláček, August: Hrady, zámky a tvrze království českého, XIV., Praha 1923.

Skřivánek, František: Rytíři svatého Jana Jerusalemského u nás. Zvláštní otisk ze zpravodaje Heraldika a genealogie XXVIII, č. 1–2, Praha 1995.

Sommer, Johann Gottfried: Das königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt, I. Leitmeritzer kreis, Prag 1833.

Wolkan, Rudolf: Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Stadt Leipa. Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Club III., 1880, s. 226–229.

Obr. 1: Náhrobní deska na hrobce Viléma Vratislava z Mitrovic v kapli sv. Zikmunda ve chrámu sv. Víta v Praze. (Foto autor.)

RESUMÉ

Zu den Anfängen der Herrschaft der Malteser Ritter in Horní Libchava

Petr Gajdošík

Die Studie befasst sich mit dem Prozess der Zusammenlegung der kleineren Güter Horní Libchava, Skalice, Volfartice und Stružnice in der Zeit nach 1620, als sie von ihren Eigentümern konfisziert und an Vilém Vratislav von Mitrovice, den späteren Großprior des Malteserordens, verkauft wurden. Aus den erworbenen Gütern bildete er eine eigenständige Wirtschafts- und Verwaltungseinheit mit dem Sitz in Horní Libchava, das aber trotzdem nicht zum Sitz der Herrschaft, sondern nur des Beamtenapparates der ganzen Herrschaft wurde. Vilems Militär- und Hofkarriere gipfelte in der Gewinnung des Titels und der Funktion des Großpriors des Malteser Ritterordens im Jahre 1626, welche er bis zu seinem Tod im Jahre 1637 bekleidete. Danach erhielt die Herrschaft auf Grund des Nachlasses sein Bruder Zdeněk Vratislav von Mitrovice. Gleichzeitig begann jedoch der Malteser Ritterorden die Herrschaft zu beanspruchen und verklagte Zdenek beim Landgericht. Nach den Ordensvorgesetzten sollte Vilém Vratislav von Mitrovice die Güter für das vom Orden erhaltene Geld gekauft haben und darüber hinaus durfte er als Großprior nach den Ordensregeln keine Immobilien als Privateigentum erwerben. Während der langjährigen Gerichtsverhandlungen blieben die Güter im Besitz der Verwandten von Vilém und Zdeněk bis 1653, als sie durch Gerichtsbeschluss dem Orden zugesprochen wurden.

Übersetzt von Petra Sochová

PROČ VZNIKLA JEDNOTA BRATRSKÁ V DUBĚ

Ladislav Smejkal

Ladislav Smejkal: *Why the Fraternal Unity in Dubá came to being*

This account is dedicated to the creation of non-catholic churches inside the area of Česká Lípa in the 19th century. In the 16th century and further until 1620 the followers of Martin Luther's faith prevailed all over the North Bohemian territory. After adopting the tolerance decree in 1781 only a small portion of population professed to evangelical confessions. However, the newly founded exiled Fraternal Unity residing in Herrnhut, Saxony, thought over their return to Bohemia. The study researches the World Synody Report of this church of 1879 containing a detailed account on founding of the first German-language congregation in Dubá. Some communities living in surrounding villages professed to this church.

V duchovních dějinách Českolipska nalézáme doklady o křesťanských nekatolických církvích téměř výhradně v archiváliích 16. a počátku 17. století a dále jen okrajově, zejména ve vztahu k pronásledování jedinců a společenství. Katolická církev po sobě naopak zanechala vzácné bohatství chrámových staveb a klášterních budov a jejím vlivem bylo založeno nespočet drobných památek u domů, v polích i lesích. Pátrání po minulosti evangelických církví je tak součástí objevování zapomenutých stránek dějin kraje. Pozornost zaměřím jen ke krátkému časovému úseku z 19. století a pouze k jedné lokalitě. Pro posouzení získaných poznatků k založení sboru Jednoty bratrské v Dubé v roce 1869 se ale musím několika črtami vrátit do vzdálenější minulosti.

Bratrská církev vznikla jako malá lidová sekta v padesátých a šedesátých letech 15. století. První společenství shromáždil v roce 1457 kazatel Řehoř v Kunvaldu u Žamberka ve východních Čechách. Čeští bratři vycházeli z demokratických ideálů husitství a z ideí jihočeského reformátora Petra Chelčického, který kritizoval sociální nespravedlnost feudalismu, zároveň však odmítal používání násilí jako prostředku k přeměně světa.^{1/}

Činnost Jednoty se stala legální až po vydání Majestátu o náboženské svobodě Rudolfa II. v roce 1609. Po bitvě na Bílé hoře byla Jednota bratrská opět zahrnuta do ilegality. V rámci rekatolizace byla násilně rozháněna a její stoupenci v četných případech utíkali do ciziny. Církev nebyla před třicetiletou válkou početná. Hlásilo se k ní asi 5–10 % obyvatel Čech.^{2/} Existence exulantské církve je spjata s osobou Jana Amose Komenského. V roce 1632 vyšel v Lešně Řád církevní Jednoty bratří českých. Vydání bylo v jazyce českém. Latinsky vyšel v roce 1660 v Amsterdamu a později opět až v roce 1739 německy ve Schwabachu. Latinské a německé vydání bylo opatřeno hojnými poznámkami Komenského. Obsahuje důkladné vysvětlení nejen věroučného základu, nýbrž také popis organizace církevní obce a vymezení pravomocí a vztahů.^{3/}

Pro naši úvahu o ojedinelé situaci na Dubsku v 19. století je důležitý následující výrok Komenského v poznámkách k Řádu: „Naši církev nezřídil počátečně samojediný muž, ale více pobožných mužů společně. Nebot tehdaž Husa již nebylo, Rokycana pak nemohli pohnouti, aby svou vážností nápomocným byl k oddělení se od nepořádků, ačkoliv k němu vždy radil. Protož podle rady apoštolské bylo usilováno zachovati jednotu ducha v svazku pokoje, aby byli jedno tělo a v jeden duch. Jelikož i své jméno jedině z tohoto svatého úmyslu odvozovali a své spojení v jednotě ducha a Jednotou bratrskou (unitatem fraternam) nazvali. Kteréžto jméno i po svém rozptýlení, dejž Pán! by vskutku i pravdě, dosud zachovávají.“^{4/}

Po Komenského smrti se struktura společenství pozvolna rozpadá, takže se stará víra uchovává jen na některých místech a udržuje se tajně. Několik početnějších rodin německého jazyka ze severu Moravy (Suchdol, Ženkla, Kunvald a jinde) uposlechlo poučení mladého tesaře Kristiána Davida, který na vandru prošel řadu zemí a poznal cizí evangelíky. V Sasku se seznámil s mladším vrstevníkem hrabětem Tomášem Ludvíkem Zinzendorfem, který se obeznámil s dějinami a učením staré Jednoty bratrské a byl ochoten jim pomoci. V roce 1722 se první skupina vypravila do Horní Lužice, kde si na panství jmenovaného šlechtice založila vlastní osadu známou pod německým názvem Herrnhut a českým Ochránov. Dobrodružný a úchvatný příběh životních osudů hrstky lidí podávám co nejkratší zkratkou ve snaze se rychleji přiblížit k problematice šíření církve a vytvoření obcí na dalších místech.

Z početné německé i české literatury jsem vybral dílo reverenda Johna Greenfielda „Moc z výsosti“, vydané původně v USA.^{5/} Autor byl „evangelista“, což označovalo odborného znalce a činitele církve Moravských bratří (Moravien brothers) ve Spojených státech. Zachytil vnitřní, tj. duchovní

mechanismy šíření učení Jednoty. Celkem početná americká církevní obec se v 19. století stala zcela autonomní. Přitom odvozovala svůj původ od Jednoty bratrské ochranovské a hledala objasnění svých kořenů právě při dvoustém výročí události, která se odehrála v roce 1727 a která původně nadšené uprchlíky do Lužice, časem ale znavené a na duchu upadající, pozvedla. Rok 1727 je pokládán za znovuzrození církve zvláštním řízením božím a vnitřním hnutím osadníků. V jiných a přízpusobených rozměrech se proces tohoto druhu odehrával ve většině míst, kam se Jednota šířila – od Grónska po Jižní Afriku a do USA a Pacifiku.

V kapitole s názvem „Moderní letnice“ píše Greenfield o událostech vrcholících 13. srpna 1727 v chrámu Páně v Berthelsdorfu, obci sousedící s teprve zakládaným Herrnhutem. Sem zatím docházeli Moravané usazení v nové osadě. „V poledne toho dne byli v domě božím naplněni takovými pocity, že nevěděli, zda žijí na zemi a nebo již odešli do nebe“. ^{6/} Autor připomíná, že chvíle duchovního vzepětí nepřišla nahodile, nýbrž po delší přípravě, kdy bohoslužby byly konány třikrát denně. Na účastníky mocně působil příklad letnic v Jeruzalémě popsany ve Skutcích apoštolských. ^{7/} Náboženská obec tím ukončila dobu nejistot vyvolaných nejen tím, že lidé přišli do nezvyklého a zanedbaného území, nýbrž i tím, že mezi odhodlané exulanty vnikali jednotlivci se zájmy jinými, často skuteční blouznivci a fanatici. Události ze srpna 1727 můžeme současně pokládat za očistný proces. Ve smyslu následujícího textu Skutků apoštolských došlo po jeruzalémských letnicích k obrovskému vzepětí misijní činnosti. Ochranovští podnikali během dalších desetiletí nekonečně a bezpochyby dobrodružné putování za Indiány, Eskymáky a Křováky. V období následujících let pomohli také založit sesterskou církev v USA – Moravian brothers.

Působení ochranovské církve bylo v Čechách do vydání tolerančního patentu tajné a řečeno trochu zjednodušeně splývalo s dalšími aktivitami evangeliků jiného zaměření, pocházejících z Čech a pobývajících v exilu. Do Saska a zvláště na území pod pruskou správou přicházelo ve velkých skupinách větší množství vystěhovalců hlásících se k Jednotě bratrské. Vystěhovalci ne vždy setrvali ve svazku s Ochranovem a pod vlivem úředních tlaků přecházeli k protestantismu. ^{8/} Ochranov se stal místem, kam mířilo mnoho lidí z Čech, protože je přitahovala jedinečnost uspořádání obce, která netrpěla chudobou, neboť církevní představitelé umožňovali a podporovali podnikání. Jeho zisk byl určen k podpoře potřebných. Příběh Jednoty bratrské ochranovské v Dubě se počíná právě iniciativou

jedince, který viděl, uvěřil, chtěl jít touto cestou a získat pro ni další. Svědectví o tom přináší doklady vytištěné v Ochránově a získané do českolipského muzea v roce 2003.^{9/}

Od poloviny 19. století docházelo k postupnému uvolnění náboženských poměrů v Rakousku, takže stoupenci Jednoty se již nemuseli uchýlovat pod hlavičku církve luteránské a helvétské, nýbrž získali samostatnost. Ze tří zákonných opatření z let 1848, 1861 a 1868 je důležité zvláště to prostřední. Označováno bývá jako druhý toleranční patent, protože Rakousko se tak přiblížilo k jednomu ze znaků občanské společnosti – náboženské svobodě. Ostatně všechna výše uvedená data souvisí s ústavními změnami a pokusy o formování laického státu.

V Herrnhutu se konaly v pravidelných intervalech synody Jednoty a to buď provinční německé anebo generální synoda světová. Na 34. zasedání Světové synody Jednoty bratrské, ochranovské, dne 2. července 1869 byla zařazena zpráva o „Českém díle“. Jeho smyslem bylo pomáhat vytvářet náboženské obce jednoty uvnitř území téměř celistvě osídleného katolickým obyvatelstvem. Vznik malých společenství, kterým hrozí úplná izolace se tradičně nazývá životem v diaspoře. Nejčastějším příkladem takové situace byly po celá staletí malé židovské náboženské obce na českém venkově. K přežití jim pomáhaly obce ve větších městech. V případě Jednoty šlo o pomoc poskytovanou celou Jednotou, tj. i věřícími z Anglie a USA. Německá provinční synoda podporovala snahy o zřízení obcí v Čechách již od roku 1862. V roce 1868 vznikl zvláštní Českomoravský výbor, který zajišťoval a podporoval šíření církve do Čech.^{10/} Jeho zpráva je součástí protokolu synody z roku 1879.

V roce 1863 se do Čech vypravili dva kazatelé z Herrnhutu. Bratr Hattwig odešel do východní poloviny území, zatímco bratr Köther mířil na západ země. Oba cestující kazatelé se účastnili pokusů o založení samostatných obcí v Čechách. Hattwig spolupomáhal založit obec českého jazyka v Potštejně u Lanškrouna. Zde žili Češi a Němci blízko sebe. Vznikla 16. října 1870. Bratr Köther Čechy opustil právě onoho roku, protože mu „učení českého jazyka bylo nemožným“, jak můžeme číst v synodním dokladu. K vážnému pokusu o založení bratrské obce došlo ve vesnici Růžová na Děčínsku při okraji Českého Švýcarska. Podle souborné zprávy ze synody pokus neuspěl, třebaže byl nadějný. V Růžové byl po vydání prvního tolerančního patentu zřízen sbor luterské církve. O něj se měla starat církevní obec v Habřině, tři kilometry od Úštěka. Kněz musel cestovat osm hodin, aby se odtud do Růžové dostal. Proto se asi stovka věřících pokusila přejít k bratrské církvi, aby měli zajištěného vlastního kazatele.

Protože luterská církev poměry v Růžové napravila, odchod věřících k jiné konfesi se neuskutečnil.

Úspěšnější byl pokus na Dubsku. Jednota zde měla časově hlubší kořeny. Zatímco v Růžové šlo o spor dvou evangelických církví, na Dubsku se nepočetná bratrská obec formovala hluboko uvnitř katolické litoměřické diecéze a přesvědčivě se rozvíjela. V letech 1838/9 se katolický sedlák Wenzel Mauder († 1877) z Domašic dostal do Herrnhutu a probudil v sobě zájem o evangelickou pravdu tam vyhlášovanou. Návštěvy byly častější, dostal zde spisy a brožury a jejich obsah tlumočil svým sousedům. Navázal srdečný vztah k bratrské obci. Od roku 1862 pořádal v jednom domku v Dřevčicích pravidelná modlitební shromáždění. Bratr Köther je několikrát navštívil, žádná další podpora ze strany církve ze Saska se ale neuskutečnila. Účastníci setkání byli původně katolíci, kteří přestoupili do luterské církve a stali se tak součástí sboru v Habřině. Třebáže do Habřiny docházeli na kázání, pravidelné duchovní péče se odtud nedomohli. Někteří další členové zůstali formálně v katolické církvi až do doby, kdy se jich úplně ujala Jednota.

Další cestující kazatel Carl Otto Bernhard navštívil modlitební shromáždění a postaral se o zřízení samostatné modlitebny ve Chcebuzi. Prostřednictvím faráře Schuberta, evangelíka z Krabčic u Roudnice nad Labem, bylo zřízeno obydlí pro kazatele nedaleko od modlitebny v obci Brocno.^{11/} Hmotně podpořila toto snažení Continental Society v Londýně, zařízení bratrské církve pro zahraniční pomoc. Pomoc zprostředkoval Českomoravský výbor. V těchto obcích také byla zřízena distribuce evangelické literatury, o což se starala rodina Mauderových z Domašic. Kazatel Bernhard působil v Brocnu dva a půl roku. Jemu svěření věřící pocházeli částečně z řad původních katolíků dubského okresu a také z potomků těch, kteří se v době vydání tolerančního patentu přidali k luteránům, ale zase se vrátili do katolické církve. C. k. vrchní vysoká evangelická rada se po delším jednání v roce 1872 dohodla na pravidlech přestupu z luteránské církve ke konfesi helvétské, pod níž formálně stála Jednota bratrská ochranovská. Tím mělo být omezeno napětí mezi oběma konfesemi způsobené samovolným přebíháním věřících. 20. května 1872 se v domě rodiny Mauderových sešla schůzka vážných zájemců o založení skutečně fungující bratrské obce. O schůzce nebyly informovány úřady ani katolické obyvatelstvo. Jen luterská církev měla zde své zástupce a vznesla proti úmyslu námitky. Nová obec se rozhodla učinit svým sídlem Dubou, kde byl zařízen byt kazatele. Kazatel odtud docházel do Chcebuzi, Brocna a Domašic. Provizorní stav a pokračující nepřízeň ze

strany luteránské obce v Habřině nebyl dlouho udržitelný a tak jediným řešením bylo v Dubé opravdu vybudovat středisko Jednoty. Česká pokladna jako součást Českomoravského výboru v Ochranově zakoupila dům v Dubé a v říjnu 1873 sem byla svolána schůzka o dalším postupu v budování obce. Na ní bylo ustanoveno, že i přes lhostejnost tamních obyvatel a nechuť přicházet na pozvání obce ke kázáním, je třeba v Dubé samostatný sbor vytvořit, protože Dubá byla okresním městem a bylo odtud nejlepší dopravní spojení do okolí. V letech 1875–1877 se v Dubé scházelo asi 13 osob hlásících se k Jednotě, z nich 8 bylo původně katolíků a 5 evangelíků, luteránů, kteří se ale dříve hlásili k bratrské církvi. Okolnostmi byli nuceni přejít do nové církve podruhé.

V roce 1878 zahájila obec kolportáž bible a evangelických spisů. Náklady nesl Český výbor při skotské svobodné církvi. Pro distribuci byl získán bratr Josef Kirpal z Holan. Nehleděl na vzdálenosti a chodil poctivě s knihami a brožurami. Ve vzdálené obci Horní Krupá u Kuřívod získal pro bratrskou obec devět členů. K březnu 1879 uváděla statistika v Ochranově, že v dubské obci bylo 67 duší (47 dospělých a 20 dětí). Z nich přestoupilo od katolické církve 44 osob, 8 přešlo z luteránství a 15 se v církvi „narodilo“. Šlo o děti věřících rodičů. Členy obce byly převážně rolnické rodiny. V uvedeném roce měla obec již společnou pokladnu k hrazení výdajů za kazatele a vedla si vlastní agendu.

V létě se věřící scházeli jen na nedělní bohoslužby, protože jim vlastní hospodářství nepovolovalo příliš často se vzdalovat a chodit či na voze jezdit ze sousedních obcí. Každou první neděli v měsíci se konala biblická modlitební shromáždění. V zimě se toto duchovní setkání konalo po vesnicích. Jednou do měsíce přicházel kazatel také do Horní Krupé. Čtyřikrát ročně přijímali věřící Tělo a Krev Páně. Postupně se utvářelo vnitřní zřízení církevní obce s volbou starších a výukou věrouky pro děti. Pro ně byla situace složitá, protože ve škole byly nuceny docházet na povinnou výuku katolického náboženství. Pohřby se konaly podle obřadů jednoty na katolický hřbitov našťastí bez incidentů.

Protokol ze synody z roku 1879 shrnuje informace o prehistorii dubského sboru a jeho vývoji v prvním desetiletí existence.^{12/} Hned na začátku odpovídá na mnou položenou otázku: Proč vznikl sbor Jednoty v Dubé? Šlo o „řízení boží,“ o duchovní zanícení pro život podle Písma. Náboženské nadšení přivedlo jednotlivce k odvážnému rozhodnutí připojit se k nové církvi.

Další osudy dubské bratrské církve v tomto příspěvku nesleduji, protože záměrem bylo naznačit souvislosti vedoucí k jejímu vzniku. Carl

Otto Bernhardt připojil ke své zprávě pro světovou synodu, datované v Dubé 21. března 1879, také úvahu o budoucnosti. Soustředil se na otázku dalšího šíření evangelické víry. Zmiňuje se o spojení mezi Dubou a Prahou. V roce 1872 byli ve spojení s věřícími na Dubsku čtyři „duše“ z Prahy. Úmyslem bylo založit uprostřed Čech prosperující obec, která by prováděla v duchu ochranovské církve evangelizaci mezi Němci i mezi Čechy. V české společnosti pozvolna rostl zájem a sympatie k protestantským církvím.^{13/} S šířením evangelické víry souvisela kolportáž tiskovin a biblí. Bylo třeba dostat ji na vyšší úroveň a přitom ukázat průkopnickou roli, již dlouhá desetiletí plnila církev v exilu. Kazatel Bernhard roznášel knihy pěšky po vlasti a přitom mluvil s lidmi a naslouchal jim.^{14/} Konal misijní práci spravedlivě v obou zemských jazycích. Dubský sbor byl v roce vzniku zprávy (1879) vlastně pořád jen sídlem kazatele. Bernhard si stěžoval na náboženskou vlažnost místních katolíků a byl si zřejmě dobře vědom toho, že bude třeba čas k tomu, aby význam Jednoty v místě stoupl. Bylo k tomu zapotřebí i dalších činů. Vybudovat kostel a rozvinout sociální práce. V Dubé vznikly dva sirotčince – dívčí a chlapecký.

Proč tedy vznikl sbor Jednoty bratrské ochranovské v Dubé? Podruhé si kladu tuto otázku, která byla v duchovní rovině vlastně zodpovězena. Co napomáhalo tomu, aby se dílo Jednoty v tomto kraji šířilo? Obětavost jedinců, kteří svým osobním stykem s Ochranovem došli k přesvědčení, že zásady náboženského pořádku dle dávné církve českých bratrů jsou nejlepším receptem k obnově společnosti. Ochranov je Českolipsku zeměpisně blízko, takže se můžeme i trochu podívat, že jeho působení se zdálo být slabé. Pomalý postup nové reformační vlny byl způsoben odporem úřadů jen pomalu ustupujících od tvrdošijné protireformace. Současně působila setrvačnost konzervativně katolického venkova, zatímco město od dob josefinských bylo čím dále více syceno liberálními myšlenkami nastupující buržoasie, které vytlačovaly náboženství k okraji společenského života.

Jednota bratrská v Ochranově toužila usadit se „v zemi předků“ a byla přesvědčena, že tím ještě hlouběji vzrostou a zpevní její historické kořeny. Boží řízení je v moderních časech proces spíše skrytý, pomalý ale vytrvalý, nikdy nekončící.

POZNÁMKY

- 1/ Charakteristiku Jednoty přejímám z knihy Kumpera, Jan: Jan Amos Komenský. Poutník na rozhraní věků, Ostrava 1992, s. 14. Soubor stěžejních myšlenek Petra Chelčického je uložen ve Výboru z české literatury, svazek II, vydaný péčí Bohuslava Havráňka a kolektivu v roce 1964, s. 7–75.
- 2/ Kumpera, Jan: Jan Amos Komenský..., s. 14.
- 3/ Řád církevní Jednoty bratří českých podle učení Kristova a příkladu prvotní církve ku pobožnému ostříhání hned v původu vyzdvížený, nyní pak z příčin hodných vůbec vydaný (přetisk), Praha 1897.
- 4/ Tamtéž, s. 76.
- 5/ Greenfield, John: Moc z výsosti. Originál vyšel pravděpodobně roku 1927. V roce 1936 byl Josefem Dobešem přeložen do češtiny. Bez vrocení byl přetištěn podruhé, někdy v devadesátých letech, péčí polské organizace Krzewienia Etyky Chrześcijańskiej v polském Těšíně.
- 6/ Greenfield, John: Moc z výsosti, s. 22.
- 7/ Skutky apoštolské 2, 1–13.
- 8/ Hrejsa, Ferdinand: Čeští exulanti od 16. století, zvláště na Žitavsku. In: Žitavsko v českých dějinách, Praha 1947, s. 100–170. Proces budování Jednoty v Horní Lužici a její styky s vnějším světem zachytil archivář církve v Ochránově J. Müller v práci Obnovení Jednoty bratrské v Herrnhutě, Časopis muzea Království českého, Praha 1885, s. 193–210, 441–455.
- 9/ Při adaptaci prostor pro diakonii Beránek v Dubé byla nalezena v bývalém domě Jednoty bratrské halda papírů a knih. V červenci roku 2003 se tyto věci dostaly k místnímu „zastavárníkovi a starožitníkovi“. Státní okresní archiv v České Lípě společně s Vlastivědným muzeem a galerií soubor zakoupili a rozdělili na archiválie určené k doplnění archivního fondu a soubor tisků pro muzeum. Mezi nimi byla velká kolekce Hesel Jednoty a zlomky tištěných zápisů ze synod Jednoty. Právě tam byly objeveny doklady týkající se této stati. Zbytek tvořily tisky místní agendy z konce 19. století. Podařilo se též zachytit i ukázky kolportážní literatury s výtisky z historie misijního díla i k otázkám věroučným.
- 10/ Složení Českomoravského výboru Jednoty podle usnesení světové synody v roce 1869:
  - Heinrich Levin Reichel, podkladník, vedl tzv. českou pokladnu
  - Theopilus Reichel, zapisovatel
  - Gustav Bernhard Müller, kazatel v Herrnhutu
  - Theobald Wunderling, kazatel v Gnadenfeldu
- 11/ Johanides, Josef: František Vladislav Hek, Praha 1976, s. 21–23. V monografii známé osobnosti národního obrození autor věnuje pozornost románu Aloise Jiráska F. L. Věk. Hledal genesi díla a zkoumal vztah románu a doložitelné faktografie života Hekova. V knize Johanidesově je za s. 16 fotografie Carl Otto Bernharda. V době svého působení v Dubé se pravidelně scházel s ostatními kazateli Jednoty v Čechách. Na konci srpna 1887 se konala schůzka v Ústí nad Orlicí. Sem zavítal Alois Jirásek a dozvěděl se tu právě od Bernharda o zápisích dobrušského kupce Heka. Slavný spisovatel si při psaní vzpomínek pamatoval jen na jiného účastníka schůzky, kazatele Eugena Schmidta, který se o celou problematiku také zajímal a byl později též kazatelem v Dubé. Vznikl mylný dojem, že byl tím, kdo dal spisovateli první podnět.

- 12/ Bericht des Böhmischem-Mährischen Comités an die General-Synode 1879. Vytiskeno jako příloha k týdenním zprávám generální synody v Herrnhutu.
- 13/ Müller, J.: O obnovení Jednoty bratrské..., s. 444. Zde je uveden podrobný přehled problematiky vývoje názvu církve v 19. století. V této stati užívám pro přehlednost název Jednota bratrská ochranovská, který byl v českém prostředí zaveden až po roce 1918. V období o kterém píše se církev v Německu nazývala buď Brüder-Unität nebo Brüder-Kirche. V ministerském nařízení v Rakousku z 20. března 1880 byla v německém jazyce církev pojmenována Evangelische Brüder Kirche.
- 14/ Rambousek, Jiří: Jiří Mahen a Českolipsko, Česká Lípa 1982. Práce se zabývá mládím spisovatele, který byl svým otcem, zaměstnaným v Jednotě bratrské v Dubé, přiveden do tohoto prostředí a okouzlen cestami do Máchova kraje. Šlo o léta od roku 1895 kdy sem zajížděl za ovdovělým otcem a dokonce tu jeden čas žil. V textu i v poznámkách se setkáváme s charakteristikou práce kolportéra evangelické literatury. Toto místo zastával Antonín Vančura, otec spisovatelův. V té době byl kazatelem církve Eugen Schmidt. Také jeho osobnost je zde zajímavě podána.

RESUMÉ

Warum entstand die Brüderunität in Dubá

Ladislav Smejkal

Die Brüderunität entstand in Anlehnung an die Lehre des Reformators Petr Chelčický als eine kleine Volkssekte im Jahre 1457 in Kunvald bei Žamberk. Legal wirkte sie in Böhmen seit 1609. Nach dem Jahre 1620 wurde sie in die Illegalität gedrängt, gewaltsam zersprengt und ihre Mitglieder flüchteten häufig ins Ausland. Die Existenz der Exulantenkirche ist fest mit der Person von Jan Amos Komenský (Comenius) verbunden.

In den Jahren 1722–27 kamen nach Sachsen einige Dutzende Anhänger der Unität aus Nordmähren und ließen sich auf Veranlassung des Grafen Zinzendorf in seiner Herrschaft unweit von Zittau nieder. Sie gründeten die Ortschaft Herrnhut. Der Autor charakterisiert in Grundzügen ihre geistliche Erneuerung und Wachstum nach der Darlegung des amerikanischen Predigers John Greenfield (1927).

Die in der Nähe der tschechischen Grenze wirkende Kirche sehnte sich nach der „Rückkehr in das Land der Väter“. Wenzel Mauder († 1877) aus der Gemeinde Domašice bei Dubá besuchte Herrnhut und bildete um sich einen Gebetskreis der ersten Enthusiasten. Im Jahre 1863 kamen nach Böhmen die „reisenden Prediger“, um die Entstehung von Brüdergemeinden zu unterstützen. Unter der deutschsprachigen Bevölkerung geschah dies in der Umgebung von Dubá. Sie knüpften an die Tradition einer kleinen Gemeinschaft aus Domašice und deren Nachfolger in Dřevčice an. Aus diesen wenigen kleinen Gruppen bildete sich die Grundlage der Brüdergemeinde in Dubá, deren Prediger in der Stadt wohnte und bis zu den 80-er Jahren des 19. Jahrhunderts vorwiegend aufs Land ging, eventuell kamen die Gläubigen zu ihm. Die Brüdergemeinde in Dubá begann sich seit 1872 systematisch zu bilden. Sie widmete sich der Missionsarbeit durch die Verbreitung der evangelischen Literatur und betrieb zwei Waisenhäuser in der Stadt.

Übersetzt von Petra Sochová

BOJ O VÝROČÍ. SPOR O OPRÁVNĚNOST OSLAV 600. JUBILEA MĚSTA ČESKÉ LÍPY V ROCE 1937

Zuzana Raková

Zuzana Raková: The struggle for anniversary. Dispute about justification of 600th anniversary celebrations of town Česká Lípa in 1937

In 1937 Česká Lípa celebrated the 600th anniversary of the day Lipá was first mentioned as a town. The weightpoint of celebrations fell on 23rd thru 25th April 1937, since the earliest mention of Lipá as a town appeared in the foundation charter of Bělá p. Bezdězem of 24th April 1337.

Already during the jubilee preparations, which went on since September 1935, certain doubts came to light concerning the justification of performance of the town's 600th jubilee in 1937. For example, 1237 or 1244 were mentioned as further possible foundation years of town Lipá. The dispute of historical basis of 600th jubilee of the town in 1937 was misapplied by a Sudeten-German MP G. Knöchl for media attacks against the jubilee promoters, i.e. against the Municipal Administration Committee, which was loyal to the Czechoslovak state. The dispute afflicted the jubilee procedure alone, resulted in low participation of population and evoked strong response in regional as well as in countrywide press. Most likely it also caused a sudden change in the attitude of Czech minority to holding of the jubilee. Czech population of Česká Lípa was very zealous for the celebration idea at first; on this occasion they invited president Edvard Beneš to the town, whereby they also thought about advertising the town in Czech press and radio; however, in the course of spring 1937 they dissociated themselves from the celebrations and the above mentioned activities were withdrawn.

V roce 1937 se v České Lípě uskutečnila celá řada společenských událostí, jimiž chtěli městští reprezentanti připomenout šestisté výročí první zmínky o Lípě jako městě. Hlavní těžiště oslav spadalo na dubnové dny roku 1937, hlavně na 23.–25. dubna, neboť nejstarší zmínka o existenci Lípě jako města se objevuje v zakládací listině Bělé pod Bezdězem, která nese datum 24. dubna 1337.^{1/}

Účelem oslav však bylo nejen připomenout obyvatelům České Lípy historický i současný význam jejich bydliště, nýbrž především účinnou

propagací v tisku i v rozhlase zvýšit zájem okolí o město a oživit tak zdejší turistický ruch. Široké spektrum denního tisku, který zachycuje organizační průběh oslav a celkovou atmosféru doby, nám poskytuje obraz o tom, jakou úlohu hrály oslavy šestistého výročí v životě města a jeho obyvatel. Umožňuje nám také utvořit si představu o tom, jak byly českolipské jubilejní oslavy vnímány v dalších městech severních Čech i jiných oblastí Československa.

Již během přípravné fáze oslav, která probíhala od září 1935, se však vynořily jisté pochybnosti o oprávněnosti oslav 600. jubilea města v roce 1937. Četné zmínky hovořily o tom, že Česká Lípa je městem již déle než 600 let a uvažovalo se dokonce o oslavách 700. výročí města, které by měly údajně připadnout na rok 1944.^{2/} V úvahu připadala ovšem i jiná data. Právě neshody ohledně správného data historického výročí vzniku města se rozvinuly v rozsáhlou diskusi, do níž byli zapojeni čeští i němečtí historici z obou pražských univerzit, na něž se pořadatelé oslav obrátili se žádostmi o vyjádření k dané problematice. Spory kolem data výročí města nejenže ovlivnily samotný průběh oslav, zejména účast (či spíše neúčast) českého obyvatelstva na nich, ale měly i svou odezvu v denním tisku a na jiných místech. Do souvislosti se sporem ohledně historické podloženosti 600. výročí může být dána i náhlá změna postoje české menšiny k pořádání oslav.

Jelikož se tomto článku zaměříme na ohlas oslav v tisku a na polemiky ohledně oprávněnosti jejich konání v roce 1937, připomeneme na tomto místě alespoň hlavní body průběhu oslav: V pátek 23. dubna večer se kromě osvětlení veřejných a historických budov města a vojenské přehlídky uskutečnilo slavnostní zasedání městské správní komise za účasti představitelů mnohých severočeských měst; na zasedání bylo schváleno jmenování prezidenta Edvarda Beneše čestným občanem České Lípy a bylo rozhodnuto o přejmenování dosavadní Vídeňské ulice na Dr.-Edvard-Beneš-Strasse. Uvedené přejmenování však nakonec nebylo realizováno. V sobotu 24. dubna, tedy ve vlastní výroční den, se uskutečnil vlastenecký večer, tj. setkání členů zdejších německých spolků, spojené s přednáškami a hudebním programem. V neděli 25. dubna proběhl první přímý rozhlasový přenos z České Lípy, jehož náplní byla právě reportáž věnovaná českolipskému 600. jubileu.

Ohlas českolipských oslav v tisku

Hlavním zdrojem informací o oslavách 600. jubilea je českolipský deník *Deutsche Leipziger Zeitung* (dále jen DLZ). Ten pochopitelně jakožto místní list nejenže od počátku průběžně informoval své čtenáře o přípravách a programu oslav, ale zachycoval i ohlas uskutečněných oslav a polemiky s nimi spjaté. Naproti tomu německý tisk z dalších severočeských měst i z jiných oblastí Československa přinášel hojnější informace o oslavách zejména krátce před vlastním výročním dnem, tedy přibližně od 20. dubna do 25. dubna 1937; v následujících dnech a týdnech pak ještě doznívaly polemiky reagující na oficiální dubnové oslavy. Podívejme se nyní na některé z těchto informativních i polemických článků podrobněji.

V úterý 20. dubna 1937 přinesla *Deutsche Landpost* oznámení o nedělním vysílání (25. dubna) reportáže z českolipských slavností a při této příležitosti otiskly článek k počátkům historie města. Podrobnější informace o programu nedělního rozhlasového vysílání otiskly 21. dubna *Egerer Zeitung*. Totéž se objevuje téhož dne v *Rumburger Zeitung* a podobně v *Leitmeritzer Zeitung*, přičemž článek v *Leitmeritzer Zeitung* je s největší pravděpodobností doslovně přejatý z *Deutschen Landpost* z předchozího dne.^{3/}

Ve čtvrtek 22. dubna se *Deutsche Zeitung Bohemia* zmiňují o chystaném jmenování Edvarda Beneše čestným občanem České Lípy, připomenutí je zde též význam českolipského vlastivědného pracovníka a zakladatele Exkursionsklubu profesora Antona Amada Paudlera. Téhož dne přinášejí *Sudetendeutsche Tageszeitung* článek o historii města České Lípy a stručný nástin průběhu oslav od pátku 23. dubna do neděle 25. dubna.^{4/}

V předvečer zahájení oslav, ve čtvrtek 22. dubna, vyšel rovněž v krajském listu SdP *Der Trommler* článek poslance SdP Gustava Knöchla, který rozvířil polemiky a slovní šarvátky v tisku, dosud se omezujícím na klidné informování čtenářů o nastávajících akcích. Jelikož od tohoto Knöchlova článku se odvíjejí veškeré další novinové spory o oprávněnost či neoprávněnost oslav, jsou jeho klíčové pasáže otištěny v závěrečné příloze.^{5/}

Gustav Knöchel ve svém článku odmítá pořádání oslav 600. výročí existence České Lípy. Svě stanovisko opírá o argumenty historické povahy, když popírá, že by listina z 24. dubna 1337 byla nejstarším dokumentem svědčícím o existenci města Lipé. Historickou oprávněnost oslav zpochybňuje konstatováním, že Česká Lípa oslaví roku 1944 již

700. výročí; jako podklad pro své tvrzení uvádí jakýsi dokument, který hovoří o Jindřichu z Lipé. O jaký dokument se přesně jedná, jaká je jeho datace a provenience ovšem Gustav Knöchel neudává. Je ostatně pravděpodobné, že spekulace o údajném brzkém 700. výročí České Lípy byla důsledkem faktu, že Berlín slavil právě v této době své 700. výročí (1237–1937).^{6/} Knöchlovo tvrzení tedy bylo s největší pravděpodobností ovlivněno touhou dokázat, že Česká Lípa se vyrovná, přinejmenším pokud jde o její stáří, hlavnímu městu německé Říše.

Kromě údajné historické neoprávněnosti oslav přiměly G. Knöchla k tomuto polemickému článku především důvody politické. Vadí mu zejména to, že českolipská správní komise jako hlavní pořadatel oslav nespolupracovala při jejich organizaci s SdP. Českolipská správní komise je mu trnem v oku a fakt, že v roce 1937 působila již tři roky přes stanovené tříměsíční funkční období,^{7/} provokuje G. Knöchla k ostrým výpadům proti tomuto úřednickému sboru. Využívá této nelehké situace českolipských představitelů a osočuje je z toho, že oslavy pořádají jen proto, aby se mohli ukázat v příznivém světle před českolipskou veřejností a aby tak získali stranám, z nichž pocházejí, voliče pro očekávané podzimní obecní volby.^{8/}

Údajná historická nepodloženost oslav evidentně slouží G. Knöchlovi pouze jako podpůrný argument pro odmítnutí oslav za celou sudetoněmeckou stranu i za německé obyvatelstvo České Lípy.

Zcela zmařit oslavy se Knöchlovi sice nepodařilo, přesto však jeho článek způsobil určitou nejistotu a váhání v řadách českolipských obyvatel, což se projevalo zejména v slabší účasti na oficiálních akcích. Hlavně však Knöchlův útok vyvolal vlnu polemik v regionálním i celostátním tisku a tyto diskuse o případné neoprávněnosti neprezentovaly Českou Lípu v očích ostatní veřejnosti v nejlepší světlo. Na druhé straně ovšem i tyto negativní zmínky přispívaly k tomu, že se o dění v České Lípě dozvěděli i lidé z jiných krajů republiky, kteří třeba o existenci tohoto severočeského města dosud ani nevěděli.^{9/} Problematika související s polemikami ohledně oprávněnosti šestistých oslav je dosti spletitá, proto se jí budeme podrobněji věnovat v jedné z následujících kapitol.

V den zahájení oslav, tedy v pátek 23. dubna, ohlásily *Duxer Zeitung* nedělní reportáž a zároveň dělaly reklamu časopisu *Sendung*, „který k tomuto rozhlasovému vysílání uveřejní ilustrovaný článek“. *Rumburger Zeitung* téhož dne připomněly večerní zasedání českolipské správní komise a na sobotu ohlásily konání slavnostního vlasteneckého večera německých spolků.^{10/}

V podobném duchu jako *Der Trommler* psaly 24. dubna i pražské nacionální noviny *Die Zeit*, které obhajovaly Knöchlovo tvrzení o neopodstatněnosti oslav v České Lípě a žádaly rovněž místo nich obecní volby. Totéž se můžeme dočíst k témuž datu i v *Gablonzer Tagblatt*, jenž přetiskl úryvky z Knöchlova článku z *Trommlera*.^{11/}

V neděli 25. dubna vydal místní list *Deutsche Leipaer Zeitung* zvláštní přílohu věnovanou oslavám, kde kromě historického exkurzu o městě a přehledu českolipských památek otiskl i seznam všech starostů České Lípy od roku 1371 do roku 1937.^{12/} Téhož dne informovaly *Rumburger Zeitung* jednak o průběhu pátečního zasedání českolipské správní komise, jednak otiskly úryvky z Knöchlova čtvrtěčního článku z *Trommlera*, aniž by je ovšem nějak komentovaly.^{13/}

Bouřlivou reakci naopak vyvolal Knöchlův útok u pražského německého listu *Die Rote Fahne* z neděle 25. dubna, který dal onen článek sudetoněmeckého poslance do souvislosti s přestřížením drátů k reflektorům (připraveným pro páteční slavnostní osvětlení významných budov ve městě), k němuž došlo v noci z 22. na 23. dubna. „...Je zřejmé, že SdP chce vykonávat nátlak na německé obyvatelstvo tím, že se odmítá oslav zúčastnit. V noci na pátek byly přestříženy dráty k reflektorům, které měly osvětlovat klášterní kostel [tj. Basiliku Všech svatých], kostel sv. Kříže a kostel Narození P. Marie. To už není obyčejné darebáctví, ale otevřený teror, jenž sice nemohl oslavám zcela zamezit, mohl však jejich průběh vážně narušit. Tento příklad opět ukazuje, že SdP vykonává nátlak na všechny, kteří nechtějí tancovat, jak ona píská.“^{14/} V neděli 25. dubna ještě vyšly v týdenících *Die Sendung* a *Europa Stunde* ilustrované články o rozhlasové reportáži z České Lípy.^{15/}

V pondělí 26. dubna reagoval *Gablonzer Tagblatt* na Knöchlův článek otištěním pasáže o vzniku města České Lípy z Hantschelovy *Heimatkunde des politischen Bezirkes Böhm.-Leipa*, jak bude ještě zmíněno v kapitole věnované sporu o oprávněnost oslav.^{16/}

Hned druhého dne přinesly *Reichenberger Zeitung*, s odvoláním na zprávy došlé z České Lípy v pondělí, oznámení o chystaném odstoupení českolipské správní komise v důsledku slabé účasti obyvatelstva a bojkotu oslav ze strany SdP. *Reichenberger Zeitung* zaujaly kritický postoj k rozhodnutí správní komise jmenovat Edvarda Beneše čestným občanem České Lípy a pojmenovat po něm dosavadní Videňskou ulici: „Ačkoli usnesení přijatá touto komisí nabývají formální a právní platnosti, může být v kruzích blízkých kabinetu prezidenta republiky vyvoláno mínění, že by lépe odpovídalo demokratickému duchu našeho státu a tedy i města,

kdyby toto usnesení bylo vyneseno zvolenými městskými zastupiteli a ne úředně jmenovanou komisí. Rovněž se zdá, že pan prezident nehodlá tyto tak sporné oslavy poctit svou návštěvou.^{17/} Komise měla podle *Reichenberger Zeitung* na následujícím zasedání projednat, zda podá demisi do rukou okresního hejtmana celá komise nebo zda se rozhodnutí v této záležitosti ponechá na jejich jednotlivých členech. V témže čísle *Reichenberger Zeitung* je však zpráva o údajném odstoupení správní komise dementována s odůvodněním, že pro rezignaci nejsou dle vyjádření starosty a členů komise žádné důvody. Totéž potvrzuje i *Die Zeit* z 28. dubna s odvoláním na oznámení českolipského okresního úřadu.^{18/}

Ve středu 28. dubna přinesly *Deutsche Landpost* zprávu o průběhu pátečního zasedání českolipské správní komise, které však mylně datují na sobotu.^{19/}

Téhož dne reagovala *Freiheit* článkem „Blamáž SdP v České Lípě“ na útok poslance Gustava Knöchla v *Trommleru*. Podle teplického deníku zapůsobil Knöchlov článek vyšlý v předvečer zahájení slavností jako bomba a většinu obyvatelstva naprosto vyvedl z míry. Způsobil totiž, že mnozí věrní straníci SdP zlikvidovali vlajky a svíčky, které měli již připravené pro slavnostní výzdobu, a také to, že většina členů SdP nenavštívila veřejně přístupné páteční zasedání správní komise, což přispělo k jistě nervozitě zasedání.^{20/} Pan učitel František Kunc jakožto český člen komise zaujal na zasedání k bezohlednému chování *SdP* jasně odmítavé stanovisko. Ačkoli podle teplického listu převládlo již v sobotu mínění, že poslanec Knöchel je se svými výpady osamocený, turneři a sängeři odřekli mezitím již své slíbené vystoupení na sobotním slavnostním večeru. Pozvolna ale většina členů SdP dospěla k názoru, že stavět se proti oslavám, které byly považovány za vítanou příležitost k oživení průmyslu města trpícího stále ještě důsledky hospodářské krize, je nesmysl. Proto bylo poslanci Knöchlovi, jenž prohlásil, že SdP se oslav nezúčastní, zakázáno mluvit jménem celé SdP. Závěrem *Freiheit* podotýká, že Knöchlovo odmítavé stanovisko k oslavám zavinilo značné materiální ztráty a navíc ještě může uvést v pochybnost konání dalších plánovaných akcí, což by město připravilo o spoustu peněz.^{21/}

K pořadatelům českolipských oslav zaujala loajální postoj ve čtvrtek 29. dubna rovněž *Bohemia Prag*. Ta hájí městskou správní komisi proti osočování, že si slibuje od pořádání oslav vítězství v chystaných podzimních obecních volbách: „Sotva mohou členové komise očekávat, že by se po volbách znovu dostali do čela města. ...Komise nemůže pořádáním oslav usilovat o politické vítězství pro strany zastoupené nyní v komisi,

neboť síly stran jsou poměrně vyrovnané.“ Ačkoli *Bohemia Prag* připouští, že správní komise není žádným obecním zastupitelstvem a od 19. května 1935 nemá ani důvěru většiny obyvatelstva, snažila se vykonávat „svůj dvojnásob těžký úkol podle svého nejlepšího vědomí a svědomí“. Správní komise byla při plánování oslav vedena hlavně myšlenkou uspořádat slavnost s průmyslovými a kulturními setkáními a tento záměr měl být uskutečněn bez politických stran, jen samotným obyvatelstvem. *Bohemia Prag* v této souvislosti správní komisi pouze vytýká, že oslavy 600. výročí se staly příliš oslavami „samotného města, ne však jeho obyvatel“, což nelze napravit, když hlavní dny oslav již proběhly. Zajímavé je konstatování *Bohemia Prag*, že „obyvatelstvo se oslav města účastnilo jen ve velmi omezeném počtu nebo vůbec ne, netajilo se však tím, že jinak smýšlí o oslavách stejně jako pořadatelé.“ (!) Jakým způsobem ovšem českolipské obyvatelstvo svou podporu pořadatelům oslav vyjádřilo, není ze zprávy *Bohemia Prag* jasné. *Bohemia Prag* apeluje závěrem na všechny, kdo se ve sporu o českolipské jubileum angažovali, aby tyto spory ukončili, neboť ani město, ani jeho obyvatelstvo by z pokračování sporů nemělo žádný prospěch.^{22/}

Novinové polemiky o českolipských oslavách doznívaly ještě v první polovině května 1937. Tak například 9. května přinášejí deníky *Prager Tagblatt*, *Gablonzer Tagblatt* a *Bohemia Prag* téměř shodné články, v nichž obhajují českolipskou správní komisi, že nemůže za případné materiální ztráty způsobené různými snahami o narušení oslav. Podle těchto článků mělo město Česká Lípa získat oslavami přibližně částku pět set až šest set tisíc korun. „Pokud bude vinou různých sabotáží, k nimž možná ještě dojde, menší návštěvnost nebo budou některé akce zcela zrušeny, nebude to chyba městské správní komise.“^{23/} *Gablonzer Tagblatt* navíc uvádí předpokládaný počet návštěvníků, kteří se sjedou v průběhu celého roku 1937 do České Lípy na různá setkání, na dvacet pět až třicet tisíc. Ve stejném smyslu píše i Varnsdorfský list *Abwehr* z 11. května.^{24/}

V souvislosti s ohlasem českolipských slavností v jiných městech Československa je třeba zmínit kromě novinových článků též dopisy různých městských rad českolipské správní komisi. Tak např. z Kamenického Šenova došlo do České Lípy s datem 24. dubna poděkování za pozvání k oslavám a přání jejich zdárného průběhu, zároveň se však tamní městská rada omlouvá, že nemůže vyslat na oslavy svého zástupce, protože to včas nestihne. Můžeme se pouze domýšlet, zda toto odmítnutí účasti zavinila spíše českolipská komise tím, že neodeslala své pozvání s dostatečným časovým předstihem, nebo zda se v rozhodnutí

Kamenického Šenova nevyslat do České Lípy svého zástupce odráží spíše neochota účastnit se oslav, jež se staly dva dny předtím předmětem tiskových polemik. Rovněž městská rada v Chebu odesílá (ovšem až 3. května) do České Lípy poděkování za pozvání s přáním dalšího zdárného rozvoje města a omlouvá se, že nestihla vyslat do České Lípy svého zástupce.^{25/}

Poslanci Gustavu Knöchlovi zřejmě nestačilo, jaké problémy způsobil jeho dubnový článek ohledně oslav v *Trommleru* českolipským pořadatelům; v sobotu 15. května totiž považoval za nutné odpovědět v *Trommleru* na dvě úřední zprávy, jež vydala českolipská správní komise jako reakci na Knöchlovův útok z 24. dubna.^{26/} K odpovědi vede Knöchel především to, že „je snaha ze strany správní komise převést celou záležitost [tj. oslavy a jejich historickou oprávněnost] do oblasti hospodářské“. Knöchel tvrdí, že všechna setkání, jež se mají v průběhu roku v České Lípě uskutečnit a jejichž hospodářská stránka je nyní tak silně zdůrazňována, nejsou v žádné věcné či organizační souvislosti s 600. oslavami, a žádá po městské správní komisi vysvětlení této skutečnosti.^{27/}

Dále organizátorům vytýká, že až na několik událostí veřejného charakteru jsou všechny ostatní akce omezeny na úzký okruh pozvaných osob. Poslanec Knöchel odmítá dávat do spojitosti s lidem oslavy, u nichž je tak do popředí stavěn jejich hospodářský užitek; když už ale českolipská správní komise tolik lpí na hospodářském zisku, táže se Knöchel, proč se aspoň nesnažila zajistit v České Lípě velkou zemědělskou výstavu (jak bylo původně plánováno), která se nyní koná v Trutnově a jež by svým celostátním charakterem přiváděla do města návštěvníky po celé měsíce.

Knöchel mimo jiné vzkazuje správní komisi, že největší službu by všem akcím (snad s výjimkou zářijové dožínkové slavnosti) prokázala, kdyby se od nich pokud možno distancovala.^{28/}

O průběhu a významu českolipských jubilejních oslav byli vcelku dobře informováni i čeští čtenáři, ačkoliv ne tak podrobně jako jejich němečtí spoluobčané. V předvečer vlastního historického výročí, 23. dubna, přinesl český týdeník *Českolipský kraj* na titulní straně článek, který věcně a bez polemických komentářů informuje o průběhu právě zahájených oslav a upozorňuje čtenáře na další plánované akce.^{29/} Ohlas dubnových oslav najdeme v *Českolipském kraji* ze 17. května; v tomto čísle je České Lípě a jejímu výročí věnováno hned několik stran. Text, doplněný fotografiemi českolipských památek, informuje o městě v širším kontextu; zmiňuje se o zdejších správních poměrech, o vývoji po převratu, a to

z českého pohledu (vyzdvihuje se zde např. rozmach českého spolkového života). List, ač český, hodnotí vysloveně pozitivně práci českolipské správní komise (složené ve své většině z německých členů) jako orgánu demokratického, který je vystaven útokům německých nacionalistů. Zvláště pochvalně článek hovoří o starostovi W. L. Wiesnerovi. Co se týče vlastního hodnocení oslav, kritizuje autor článku zejména to, že některé domy ve městě byly vyzdobeny pouze zelenými girlandami z chvojí, nikoliv ale státní vlajkou, jak by se slušelo u tak významných oslav, oficiálně organizovaných městem a konaných za účasti zástupců státních úřadů. Autor, zřejmě očítý svědek událostí, byl velmi pobouřen tím, že „spatřil také státní vlajku, jejíž žerď byla vyzdobena kyticí dubových listů.“^{30/} Z tohoto příkladu lze jasně vysledovat, že oslavy byly mnohými německými obyvateli vnímány nejen jako prostředek vyjádření lokálního patriotismu účastníků, ale spíše jako příležitost k manifestování přináležitosti k německému národu v Německu, s nímž se němečtí obyvatelé z pohraničí českých zemí v meziválečném období stále více identifikovali. Oslavy podobného typu jako bylo právě toto českolipské výročí poskytovaly skvělou příležitost k zviditelnění německých národních symbolů, jakým dubové listí bylo, na veřejných místech. Že docházelo, jako v citovaném případě, ke spojení výlučně německého národního symbolu se symbolem státním, tedy státní vlajkou, může být chápáno jistě jako provokace ze strany toho, kdo takto svůj dům vyzdobil. Chtěl tak možná vyjádřit protest vůči státu, s nímž se necítil být příliš spjat, alespoň ne více, než s německým národním společenstvím uvnitř státu i mimo jeho hranice. Čeští obyvatelé města pak byli samozřejmě takovou výzdobou budov pobouřeni, neboť ji vnímali jako útok na stát, s nímž se na rozdíl od svých německých spoluobčanů plně identifikovali. Jako se Němci v pohraničí obraceli do Rakouska a později stále více do Německa, tak Češi se obraceli s žádostmi o pomoc do centra Československého státu. Zejména v České Lípě museli Češi podobné zdůrazňování ryze německých symbolů pociťovat jako přímo své existenciální ohrožení, neboť zde byli ve značné menšině vůči Němcům a jako národnostní menšina se také chovali: museli bojovat o české školy ve městě, překonávat obtíže při zakládání českých spolků, knihoven, vydávání českých tiskovin apod. Mohli se tedy, do značné míry oprávněně, cítit neustále potenciálně ohroženi svým národnostním soupeřem. Proto velmi citlivě vnímali veškeré veřejné manifestace německých spoluobčanů. Na druhé straně je třeba dodat, že u německého obyvatelstva v České Lípě se projevovala podobná ostražitosť vůči českým veřejným projevům, například při příležitosti státních

svátků nebo župních sokolských sletů. Němci, ačkoli v samotném městě měli jasnou převahu, byli v rámci československého státu menšinou, a to na rozdíl od doby monarchie nevládnoucí menšinou. Je tedy pochopitelné, že náhlá změna postavení v nich vyvolávala nejistotu a obavy z dalšího vývoje, které byly v případě České Lípy (ale s podobnou situací bychom se mohli setkat i v jiných severočeských městech) ještě posíleny obrovským početním nárůstem zdejší české menšiny, která se během prvního desetiletí po převratu více než zdvojnásobila. Koncem třicátých let byla situace již zcela odlišná, v ohrožení se v pohraničí mohlo oprávněně cítit především zdejší české obyvatelstvo. Postoje německého obyvatelstva byly rozmanité, sahaly od loajality ke státu až k identifikaci s německým národním společenstvím v říši. Přesto jistě mnoho Němců v České Lípě i v jiných pohraničních městech pociťovalo nejistotu ohledně své vnitřní příslušnosti k většímu celku, který by mohli chápat jako svou vlast: s Československou republikou se většina z nich příliš vnitřně neztožňovala, spíše chápali jako svou vlast pohraniční oblasti osídlené německým obyvatelstvem. Jelikož ale toto území nebylo nijak geograficky kompaktním celkem, naopak bylo značně izolované a navíc do něj po vzniku ČSR stále více pronikal český vliv, hledali sudetští Němci oporu pro svou národní identifikaci v sousedních německých státech, bohužel stále více v Německu, zasaženém nacistickou ideologií.

Postoj české menšiny ve městě k jubilejním oslavám

O vývoji postoje českého obyvatelstva k oslavám 600. jubilea České Lípy nás informuje časopis *Bezděz*. Počátkem roku 1936 plánoval českolipský odbor Klubu Československých turistů (dále jen KČST) oslavit 600 let trvání města kromě jiného rozhlasovým přenosem a vydáním turistického průvodce *Lužické hory s Českolipskem*. Téhož roku pozvala Lužicko-jizerská župa KČST prezidenta Beneše k návštěvě zdejšího kraje. Ještě počátkem roku 1937 avizoval *Bezděz* české oslavy 600 let existence města České Lípy; výročí je zde prezentováno jako hlavně česká záležitost, neboť Česká Lípa byla založena podle autorů rubriky KČST v *Bezdězu* českými pány Berky z Dubé; oslavy tak česká menšina vítala jako skvělou příležitost k připomenutí slavné české minulosti i přítomnosti města; Češi jistě měli v úmyslu zmínit zejména rozmach české menšiny ve městě od převratu 1918.^{31/}

Toto nadšení Čechů však v průběhu jara 1937 náhle opadlo. Zatímco ještě v *Bezdězu* z počátku roku (leden–únor 1937) je pochvalně oceněn

německý propagační film o České Lípě a je zde přes silné české vlastenectví vidět uznání k práci německých spoluobčanů a jistá vstřícnost ke spolupráci s Němci na propagaci společného města, další sešit *Bezdězu* z března-dubna 1937 zaujímá již k oslavám naprosto opačné stanovisko. Co tento obrat o 180 stupňů způsobilo? Český muzejní spolek se v průběhu jara obrátil na univerzitního profesora Josefa Vítězslava Šimáka s dotazem, jak to se stářím a původem města České Lípy vlastně je. Podle Šimákovy odpovědi byla Lipá městem jistě nejpozději již roku 1263, pravděpodobně mohla vzniknout někdy kolem roku 1250, ne však roku 1237. Je třeba totiž připomenout, že se objevovaly i spekulace o případném 700. výročí České Lípy v roce 1937. J. V. Šimák se jednoznačně postavil i proti tomu, že by zakládacím rokem České Lípy mohl být rok 1337. Podle názoru J. V. Šimáka tedy Česká Lípa v roce 1937 žádné 600. ani 700. výročí své existence nemá.^{32/} Český muzejní spolek se na základě tohoto sdělení rozhodl žádné oslavy nepořádat a toto stanovisko respektovaly i ostatní české spolky ve městě.

Kde a jak ale pochybnosti o oprávněnosti oslav 600. výročí města vzkličily a proč vůbec bylo najednou třeba obracet se na znalce regionálních dějin pohraničí J. V. Šimáka? Že by zrnko pochybnosti zasely tiskové polemiky, které se kolem oslav objevily v některých německých denících? Tyto polemiky a útoky na neoprávněnost oslav (od poslance za SdP Gustava Knöchela) ovšem vyšly v tisku až těsně před samotným výročním dnem (jímž byl 24. duben) a po něm, zatímco dotaz adresovaný Českým muzejním spolkem J. V. Šimákovi musel být dřívějšího data, tak, aby na základě Šimákovy odpovědi měl Muzejní spolek ještě čas zaujmout své stanovisko a v případě kladné odpovědi ze strany J. V. Šimáka dubnové oslavy ještě zorganizovat, ať už ve spolupráci s německými spolky nebo samostatně jako oddělenou akci českolipských Čechů.

Dotaz Muzejního spolku J. V. Šimákovi byl možná veden pouze snahou ověřit si historickou správnost údajů uváděných německými organizátory, kteří citovali německé historiky. Je ovšem zajímavé, že J. V. Šimák se ve své odpovědi Muzejnímu spolkem odvolává ohledně existence Lipé již v roce 1263 právě na spis německého historika Julia Lipperta (1898). Nabízí se zde tedy otázka, proč němečtí pořadatelé oslav tento rok uvedený v díle německého historika opomíjejí – z neznalosti či záměrně? Víme, že si i Němci vyžádali stanovisko historiků z pražské německé univerzity; stalo se tak ale zřejmě již pozdě, když byla příprava oslav v plném proudu, a posudek z Prahy došel až po uskutečnění oslav. V souvislosti s tím ocitujeme proti oslavám zaměřené vyjádření českolipského

poslance SdP G. Knöchela, uveřejněné 22. dubna 1937 v listu *Der Trommler*. „...Německá univerzita hodlá svůj názor sdělit až po ukončení oslav.“^{33/} Na otázku, proč německá univerzita sdělí své stanovisko až po uskutečnění oslav, však G. Knöchel ve svém článku odpověď nedává. Zato slibuje jménem SdP zaangažovat na osvětlení původu České Lípy německé historiky a informovat českolipské Němce. Lze vysvětlit postoj historiků z německé univerzity tím, že nechtěli již připravené oslavy svým zásahem zkazit? Nebo pouze nestihli včas dodat odpověď?

Vzhledem k zamítavému postoji J. V. Šimáka a v jeho důsledku i celé české menšiny (až na nepatrné výjimky, jako byl český učitel a zároveň radní František Kunc) k českolipskému jubileu v roce 1937 se tedy aktivity českých obyvatel města v souvislosti s oslavami omezily na pozvání prezidenta Beneše k návštěvě České Lípy, k němuž ale došlo již v předchozím roce. Edvarda Beneše pozvala ovšem k jubilejním oslavám města i českolipská správní komise, která zaslala kanceláři prezidenta republiky dopis, v němž informuje o svém úmyslu jmenovat Dr. Edvarda Beneše čestným občanem České Lípy na svém slavnostním zasedání 23. dubna 1937 a prosí o schválení tohoto záměru. Dochovaný koncept dopisu bohužel není datován a chybí též odpověď na odeslaný návrh.^{34/} Předpokládejme, že odpověď byla kladná, neboť ke jmenování Edvarda Beneše čestným českolipským občanem skutečně v rámci oslav došlo.^{35/}

Neuskutečnila se ovšem osobní návštěva prezidenta Beneše na českolipských oslavách. Místo něj navštívil v jubilejním roce Českou Lípu ministr zahraničí Kamil Krofta.^{36/} Pozvání prezidenta Beneše a jeho jmenování čestným občanem bylo vstřícné gesto městské správní komise vůči vládě a zároveň reakce na vládní prohlášení z 18. února 1937, slibující nápravu poměrů v pohraničí.^{37/}

Jubilejní oslavy města proběhly tedy téměř výhradně v režii německých spolků a městské správní komise a z ambiciózních plánů české menšiny na propagaci České Lípy v českém (!) rozhlase a dalších akcí zamýšlených ke zviditelnění České Lípy jako města s aktivní českou menšinou nakonec nic nebylo. Kdyby se Češi podílu na uspořádání oslav nevzdali, pak by to jistě přispělo výraznější měrou k propagaci České Lípy a celého zdejšího kraje i ve vnitrozemí, zatímco takto se o zdejších oslavách zmiňovaly až na několik výjimek, jakými byly například Lidové noviny v Brně a již citovaný Českolipský kraj,^{38/} převážně noviny německé; díky tomu se o českolipských oslavách dozvěděli hlavně obyvatelé z pohraničních oblastí českých zemí.

Spor o oprávněnost oslav 600. jubilea

Již v souvislosti s přípravami oslav 600. výročí města České Lípy v roce 1937 se vynořily některé pochybnosti o historické oprávněnosti tohoto jubilea. Jak jsme právě zmínili, tyto pochybnosti vyústily v případě české menšiny v zaujetí odmítavého postoje k pořádání oslav. České obyvatelstvo města se od pořádání oslav distancovalo a aktivně se na jejich organizaci nepodílelo. Stojí ovšem za povšimnutí, že odmítavé stanovisko k pořádání jubilejních oslav České Lípy v roce 1937 zaujali jak českolipští Češi, tak i příznivci strany SdP. Proti nim stálo ostatní německé obyvatelstvo města, které bylo pro pořádání oslav: šlo o státu loajální vrstvy obyvatelstva nakloněné městské správní komisi.

Je kuriózní, že se stanoviska českého obyvatelstva města a příznivců německé nacionální strany SdP ohledně oprávněnosti jubilejních oslav shodovala. Šlo zde pouze o úzkostlivé respektování historické pravdy nebo byly ve hře i jiné zájmy?

Odmítání oslav ze strany SdP se jeví jako docela logické, neboť jejich údajná historická nepodloženost skýtala SdP skvělou možnost k útoku na městskou správní komisi, která se při pořádání oficiální části oslav angažovala na prvním místě. Správní komise byla SdP trnem v oku, protože znemožňovala této straně ovládnout radnici, což by se SdP v případě konání obecních voleb jistě podařilo, neboť měla v České Lípě obrovskou podporu. Vzhledem k tomu, že v České Lípě byla od roku 1933 dosazená správní komise, nemohla SdP s vítězstvím ve volbách počítat; poslední obecní zastupitelstvo vzešlé z řádných voleb bylo ve městě ustaveno na podzim 1931; poté se obecní volby konaly až v květnu 1938, kdy SdP bezkonkurenčně zvítězila. Proto se místní organizace SdP snažila správní komisi v očích českolipské veřejnosti alespoň znemožnit pomocí zbrani, které jí zůstaly, tedy prostřednictvím štvavé tiskové kampaně, ke které oslavy města v roce 1937 zavdaly z hlediska SdP skvělou příležitost.

Méně pochopitelné je v tomto světle ovšem stanovisko české menšiny ve městě. Lze jej samozřejmě vysvětlit touhou respektovat historickou pravdu a nic si o minulosti svého města nenalhávat. Že svým odmítavým postojem k oslavám nahrají SdP, zřejmě příslušníky české menšiny ani nenapadlo (navíc SdP by byla schopna zrovna tak dobře zneužít i případnou českou účast na oslavách, pokud by to považovala za prospěšné svým zájmům). Přesto je ale tak náhlý zvrát, k jakému v českém postoji k oslavám města v průběhu jara 1937 došlo, přinejmenším zarážející.

Stojí za úvahu, co tento zvrat zapříčinilo. Je možné, že by vládní opatření z 18. února 1937, které vycházelo vstříc některým požadavkům Němců z pohraničí, vyvolalo na druhé straně nechuť u Čechů v pohraničí ke spolupráci s německými spoluobčany? Připomeňme v této souvislosti neustálé nářky příslušníků české menšiny v České Lípě, uveřejňované v *Bezdězu* a dalších českých sbornících, že si ve vnitrozemí dost nehledí Čechů na severu, v pohraničí. Zmíněné vládní opatření tedy mohlo vstřícností k Němcům vyvolat hořkost a vzdor u českolipských Čechů. Pokud by tomu tak bylo, vysvětlovalo by to náhlé upuštění Čechů od pořádání oslav, které se na jaře 1937 stávaly stále víc akcí pořádanou městem a německými spolky. Možná ale byli českolipští Češi opravdu přesvědčeni o nedostatečné historické podloženosti oslav a nechťeli s nimi z toho důvodu mít nic společného. K tomu je možno přičíst i jistou nechuť ke spolupráci s německými spolky, která by byla nezbytná, pokud by se Češi rozhodli do organizace oslav zapojit. Navíc vztahy mezi oběma národnostmi ve městě nikdy nebyly právě růžové a zostřující se politická situace koncem třicátých let rozhodně nepřispěla k jejich zlepšení.

Názor o založení města Lipé již ve 13. století (a nikoliv až roku 1337) zastával v této době nejen J. V. Šimák, ale i další čeští (a někteří němečtí) historikové; univerzitní profesor Jan Kapras pronesl u příležitosti slavnostního otevření Českého muzea v Zákupech v květnu 1936 přednášku o vzniku České Lípy, podle níž vzniklo z české vsi Lipího ve 13. století převážně německé město Česká Lípa.^{39/}

Názory německých historiků, v této době platné a uznávané, na vznik města Lipé nebyly zdaleka jednoznačné ani jednotné. Známe již stanovisko Julia Lipperta z roku 1898 (*Sozial Geschichte Böhmens*), který datuje vznik města Lipé k roku 1263, respektive před tento rok, neboť k roku 1263 je jmenován měšťan ze sousedních Kravař, „Arnold de Lipa“, z čehož Julius Lippert vyvozuje (stejně jako J. V. Šimák), že Lipá byla v té době již městem.^{40/} S názorem J. Lipperta na vznik města Lipá to není ale tak jednoznačné. V roce 1902 otiskl totiž v *Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* stať „*Bürgerlicher Landesbesitz im 14. Jahrhundert*“, v níž současní regionální historikové nacházejí argumenty pro vznik města Lipé až počátkem 14. století.^{41/} Pravděpodobně se tedy názor J. Lipperta na stáří České Lípy pod vlivem novějších poznatků vyvíjel.

Organizátoři oslav českolipského jubilea v roce 1937 zvolili za historický podklad oslav stať o počátcích Lipé z *Heimatkunde des politischen Bezirkes Böhm.-Leipa* (1903) od vlastivědného pracovníka a jednoho ze

zakládajících členů Excursionsclubu Frantze Hantschela.^{42/} U příležitosti oslav 600. výročí České Lípy pak deník *Gablonzer Tagblatt* otiskl dne 26. dubna 1937 úryvek o počátcích města Lipé právě z této Hantschelovy práce. *Gablonzer Tagblatt* tímto reagoval na článek poslance za SdP Gustava Knöchla, otištěný 24. dubna 1937 v novinách SdP *Der Trommler*, v němž tento označuje českolipské oslavy 600. výročí za historický omyl.

Podívejme se tedy, co praví o původu města Lipé Dr. F. Hantschel: „Město Lipá (Leipa) je německého původu, tak jako většina měst v Čechách. O jeho vzniku máme jen nepodložené zprávy a zmínky, např. o založení Lipé rybáři na levém břehu Ploučnice. ... Protože však 28. září 1059 bylo místo zároveň s Děčínem (Tetschen) zničeno povodní, dal je tehdejší župan Jakub Berka z Děčína znovu postavit na vyšším pravém břehu Ploučnice a později, roku 1126, nechal Lipou obehnat zdmi a věžemi. Za vlády pražského biskupa Daniela, potomka pánů z Lipé, byl roku 1160 postaven první kostel, který však spolu se školou a radnicí shořel. Po požáru byla Lipá vystavěna větší a stala se skutečným městem.

...Písemně je jméno Lipá (Leipa) poprvé zmiňováno 9. února 1262 a z tohoto dokumentu lze vyvodit, že Lipá v té době nebyla jen panským sídlem, ale zároveň už německým městem, i když její existence v podobě města je listinně prokázána poprvé roku 1337...“.^{43/}

Stať Dr. F. Hantschela vykazuje některé nedostatky. Zaprvé neuvádí, o jaký dokument z 9. února 1262 se jedná, ani na základě jakých údajů v něm obsažených lze vyvodit fakt, že Lipá už byla k tomuto datu městem. Neobjasněno rovněž zůstává, z čeho autor usuzuje na německý charakter města v této době. Nehledě k tomu, že si autor v závěru otištěné pasáže protirečí, když přiznává, že Lipá je jako město poprvé písemně doložena teprve k roku 1337, zatímco v předchozí větě klade počátek města Lipé už k roku 1262.

Hantschelův výklad o počátcích města se objevuje ostatně v různých propagačních člancích o historii České Lípy, které uveřejnil archivář Karl Bienert v německém tisku v průběhu třicátých let při různých příležitostech, kdy bylo vhodné město zviditelnit.^{44/} Hantschelova verze vzniku Lipé byla tedy pravděpodobně považována tehdejšími oficiálními kruhy města za směrodatný a věrohodný podklad při pořádání oslav.

Pro srovnání se seznámíme s některými názory na vznik města Lipé, které jsou uznávané v současné době.

Podle publikace *Z dějin České Lípy* (1999)^{45/} bylo území dnešní České Lípy ojediněle osídleno již v paleolitu, souvislejší osídlení spadá až do

pozdní doby laténské. Pro období raného středověku zde žádné osídlení není doloženo. Teprve v první polovině 13. století zde vznikla nejstarší známá slovanská osada Stará Lípa. Kolem roku 1270 byl mezi rameny řeky Ploučnice založen Chvalem z Ronova hrad Lipý^{46/} a jeho předhradí v blízkosti dnešní Berkovy ulice.

Prvním z pramenů známým majitelem hradu Lipý byl roku 1277 Čeněk z Lipé. Roku 1296 se jméno hradu objevuje v přídomku Jindřicha z Lipé. Roku 1327 se člen rodu Berků, Hynek, poprvé označuje jako „pán na Lipém“, kterým je již kromě hradu míněno zřejmě i město.^{47/}

První písemná zmínka o Lipé jako městě je v listině o přeložení města z Podbezdězí do Bělé pod Bezdězem (24. dubna 1337), v níž je jako lokátor Bělé jmenován lipský měšťan Křišťan („Cristianus, civis noster de Lipa“) a purkrabí na Lipém Martin z Lovu.^{48/}

Nejstarší dochovanou městskou listinou z 23. března 1381 potvrdil Hynek Berka z Dubé svému městu právo žitavské, které bylo obdobou práva magdeburského.^{49/} Lipá tak získala právo samosprávy, právo mílové, várečné, trhové, volného průjezdu a právo na hradby. Pomocí stratigrafie je doložena existence hradeb nejpozději v první třetině 14. století.^{50/}

V současné době existuje však ještě novější verze vzniku České Lípy. Jde o stať Jaroslava Panáčka, uveřejněnou ve sborníku Bezděz (2002).^{51/} Autor zde rozvádí tezi o založení města Lipé mezi lety 1305–1319 Jindřichem z Lipé. Pro tuto hypotézu svědčí několik faktů. Za prvé počátkem 14. století vzrůstá koncentrace osídlení v okolí hradu Lipý, která je patrná od 2. poloviny 13. století. Dále podle archeologických dokladů docházelo v této době k přibližování hlavních obchodních cest k hradu Lipému. Navíc mezi mílovými okruhy nejbližších měst v okolí – Kravař, Doks, Jablonného a České Kamenice – byl volný prostor nabízející se k založení města. Pro založení města Lipé Jindřichem z Lipé svědčí i to, že lokaci byli pověřeni lokátoři ze Žitavy, která Jindřichovi od roku 1305 do roku 1319 patřila. O tom, že lokaci Lipé provedli žitavští lokátoři, svědčí nepřímo pozdější úzké vazby mezi Lipou a Žitavou, navazující na udělení městských práv ze Žitavy.

Pro založení Lipé někdy mezi lety 1305–1319 svědčí nepřímo i zmínka týkající se městského kostela. Podle nedoloženého kronikářského záznamu vysvětlil městský farní kostel sv. Petra a Pavla mohučský arcibiskup a královský rádce Petr z Aspeltu při své cestě do Žitavy v roce 1312, a to za osobní účasti Jana Lucemburského. Iniciátorem události nemohl být podle J. Panáčka nikdo jiný než Jindřich z Lipé. Vzhledem k tomu, že stavba a vysvěcení městského farního kostela bývaly jedním z prvních

aktů při založení města, dokládala by tato zmínka v kronice, pokud by se její správnost potvrdila, že Lipá byla založena roku 1312 nebo těsně před tímto rokem.

Jako další argument podporující tezi o vzniku Lipé počátkem 14. století uvádí J. Panáček rozlohu města, která byla natolik velká, že popírá dřívější předpoklady o založení města již ve 13. století. Tento argument cituje J. Panáček z dřívějších prací J. Lipperta (1902) a J. Smetany (1979).^{52/} Julius Lippert tedy již roku 1902 uvažoval o možnosti vzniku Lipé počátkem 14. století, což bylo v rozporu s tehdy převažujícími názory, že Lipá byla založena někdy v průběhu 2. poloviny 13. století nebo na druhé straně až těsně před rokem 1337.

Příloha

Článek Gustava Knöchla v Trommleru z 22. dubna 1937

(zkrácené znění)^{53/}

„Správní komise České Lípy volá dvojjazyčnými plakáty veškeré obyvatelstvo města k účasti na „tzv. oslavách 600. výročí města“. Okamžikem, kdy se správní komise otevřeně obrací na veškeré obyvatelstvo města, je dán rovněž podnět k zaujetí otevřeného stanoviska k oslavám, a kdyby toto stanovisko vedlo ve svých důsledcích k odmítnutí oslav, nemohl by v tom nikdo vidět neoprávněnou a opožděnou kritiku. Městská správní komise až do posledních dnů opomíjela, vědomě či nevědomě, spojit se s onou částí německého obyvatelstva, která je politicky zastupována SdP nebo k ní má blízko.

Ačkoli si každý musí být vědom toho, jakou zodpovědnost pořádání oslav takového významu vyžaduje, správní komise se vyhnula tomu, aby oněch 70% německého obyvatelstva České Lípy, které 19. května 1935 volilo SdP, zainteresovala na oslavách.

Nelze zde namítat, že žádná politická strana nebyla vyzvána ke spolupráci a že je třeba zamezit jakémukoli politizování oslav. Je totiž třeba upozornit na to, že členové správní komise České Lípy jsou sami členové nejružnějších stran a že tedy komise nepředstavuje žádné apolitické uskupení. Spolupráce s největší německou stranou by nebyla jen aktem nejzákladnější zdvořilosti, ale představovala by základní východisko k získání uvědomělého německého obyvatelstva pro účast na oslavách.

Místo toho se z pořádání oslav učinila hotová věc a teď počítá správní komise s tím, že laciným apelováním na lokální patriotismus ještě na

poslední chvíli získá německé českolipské kruhy jako stafáž pro oslavy.

Je nehorázná neomalenost přistupovat dnes k funkcionářům [SdP] a doporučovat jim, aby v sobotu při prvním slavnostním večeru s předstihem zaplnili sál tělocvičny tak, aby se tam už nevešlo moc marxistů a Čechů a aby tak shromáždění ztratilo svůj aktivisticko-utraktivistický ráz.

Jakýkoli podobný nesmysl ostře odmítáme. ... SdP „tzv. oslavy 600. výročí“ vůbec nebere na vědomí, neboť je toho názoru, že Leipa je mnohem starší než 600 let a že bezpochyby existují dokumenty, které sahají hlouběji do minulosti než onen dokument z Bělé pod Bezdězem, který se uvádí jako podklad nynějších oslav.

Nehledě na málo vědeckou interpretaci tohoto dokumentu z roku 1337 je známo, že existuje jeden dokument téměř o sto let starší, který se zmiňuje o Jindřichu z Lipé, takže je možné, že nastane směšná situace, kdy Lípa oslaví roce 1937 své 600. výročí a roku 1944 již 700. výročí své existence.

... Českolipští Němci nemají žádný zájem na věci, která má evidentně sloužit jen jistým osobám k tomu, aby se mohli ještě jednou producírovat před veřejností, než je obecní volby této možnosti navždy zbaví.

Je třeba též zmínit, že zde nechyběly v pravý čas varovné hlasy, které se snažily zamezit uspěchání konečného rozhodnutí bez vědeckého prozkoumání. Především to byl děkan Schlegel, který už roku 1936 jako pozoruhodný znalec českolipských dějin poukázal kriticky na nesmyslnost těchto oslav. Tyto a podobné hlasy byly jednoduše ignorovány a ani navzdory pozdějšímu vlastnímu poznání nedostatečných historických podkladů neměli pořadatelé tolik cti, aby oslavy odřekli.

Rozhodně je nutné vysvětlit jedno: není možné, aby se v našich německých městech jen tak pro nic za nic konaly výroční oslavy, aniž by byla předem ověřena jejich historická odůvodněnost. Také nejde takovým lehkovážným způsobem falšovat historické vědomí sudetských Němců.

Česká univerzita v Praze na otázku českolipského Českého muzejního spolku odpověděla, že není žádný důvod pro pořádání oslav 600. výročí v roce 1937. Německá univerzita hodlá svůj názor sdělit až po ukončení oslav.

Za tohoto stavu věci musí být vytyčen oprávněný požadavek na ukončení tohoto darebáctví [tj. šestisetletých oslav – pozn. Z. R.], i přes nebezpečí, že se tím několik osob zesměšní. Je lépe, když se zesměšní pár jedinců než celé město!

Mimoto musí být správní komisi odebráno právo k uskutečnění těchto oslav. Komise se nemůže ani opřít o důvěru obyvatelstva, ani nemůže vystupovat jako zákonitá zástupkyně zájmů obyvatel. Její zákonem vyměřené tříměsíční funkční období skončilo již před třemi lety a německé obyvatelstvo čeká na obecní volby a ne na šestisetleté oslavy, které se stávají, díky snaze jistých lidí vyniknout, přitažené za vlasy.

Nebude žádný div, pokud některý německý spolek nebo německý účastník další účast na této pochybné záležitosti odřekne.

Odpovědnost za nezdar 600. oslav nese městská správní komise. SdP se ze své strany postará o to, aby byl historický původ starého německého města Lípy osvětlen; zaangažuje v této věci vynikající historiky a archiváře a o výsledku včas českolipské Němce zpraví.“

Závěr

Přes bouřlivý průběh tiskových polemik, vyvolaných zejména poslancem SdP Gustavem Knöchelem, se oslavy 600. jubilea města České Lípy uskutečnily, ačkoliv účast na nich nebyla tak hojná, jak by si pořadatelé přáli. Nicméně Knöchlovy články svou útočností vyvolaly četné odezvy v regionálním i celostátním tisku, a tím v podstatě přispěly k propagaci města u čtenářů v jiných oblastech státu. Ačkoli tedy tisková kampaň poslance Knöchla, který využil nejasností ohledně historické podloženosti 600. jubilea, měla za cíl zdiskreditovat především městské představitele v očích obyvatel České Lípy, posloužila nechtěně i k jistému zviditelnění města, a to možná více, než cílená propagační činnost samotných reprezentantů města, kteří za tímto účelem vyvíjeli nemalou aktivitu. Jiná věc ovšem je, že členové městské správní komise (která byla v této době dosazena namísto voleného městského zastupitelstva) pochopitelně o podobnou propagaci svého města sotva stáli.

Nelehká politická a hospodářská situace konce třicátých let se odrážela i při organizování jubilejních oslav České Lípy. Svou roli sehrálo i postupné zhoršování národnostních vztahů ve městě, které rozhodně nebyly jednoduché ani v předcházejících letech, podle svědectví pamětníků však byly celkem bezkonfliktní až do nástupu Hitlera k moci.^{54/} Právě národnostní neshody můžeme považovat za jednu z příčin neúčasti českého obyvatelstva České Lípy na oslavách 600. výročí, ačkoliv náhlý zvrat v postoji představitelů české menšiny k oslavám v průběhu jara 1937 přesto vzbuzuje otázky, jaké byly další okolnosti distancování se Čechů od jubilejních oslav.

Pokud jde o samotné jádro sporu, tedy o to, zda Česká Lípa slavila své 600. výročí v roce 1937 oprávněně či nikoliv, nelze to s určitostí potvrdit ani v současné době, kdy výzkum o počátcích města oproti meziválečnému období opět o něco pokročil. Vzhledem k tomu, že není dochována žádná zakládací listina města, můžeme datum vzniku města Lipé získat pouze na základě různých přímých i nepřímých zmínek z jiných pramenů. Přestože je podle nejnovější verze kladeno založení města Lipé s největší pravděpodobností do rozmezí let 1305–1319, stále zůstává faktem, že zmínka o měšťanovi z Lipé v zakládací listině Bělé pod Bezdězem z 24. dubna 1337 je i dnes uznávána jako první listinné doložení existence Lipé jako města.

září 2006

POZNÁMKY

- 1/ Podrobnosti o přípravách a průběhu oslav v roce 1937 viz Raková, Zuzana: Oslavy 600. výročí prvního listinného doložení města České Lípy v roce 1937, Bezděz 14, 2005, s. 89–101. Zde se soustředím především na ohlas oslav v tisku, dále na spor o historickou oprávněnost 600. jubilea České Lípy v roce 1937 a s ním související obrat v českém postoji k oslavám.
- 2/ Raková, Z.: Oslavy 600. výročí..., s. 89–90.
- 3/ Deutsche Landpost, 20. 4. 1937; též Egerer Zeitung, Rumburger Zeitung a Leitmeritzer Zeitung z 21. 4. 1937.
- 4/ Deutsche Zeitung Bohemia a Sudetendeutsche Tageszeitung z 22. 4. 1937.
- 5/ Der Trommler, 22. 4. 1937; též Raková, Z.: Oslavy 600. výročí..., s. 96.
- 6/ SOA Litoměřice, pobočka SOkA Česká Lípa (dále jen SOkA Česká Lípa), Archiv města Česká Lípa (dále jen AM Česká Lípa), inv. č. 2959.
- 7/ Der Trommler, 22. 4. 1937; též Raková, Z.: Oslavy 600. výročí..., s. 96.
- 8/ Tamtéž.
- 9/ Raková, Z.: Oslavy 600. výročí..., s. 96–97.
- 10/ Duxer Zeitung a Rumburger Zeitung z 23. 4. 1937.
- 11/ Die Zeit a Gablonzer Tagblatt z 24. 4. 1937.
- 12/ Deutsche Leipaer Zeitung, 25. 4. 1937.
- 13/ Rumburger Zeitung, 25. 4. 1937.
- 14/ Die Rote Fahne, 25. 4. 1937.
- 15/ Die Sendung a Europa Stunde z 25. 4. 1937.
- 16/ Gablonzer Tagblatt, 26. 4. 1937.
- 17/ Reichenberger Zeitung, 27. 4. 1937.
- 18/ Reichenberger Zeitung, 27. 4. 1937; též Die Zeit, 28. 4. 1937.
- 19/ Deutsche Landpost, 28. 4. 1937.
- 20/ Freiheit, 28. 4. 1937.
- 21/ Tamtéž.
- 22/ Bohemia Prag, 29. 4. 1937.

- 23/ Prager Tagblatt, Gablonzer Tagblatt a Bohemia Prag z 9. 5. 1937.
- 24/ Gablonzer Tagblatt, 9. 5. 1937; též Abwehr, 11. 5. 1937.
- 25/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2959.
- 26/ Der Trommler, 15. 5. 1937.
- 27/ Tamtéž.
- 28/ Tamtéž.
- 29/ Českolipský kraj, 23. 4. 1937, č. 16.
- 30/ Českolipský kraj, 17. 5. 1937, č. 19.
- 31/ Bezděz 7, 1936, s. 28; Bezděz 8, 1937, s. 29.
- 32/ Bezděz 8, 1937, s. 58.
- 33/ Der Trommler, 22. 4. 1937.
- 34/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2959.
- 35/ Gablonzer Tagblatt, 24. 4. 1937.
- 36/ Smejkal, Ladislav: President Edvard Beneš..., Českolipský deník, roč. 11, 2003, č. 18, s. 16; též Deutsche Leipae Zeitung, 29. 6. 1937.
- 37/ Smejkal, L.: President Edvard Beneš...; Smejkal, L.: Listina, vydaná s datem 24. dubna 1337..., Českolipský deník, roč. 10, 2002, č. 96, s. 11.
- 38/ Lidové noviny, 21. 4. 1937; Českolipský kraj, 23. 4. a 17. 5. 1937.
- 39/ Bezděz 7, 1936, s. 143.
- 40/ Bezděz 8, 1937, s. 58.
- 41/ Lippert, Julius: Bürgerlicher Landbesitz im 14. Jahrhundert, Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 40, 1902, s. 1–50; Panáček, Jaroslav: Založení České Lípy a městské právo, Bezděz 11, 2002, s. 10.
- 42/ Dr. Franz Hantschel byl původně lékařem, účastnil se v roce 1878 okupace Bosny a Hercegoviny, kde strávil rok. Stal se žurnalistou, brzy se ale začal věnovat vlastivědnému bádání, stal se jedním z hlavních spolupracovníků A. A. Paudlera a předním členem Excursionsclubu. Smejkal, L.: Rakousko-Uhersko okupovalo..., Českolipský deník, roč. 11, 2003, č. 232, s. 23.
- 43/ Gablonzer Tagblatt, 26. 4. 1937.
- 44/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2810.
- 45/ Panáček, Jaroslav – Vojtišková, Marie – Smejkal, Ladislav: Z dějin České Lípy, Česká Lípa 1999.
- 46/ Název Lipý, vytvořený podle četných lipových porostů v okolí, byl v nejstarších dobách používán v adjektivní podobě ve všech třech rodech, časem se ujal substantivní tvar Lipá (též Lipa, později Leipa). K roku 1720 je zaznamenán název Böhmsich Leipa, roku 1854 poprvé Česká Lípa, ale až do roku 1945 se užívá hlavně Böhmsich Leipa. Vojtišková, Marie – Panáček, Jaroslav: Česká Lípa, Česká Lípa 1976, s. 11; Kuča, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 1996, 1. díl, s. 509.
- 47/ Panáček, J. – Vojtišková, M. – Smejkal, L.: Z dějin České Lípy, s. 179.
- 48/ Tamtéž, s. 15.
- 49/ Tamtéž, s. 17.
- 50/ Tamtéž.
- 51/ Panáček, J.: Založení České Lípy a městské právo, s. 5–30.
- 52/ Tamtéž, s. 10.
- 53/ Der Trommler, 22. 4. 1937, s. 4. Český překlad Zuzana Raková.
- 54/ Wagnerová, Alena: Neodsunuté vzpomínky. Česká zkušenost pohraničí, Praha 2000.

RESUMÉ

Ein Kampf über das Jubiläum Die Zeitungsstreiten über die historische Unbegründung der 600. Böhmisches Leipa's Stadtfeier im Jahre 1937

Zuzana Raková

Im Jahre 1937 fanden in Böhmisches Leipa die 600. Jahrfeier der ersten schriftlichen Erwähnung der Stadt statt. Als historischen Grund für die Veranstaltung der Jahrfeier diente die Gründungsurkunde der Stadt Weisswasser (am 24. April 1337 herausgegeben), in der der Bürger von Lipa Křišťan als Lokator der Stadt ernannt ist. Darum wurden im 1937 als Haupttage der offiziellen Feier die Tage von Freitag 23. April bis Sonntag 25. April festgesetzt.

Schon während der Vorarbeiten, die von September 1935 fanden statt, erschienen einige Zweifel über der 600. Jahrfeier der Stadt im Jahre 1937. Man hat als der Grund der Stadt Lipa auch z.B. die Jahre 1237 oder 1244 nachgedacht. Diese Vermutungen erregten eine Diskussion, an der auch die Historiker von der deutsche und der tschechische Universität in Prag teilgenommen haben. Der Streit wurde von einem SdP-Abgeordneten, Gustav Knöchel, ausgenutzt. G. Knöchel strebte nach die Verwaltungskommission der Stadt B.-Leipa in Misskredit bringen mittels der Presse; die Verwaltungskommission war nämlich loyal gegenüber dem Tschechoslovakischen Staates. Die Zeitungsstreiten beeinflussten der Verlauf der Feier, besonders die schwache Teilnahme der deutschen Bevölkerung und die Teilnahmslosigkeit der tschechischen Bevölkerung. Die Zeitungsstreiten über die historische Unbegründung der 600. Jahrfeier im Jahre 1937 beeinflusste wahrscheinlich die Einstellung der Tschechen in Böhmisches Leipa gegenüber der Feier: die tschechische Bevölkerung der Stadt war anfangs begeistert und wollte an der Jubelfeier teilnehmen. Die Tschechen haben schon den Präsidenten Edvard Beneš in B.-Leipa anlässlich der Feier eingeladen, und sie wollten ihre Stadt auch durch die Presse und Rundfunk zu bewerben. Aber sie änderten plötzlich im Frühling 1937 ihre Einstellung und nahmen Abstand von der Feier.

Übersetzt von Zuzana Raková

NÁLEZ HNÍZDOTVORKY POSPOLNÉ (*ATHERIX IBIS* (F.), HNÍZDOTVORKOVITÍ (ATHERICIDAE) NA ŘECE PLOUČNICI

Miroslav Honců – František Marcin

Miroslav Honců – František Marcin: *Finds of *Atherix ibis* (F.),
Athericidae, at the Ploučnice-river*

Atherix ibis F. is a fly species belonging to the family Athericidae which in the Czech Republic is protected according to the decree 395/1992 and the Act No. 114/1992 on Nature conservation in their amended formulations. *Atherix ibis* F. is an endangered species which conspicuously retreats before the contamination of water courses; in the Czech Republic it is only rare. It was found at the Ploučnice river in the European Special Area of Conservation „Upper Ploučnice River Valley“ (in Czech: Horní Ploučnice) between Stráž p. Ralskem and Česká Lípa at 12 localities altogether, but in the European Special Area of Conservation „Lower Ploučnice River Valley“ (in Czech: Dolní Ploučnice) between Česká Lípa and Benešov n. Ploučnici it was found only a single place. Outside of the Ploučnice area it was found in two localities of the lower valley of the Svitavka-brook. The occurrence is bound to well-preserved watercourses of the submontane region. The find enhances the natural value of the Ploučnice valley and the lower valley of the Svitávka-brook; and, moreover, it cannot be excluded that this species also occurs in some of the affluents of the Ploučnice-river.

Úvod

Podle Doskočila (1977) žijí v ČR dva druhy rodu *Atherix* a to hnízdotvorka pospolná (*Atherix ibis*) o velikosti 8–9 mm, který má nohy převážně žluté a hnízdotvorka (*A. marginata*) o velikosti 8 mm, který má nohy celé černé. Podle Rozkošného & Špitzera (1997) přistupuje k předchozím dvěma další druh hnízdotvorky – (*Atrichops atriceps*), který byl spolehlivě prokázán až teprve v posledních letech Zapletal (2001). V tomto příspěvku se zabýváme hnízdotvorkou pospolnou (*Atherix ibis*), která až do nedávna byla známá pod synonymem číhalka pospolná, nebo také číhalka

pospolitá. Podle vyhlášky 395/1992 Sb. v návaznosti na zákon na ochranu přírody 114/1992 Sb. patří mezi zvláště chráněné, ohrožené druhy živočichů. Druh je rovněž uveden v červené knize ohrožených a vzácných živočichů ČR, Škapec (1992), resp. Farkač & Král & Škorpík (2005). Moucha žije v tekoucích vodách. Má šedočerné zbarvení, křídla jsou zakouřená a šedě skvrnitá. Tergity samců jsou žluté nebo oranžově zbarvené. Dospělci jsou většinou draví, válcovité larvy žijí rovněž dravě ve vodě potoků a řek. Ostrůvkovitě je rozšířena v téměř celé Evropě, na území většiny Sibíře a v Japonsku. V ČR byla hnízdotvorka pospolná rozšířena v blízkosti většiny vodních toků. V současné době žije jen v některých horských oblastech s málo znečištěnými vodními zdroji. Údaje o výskytu tohoto druhu jsou v české odborné literatuře velmi skrovné. Publikované údaje v celorepublikovém měřítku jsou známé např. z Novohradských hor a ze Šumavy, Rozkošný & Špitzer (1965), na Moravě z Mohelnické brázdy Wohlgemuth (1994).

Metodika a materiál

Průzkum byl proveden ve středním toku řeky Ploučnice v úseku mezi Stráží pod Ralskem a osadou Srní potok (F. Marcin), resp. mezi Stráží pod Ralskem a Českou Lípou (M. Honců). Řeka zde přechází do podstatně klidnějšího toku vyznačujícím se rozšířenějším a hlubším korytem.

Vzhledem ke specifčnosti způsobu života byl výskyt zjišťován nad tokem řeky Ploučnice. Důkladně byly prohlédnuty všechny mosty, lávky a větve stromů, naklánějící se minimálně do jedné třetiny vodního toku. Odchyt živých jedinců nebyl prováděn. Zjištěné shluky s již uhynulými samičkami byly měřeny metrem a z některých byly odebrány vzorky (F. Marcin). Hnízda se nacházela pouze na spodní části betonových mostů a téměř vždy nad středem toku. Vzdálenost hnízd od břehů byla vždy větší než jedna třetina šířky vodního toku. V místech, kdy byla hnízda nad hladinou více než dva metry nad hladinou musel být použit žebřík. Vzorky byly odebrány oddělením malé části špičkou nože a obsahovaly nejen vrchní část hnízda (tj. odumřelé letošní samice), ale i spodní část (odumřelé samice z let minulých). V únoru 2007 byl průzkum doplněn o další lokality na horním toku a zejména na dolním toku mezi Českou Lípou a Benešovem nad Ploučnicí.

Výsledky

Ploučnice (F. Marcin)

1. Stráž pod Ralskem, most proti benzinové pumpě, při odbočce silnice Noviny pod Ralskem – Stráž pod Ralskem.
2. Noviny pod Ralskem, poblíž průrvy Ploučnice.
3. Noviny pod Ralskem, v blízkosti průrvy Ploučnice.
4. Noviny pod Ralskem, cca 200–250 m od mostu č. 2 po proudu řeky. Jeho konstrukce je ocelová a nenese žádné stopy po přítomnosti hnízd.
5. Noviny pod Ralskem. Je to hlavní most v Novinách pod Ralskem. Po jeho přejezdu se cca po 300–400 m dostaneme na silnici Jablonné v Podještědí – Mimoň s odbočkou k Velkému Grunovu.
6. Srní potok, most v osadě, při odbočce ze silnice Noviny pod Ralskem – Mimoň do osady Srní potok

	Datum	Rozměry hnízd (v cm)	Počet hnízd
1.	2005	13×10×3; 13×10×4; 25×1×5; 36×10×3	4
2.	2005	13×10×3; 20×11×4; 15×10×2; 10×5×2	4
3.	2005	12×9×3; 37×13×5; 80×15×6; 26×12×3; 12×7×2; 127×20×5; 27×18×6; 10×10×4	8
4.	2005	bez náletu, železná konstrukce	0
5.	2005	13×5×0,5; 13×7×1; 15×6×1; 30×5×1; 10×7×1; 40×6×0,5; 6×5×0,5; 55×8×1	8
6.	2005	89×15×4; 87×63×3,5; 79×18×1; 8×8×2; 10×10×3	5

10. 9. 2005 a 13. 2. 2007 doplnil průzkum hnízdotvorky pospolné na Ploučnici a Svitavce M. Honců. Při tomto průzkumu byl zjišťován základní výskyt, hnízda nebyla měřena. U mostů s výskytem „hnízd“ *Atherix ibis* byla prováděna fotografická dokumentace.

Ještědka

- Stráž pod Ralskem, betonový most přes Ještědku při odbočce z hlavní silnice do Stráže pod Ralskem – 0
- Stráž pod Ralskem, betonový most přes Ještědku v sousedství předešlého v obvodu Stráž pod Ralskem – Hamr na Jezeře – 0

Panenský potok

Mimoň, betonový most přes Panenský potok v obci, před vtokem potoka do Ploučnice – 0

Ploučnice – EVL Horní Ploučnice

Stráž pod Ralskem, betonový most proti benzinové pumpě, při odbočce silnice Noviny pod Ralskem–Stráž pod Ralskem – 4

Noviny pod Ralskem, betonový most u průrvy Ploučnice – 2

Noviny pod Ralskem, betonový most v obci – 0

Srní potok, betonový most v osadě, při odbočce ze silnice Noviny pod Ralskem – Mimoň – 5

Mimoň, betonový most ve směru od náměstí k městskému parku – 4

Mimoň, betonový most u pekárny Bageta – 0

Boreček, starý kamenný most poblíž kafilérie – 0

Boreček, betonový most silnice z Mimoně na Doksy – 8

Brenná, kamenný most s několika oblouky poblíž bývalého mlýna – 2

Vlčí důl, most v osadě (ocelová konstrukce) – 0

Heřmaničky, betonový železniční most – 1

Žizníkov, betonový silniční most: r. 2005 – 3; r. 2006 – 1

Stará Lípa, železný most bývalé železniční trati, dnes trasa cyklostezky – 0

Česká Lípa, betonový most poblíž nemocnice s navazujícím kruhovým objezdem – 1

Česká Lípa, starý kamenný most v těsném sousedství předchozího – 0

Česká Lípa, betonový most silničního obchvatu České Lípy – 0

Česká Lípa, kamenný most u kostela Maří Magdaleny – 0

Svitavka

Zákupy, betonový most přes Svitavku, silnice Mimoň–Česká Lípa – 2

Zákupy, ocelový železniční most přes Svitavku v sousedství silničního mostu – 0

Betonový most přes Svitavku v úseku mezi Božíkovem a Brennou – 1

Ploučnice, EVL Dolní Ploučnice

Stružnice, betonový most, silnice I. třídy Česká Lípa–Děčín – 0

Stružnice, most při staré silnici ze Stružnice na Horní Libchavu, za současného stavu využíváný jako pěší lávka, ocelová konstrukce – 0

Stružnice, most poblíž školy, ocelové traversy, betonový vršek – 0

Jezvé, lávka tvořená ocelovými traverzami – 0

Horní Police, most s ocelovou konstrukcí na okraji obce ve směru od České Lípy – 0

Horní Police, betonový most v centru obce – 0

Horní Police, starý betonový most s podpůrnou dřevěnou konstrukcí v sousedství předchozího – 0

Žandov, betonový most na obchvatu, při odbočce do města – 0

Starý Šachov, betonový most u bývalého mlýna – 3

Františkov nad Ploučnicí, železniční most, ocelová konstrukce – 0

Benešov nad Ploučnicí, 2 mosty s ocelovou konstrukcí ve středu města – 0

Potok v Jezvě

kamenný mostek přes potok v obci Jezvě – 0

Diskuse

Pozoruhodná je komplikovaná biologie tohoto druhu. Oplozené samice se sletují na určitá místa nad vodou (větve stromů, mosty), kde po vykladení hynou. Na uhynulé samice sedají další jedinci, takže se nakonec vytvoří až kulovité shluky („roje“) uhynulých samic a vajíček, které mohou obsahovat až několik tisíc dospělců. Po řadu let se usazují vždy na stejném místě na zbytcích starého roje. Mladé larvy se živí po vylíhnutí těly uhynulých samic a pak padají do vody, kde žijí jako dravci. Ve vodě se nachází pod kameny, především v čistých potocích a říčkách, v podhůří a horách. Napadají hlavně larvy pošvatek, jepic, komárů a některé druhy chrostíků. Jejich rozšíření se zmenšuje s postupujícím znečištěním našich toků. Všechny naše druhy r. *Atherix* jsou považovány za oligosaprobní. Larvy druhu *Atherix ibis* pronikají sice až do vod beta-mesosaprobních, ale zřejmě nesnášejí průmyslové znečištění, Ošmera & Spitzer (1969). Larvy přezimují v průběhu čtvrtého larválního instaru a dokončují vývoj během jednoho roku, část populace může procházet i vývojem dvouletým, Vaňhara (1975). Imaga se zdržují na pobřežní vegetaci. Samci žijí jednotlivě a odlišují se od samic nápadně oranžovým zbarvením na vrchní straně zadečku.

Uhynulé samice jsou v jednotlivých rojích vzájemně propojeny („stmeny“) jemnými vlákny podobnými pavučinám. Zda jsou tato vlákna produkována samicemi nebo vylíhlymi larvami se z dostupné literatury a informací nepodařilo zjistit. Jisté však je, že se vyznačují velkou pevností. Všechna hnízda ve zkoumané oblasti byla nalezena na spodní straně mostů betonové konstrukce. Nevyskytovaly se na mostech či lávkách železné konstrukce, nebo tam kde byla malá vzdálenost spodní strany od vodní hladiny. Skutečnost, že se shluky nevyskytují na

kovových konstrukcích lze pravděpodobně vysvětlit přehříváním ocelových plátů přímým vlivem slunečního záření, nebo tím, že celokovová konstrukce v případě zastínění nevytváří vhodné podmínky pro vývoj larev. Domněnku, že samicím vadí přítomnost kovu pro založení hnízda vyvrací skutečnost, že na mostě č. 2 je hnízdo zčásti na betonovém podkladu a zčásti na železné armatuře která se odkryla po odloupení betonu.

Je zajímavé, že samicím nevadí ani silné znečištění podkladu ropnými produkty. Na stejném mostě č. 2 je založen roj na vrstvě vazelíny. Na starý základ byl zjištěn nálet 15 nových samic pevně přichycených k podkladu a již uhynulých. Je možné, že se tento druh vyskytuje i na jiných lokalitách Českolipska, neboť F. Marcin zahlédl 1 ex. samce v NPP Peklo u České Lípy. Velikost a zabarvení zadečku odpovídala druhu *Atherix ibis*. Exemplář však nebyl odchycen, doklad chybí, takže výskyt by bylo zapotřebí doložit dalším pozorováním či odchycem. Bohužel nevíme jakým způsobem se na výskytu hnízdotvorky pospolné podepsala skutečnost, že část toku horní Ploučnice byla před cca 20 lety regulovaná. Odborná studie, která se danou problematikou zabývala, tehdy zjistila radikální pokles četnosti a druhové diverzity. Regulace se výrazně negativně projevila na výskytu vážky klínatky rohaté (*Ophiogomphus cecilia*). Významný bioindikátor vodního znečištění a v současnosti příklad ohroženého druhu důležitého v potravních řetězcích vodního ekosystému.

Příčiny ohrožení: Výhradně znečišťování vodních toků zejména chemickým odpadem. Negativní vliv může mít i zvyšující se acidita vodních toků v některých oblastech, další ověřující výzkum je žádoucí.

Závěr

Na zkoumané lokalitě, tj. na Ploučnici mezi Stráží pod Ralskem a Srním potokem bylo v roce 2005 F. Marcinem zjištěno na 5 lokalitách celkem 29 hnízd, z toho 22 hnízd bylo obsazeno náletem nové populace a 7 hnízd bylo starých, neobsazených. Na podzim roku 2005 provedl nezávisle na prvním autorovi kontrolu mostů na Ploučnici mezi Stráží pod Ralskem a Českou Lípou M. Honců. Další údaje byly doplněny tímto autorem v únoru 2007. Hnízdotvorka pospolná byla až dosud zjištěna na horním úseku Ploučnice na 12 lokalitách (3 lokality jsou shodné s lokalitami F. Marcina) a na 2 lokalitách na Svitavce. Průzkum na dolním toku Ploučnice mezi Českou Lípou a Benešovem nad Ploučnicí prokázal výskyt pouze na jedné lokalitě u Starého Šachova. *Atherix ibis* obsazuje svými

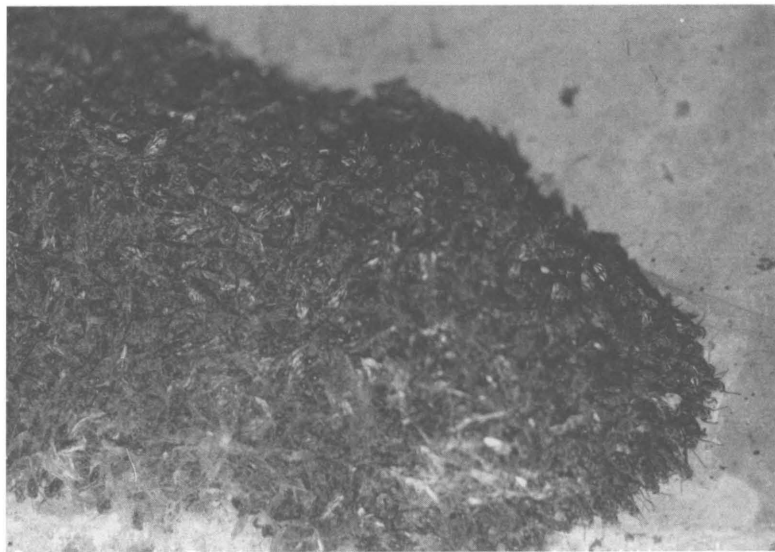
hnízdy betonové mosty, železným se vyhýbá, chybí rovněž v městských regulovaných úsecích toku. Skutečnost, že se hnízdovorka pospolná v oblasti vyskytuje, přispívá k přírodovědnému významu Ploučnice a dolního toku Svitavky.

Poděkování

Na tomto místě bychom chtěli poděkovat všem, kteří se na průzkumu podíleli, a to panu Jiřímu Brožkovi z ČSOP Aron Česká Lípa za provedení fotodokumentace, panu Oldřichu Roztočilovi za provedení fotodokumentace a poskytnutí potřebných pomůcek, Barboře Marcínové a Jakubu Marcínovi za pomoc při práci v terénu a paní Alžbětě Jehličkové za vyhledání některých údajů na internetových stránkách.

LITERATURA

- Doskočil J. et al. 1977: *Klíč zvířeny ČSSR*. ČSAV Praha.
- Farkač J. & Král D. & Škorpík M. (eds.) 2005: *Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí*. AOPK ČR, Praha 2005.
- Kühn P. 2001: Radioaktivní znečištění údolí Ploučnice u rybníčků severně Mimoně. *Bezděz*, 10: 217–266.
- Ošmera S. & Špitzer K. 1969: Číhalka *Atherix ibis* (F.) (Diptera, Rhagionidae) v jižních Čechách. *Sborník jihočeského muzea*, 9: 34–38.
- Rozkošný R. et al. 1980: *Klíč vodních larev hmyzu*. ČSAV Praha.
- Rozkošný R. & Špitzer K. 1965: Schnepfenfliegen (Diptera, Rhagionidae) in der Tschechoslowakei. *Acta entomologica bohemoslovaca*, 1965, 62: 340–368.
- Škapec L. a kol. 1992: *Červená kniha ohrožených a vzácných druhů rostlin a živočichů ČSFR 3. Příroda*. Bratislava.
- Tuša I. 1993: Larvy číhalek rodu *Atherix* Meigen, 1803 (Diptera, Athericidae) v tocích Československa. *Čas. Slezského muzea, Opava (A)*: 42: 21–29
- Tuša I. 1994: K ekologii larev číhalek rodu *Atherix*, Meigen, 1803 (Diptera, Athericidae) v tocích České republiky a Slovenska. *Čas. Slezského muzea, Opava (A)*: 43: 21–34.
- Vaňhara, J. 1975: Larval development of *Atherix marginata* (Diptera, Anthericidae) under natural conditions. *Acta entomologica bohemoslovaca*, 72: 92–98.
- Wohlgemuth E. 1994: Výskyt číhalky pospolitě v Mohelnické brázdě. *Ochrana přírody*, 49, 1994, 6: 181.
- Zapletal J. 2001: Faunistic records: Athericidae. – In Chvála M. (ed.), *Dipterologica bohemoslovaca*, Vol. 10, *Acta Univer. Carol. Biol.*, 45: 187.

Obr. 1. Detail „hnizda“ mouchy hnizdotvorky pospolné (Atherix ibix) na lokalitě v Novinách pod Ralskem. (Foto: Oldřich Roztočil.)

Obr. 2. Spodní strana betonového mostu přes Ploučnici u Srstého potoka s umístěním hnízd hnizdotvorky pospolné (Atherix ibix). (Foto: Oldřich Roztočil.)

RESUMÉ

Ein Fund von *Atherix ibis* (F.), Athericidae, am Ploučnice-Fluss

Miroslav Honcú – František Marcin

An der untersuchten Stelle, d. i. am Ploučnice-Fluss zwischen Stráž pod Ralskem und Srní potok, wurden im Jahr 2005 von F. Marcin auf 5 Stellen im Ganzen 29 Nester von *Atherix ibis* festgestellt, von denen 22 Nester von einem Anfluge neuer Population besetzt war und 7 Nester alt, unbesetzt waren. Im Herbst untersuchte M. Honcú unabhängig vom ersten Autor 2005 die Brücken am Ploučnice-Fluss zwischen Stráž pod Ralskem und Česká Lípa. Er ergänzte diese Angaben im Februar 2007. *Atherix ibis* wurde bisher im Oberlauf des Ploučnice-Flusses an 12 Stellen gefunden (drei Fundstellen sind identisch mit den Fundorten von F. Marcin) und an 2 Stellen am Svitávka-Bach. Eine Erkundung des Unterlaufes des Ploučnice-Flusses zwischen Česká Lípa und Benešov nad Ploučnicí konnte ihr Vorkommen nur an einer Stelle bei Starý Šachov feststellen. *Atherix ibis* besetzt mit ihren Nestern Betonbrücken, Stahlbrücken meidet sie und sie fehlt gleichfalls in den regulierten Flussabschnitten in den Städten. Die Tatsache, dass *Atherix ibis* in diesem Gebiete auftritt, stellt einen Beitrag zur Erhöhung der naturwissenschaftlichen Bedeutung des Ploučnice-Flusses und des Unterlaufes des Svitávka-Baches bei.

Übersetzt von Petr Kühn

INVENTARIZAČNÍ PRŮZKUM PŘÍRODNÍ REZERVACE (PR) VÁPENKA

Marta Plánská

Marta Plánská: *Study of the plant inventory of the Nature Reserve Vápenka*

The botanical inventory in connection with phytocoenologic scanning was carried out in the Nature Reserve Vápenka in 2006. 183 species of higher plants including the critically endangered species of *Botrychium matricariifolium* and endangered species of *Ophioglossum vulgatum* were registered in its course. Some species, which were found here, taking part in the Red List (*Blechnum spicant*, two species of the orchid family *Neottia nidus-avis* and *Epipactis helleborine*, *Daphne mezereum* etc.). A few of the species which had been described from here in the past, were not detected indicating a steady decline of the diversity of species of the locality. During the phytocoenological scanning several associations related to the flowery beechwoods (the ass. *Melico-Fagetum*, *Dentario enneaphylly-Fagetum*, *Cephalanthero-Fagetum*) were found. Associations related to the alliance *Tilio-Acerion* were also found.

Úvod

V roce 2006 byl autorkou v přírodní rezervaci (PR) Vápenka po patnácti letech znovu proveden botanický inventarizační průzkum. Zajímavé území nynější přírodní rezervace poutalo pozornost botaniků už v 19. století. Články H. Marschnera (1982, 1983, 1985) shrnují nálezy, týkající se Vápenky. Botanický průzkum zde prováděli E. Tuma (1964), J. Kuncová (1974–1975), R. Višňák (1999) a M. Plánská (1991, 2006).

1. Charakteristika sledovaného území

1.1. Datum vyhlášení, kategorie chráněného území (CHÚ), geografické vymezení studovaného území, vysvětlení názvu, nadmořská výška, rozloha

Přírodní rezervace Vápenka byla vyhlášena výnosem MK ČSR č. j. 13 365/68-II/2 dne 20. ledna 1969 jako státní přírodní rezervace podle § 8 odst. 2 zákona č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody. Chráněné území bylo v roce 1992 v souladu se zákonem č. 114/ 1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, zařazeno do kategorie přírodní rezervace (PR). V celorepublikovém seznamu MCHÚ (maloplošných chráněných území) má PR Vápenka číslo 488.

PR Vápenka se nachází v jižní části Šluknovského výběžku bývalého okresu Děčín, sv. směrem od obce Doubice. Okresní silnice z Krásné Lípy do Doubice a cesta odbočující z této silnice šikmo vpravo tvoří jižní hranici rezervace. Lesní cesta vedoucí severněji je hranicí ochranného pásma. Rezervace se nachází na jižním úbočí Vápenného vrchu (548 m), který je na lesnických mapách uváděn jako Maškův vrch.

Lokalita je označována názvem Vápenka proto, že se zde v minulosti intenzivně těžil vápenec, a to zejména v 19. století. Těžba postupně zánikala v době první republiky a po druhé světové válce nebyla obnovena. Starší pomístní název lokality je Daubitzer Kalkofen.

Vrstevnice 470 m n. m. probíhá podle odbočující zeleně značené turistické cesty a označuje zároveň nejnižší bod rezervace. Nejvyšší bod je v lesním porostu ve výšce 530 m n. m.

Na základní mapě ČR v měřítku 1 : 10 000 nalezneme přírodní rezervaci Vápenka na listu 02-24-03.

Celková výměra přírodní rezervace je 11,58 ha. Před rušivými vlivy okolí bylo zřízeno ochranné pásmo o celkové výměře 15,69 ha. Přírodní rezervace Vápenka se dle výnosu nalézá v okrese Děčín, v k. ú. Kyjov u Krásné Lípy na p. p. č. 366/1 (část), 366/2, 369, 370 a 371 (část). Ochranné pásmo se rozprostírá v k. ú. Kyjov u Krásné Lípy na p. p. č. 366/1 (část), 371 (část).

1.2. Geomorfologické poměry

Území CHKO Lužické hory zasahuje do tří geomorfologických subprovincií České vysočiny. Podle geomorfologického členění ČR (Demek et al. 1987) je Krkonošsko-jesenická subprovincie ve vztahu k území, kde se PR Vápenka nachází členěna následovně:

IV KRKONOŠSKO-JESENICKÁ SOUSTAVA (subprovincie)

IVA – Krkonošská podsoustava (oblast)

IVA – 2 Lužické hory (celek)

IVA – 2A Lužický hřbet (podcelek)

IVA – 2A-a Jedlovský hřbet (okrsek)

Vápenný vrch (548 m n. m.), na jehož jižním úpatí se přírodní rezervace Vápenka nachází, je významný bod Jedlovského hřbetu.

1.3. Geologické poměry, pedologická charakteristika

Územím prochází tzv. lužická porucha, která má charakter přesmyku. Ve třetihorách byl při horotvorném procesu okraj lužického plutonu vysunut k jihu přes křídovou tabuli. V okolí Doubice, Kyjova a dalších míst byly vyvlečeny na povrch horniny permského a jurského stáří. Vyskytují se zde permské sedimenty vrchlabského a prosečenského souvrství, (zastoupeny křemenným porfyrem a arkózovými pískovci, aleuropelity, pískovci, slepenci), jurské sedimenty (slepence, pískovce, vápence až dolomity), svrchnokřídové pískovce teplického až březenského souvrství a neogénní bazaltoid (Kopecký et al. 1963, Misař et al. 1983). Jurské vápence a dolomity jsou rovněž bohaté na paleontologické nálezy (druhově pestrá mořská fauna). V nižším stupni svahů je pak pevné horninové podloží překryto deluviálními hlinitokamenitými sedimenty pleistocénního stáří (Višňák 1999).

Lužický přesmyk prochází ve směru SZ–JV. Vápenný vrch je výrazný široký kupovitý strukturní hřbet z proterozoických rumburských žul s vyvlečenou krou jurských vápenců (Demek et al. 1987).

Chráněné území leží v oblasti s výskytem půd převážně hlinitopísčitých a písčitohlinitých. Půdní pokryv tvoří série kambizemí s převážně mezotrofním režimem, místy přecházející do rankeru. Při jižním úpatí svahu (niva Doubického potoka) jsou půdy pseudoglejové ovlivněné a maloplošně lze vylížit i mezotrofní gleje (Višňák 1999).

1.4. Hydrologické poměry, meteorologická charakteristika

Jižní částí přírodní rezervace Vápenka protéká Doubický potok, jehož prameniště se nachází v ochranném pásmu rezervace.

Podle Quitta (Quitt 1971) se lokalita nachází v mírně teplé oblasti (MT 2) s krátkým, mírným až mírně chladným, mírně vlhkým létem a normálně dlouhou, mírnou až mírně chladnou, suchou až mírně suchou zimou s normálně dlouhou sněhovou pokrývkou. Roční úhrny srážek

(v mm) včetně sněhových a průměrné roční teploty jsou uvedeny v tabulkách. Údaje poskytl p. Jan Loužil, Šluknov. Naměřené údaje se týkají nejbližší srážkoměrné stanice ve Šluknově – Císařském.

Přehled klimatu od roku 1982 do roku 2001

Rok	Teploty			Srážky		
	Průměr za 50 let	Průměr roční	Procenta	Průměr za 50 let	Průměr roční	Procenta
1982	7,1	8,3	116,9	821	609	74,0
1983	7,1	8,9	125,3	821	838,5	102,1
1984	7,1	7,5	105,6	821	830	101,1
1985	7,1	6,1	85,9	821	796	96,9
1986	7,1	7,05	99,3	821	991	120,7
1987	7,1	6,6	92,9	821	765,5	93,2
1988	7,1	8,65	121,8	821	884	107,7
1989	7,1	9,7	136,6	821	666	81,1
1990	7,1	9,7	136,6	821	540	65,8
1991	7,1	8,2	115,5	821	556,8	67,8
1992	7,1	9,2	129,6	821	654	79,6
1993	7,1	7,96	112,1	821	637,5	77,6
1994	7,1	9,3	131,0	821	818	99,6
1995	7,1	8,6	121,1	821	800,1	97,4
1996	7,1	6,7	95,3	821	606,75	73,9
1997	7,1	7,9	111,3	821	523,65	63,8
1998	7,1	8,9	125,3	821	875,25	106,6
1999	7,1	9,1	128,2	821	667,4	81,3
2000	7,1	10,2	143,7	821	726	88,4
2001	7,1	9,0	126,8	821	1067	130,0

1.5. Důvod zřízení PR Vápenka, vybavenost území, historie

PR Vápenka byla zřízena k ochraně největšího výskytu jurských sedimentů podél lužické poruchy. Kromě významu geologického má rovněž význam jako botanická a zoologická lokalita.

Chráněné území je označeno tabulemi se státním znakem. První tabule se nachází na rozcestí silnice z Krásné Lípy do Doubice a zeleně značené cesty. Je tu též umístěna cedule se zákazem vjezdu a závora, zabraňující vjezdu aut. U vstupu na cestu k lomům je instalován sloupek s rozcestníky, druhá tabule se státním znakem a informační tabule č. 10 Köglerovy naučné stezky, která nahradila v minulosti instalovaný podložní štít bez informačního textu. Poblíž je zbudována lavička. Krmelec byl z chráněného území přesunut směrem k louce, již mimo chráněné území. Obvodové značení je provedeno červenými pruhy na stromech podle metodiky.

V minulosti zde byla zásluhou Rudolfa Köglera vybudována 12 km dlouhá naučná stezka, jejíž trasa sledovala zhruba směr Lužické poruchy. Začínala na Vápence a vedla přes Vápenný vrch k dalšímu jurskému výskytu na Peškově stráni a odtud do Kyjova a dále. V roce 2006 byla zbudovaná „Köglerova naučná stezka Krásnolipskem“. V chráněném území jsou umístěny celkem čtyři zastávky, z toho jsou tři očíslovány.

Na ploše rezervace jsou dva lomy. U zeleně značené turistické cesty je dobře zachovalé vyústění chodby ze Starého lomu, která sloužila k odvozu vytěženého vápence a zároveň i k odvodnění lomu. Vchod je opatřen mříží.

Jurský vápenc se zde začal těžit v roce 1641. Koncem 19. století byla na dně nového lomu vyhloubena 34 m hluboká šachta. Našlo se zde olovo a stopy stříbra, mědi a zinku. Provoz v lomech byl definitivně ukončen roku 1928. Poslední výzkumy byly prováděny v letech 1955 a 1956, kdy vznikly obě průzkumné štoly v novém lomu (Brzák, Fabiánek 1995).

1.6. Botanická, zoologická a lesnická charakteristika

Podle regionálně fytogeografického členění České republiky, viz Skalický in Hejný et Slavík (1988) patří PR Vápenka do fytogeografické oblasti mezofytikum, fytogeografického obvodu Českomoravské mezofytikum, fytogeografického okresu 50 Lužické hory. Podle rekonstrukční mapy potenciální vegetace, Mikyška et al. (1969), studované území náleží do svazu bikové bučiny (Luzulo – Fagion).

Zoogeograficky patří území do zóny listnatých lesů – zona nemorum Mařan (Kunský 1974).

Jak uvádějí Brzák a Fabiánek (1995), je štola pravidelně využívána jako zimoviště netopýrů (*Myotis myotis*, *Myotis daubentonii*, *Myotis mystacinus*, *Plecotus auritus*, *Myotis nattereri*, *Rhinolophus hipposideros*)

a některých dalších živočišných druhů (např. *Bufo bufo*, *Scoliopteryx libatrix*).

V chráněném území žije dle Mackovčina, Sedláčka a Kuncové (2002) 32 druhů měkkýšů a devět druhů stejnonožců. Dále zde bylo nalezeno 42 druhů obratlovců, z nichž můžeme jmenovat například skokana hnědého (*Rana temporaria*), pěvušku modrou (*Prunella modularis*), lindušku lesní (*Anthus trivialis*), mlynaříka dlouhoocasého (*Aegithalos caudatus*) a holuba doupňáka (*Columba oenas*).

Dle typologické mapy v měřítku 1 : 10 000 se v chráněném území a blízkém okolí nacházejí tyto lesní typy: kyselá jedlová bučina metlicová (5K1), smrková jasanová javořina – hřebenová (5J6), javorová jasenina bršlicová (3U1), kamenitá kyselá jedlová bučina se třtinou rákosovitou (5N2), svěží jedlová bučina ochuzená (5S6), vlhká jedlová bučina vysokobylinná (5V6), svěží bučina (jedlina) ostřicová (5O2). Podle starší typologické mapy se zde nacházela i vlhká jedlová bučina netýkavková (5V1), bohatá bučina válečková (4B3) a svěží smrková jedlina ostřicová (6O2).

1.7. Zónování, ÚSES, biogeografické členění, management, plán péče, kvadrant středoevropského síťového mapování

Přírodní rezervace Vápenka je umístěna v 1. zóně, která zahrnuje nejcennější části přírody Lužických hor. Chráněné území je rovněž součástí ÚSES (územního systému ekologické stability). Jedná se o regionální biocentrum (Višňák 1999), původně to bylo lokální biocentrum (Skleňníčka – č. 31). Poblíž prochází nadregionální biokoridor – osa mezi biocentry Hely a Vápenka (Višňák 1999).

Dle mapy biogeografických regionů České republiky se území nalézá v regionu 1.66 Lužickohorském (Culek ed. et al. 1995).

Management přírodní rezervace Vápenka vychází z doporučení „Plánu péče o PR Vápenka“. Byly vysazeny jedle bělokorá a buk lesní.

Lokalita je zařazena do kvadrantu 5152b středoevropského síťového mapování.

2. Metodika

Ve vegetační sezoně 2006 jsem provedla po patnácti letech botanický průzkum v přírodní rezervaci Vápenka rozdělený na tyto úrovně:

- A) Floristická inventarizace
- B) Inventarizace rostlinných společenstev

Ke zpracování inventarizačního průzkumu byla jednak použita starší „Metodika inventarizačního průzkumu chráněných území“ (Maršáková 1987) a dále „Metodika inventarizačních průzkumů maloplošných zvláště chráněných území“ (Bartonička et al. 2004), publikováno elektronickou formou na internetové adrese www.nature.cz. Pro fytoecnologické snímkování jsem použila metodiku uvedenou v brožuře „Metodika sběru dat pro biomonitoring v chráněných územích“ (Absolon et al. 1994).

3. Seznam zjištěných taxonů

V práci je uveden abecedně seřazený seznam autorkou nalezených druhů, doplněný o historické nálezy. Druhy nalezené v roce 2006 jsou očíslovány před latinským názvem rostliny. Výstupem floristické inventarizace je i přehled výskytu ohrožených rostlinných taxonů dle vyhlášky ČNR č. 395/92 Sb. a Černého a červeného seznamu cévnatých rostlin ČR (Procházka [ed.] 2001). Názvy rostlin jsou uvedeny podle Chrtka (1998).

Seznam taxonů nalezených v PR Vápenka a porovnání s literárními údaji

Následující přehled je řazen dle schématu: (a) název taxonu (latinsky, česky), (b) zkratka jména nálezce, (c) rok nálezu, pokud se dal zjistit. Zkratky jmen nálezců jsou řazené abecedně:

Č – Ladislav Čelakovský, Fr. – Fritsche, H – Slavomil Hejný, K – Jaromíra Kuncová, L – Bruno Liebisch, HM – Hans Marschner, MM – Max Militzer, P – Marta Plánská, Sch. – Theodor Schütze, T – E. Tuma, V – Višňák.

Poř. č.	Latinský název	Český název	nálezce	rok
1	<i>Abies alba</i>	jedle bělokora	P	1991, 2006
2	<i>Acer platanoides</i>	javor mlč	HM, P	1991, 2006
	<i>Acer platanoides</i>	javor mlč juv.	HM, P	1991, 2006
3	<i>Acer pseudoplatanus</i>	javor klen	P	1991, 2006
	<i>Acer pseudoplatanus</i>	javor klen juv.	P	1991, 2006
4	<i>Acetosa pratensis</i>	šťovík kyselý	P	1991, 2006
5	<i>Acetosella multifida</i>	šťovík menší	P	1991, 2006
	<i>Achillea millefolium</i>	řebříček obecný	P	1991
6	<i>Actaea spicata</i>	samorostlík klasnatý	HM, P	1991, 2006
7	<i>Aegopodium podagraria</i>	bršlice kozí noha	P	1991, 2006
	<i>Agrostis capillaris</i>	psineček rozkladitý	P	1991

Poř. č.	Latinský název	Český název	nálezce	rok
	<i>Ajuga genevensis</i>	zběhovec lesní	V	1999
8	<i>Ajuga reptans</i>	zběhovec plazivý	P	1991, 2006
9	<i>Alchemilla vulgaris</i>	kontryhel obecný	P	1991, 2006
10	<i>Alliaria petiolata</i>	česnáček lékařský	P	1991, 2006
11	<i>Alnus glutinosa</i>	oře lepkavá	P	2006
12	<i>Alopecurus aequalis</i>	psárka plavá	P	2004–2006
13	<i>Anemonoides nemorosa</i>	sasanka hajní	P	1991, 2006
14	<i>Angelica sylvestris</i>	děhel lesní	P	2006
15	<i>Anthriscus sylvestris</i>	kerblik lesní	P	1991, 2006
	<i>Arrhenatherum elatius</i>	ovsík vyvýšený	P	1991
16	<i>Artemisia vulgaris</i>	pelyněk černobýl	P	2006
	<i>Aruncus vulgaris</i>	udatna lesní	K	1974–1975
	<i>Astragalus glycyphyllos</i>	kozinec sladkolistý	K	1974
	<i>Astrantia major</i>	jarmanka větší	H	1956
17	<i>Athyrium filix – femina</i>	papratka samičí	P	1991, 2006
18	<i>Avenella flexuosa</i>	metlička křivolaká	K, P	1974, 1991 2006
19	<i>Betula pendula</i>	bříza bělokorá	P	1991
	<i>Betula pendula</i>	bříza bělokorá juv.	P	1991, 2006
	<i>Betonica officinalis</i>	bukvice lékařská	K	1974, 1975
20	<i>Blechnum spicant</i>	žebrovice různolistá	P	1991, 2006
21	<i>Botrychium matricariifolium</i>	vratička heřmánkolistá	P	2006
22	<i>Brachypodium sylvaticum</i>	válečka lesní	HM, P	1991, 2006
23	<i>Bromus benekenii</i>	sveřep Benekenův	L, HM, P	1991, 2006
24	<i>Calamagrostis arundinacea</i>	třtina rákosovitá	P	1991, 2006
25	<i>Calamagrostis epigejos</i>	třtina křovištní	P	1991, 2006
26	<i>Calamagrostis villosa</i>	třtina chloupkatá	P	1991, 2006
	<i>Campanula rapunculoides</i>	zvonek výběžkatý	K	1974–1975
27	<i>Campanula trachelium</i>	zvonek kopřivolistý	Fr., HM, P	1891, 1991, 2006
28	<i>Cardamine amara</i>	řeřišnice hořká	P	2006
29	<i>Cardamine flexuosa</i>	řeřišnice křivolaká	K, L, HM, P	1974, 1975 1991, 2006
	<i>Cardamine pratensis</i>	řeřišnice luční	P	1991
30	<i>Carex brizoides</i>	ostřice třeslicovitá	P	2006
31	<i>Carex ovalis</i>	ostřice zaječí	P	2006
32	<i>Carex pallescens</i>	ostřice bledavá	P	2006
33	<i>Carex remota</i>	ostřice řídkoklasá	P	2006
34	<i>Carex sylvatica</i>	ostřice lesní	P	1991, 2006
35	<i>Carpinus betulus</i>	habr obecný	P	2006
	<i>Carpinus betulus</i>	habr obecný juv.	P	2006

Poř. č.	Latinský název	Český název	nálezce	rok
	<i>Cephalanthera rubra</i>	okrotice červená	Fr., HM	1892
36	<i>Cerastium holosteoides</i>	rožec obecný	P	2006
37	<i>Cerasus avium</i>	třešeň ptačí	P	2006
38	<i>Chaerophyllum aromaticum</i>	krablice zápašná	P	2006
39	<i>Chaerophyllum hirsutum</i>	krablice chlupatá	P	1991, 2006
40	<i>Chamerion angustifolium</i>	vrbka úzkolistá	P	1991, 2006
41	<i>Chrysosplenium alternifolium</i>	mokryš střídavolistý	P	2006
42	<i>Chrysosplenium oppositifolium</i>	mokryš vstřícnolistý	P, V	1991 2006 1999
	<i>Circaea alpina</i>	čarovník alpský	P Sch.	1991,
43	<i>Circaea intermedia</i>	čarovník prostřední	P, V	1991, 1999
44	<i>Circaea lutetiana</i>	čarovník pařížský	L, HM, P	1991, 2006
45	<i>Cirsium oleraceum</i>	pcháč zelinný	P	1991, 2006
46	<i>Cirsium palustre</i>	pcháč bahenní	P	2006
47	<i>Convallaria majalis</i>	konvalinka vonná	K, P	1974, 1991, 2006
48	<i>Corylus avellana</i>	líška obecná	P	1991, 2006
49	<i>Crepis paludosa</i>	škarda bahenní	P	2006
	<i>Cruciata laevipes</i>	svizelka chlupatá	K	1974–1975
50	<i>Cystopteris fragilis</i>	puchýřník křehký	P	1991, 2006
51	<i>Dactylis glomerata</i>	srha laločnatá	P	1991, 2006
	<i>Dactylorhiza maculata</i>	prstnatec plamatý	HM	
52	<i>Daphne mezereum</i>	lýkovec jedovatý	HM, P	1991, 2006
53	<i>Dentaria bulbifera</i>	kyčelnice cibulkonosná	L, HM, P	1991, 2006
54	<i>Dentaria enneaphyllos</i>	kyčelnice devítistá	L, HM, P	1991, 2006
55	<i>Deschampsia cespitosa</i>	metlice trsnatá	P	1991, 2006
56	<i>Digitalis purpurea</i>	náprstník červený	P	1991, 2006
56	<i>Dryopteris carthusiana</i>	kapraď osténkatá	P	2006
57	<i>Dryopteris dilatata</i>	kapraď rozložená	P	1991, 2006
58	<i>Dryopteris filix - mas</i>	kapraď samec	P	1991, 2006
59	<i>Epilobium collinum</i>	vrbovka chlumní	P	2006
60	<i>Epilobium montanum</i>	vrbovka horská	P	1991, 2006
61	<i>Epipactis helleborine</i>	kruštík širolistý	HM, P	1991, 2006
62	<i>Equisetum arvense</i>	přeslička rolní	P	2006
63	<i>Equisetum fluviatile</i>	přeslička poříční	P	1991, 2006
64	<i>Equisetum palustre</i>	přeslička bahenní	P	1991, 2006
65	<i>Equisetum sylvaticum</i>	přeslička lesní	P	1991, 2006
	<i>Erigeron acris</i>	turan ostrý	L, HM	
	<i>Eupatorium cannabinum</i>	sadec konopáč	L, HM	
66	<i>Fagus sylvatica</i>	buk lesní	HM, P	1991, 2006
	<i>Fagus sylvatica</i>	buk lesní juv.	P	1991, 2006

Poř. č.	Latinský název	Český název	nálezce	rok
67	<i>Festuca altissima</i>	kostrava lesní	HM, P	1991, 2006
68	<i>Festuca gigantea</i>	kostrava obrovská	HM, P	1991, 2006
69	<i>Ficaria bulbifera</i>	orsej jarní	P	1991, 2006
70	<i>Filipendula ulmaria</i>	tužebník jilmový	P	2006
71	<i>Fragaria moschata</i>	jahodník truskavec	P	2006
72	<i>Fragaria vesca</i>	jahodník obecný	P	1991, 2006
	<i>Fragaria viridis</i>	jahodník trávnice	H	1956
73	<i>Frangula alnus</i>	krušina olšová	P	1991, 2006
74	<i>Fraxinus excelsior</i>	jasan ztepilý	P	1991, 2006
	<i>Fraxinus excelsior</i>	jasan ztepilý juv.	P	1991, 2006
75	<i>Galeobdolon luteum</i>	pitulník žlutý	HM, P	1991, 2006
76	<i>Galeobdolon montanum</i>	pitulník horský	P, V	1991, 2006 1999
	<i>Galeopsis pubescens</i>	konopice pýřitá	K	1974–1975
77	<i>Galeopsis speciosa</i>	konopice velkokvětá	P	1991, 2006
78	<i>Galeopsis tetrahit</i>	konopice polní	P	2006
79	<i>Galium aparine</i>	svízel přitula	P	2006
80	<i>Galium mollugo</i>	svízel povázka	P	2006
81	<i>Galium odoratum</i>	svízel vonný	P	1991, 2006
	<i>Galium rotundifolium</i>	svízel okrouhlostý	L, HM	
82	<i>Galium saxatile</i>	svízel horský	P	1991, 2006
83	<i>Geranium robertianum</i>	kakost smrdutý	P	1991, 2006
84	<i>Geum urbanum</i>	kuklík městský	P	2006
85	<i>Glyceria fluitans</i>	zblochan vzplývavý	P	2006
86	<i>Gymnocarpium dryopteris</i>	bukovník kapraďovitý	P	1991, 2006
87	<i>Hedera helix</i>	břečtan popínavý	L, HM, P	1991, 2006
	<i>Helictotrichon pratense</i>	ovsír luční	P	1991
88	<i>Heracleum sphondylium</i>	bolševník obecný	P	1991, 2006
89	<i>Hieracium murorum</i>	jestřábek zední	P	1991, 2006
90	<i>Holcus lanatus</i>	medyněk vlnatý	P	2006
91	<i>Hordelymus europaeus</i>	ječmenka lesní	P	1991, 2006
92	<i>Hypericum hirsutum</i>	třezalka chlupatá	Č, HM, P	1867, 1950 2006
93	<i>Hypericum perforatum</i>	třezalka tečkovaná	P	1991, 2006
94	<i>Impatiens noli - tangere</i>	netýkavka nedůtklivá	P	1991, 2006
95	<i>Impatiens parviflora</i>	netýkavka malokvětá	P	1991, 2006
	<i>Inula conyza</i>	oman hnidák	K	1974–1975
96	<i>Juncus conglomeratus</i>	sítina klubkatá	P	1991, 2006
97	<i>Juncus effusus</i>	sítina rozkladitá	P	1991, 2006
98	<i>Juncus filiformis</i>	sítina nitkovitá	P	1991, 2006
99	<i>Lapsana communis</i>	kapustka obecná	P	1991, 2006

Poř. č.	Latinský název	Český název	nálezce	rok
100	<i>Larix decidua</i>	modřín opadavý	P	1991, 2006
101	<i>Larix decidua</i>	modřín opadavý juv.	P	1991, 2006
102	<i>Lastrea limbosperma</i>	pěrnatec horský	P	2006
103	<i>Lathraea squamaria</i>	podbílek šupinatý	Fr., HM, P	2005, 2006
	<i>Lathyrus sylvestris</i>	hrachor lesní	Č, HM	1867,
104	<i>Lathyrus vemus</i>	hrachor jarní	P	1991, 2006
	<i>Listera ovata</i>	bradáček vejčitý	HM	
	<i>Lonicera nigra</i>	zimolez černý	HM	
105	<i>Luzula luzuloides</i> subsp. <i>luzuloides</i>	bika bělavá pravá	L, HM, P	1991, 2006
106	<i>Luzula pilosa</i>	bika chlupatá	P	1991, 2006
107	<i>Luzula sylvatica</i>	bika lesní	P	2006
108	<i>Lychnis flos-cuculi</i>	kohoutek luční	P	1991, 2006
109	<i>Lysimachia nemorum</i>	vrbina hajní	P	1991, 2006
110	<i>Lysimachia nummularia</i>	vrbina penížková	P	2004, 2006
	<i>Lysimachia vulgaris</i>	vrbina obecná	K	1974–1975
111	<i>Maianthemum bifolium</i>	pstroček dvoulistý	P	1991, 2006
112	<i>Melica nutans</i>	strdivka nici	HM, P	1991, 2006
	<i>Melica picta</i>	strdivka zbarvená	P	1991
113	<i>Melica uniflora</i>	strdivka jednokvětá	L, HM, P	1991, 2006
114	<i>Mercurialis perennis</i>	bažanka vytrvalá	P	1991, 2006
115	<i>Milium effusum</i>	pšeničko rozkladité	HM, P	1991, 2006
116	<i>Molinia caerulea</i>	bezkoleneček modrý	P	2006
	<i>Moneses uniflora</i>	jednokvíték velevkvětý	L, HM	1942, 1955
117	<i>Mycelis muralis</i>	mléčka zední	P	1991, 2006
118	<i>Myosotis palustris</i> subsp. <i>laxiflora</i>	pomněnka bahenní volnokvětá	P	1991, 2006
119	<i>Nardus stricta</i>	smilka tuhá	P	1991, 2006
120	<i>Neottia nidus - avis</i>	hlístník hnízdák	HM, P	2005, 2006
121	<i>Ophioglossum vulgatum</i>	hadilka obecná	L, HM P	1991, 2006
122	<i>Orthilia secunda</i>	hruštica jednostranná	P	2006
123	<i>Oxalis acetosella</i>	šťavel kyselý	P	1991, 2006
	<i>Paris quadrifolia</i>	vrání oko čtyřlísté	HM	
124	<i>Persicaria lapathifolia</i>	rdesno blešník	P	2006
125	<i>Petasites albus</i>	devětsil bílý	P	2006
126	<i>Phegopteris connectilis</i>	bukovinec osladičovitý	P	1991, 2006
127	<i>Picea abies</i>	smrk ztepilý	P	1991, 2006
	<i>Picea abies</i>	smrk ztepilý juv.	P	1991, 2006
128	<i>Pimpinella saxifraga</i>	bedrník obecný	P	2006
129	<i>Pinus sylvestris</i>	borovice lesní	P	1991, 2006

Poř. č.	Latinský název	Český název	nálezce	rok
	<i>Pinus sylvestris</i>	borovice lesní juv.	P	1991 2006
	<i>Plantago lanceolata</i>	jitrocel kopinatý	P	1991
130	<i>Plantago major</i>	jitrocel větší	P	2006
	<i>Plantago media</i>	jitrocel prostřední	K	1974, 1975
131	<i>Poa annua</i>	lipnice roční	P	1991, 2006
132	<i>Poa nemoralis</i>	lipnice hajní	P	1991, 2006
133	<i>Poa pratensis</i>	lipnice luční	P	1991, 2006
134	<i>Poa trivialis</i>	lipnice obecná	P	1991, 2006
	<i>Polygonatum verticillatum</i>	kokořík přeslenatý	P	1991
	<i>Polypodium vulgare</i>	osladič obecný	T	1964
135	<i>Populus tremula</i>	topol osika	P	2006
136	<i>Prenanthes purpurea</i>	věsenka nachová	P	1991, 2006
137	<i>Primula elatior</i>	prvosenka vyšší	P	1991, 2006
138	<i>Prunella vulgaris</i>	černoohlávek obecný	P	2006
139	<i>Pseudotsuga menziesii</i>	douglaska tisolistá	P	1991, 2006
140	<i>Pteridium aquilinum</i>	hasivka orličí	P	1991, 2006
141	<i>Pulmonaria officinalis</i>	plicník lékařský	P	1991, 2006
142	<i>Pulmonaria obscura</i>	plicník tmavý	L, HM P	1991, 2006
143	<i>Quercus petraea</i>	dub zimní	P	1991, 2006
144	<i>Quercus robur</i>	dub letní	P	1991, 2006
	<i>Quercus robur</i>	dub letní juv.	P	1991, 2006
145	<i>Quercus rubra</i>	dub červený juv.	P	2006
146	<i>Ranunculus acris</i>	pryskyřník prudký	P	2006
147	<i>Ranunculus lanuginosus</i>	pryskyřník kosmatý	HM, P	1991, 2006
148	<i>Ranunculus repens</i>	pryskyřník plazivý	P	1991, 2006
149	<i>Rubus caesius</i>	ostružiník sivý	P	1991, 2006
150	<i>Rubus idaeus</i>	ostružiník malinový	P	1991, 2006
151	<i>Rumex obtusifolius</i>	šťovík tupolistý	P	1991, 2006
152	<i>Salix caprea</i>	vrba jiva	P	1991, 2006
153	<i>Sambucus nigra</i>	bez černý	P	1991, 2006
154	<i>Sambucus racemosa</i>	bez červený	P	1991, 2006
155	<i>Sanicula europaea</i>	žindava evropská	L, HM P	1991, 2006
156	<i>Scirpus sylvaticus</i>	skřipina lesní	P	1991, 2006
157	<i>Scrophularia nodosa</i>	krtičník hlíznatý	P	1991, 2006
158	<i>Senecio jacobaea</i>	starček přímětník	K	1974–1975
159	<i>Senecio nemorensis</i>	starček hajní	P	1991, 2006
160	<i>Senecio ovatus</i>	starček vejčitý	P	1991, 2006
161	<i>Solidago virgaurea</i>	celík zlatobýl	P	2006
	<i>Solanum dulcamara</i>	lilek potměchuť	HM	
162	<i>Sorbus aucuparia</i>	jeřáb ptačí	P	1991, 2006
	<i>Sorbus aucuparia</i>	jeřáb ptačí juv.	P	1991, 2006

Poř. č.	Latinský název	Český název	nálezce	rok
163	<i>Stachys sylvatica</i>	čistec lesní	P	1991, 2006
164	<i>Stellaria media</i>	ptačinec prostřední	P	1991, 2006
165	<i>Stellaria graminea</i>	ptačinec trávovitý	P	1991
166	<i>Stellaria nemorum</i>	ptačinec hajní	P	1991, 2006
167	<i>Taraxacum</i> sp.	pampeliška sp.	P	1991, 2006
168	<i>Thlaspi caeruleans</i>	penízek modravý	P	2006
169	<i>Tithymalus dulcis</i>	pryšec sladký	HM, P	1991, 2006
170	<i>Trifolium medium</i>	jetel prostřední	P	1991, 2006
	<i>Trisetum flavescens</i>	trojštět žlutavý	P	1991
171	<i>Tussilago farfara</i>	podběl lékařský	P	1991, 2006
172	<i>Ulmus glabra</i>	jilm horský	P	2006
173	<i>Urtica dioica</i>	kopřiva dvoudomá	P	1991, 2006
174	<i>Vaccinium myrtillus</i>	borůvka černá	P	1991, 2006
175	<i>Valeriana excelsa</i> subsp. <i>sambucifolia</i>	kozlík výběžkatý subsp. bezolistý	P, V	2006, 1999
176	<i>Veronica chamaedrys</i>	rozrazil rezekvítek	P	1991, 2006
177	<i>Veronica montana</i>	rozrazil horský	HM, P	1991, 2006
178	<i>Viburnum opulus</i>	kalina obecná	P	1991, 2006
	<i>Vicia dumetorum</i>	vikev křovištní	Fr., HM	1894
	<i>Vicia tenuifolia</i>	vikev tenkolistá	MM	1927
179	<i>Vicia sylvatica</i>	vikev lesní	Č, HM, P	1867, 1991, 2006
180	<i>Vinca minor</i>	brčál menší	Č, HM, P	1867, 1991, 2006
181	<i>Viola riviniana</i>	violka Rivinova	P	1991, 2006
182	<i>Viola reichenbachiana</i>	violka lesní	P	1991, 2006
183	<i>Xanthoxalis repens</i>	žlutoštavel plazivý	P	2006

Přehled výskytu ohrožených rostlinných taxonů

nalezených v letech 1991–2006

§ označuje taxony chráněné dle vyhlášky MŽP 395/1992 Sb., §1 – kriticky ohrožené, §2 – silně ohrožené, §3 – ohrožené. Dle „Černého a červeného seznamu cévnatých rostlin České republiky“ (Procházka 2001) jsou uvedeny kategorie ohrožení C1 – 4. V závorkách jsou uvedeny zkratky odpovídající kategoriím IUCN (IUCN 1994).

C1 (CR) – kriticky ohrožené taxony (critically endangered), C2 (EN) – silně ohrožené taxony (endangered), C3 (VU) – ohrožené taxony (vulnerable), C4a (LR) – vzácnější taxony vyžadující další pozornost, méně ohrožené (lower risk).

Poř. č.	Latinské jméno taxonu	České jméno taxonu	Kategorie ohrožení	Nálezce	Rok nálezu
1	<i>Abies alba</i>	jedle bělokora	C4a	P	1991, 2006
2	<i>Blechnum spicant</i>	žebrovice různolistá	C4a	P	1991, 2006
3	<i>Botrychium matricariifolium</i>	vrtička heřmánkolistá	C1, §1	P	2005, 2006
4	<i>Daphne mezereum</i>	lýkovec jedovatý	C4a	P	1991, 2006
5	<i>Dentaria enneaphyllos</i>	kyčelnice devítilistá	C4a	P	1991, 2006
6	<i>Epipactis helleborine</i>	kruštík širolistý	C4a	P	1991, 2006
7	<i>Neottia nidus-avis</i>	hlístník hnízdák	C4a	P	2005, 2006
8	<i>Ophioglossum vulgatum</i>	hadilka obecná	C2, §3	P	1991, 2006
9	<i>Valeriana excelsa</i> subsp. <i>sambucifolia</i>	kozlík výběžkatý bezolistý	C4a	P	2006

4. Geobotanická charakteristika

Fytocenologický snímek č. 1

Lokalizace:	CHKO Lužické hory, PR Vápenka, mezi lomy
Reliéf terénu:	pravidelný svah
Expozice:	jihovýchodní (jv.)
Sklon:	5–10°
Nadmořská výška:	500 m
Velikost plochy:	20 × 20 = 400 m ²
Datum:	28. 08. 2006
Zapsala:	Marta Plánská

E ₃	Celková pokryvnost 55 %
<i>Fagus sylvatica</i>	3
<i>Picea abies</i>	+
<i>Acer pseudoplatanus</i>	+
E ₂	Celková pokryvnost 3 %
<i>Fagus sylvatica</i>	+
<i>Daphne mezereum</i>	r
<i>Actaea spicata</i>	r
E ₁	Celková pokryvnost 75 %
<i>Galium odoratum</i>	3
<i>Brachypodium sylvaticum</i>	2
<i>Melica uniflora</i>	2
<i>Fraxinus excelsior</i>	2
<i>Mercurialis perennis</i>	2
<i>Oxalis acetosella</i>	2m
<i>Galeobdolon luteum</i>	1
<i>Acer platanoides</i>	1
<i>Acer pseudoplatanus</i>	1
<i>Viola reichenbachiana</i>	1
<i>Senecio ovatus</i>	1
<i>Prenanthes purpurea</i>	1
<i>Hordelymus europaeus</i>	1
<i>Fagus sylvatica</i>	1
<i>Vicia sylvatica</i>	+
<i>Mycelis muralis</i>	+
<i>Lathyrus vernus</i>	+
<i>Sanicula europaea</i>	+
<i>Circaea lutetiana</i>	+
<i>Bromus benekenii</i>	r
<i>Sorbus aucuparia</i>	r
<i>Gymnocarpium dryopteris</i>	r
<i>Digitalis purpurea</i>	r
<i>Scrophularia nodosa</i>	r
<i>Hypericum perforatum</i>	r

Fytocenologický snímek č. 2

Lokalizace:	CHKO Lužické hory, PR Vápenka, na výsypce
Reliéf terénu:	pravidelná téměř vodorovná plocha
Nadmořská výška:	480 m
Velikost plochy:	20 × 20 = 400 m ²
Datum:	28.08.2006
Zapsala:	Marta Plánská

E ₃	Celková pokryvnost 80 %
<i>Fraxinus excelsior</i>	3
<i>Acer pseudoplatanus</i>	2
<i>Fagus sylvatica</i>	2
<i>Picea abies</i>	r

E ₂	Celková pokryvnost 1 %
<i>Actaea spicata</i>	+

E ₁	Celková pokryvnost 80 %
<i>Brachypodium sylvaticum</i>	5
<i>Galium odoratum</i>	2a
<i>Mercurialis perennis</i>	2a
<i>Senecio ovatus</i>	2a
<i>Acer pseudoplatanus</i>	2m
<i>Fraxinus excelsior</i>	1
<i>Lathyrus vernus</i>	+
<i>Stachys sylvatica</i>	+
<i>Galeobdolon luteum</i>	+
<i>Aegopodium podagraria</i>	+
<i>Acer platanoides</i>	+
<i>Bromus benekenii</i>	+
<i>Fagus sylvatica</i>	+
<i>Viola reichenbachiana</i>	+
<i>Oxalis acetosella</i>	+
<i>Prenanthes purpurea</i>	+
<i>Melica uniflora</i>	+
<i>Sambucus nigra</i>	r
<i>Hordelymus europaeus</i>	r
<i>Campanula trachelium</i>	r
<i>Urtica dioica</i>	r

Fytocenologický snímek č. 3

Lokalizace:	CHKO Lužické hory, PR Vápenka, les nad lomy
Reliéf terénu:	mírně skloněný svah
Expozice:	jihovýchodní (jv.)
Sklon:	3°
Nadmořská výška:	515 m
Velikost plochy:	20 × 20 = 400 m ²
Datum:	28.08. 2006
Zapsala:	Marta Plánská

E ₃	Celková pokryvnost 90 %
<i>Fagus sylvatica</i>	5
<i>Picea abies</i>	r
E ₂	Celková pokryvnost 1 %
<i>Actaea spicata</i>	+
<i>Fagus sylvatica</i>	r
<i>Daphne mezereum</i>	r
E ₁	Celková pokryvnost 70 %
<i>Galium odoratum</i>	3
<i>Mercurialis perennis</i>	3
<i>Pulmonaria obscura</i>	2m
<i>Sanicula europaea</i>	2a
<i>Melica uniflora</i>	2a
<i>Brachypodium sylvaticum</i>	2a
<i>Lathyrus vernus</i>	1
<i>Galeobdolon luteum</i>	1
<i>Prenanthes purpurea</i>	1
<i>Primula elatior</i>	+
<i>Acer pseudoplatanus</i>	+
<i>Acer platanooides</i>	+
<i>Senecio ovatus</i>	+
<i>Viola reichenbachiana</i>	+
<i>Actaea spicata</i>	+
<i>Fraxinus excelsior</i>	+
<i>Petasites albus</i>	+
<i>Milium effusum</i>	+
<i>Urtica dioica</i>	+
<i>Gymnocarpium dryopteris</i>	r
<i>Dryopteris dilatata</i>	r
<i>Mycelis muralis</i>	r
<i>Heracleum sphondylium</i>	r
<i>Campanula trachelium</i>	r

Pro účely inventarizace rostlinných společenstev byly vytyčeny celkem tři fytoocenologické snímky v přibližných místech původních fytoocenologických snímků (rok 1991). Byla použita metodika dle Absolona (Absolon et al. 1994). Pro zpracování výsledků byl použit „Přehled vegetace České republiky“, svazky 1–4 (Moravec et al. 1998–2003) a starší práce „Rostlinná společenstva České republiky a jejich ohrožení“ (Moravec et al. 1995).

5. Diskuze

Prakticky celá plocha přírodní rezervace a jejího ochranného pásma je porostlá souvislým lesem, z větší části hospodářského charakteru. Jedná se o les většinou jehličnatý, v malé míře smíšený. Geobotanicky nejcennější jsou fragmenty květnatých bučin s přechody do suťových lesů v okolí vápencových lomů. Jak uvádí Višňák (1999), v důsledku dřívějších antropogenních zásahů je zde mozaika přirozených, polopřirozených a víceméně kulturních lesů. Tyto porosty fytoocenologicky hodnotí jako druhově velmi bohatý submontánní typ as. *Dentario enneaphylli-Fagetum*, suťové lesy pak podle něho inklinují k as. *Mercuriali-Fraxinetum*, kde jde spíše o preklimax acerózních bučin bližší první asociaci. Pouze uvnitř lomů uvádí typický suťový les svazu *Tilio-Acerion*, dosud vývojově nezralý. V náplavech Doubického potoka se podle něho nachází pestrá garnitura náročných druhů, které v úhrnu indikují as. *Carici remotae-Fraxinetum*.

Podle Višňáka (2006) se nedají konkrétní porosty jednoznačně přiřadit k některému z typů biotopů, uvedených v Katalogu (Chytrý et al. 2001). Stejně tak mapované fytoocenologické snímky v rezervaci Vápenka se nedají přesně zařadit. Fytoocenologický snímek č. 1 inklinuje nejspíše ke svazu *Fagion* podsvazu *Eu-Fagenion*, jak dokazují nalezené diagnostické druhy *Actaea spicata*, *Galium odoratum*, *Gymnocarpion dryopteris*, *Hordeolum europaeus*, *Prenanthes purpurea*, *Senecio ovatus* a *Vicia sylvatica*. Pravděpodobně se jedná o asociaci *Melico-Fagetum* (přítomna *Melica uniflora*, mapovaná 2). Tato as. je rozšířená v Lužických horách. V blízkosti fytoocenologického snímku č. 1 byly nalezeny i diagnostické druhy podsvazu *Cephalanthero-Fagenion* asociace *Cephalanthero-Fagetum* a to *Hedera helix*, *Daphne mezereum*, *Neottia nidus-avis*. Přímou na ploše fytoocenologického snímku č. 1 byly nalezeny *Lathyrus vernus*, *Sanicula europaea* a *Mercurialis perennis*, které jsou taktéž diagnostickými druhy asociace *Cephalanthero-Fagetum*. Okroticové bučiny, které ještě před půl stoletím měly vyhraněné složení bylinného patra, postupně přecházejí ke květnatým bučinám. Zejména již nebyla nalezena okrotice červená (*Cephalanthera rubra*).

Fytoocenologický snímek č. 2 byl vyměřen na odvalech a je na rozmezí mezi svazem *Tilio-Acerion* – suťové a roklinové lesy, pravděpodobně asociace *Mercuriali-Fraxinetum* a svazem *Fagion* – květnaté bučiny. Ve stromovém patru jsou diagnostickými druhy svazu *Tilio-Acerion* zde se vyskytující dřeviny *Acer pseudoplatanus* a *Fraxinus excelsior*. Další druh,

typický pro *Tilio-Acerion* je *Acer platanoides*, jehož semenáčky byly také nalezeny. V bylinném patru se mísí druhy květnatých bučin (*Galium odoratum*, *Hordelymus europaeus*, *Prenanthes purpurea*) s druhy svazu *Tilio-Acerion*, zejména semenáčky stromů.

Fytocenologický snímek č. 3 je opět nevyhraněnou ukázkou svazu *Fagion*, zřejmě asociace *Melico-Fagetum* (hojně zastoupena *Melica uniflora*), ale jsou zde přimíseny i prvky svazu *Tilio-Acerion* (např. semenáčky *Acer pseudoplatanus*, *Acer platanoides* a *Fraxinus excelsior*) a to nejspíše as. *Mercuriali-Fraxinetum* (hojně se vyskytuje *Mercurialis perennis*). Dále se tu vyskytují diagnostické druhy podsvazu květnatých vápnomilných bučin *Cephalanthero-Fagenion* (*Daphne mezereum*, *Lathyrus vernus*, *Mercurialis perennis*, *Sanicula europaea*). Poblíž se nalézá asociace, která má pravděpodobně nejbliže k as. *Dentario enneaphylli-Fagetum*.

Do přírodní rezervace se šíří nové druhy rostlin, např. atlantský prvek *Digitalis purpurea*. Kolem silnice a cest (viatická migrace) se šíří druhy, zřejmě ovlivněné dopravou, které se zatím uvnitř chráněného území nevyskytují (např. *Artemisia vulgaris*, *Xanthoxalis repens*...). Běžné druhy z okolí se zatím uchycují na šterkovém okraji silnice (např. *Chaerophyllum aromaticum*, *Heracleum sphondylium*, *Prunella vulgaris*). Z blízké louky u zeleně značené cesty se na svah rezervace dostávají luční druhy (*Lychnis flos-cuculi*, *Pimpinella saxifraga*, *Poa pratensis*, *Thlaspi caerulescens*...).

Jako zvláštnost uvádím výskyt kriticky ohrožené *Botrychium matricarifolium* ve šterku na obou krajnicích silnice. Silně ohrožený druh *Ophioglossum vulgatum* se nachází sice již mimo rezervaci, ale v její těsné blízkosti rovněž u cesty, takže jsem ji zahrnula do druhů v rezervaci nalezených.

Řada rostlin nebyla nalezena a zřejmě se již v rezervaci nevyskytuje. Jedná se např. o tyto druhy: *Aruncus vulgaris* (C4a), *Astragalus glycyphyllos*, *Astrantia major*, *Betonica officinalis*, *Campanula rapunculoides*, *Cephalanthera rubra* (C2, §2, CITES), *Circaea alpina* (C4a), *Dactylorhiza maculata* (C1, §1, CITES), *Eupatorium cannabinum*, *Inula conyza*, *Listera ovata* (C4a, CITES), *Lonicera nigra*, *Lysimachia vulgaris*, *Moneses uniflora* (C1, §2), *Paris quadrifolia*, *Polygonatum verticillatum*, *Solanum dulcamara*, *Vicia dumetorum* (C4a), *Vicia tenuifolia*. Jak je z uvedeného přehledu patrné, jedná se o řadu rostlinných druhů buď chráněných, nebo těch, které jsou vzácnější a kterým je třeba věnovat pozornost.

Můžeme konstatovat, že se v rezervaci snižuje podíl chráněných a vzácných druhů rostlin ve prospěch druhů běžně se vyskytujících.

Poděkování:

Děkuji kolegům ze Střední lesnické školy Šluknov, paní Gabriele Krebsové za laskavé shlednutí německého shrnutí a panu Petru Ježkovi za revizi anglického textu.

6. Závěr

Přírodní rezervace Vápenka je význačná geologická lokalita (lužický zlom v podobě přesmyku) a je zároveň i cenná z hlediska botanického a zoologického. Je zde řada rostlin i živočichů, ovlivněných zdejšími podložími, obsahujícím dolomitické vápence až dolomity. V roce 2006 zde bylo nalezeno 183 druhů rostlin, z toho 9 druhů, řazených mezi druhy chráněné případně druhy, kterým je třeba věnovat zvýšenou pozornost (C1 až C4a).

Přirozené porosty květnatých bučin byly většinou převedeny na smrkové monokultury. Společenstva přirozených bučin zaujímají jen pětinu celkového území rezervace a kromě ojedinělých výsadeb jedle bělokoré či buku lesního jsou ponechána přirozenému vývoji. Společenstva zjištěná fytoocenologickým snímkováním jsou nevyhraněného charakteru a tvoří například přechod mezi květnatými a okroticovými bučinami, případně na odvalu lesy roklinové a suťové přecházejí do společenstva bučin.

Mnohé druhy rostlin, které byly botaniky v minulosti na Vápence popsány, nebyly v současnosti již nalezeny. Jedná se většinou o druhy, které se běžně nevyskytují, případně jsou chráněné.

Porosty smrku ztepilého by bylo záhodno postupně převádět na smíšený les s převahou buku lesního s podílem jedle bělokoré.

V roce 2006 byla obnovena Köglerova naučná stezka Krásnolipskem se čtyřmi zastávkami v chráněném území.

LITERATURA

- Absolon K. et al. 1994: *Metodika sběru dat pro biomonitoring v chráněných územích*. Český ústav ochrany přírody, Praha.
- Bartonička T. et al. 2004: *Metodika inventarizačních průzkumů maloplošných zvláště chráněných území*. Publikováno elektronickou formou na internetové adrese www.natura.cz
- Brzák P., Fabiánek O. 1995: *Podzemí Šluknovska*. Středisko ekologické výchovy Netopýr, Rumburk.
- Culek M. (editor) et al. 1996: *Biogeografické členění České republiky*. Enigma, Praha.

- Demek J. (editor) et al. 1987: *Hory a nížiny*. Academia, Praha.
- Dostál J. 1989: *Nová květena ČSSR*. Vol. 1, 2. Academia, Praha.
- Geologická mapa ČSSR, mapa předčtvrtohorních útvarů 1 : 200 000*, list M-33-IX Děčín – Görlitz. – Ústřední geologický úřad, Ústřední ústav geologický (nedatováno).
- Honců M. et Plánská M. 1996: Chráněné rostliny Lužických hor. *Bezděz* 4: 235–241.
- Kopecký L. et al. 1963: *Vysvětlivky k přehledné geologické mapě ČSSR 1 : 200 000*, list M-33-IX Děčín – Görlitz. ČSAV Praha.
- Kučera T., Chytrý M. 2001: Bučiny. In: Chytrý M., Kučera T. & Kočí M. (eds.): *Katalog biotopů České republiky*, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha, pp. 206–212.
- Kunský J. 1974: *Československo fyzicky zeměpisné*. SPN, Praha.
- Kuncová J. 1979: Botanický inventarizační průzkum SPR Vápenka. *Čs. ochrana přírody*, Bratislava, 19: 239–252.
- Mackovčín P., Sedláček M. a Kuncová J. (eds.) 2002: Liberecko. In: Mackovčín P. a Sedláček M. (eds.): *Chráněná území ČR*, svazek III., Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum Brno, Praha, 331 pp.
- Mapa regionálně fytogeografického členění ČSR*, 1987, Academia, Praha.
- Marschner H. 1982–1985: Květena Šluknovského výběžku 1.–3. část. *Sborník Severočeského Muzea*, Ser. Natur., Liberec. 12: 45–108, 13: 25–62, 14: 41–84.
- Maršáková M. et al. 1987: *Metodika inventarizačního průzkumu chráněných území*, Praha.
- Mikyška R. et al. 1968: *Geobotanická mapa ČSSR*. 1. České země. Vegetace ČSSR, Academia, Praha, ser. A2: 1–204.
- Mísař Z. et al. 1983: *Geologie ČSSR I*. Český masív. SPN, Praha.
- Moravec J. [ed.] 1995: Rostlinná společenstva České republiky a jejich ohrožení. Ed. 2. *Severočes. Přír.*, suppl. (1995): 1–206.
- Moravec J. et al. 1998–2003: *Přehled vegetace České republiky*, Vol. 1–4. Academia, Praha.
- Plánská M. 1991: *Botanický inventarizační průzkum SPR Vápenka*. Ms., uloženo na Správě CHKO Lužické hory v Jablonném v Podještědí a na Agentuře ochrany přírody v Praze.
- Procházka F. [ed.] 2001: Černý a červený seznam cévnatých rostlin České republiky (stav v roce 2000). *Příroda* 18: 1–166.
- Tuma E. 1974: Vápenka – navrhované chráněné území ve Šluknovském výběžku. In: *Přírodou Děčínska I*, Děčín, pp. 23–50.
- Quitt E. 1971: Klimatické oblasti Československa. *Studia geographica*, Brno, GÚ ČSAV, 16: 7–20.
- Skalický V. 1989: Regionálně fytogeografické členění ČSR. In: *Květena ČSR*, 1. díl. Academia, Praha.
- Územní průmět významných prvků krajiny*, grafická a textová část, Terplan, 1972, Praha.
- Višňák R. 2006: Fytoecnologické zvláštnosti lesních biotopů nejsevernějších Čech. In: Kučera T., Navrátilová J. (eds.): *Biotopy a jejich vegetační interpretace v ČR*, Česká botanická společnost, Praha, pp. 41–50.
- Višňák R. 1999: *Revize ÚSES na území CHKO Lužické hory*. Ms., Správa CHKO Lužické hory.
- Vyhláška MŽP ČR č. 395/92 Sb.*, kterou se provádějí některá ustanovení zákona ČNR č. 114/92 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

RESUMÉ

Die Inventarisierungsuntersuchung des Naturschutzgebietes Vápenka

Marta Plánská

Im Süden des Schluckenauer Zipfels bei Daubitz liegt das Naturschutzgebiet Vápenka (Kalkofen).

Im Jahre 2006 wurden im Naturschutzgebiet Vápenka (Kalkofen) eine botanische Inventarisierung und phytozöologische Untersuchung durchgeführt. Es wurden hier 183 Arten höherer Pflanzen festgestellt, darunter eine kritisch gefährdete Art *Botrychium matricariifolium* (Ästiger Rautenfarn) und eine stark gefährdete Art *Ophioglossum vulgatum* (Natternzunge). Außerdem wachsen hier die gefährdeten Arten, die in der Roten Liste angeführt sind – *Abies alba* (Weißtanne), *Blechnum spicant* (Gewöhnlicher Rippenfarn), *Daphne mezereum* (Gemeiner Seidelbast), *Dentaria enneaphyllos* (Neunblättrige Zahnwurz), *Epipactis helleborine* (Breitblättrige Stendelwurz) und *Neottia nidus-avis* (Bräunliche Nestwurz). Ziemlich hohe Anzahl der von den Botanikern in früheren Jahren gefundenen Arten konnte nicht mehr bestätigt werden.

Bei den phytozöologischen Untersuchungen sind Pflanzengemeinschaften gefunden worden, die Beziehungen zu den eutrophen Buchenwäldern haben. (Ass. *Melico-Fagetum*, Ass. *Cephalanthero-Fagetum* und Ass. *Dentario enneaphylli-Fagetum*). Es erscheinen dabei auch die Bioindikatoren der Gemeinschaft *Tilio-Acerion*.

Das Gebiet Kalkofen stellt ein einzigartiges Vorkommen von Jura-Kalksteinen in Böhmen dar. Infolge der Verschiebung der Scholle des Lausitzer Massivs auf Kreidesandsteine wurden Jura-Kalksteine in Form von selbstständigen tektonischen Schollen aus der Tiefe hinaufgezogen. An das kalkhaltige Bodensubstrat bindet sich spezifische Vegetation. Es kommen hier viele seltene Pflanzenarten vor, z.B. Frühlings-Platterbse (*Lathyrus vernus*), Zwiebel-Zahnwurz (*Dentaria bulbifera*), Waldmeister (*Galium odoratum*), Ähren-Christophskraut (*Actaea spicata*). Das Gebiet Kalkofen wurde deshalb im Jahre 1969 zum staatlichen Naturschutzgebiet erklärt.

Zwischen den Steinbrüchen blieben stillgelegte Stollen, die zum Zuhause von Fledermäusen wurden.

M A T E R I Á L Y

ZÁVĚŤ ZDISLAVA BERKY Z DUBÉ A LIPÉ NA ZÁKUPECH

Martin Aschenbrenner

Mezi nejvýznamnější osobnosti rodu Berků z Dubé patří Zdislav Berka z Dubé, který pocházel z lipské větve rodu. Jeho otec Jaroslav žil se svými třemi bratry v nedělu, a když se roku 1502 o majetek dělili (Panáček 2004), nebyl již mezi živými. Příslušnou část majetku tedy získal Zdislav spolu s bratrem Adamem, brzy však svůj díl prodali strýci Jiřímu. Až roku 1518 koupil Zdislav od strýce Petra panství Zákupy a Milštejn (tehdy jen doživotně), která posléze splynula v panství jedno. Roku 1519 se poprvé připomíná ve veřejné funkci, jako přisedící komorního soudu (Janáček 1884, s. 122). Ještě za Ludvíka Jagellonského začal svou kariéru v zemských úřadech, v níž úspěšně pokračoval i za Ferdinanda I. Habsburského. Byl králi maximálně věrný, jak v úředních a vojenských službách, tak při šíření katolictví. Postupně se domohl mnoha úřadů a také velkého majetku. Nesplnilo se mu však velké přání – mít potomka, a to i přesto, že se třikrát oženil, ve druhém manželství dokonce pojal za choť vlastní tetu, která prokázala svou plodnost v manželství s Petrem Berkou z Dubé. Proto ve své závěti z roku 1553 rozsáhlý majetek rozdělil.

Ze závěti bylo porůznu v literatuře citováno a citace se zřejmě opíraly o několik opisů přeložených do němčiny a uložených ve Státním okresním archivu v České Lípě ve fondu Archiv města Zákupy. Nikdy však nebyla, pokud je mi známo, celá vydána tiskem. Již vícekrát jsem se přesvědčil, že badatelům v jejich práci leckdy velmi pomůže drobná, zdánlivě zcela nedůležitá poznámka, ostatně jsou mnohdy důležitá i jména svědků listin či přesná jména vůbec (zde např. dva Václavové Berkové z Dubé). Proto zde uvádím plné znění závěti.

Text závěti se nachází v Deskách zemských větších 11.B 22–30, uložených v Národním archivu v Praze. Tento text by však nebylo možné

kompletně otisknout, neboť není příliš dobře čitelný, v některých místech jej dokonce narušily tmavé skvrny apod. Posléze se mi však dostal do rukou text závěti uložený v Národním archivu v Praze ve fondu Stará manipulace, i. č. B 6/43. Výborně se čte a jeho znění tedy předkládám. Ve Staré manipulaci se bohužel nenachází dodatek, sepsaný ve stejný den jako závět a vložený do Desk zemských. Protože z výše uvedených důvodů není možné podle Desek zemských text tohoto dodatku přesně přepsat, poskytuji alespoň výtah z něj.

Při práci na přepisu jsem se držel následujících zásad. Dvojhlásku „au“ jsem zaměnil za „ou“. Rozepisují zkratky Království české, Jeho Milost královská apod., groše české. Někdy byla obě slova zkratkou, jindy jedno z nich. Tam, kde jsem zkratku rozepsal, používám dnešní pravopis. Číslovky uvádím ve tvaru, v jakém jsou v originálu.

Rozměr listů je 33 × 22 cm. Jedná se o osm listů, popsán je list druhý až sedmý, poslední na druhé straně obsahuje jen pět a půl řádku. Zde jsou přitištěny i pečeti: dvě červené s erby Berků z Dubé, dvě černé, z nich první s erbem již nečitelným, druhá opět s ostrvemi. Jedna z nich jistě patří samotnému Zdislavu Berkovi z Dubé, další s ostrvemi svědkovi Adamu Berkovi z Dubé na Novém Berštejně. Dalšími svědky byli Baltazar Hyršpergán z Königshainu a Hendrych Rodwitz, avšak které ze zbývajících pečeti jim přináležejí není zřejmé.

Závět Zdislava Berky z Dubé a Lipé na Zákupech

Ve jméno svaté a nerozlučné Trojice Amen. Já, Zdislav Berka z Dubé a z Lipého na Zákupy a Mělnice, nejvyšší hofmistr Království českého známo činím tímto listem všem vůbec, kdež čten nebo čtúc slyšán bude a zvláště tu kdež náleží. Patříce a znamenajíce, kterak jeden každý smrti svoji konec bere a cožkoli narozeného toho pominouti že nemuůže, prohlédaje i také na léta své, že těch již nemalý počet mám i poněvadž z milosti a ve jméně dobroty své svatě Pán Buoh všemohúci ráčil jest mi statek popřáti a dáti, vidělo mi se za potřebné o takovém statku svém zřízení a kšaft jsa ve zdraví a dobrém rozumu učiniti, nechtíce, aby po smrti mé jaké novele, ruoznice a nesnáze o týž statek muoji povstati měly neb tomu chci, aby jeden každý, komuž bych po smrti mé co zástavou wienny neb jinak zřídil dal a odkázal, a poručníky nad týmž statkem mým ustanovil, toho pokojně bez vši překážky užiti mohl a mohli, i protož mají mocným listem od nejjasnějšího knížete a pána pana Ferdinanda, římského, uherského a českého krále, infantha v Hispánii, arciknížete

rakouského a markrabě moravského (etc.), pána mého milostivého sobě povolení dané, abych všecken a všelijaký statek svůj mohovitý i nemohovitý, dědičný, manský neb zápisný, který mám neb míti budu odkázati dáti neb poručiti i nad tím poručníky zříditi mohl a moc měl, komuž by mi se kolivěk a jakkolivěk i kdyžkolivěk vidělo, zdálo a líbilo, jakž týž mocný list Jeho královské Milosti mně na to daný to vše v sobě šíře ukazuje, drží a zavírá, na kterýžto mocný list a povolení Jeho Královské Milosti takto o všem a všelijakým statku svým z dobrým rozmyslem a uvážením kšaftuji, řídím a poručím.

Předkem na dědictví svém na Zákupy zámku a hradu, na dvoru poplužním s poplužím, na městečku tudíž Zákupy a na domích, krčmách, dvořích kmetcích s platem, na vseh na Brenně, na Kamenici, na Kundraticích jinak na Kundrassdorffě, na Krumpachu, na svrchním a dolním Mergentalu, na svrchním a dolním Lichtnwaldu a na Groshartie, na vsi Grynie na vesnicích celých a na dvořích kmetcích s platem, vsi Kecendorfie,^{1/} na vsi Bohaticích a na vsi Dobranově na vesnicích a dvořích kmetcích s platem, což tu mám, s dědinami a lukami, lesy, potoky, řekami, sklennau huty,^{2/} rybníky i s tím velikým vnově udělaným rybníkem, vospy, robotami, s mlýny melnými, prkenejmi^{3/} i jinejmi, s podacími kostelními k téměř zámku a hradu, městečku i vesnicím svrchupsaným náležitými a příslušejícími, s krčmami i se všem svršky a nábytky i se vši zvolí, což k tomu přísluší, na tom na všem což tu mám a držím paní Anně z Vartmberka, manželce své tři tisíce kop gr. českých věnuji a jménem věna ukazují a jí téhož dědictví dědin, svršků a nábytků k milostivě věnné zástavě v svrchupsaných penězích postupují.

Přítom zcela zvláštní milost a další tuto jí činím, aby ona paní Anna z Vartenberka, manželka má od pánuov poručníkuov i nápadníkuov mejch od mě zřízených a níže postavených z toho dědictví a dědin svrchupsaných svršků a nábytků splacována nebyla až do tří let ote dne smrti mé pořád zběhlých, leč by stav svůj v tom čase vdáním proměnila, a by pak i stav svůj v těch třech letech vdáním proměnila, tehdy páni poručníci a níže postavení nápadníci moji mají a povinni budou s paní manželkou mou při splacování toho věna z svrchupsaného dědictví dědin svršků a nábytků přátelsky a laskavě se s ní urovnati a smluviti beze vši její stížnosti. Nadto vejš přidávám jí ty vozníky všecky, které sem si koupil s vozem s šperlochem,^{4/} kobercy, polštáři i se vším k tomu vozu náležitým příslušenstvím a k tomu jí přidávám všecky řetězy své zlaté veliké i malé, což jich koli mám i se všemi prsteny, kteréž před rukami mám i s tím prstenem, který mi na voddavcích dala, též jí jej a to všecko dávám a přidávám.

A jestliže bych co výše a více jí dal nebo přidal na svrscích a nábytcích, klenotích, hotových penězích buď ústně pod dobrými neb hodnověrnými lidmi, a neb listem pod pečeti svou samou i také neb pod pečeti svou s přítěštěním dvou nebo tří dobrých lidí podle mé pečeti na svědomí kdybych to zřídil a tak upevnil, toho ona paní Anna manželka má vzíti bude moci a má beze vsí překážky pánův poručníkův i nápadníkův mých i každého člověka. A dále činím nadevším a všelijakým statkem a zbožím svým mocné otcovské poručníky a ochránce všech věcí urozené pány pana Jana staršího z Lobkovic na Zbiroze a Točnice, nejvyššího sudího Království českého,^{5/} pana Zbyňka Berku z Dubé a na Dřevenicích nejvyššího mistra strakonického převorství Království českého,^{6/} strýce mého milého a jim dvěma pánuom mimo jiné všecky krevní přátely své toho důvěřuji a věřím, že to poručenství k sobě bez odporosti přijmou a nad tím nad vším věrně podle mého jim velikého důvěření všecko tak opatrovati budou, aby této poslední vůli mé a kšaftu každého času dosti se státi a vykonati mohlo a stalo, jakž níže postaveno bude a tato jest další vůle má, jestliže by Pán Bůh všemohoucí z milostí své svaté mně s manželkou mou syna a dědice dáti ráčil, tehdy aby manželka má s týmž dítětem mým a svým mimo předešlé tři léta, ještě čtyři léta pořád zběhlá na Zákupy bydleti a jej jestli by se nevdala, opatrovati a chovati mohla, než jakž by se vdala, tehdy páni poručníci moji budou moci tu zástavu věnní svrchupsanou sumou z vejšpsaného dědictví dědin, svršků a nábytků splatiti a z sautij však téhož dědice a syna mého i jejího mají při ní do sedmi let zanechati a s ní se urovnati, co na vychování slušné každého roku vydáváno jí každého roku od nich býti má. A to aby jí oč s ní se urovnají a dávati povinni budou vydávali bez zadržování. A to pod pokutou s jedním komorníkem pražským uvázání v nadepsané dědictví a právo všecko načemž věno své ujištěné má, tak ve urovnání a smlouvu, kterou by s ní páni poručníci moji měli budou povinni s ní ve dsky zemské památné s povolením pánuov Jich Milostí a vладыk z plného soudu zemského vložiti a k tomu se přiznati, aby ona majíc to ujištěné ve dskách kdyby se jí dáním prodlívalo pro zadržalé nedání a nevydávání komorníka bráti na uvázání mohla. Jestliže by pak Pán Buoh s manželkou mou mně syna a dědice dáti neráčil, nežli toliko dceru, tehdy tomu chci, aby dcera má a její při ní zůstala a chována byla a každého roku aby jí na vychování a opatření její páni poručníci moji vydávali až do desíti let zrostu jejího po padesáti kopách groších českých a po vyjití desíti let aby jí na dotčené vychování, oděv i jiné potřeby po sto kopách groších českých páni poručníci moji vydávali a to též pod pokutou svrchupsanou s jedním

komorníkem pražským v uvázání v nadepsané dědictví a dědiny i jiné všecko věnní, na čemžto koli zapsané má i s náklady a kdyžby dcerka má k vdání poctivému a slušnému přišla, chci tomu aby manželka má a páni poručníci moji jí dva tisíce kop ii^M grošů českých jmenovali a z statku mého oni páni poručníci dali a k tomu vejpravu poctivou jí vypravili a odbyli a ta vejprava a odbytí aby bylo až do pěti set kop grošů českých. Jestliže by pak syna a dědic byl a po mně pozůstal, žádám pánuov poručníkuov mých, aby jej vedli a věsti dali ke cti a k chvále Pána Boha všemohucího a životu křesťanskému i ctnostnému, tak aby Pánu Bohu svému i panu svému Jeho královské Milosti nynějšímu i budoucímu viděl, jak sloužiti a se zachovati. A jakž by jemu sedm let minulo, aby od manželky mé a matere své vzat byl a k učení dán byl skrze pány poručníky mé a takovému učení i jiným slušným, poctivým a náležitým kratochvilím veden a k tomu od pánuov poručníkuov mých aby přidržen byl, neb z vuole a milosti Boží po mně se bohdá najde, nač by se tomu všemu dosti státi a to vykonávati se bude moci a vykoná.

Co se pak mých dluhuo kupcuom pražským i inde dotýče, těch by se mělo pět neb šest set kop míšeňských najíti, že bych měl dlužen býti aneb pozůstati i také řemeslníkom neb komužkoli jinému kteří neb který by to pořádně pánům poručníkům mým ukázali a provedli hodnověrně, takový dluhy ode mě jim povinni mají a povinni budou všechny zaplatiti, a tak synu a dědici mému ten statek můj všecek opatrovati, aby jemu ho raději více přibývalo, nežli ubývalo. A tito dluhové na listech hlavních a jistotách i jinak jsou mně dlužni a k zaplacení povinni. Předkem nejvyšší pan sudí Království českého, poručník můj kop V^C kop grošů českých, kteréž jsem jemu čekati připověděl do sv. Havla nejprve příštího. It. pan Zigmund Helt z Kementu, místokanclíř Království českého^{7/} V^C kop grošů českých, pan Ludvík Košátecký^{8/} tři sta kop iii^C grošů českých a paní Anna z Ilburku, manželka jeho iiiij^{C*} kop grošů českých na vsi Brništi zástavou vzaté půjčených a správním zápisem mně od téhož pana Ludvíka Košáteckého dskami památnými ujistěných tak, jak bych týmž pánuom poručníkuom na ty listy dobré vůle řádné zdělal, to t^o budou moci dobývati vypomínati k dobrému syna mého a podle vůle mé.

Dále poroučím a odkazuji, jestliže by po mně syna a dědice žádného nepozůstalo, až by k létům rozumným přišel aby i ten byl prve nežli by k létům dospělým a podle zřízení zemského vyměřeným přišel umřel, urozenému pánu panu Kryštofovi Bergkovi z Dubé a z Lippého,^{9/} strýci mému milému, město Jablonný s předměstím, s vesnicemi a vším

* koncové „j“ bez tečky

a všelijakým k témuž městu a předměstí Jablonnému i vesnicem příslušenstvím, se všemi důchody, užítky a požitky, jakž jsem toho sám v držení a v užívání byl a toho užíval i to držel, toho on i dědicové děti jeho mužského pohlaví tak užívati a to držeti mohli po smrti mé bez vsí překážky každého člověka až do let syna mého, než jestliže by Pán Buoh ráčil dáti synu mému, k letům rozumným a dospělým přijíti, má on pan Kryštof, strýc můj, a povinen bude i děti jeho mužského pohlaví synu mému jako dědici téhož statku Jablonného a k němu náležícího, jak se nadpisuje příslušenství i jak by a kdyby koli na něm neb dědicích jeho mužského pohlaví syn muoj požádal, však jináče nemá a povinen týž pan Kryštof, strýc můj, i jeho dědicové nebude a nebudou jemu synu mému toho postupiti, leč by jemu panu Kryštofovi neb jeho dědicům mužského pohlaví iiiij M kop grošů českých vydal, zase postoupiti bez odporosti, a to pod pokutou s jedním komorníkem pražským uvázání a jestli by i Pán Buoh syna mně vždy s manželkou mou dáti a po mně pozuostáviti neráčil, tehdy tomu chci, aby takový statek všicek zůstal při panu Kryštofovi a dětech a dědicích jeho mužského pohlaví. Pakli by pan Kryštof a dědicové jeho mužského pohlaví sešli a zemřeli a po nich mužského pohlaví dědicuo nezůstalo, má to všecko přijíti a připadnouti na pana Zbyňka Bergku, strýce a poručníka mého milého, a dědice jeho mužského pohlaví. Pakli by oni obojí a všechny sešli bez dědiců mužského pohlaví, tehdy to všecko přijíti a připadnouti má na syny a dědice mužského pohlaví nynější i budoucí pana Zigmunda Bergy z Dubé a z Lippého na Lippém, strýce mého, než jestliže by pan Kryštof, strýc muoj, umřel, tehdy tomu chci, aby páni poručníci moji od matere jich syny jeho vzali a na učení dali a ten statek jim do let jich dospělých a zřízením zemským vyměřených spravovali a na to je chovali. A přebylo-li by co, jim dochovali.

A co se těch vsí, kteréž v zástavě od pana Bohuslava Felixa Hasištejnského z Lobkovic a na Líčkově a zápisem správním dskami zemskými ujistěné mám, ty já také odkazuji urozenému pánu panu Václavovi Bergkovi z Dubé a na Štemberce,^{10/} strýci mému milému, na tento způsob, aby páni poručníci moji, jestliže by syna a dědice po mně nezůstalo, aby takovou sumu jak dsky zápisu z správního na to ukazují do té sumy vyplniti každého roku pořád zběhlého jemu panu Václavovi do té sumy vyplniti každého roku počnouc ote dne smrti mé v roce vydávati po iii^c kopách grošů českých a sami páni poručníci moji těch vsí v držení byli k užitečnému a dobrému syna mého neb nápadníkuo mých a to těchto. Jestli by po mně syna nezuostalo, tehdy by takové vesnice mají přijíti

a připadnouti na pana Zbyňka Bergku z Dubé, strýce a poručníka mého milého, a na Zdislava Bergku z Dubé a z Lippého, syna svrchupsaného pana Kryštofa Berky z Dubé a z Lipého, strýce mého, a na jich obů dědice mužského pohlaví. Pakli by ony oba bez dědicuov mužského pohlaví zemřeli, tehdy to přijíti má na syny a dědice pana Zikmunda Bergky z Dubé a z Lippého na Lippém strýce mého.^{11/}

A také přitom poručím pánuom poručníkuom svým i za to jich žádajíc a tak, dal-li mně Pán Buoh dědice s manželkou mou i jeho k tomu napominám, aby se tak zachoval, aby ke všem poddaným mým po smrti mé milostivě a laskavě se zachovávali a jim mimo spravedlivé žádné stížnosti nečinili a v jich potřebách ruku svou laskavou nad nimi drželi a v ničemž jich neopouštějíc je opatrovali a tolikéž nápadníci moji k nim se tak zachovali a poddané mé k tomu napomenuli a pro Pána Boha prosili, jestliže by jim neb kterému z nich ode mne jaké ublížení se stalo, aby mi to odpustili, neb sem toho žádné jiné příčiny je trescíc a k tomu přidržejíc nečinil, nežli proto, aby Pána Boha se bojíce, ke mně poddaně se zachovali a svých živností pilni byli.

Item obzvláště tuto zvláštní milost a lásku městečku Zákupy a vsem Kamenici, Brenné celým a vsem Kecendorfu a Bohatici a lidem v nich osedlým na dvořích kmetcích s platem, což tu mám a v témž městečku Zákupy lidem na domích, krčmách a dvořích kmetcích s platem činím, v kterémžto městečku a vesnicích od starodávna dva dny roboty vykonávati povinni byli a dělati, jeden den k žádosti a za druhý den po vi d. bílých platili a dávali, což od dávných časů tak stalo a se zachovávalo, i poněvadž dotčení lidé při stavení zámku Zákupy i jinak dobře i poslušně se vždycky zachovávali, pro takové jich ke mně dobré zachování, aby po ten den smrti mé více pánuom poručníkuom, dědicuom ani budoucím mým, i tudíž nápadníkuom takové roboty činiti povinni nebyli a více ji nečinili, ani od žádného jim mimo to mé prominutí a odpuštění, tím obtěžováni pod žádným vymyšleným způsobem nebyli kromě roboth jiných povinných. A pro budoucí památku mne pána svého aby budoucně to měli dávám jim městečku svému Zákupy a vsi Gecendorfu, což tu mám a držím k dědičnému držení a užívání nynějším a budoucím lidem téhož městečka a vsi vrch aneb horu řečený Kamenický, aby oni jej míti, držeti, jeho užívati mohli a moc měli beze vsí překážky pánov poručníkův, dědicov i budoucích nápadníkův mých a každého času na budoucí a věčné časy, však vymieňujíc všecky a všelijaké hony a lovy i jiné myslivosti zvěří i ptactva, a dříví aby sobě městečko Zákupy aneb Kecendorf k stavení a k pastvám chovali, jestliže by Pán Buoh voheň na ně neb na

kterého z nich dopustiti ráčil, aby se mohli neb mohl k tomu utéci a tu k své potřebě zase k stavení dříví nacházeti a nejináče aby toho dříví stavěcího užívali, leč by takový těžký pád na osoby neb osobu ohněm přišel.

Co se pak přikoupení platu k špitálu k Zákupy jednoho a do Lipého jménem za Dlouhou branou proti kostelu sv. Maří Magdalény ležícího druhého i také k všem svatým na časy rozdílné držení kaplana a jemu na vychování dávány, dotýče, tomu chci a za to pánov poručníkův svých žádám, aby za dva tisíce kop grošuo českých vsi k týmž špitáluom dvíma a na vychování kaplana, jestliže bych já toho za živosti své prve neučinil, přikoupili, který by kaplan každého týhodne tři mše svaté budoucně držival a je četl. První ke cti a k chvále sv. Trojici na každú neděli a druhú mši na památku a ke cti umučení Pána Krista i s pašijí každý pátek. A třetí mši k cti a k chvále a ku památce pěti bolestí blahoslavené Panny Marie každého dne sobotního. A při též každé mši tak každého času a dne budoucně držiané má týž kněz kolektu vložití a čísti za všecy lidi mrtvé, aby jim Pán Buoh hříchy jich odpustiti a jim milostiv býti ráčil a přitom to také opatřeno býti má, aby což mimo vydání kaplanů přeběhne a důchodu zůstane, do obou špitálů svrchujmenovaných chudým a nedostatečným lidem vydáváno bylo, takto do špitálu tu v Zákupy půl strycha žita každého týhodne a do Lippého aby se to tak držialo a opatřilo každého týhodne v pátek, jak jest to po smrti někdy paní Beatrix z Kolovrat, manželky mé milé predešlé se zachovávalo. Chudí aby každého dne pátečního tak opatření byli.

Item odkazuji Jeho Milosti knížecí a pánu panu Hendrychovi, svatě římské říše purkrabí v Mišni, hraběti z Hartnštejna panu z Plavna a z Jeroava, nevyššímu kancléři Království českého z lásky, kterou sem vždycky ku pánu měl a mám dva tisíce kop grošuo českých, ty aby jemu dány byly ote dne smrti mé v plném roce pořád zběhlém. A ty aby dány byly z statku mého, anebo z hotových peněz, jestliže by se po mně našly a zuostaly.

Item též odkazuji a dávám urozenému pánu panu Janovi staršímu z Lobkovic a na Zbizoze a Točnice, nejvyššímu sudímu Království českého ode mne poručníku tímto kšaftem zřízenému půldruhého tisíce kop grošů českých, aby sobě v roce pořád zběhlém ote dne smrti mé z statku mého, neb z hotových peněz, jestliže by se po mně našly, vzal, a pan Zbyněk Bergka, strýc a poručník muoj druhý v tom jemu žádný překážky nečinil, nýbrž toho panu nápomocen byl, aby podle vuole mé toho času jich dosáhl a sobě je vzal. Jestliže by pak taková suma jim knížeti Hendrychovi

dva tisíce kop grošů českých a nejvyššímu panu sudímu půldruhého tisíce kop grošů českých spravena a dána nebyla na ten čas, jak se nadpisuje, tehdy by dotčený kníže Hendrych i nejvyšší pan sudí, jeden každý z nich, bude se moci uvázati v dědictví i neb v jiný statek muoj, kterýž mám a držím, a ten budou neb bude moci držeti a toho užívati dotud, dokudž by jednomu každému z nich suma výše jmenovaná a mnou odkázaná dána a zaplacená nebyla i s náklady.

Item zámek mělnický se všemi vesnicemi a vším k tomu příslušenstvím, tak jak jej v zástavě mám a držím i se všemi na to vynaloženými a prosta-venými penězi, což mi tu koli majestáty a listy i dobremi vuolemi zapsa-nými na tom na všem zapsáno s povolením stavov i obzvláště od Jeho královské Milosti a ujištěno mně jest^{12/} a k tomu ves Mlčechvost^{13/} s ku-sem řeky jak Jeho královskou Milostí to přísouzeno a mně z poručení Jeho královské Milosti v sumě postoupeno a majestátem neb listem dosta-tečně ujištěno jest i napotomně bylo by tak, jako by na to ode mě řádně dobré vuole na všecko zdělané měli, a to všecko odkazuji a poroučím urozenému pánu panu Zbyňkovi Bergkovi z Dubé a na Dřevenicích, nejvyššímu mistru strakonickému převorství Království českého, strýci a poručníku mému milému, a Zdislavovi Bergkovi z Dubé a Lippého, synu pana Kryštofa Berky z Dubé a Lippého, strýce mého milého, na rovný díl a podíl. A jak se v tom zachováno býti má v polovici důchoduov, užítkuov a požitkuov na díl téhož Zdislava přicházejících, to níže se postaveno najde, však s touto znamenitíe výminkou, že z téhož panství a zboží budou povinni a mají z obou dílů těch vydati urozené paní paní Izaldě Berkové z Dubé, manželce pana Jana Bořity z Martinic,^{14/} dva tisíce kop grošů českých a to rozdílně ode dne smrti mé v plném roce pořád zběhlém jeden tisíc kop grošů českých a potom opět v roce pořád zběhlém druhý tisíc kop grošů českých vyplniti a dodati jí moci povinni budou pod pokoutou s jedním komorníkem pražským v nadepsané dědiny a zboží i statky všecky a v takový peníze jí odkázané, aneb koupila-li by za ně statek a zboží, manžel její aby jí v to nesahal a jí v tom žádné překážky nečinil, aby ona toho volně užívati mohla do živosti své. Pakli by jí Pán Bůh od smrti uchovati neráčil, tehdy by takové dva tisíce kop grošů českých, aby přišly a připadly na syny mužského pohlaví pana Jana z Martinic a její. Též také tomu chci, poroučím a toto vůle má jest, aby z těch obou dílů vydáváno bylo z téhož zboží a statku i důchodu každého roku počnúc ote dne smrti mé v plném roce pořád zběhlém urozené paní Elšce Bergkovně z Dubé, manželce pana Lorenze Šlika^{15/} jedno sto dvadcti kop groších českých. A tak i jiná léta potomní každého roku po jednom stu

dvadeceti kopách groších českých až do živosti její. A jakž by jí Pán Buoh od smrti uchovati neráčil, dále toho placení prázdni býti mají. Pakli by jí Elšce na který rok rokuov po jednu stu dvadeceti kopách groších českých nevydávali každého času a roku, bude se moci s jedním komorníkem pražským v nadepsané zboží a statek uvázati a ten držeti i toho užívati, dokud by jí to dáno a zaplaceno nebylo i s náklady, však co se druhé polovice Zdislava, strýce mého, statku a zboží i užitku mělnického se vším k tomu příslušenstvím dotýče, aby ty polovice všech důchoduov i užitkuov, což by se jich každého roku mimo náklady scházelo, páni poručníci moji jemu hromadili a chovali, až by k létům rozumným a dvadecíti přišel a polovici toho statku a zboží i toho všeho na chování, aby jemu postupovati ani toho vydati povinni nebyli prve, leč by se s Hendrychem, bratrem svým, i jinými bratřími svými rozdělil a jiní bratři jeho nemají a moci nebudou jemu v tom žádné překážky činiti. Však také tomu chci, aby páni poručníci moji téhož Zdislava, strýce mého, od otce i matere jeho hned, což nejspíš bejti může, vzali a na místo hodné dali, aby se Pána Boha bojíc, ctnostně choval a čísti se učil aby z něho, byla-li by vuole Boží, člověk hodný býti mohl, pítí jemu zbytečně aby bráněno bylo podle nejvyšší možnosti. Jestliže by Pán Bůh Zdislava, syna pana Kryštofa, strýce mého, než by let dvadeceti dospělých a zřízením zemským vyměřených dospěl, od smrti neuchoval, tehdy takový nápad, právo i spravedlnosti všecka i s nachováním má přijíti a připadnouti na děti pana Zigmunda Bergky z Dubé a z Lippého na Lipém, strýce mého, mužského pohlaví, však s touto znamenitou výminkou. Jestliže by Pán Buoh s manželkou mou mně dědice mužského pohlaví dáti ráčil, tehdy týž zámek Mělník se všemi vesnicemi a vším k tomu příslušenstvím, jak svrchu dotčeno, má zůstati, když by k létům dospělým přišel při synu a dědici mém, než v tom času, což by týchž důchoduov, užitkuov a požitkuov z toho přišlo, aby toho a těch pan Zbyněk Bergka, strýc a poručník muoj milý, a Zdislav Berka, prve dotčený též strýc muoj, jeden každý na díl svojo užili a užívati mohli bez překážky syna mého a každého člověka. A syn muoj aby za práci panu Zbyňkovi Bergkovi, strýci a poručníku mému milému, při postup(ov)ání s druhým poručníkem mým z statku a zboží svrchupsaného byl povinen dáti a dal jeden tisíc kop groších českých.

Item panu Janovi Bořitovi z Martinic a na Smečně odkazuji, poručím a dávám duom svojo svobodný v Menším městě pražském ležící, však s tou výminkou, jestli by jej kdy prodati chtěl, tehdy žádného jiného naň pobidnouti a s jiným oň tržiti nemá, nežli s panem Kryštofem, strejcem

mejm, a dědici jeho mužského pohlaví, i s tou zahradou při témž domu ležící, pakli by on pan Kryštof neb dědicové jeho mužského pohlaví od něho kupili nechtěli, jsouc k tomu pobídnuti, tehdy bude moci takový dům s tou zahradou komu jemu se koli viděti líbiti a zdáti bude, tak aby týž pan Jan Bořita také památku mou měl prodati.

Item také odkazuji a poručím všecka práva a spravedlnosti své u kohož koli a po komžkoli najíti a vyhledati by se mohli, buď dskami, listy, majestáty, tak jako bych jim na to řádné dobré vuole zdělal, však což by se jich vyhledalo mimo předešlé dání a prve jmenování i svrchu-poznamenání prve častojmenovaným panu Zbyňkovi Bergkovi z Dubé, strýci mému milému, a Zdislavovi Bergkovi z Dubé, synu pana Kryštofa Bergky, na rovný podíl, a umřel-li by který z nich, že díl mrtvého na živého případnوتي má, pakli by oba bez dědiců mužského pohlaví zemřeli, tehdy to všecko přijíti a případnوتي na syny pana Zikmunda Bergky plným právem, však s výminkami níže položenými, aby odkázání má z toho placena byla.

Item panu Vilémovi z Hradešina, místokomorníku Království českého poručím a odkazuji, aby jemu z statku mého neb z hotových peněz pánuov poručníkuov mých dáno bylo ote dne smrti mé v plném roce pořád zběhlém puol vosma sta kop grošuov českých a to pod pokutou s jedním komorníkem pražským uvázání v statek a dědiny mé buď na díle neb ve všicek i s náklady.

Item pan Petrovi Chotkovi z Vojnína, prokurátorovi krále Jeho Milosti v Království českém poručím a odkazuji čtyři tisíce sta kop grošuov českých, aby jemu od pánuov poručníkuov mých z statku mého vyplněno a dáno bylo ote dne smrti mé v plném roce pořád zběhlém a to pod pokutou s jedním komorníkem pražským uvázání v statek a dědiny mé buď na díle neb ve všecky i s náklady. Pakli by obů neb kderého z nich dříve mne od smrti Pán Buoh neuchoval, tehdy páni poručníci nebudou nic povinni jinému žádnému dáti.

Item Kašparovi z Gerštorfu,^{16/} úředníku mému zákupskému, odkazuji sto kop grošuov českých.

Item Řehořovi Šarbachovi, služebníku mému poručím a odkazuji sto kop grošů českých.

It. Mikulášovi Michahelisovi služebníku mému poručím a odkazuji sto kop grošů českých.

It. Janovi Bechyniskému kuchaři mému kulhavému poručím a odkazuji padesáte kop grošuov českých. A tým všem čtyřem aby dány byly ote dne smrti mé z statku mého od páňů poručníků mých v plném roce

pořád zběhlém pod pokutou s jedním komorníkem pražským uvázání v statek a dědiny mé buď na díle neb ve všecky i s náklady.

Itm. co se koní mých jízdných, rystuňkuov, zbroji i jiného všeho toho, což k tomu přináleží i se všemi šaty chodicími mejmi dotýče, ty poroučím a odkazují i dávám panu Václavovi Bergkovi z Dubé a na Dřevenicích,^{17/} strýci mému milému.

Však tuto sobě znamenitú výminku činím, což bych koli z dobrých přátel neb služebníků svých neb komukoli buď jinému neb z nich odkázati neb poručiti chtěl až do tří tisíc kop grošů českých buď za zdravého života neb na smrtedlné posteli upevníc to listem na papíře pod pečeti svou a jiných dvou nebo tří dobrých lidí pečeti na svědomí a neb že bych svú vlastní rukou to napsal tomu chci, aby páni poručníci moji každému to vydali a tomu všemu dosti mimo předešlého odkázání učinili pod pokutou prve oznámenou uvázání s jedním komorníkem pražským též i oustnie před hodnověrnými lidmi, když bych to oznámil. A co se koflikuov i stříbr mých dotýče, tolikéž sobě tu výminku všecku na způsob svrchupsaný činím. Toho všeho na svědomí a stvrzení dal sem k tomu kšaftu mému a zřízení svému pečeť svou jistým mým vědomím a vuolí přitisknouti a po lepší toho jistotu připrosil sem urozeného pána pana Adama Bergky z Dubé a Lippého a na Berštejně,^{18/} strýce mého milého, a urozených vладыk pana Baltazara Hyršpergára z Kynighajnu a na Vartmberce^{19/} a Hendrych Rodwice z Frydrstorfu a na Sswykowie, že jsu také pečeti své podle mne k tomuto kšaftu a zřízení mému však sobě beze škody i dědicom svým přitiskli, kterýž jest dán. A stalo se na zámku mém Zákupy v outerý po svaté Trojici jinak svatém Urbanu^{20/} léta Božího tisícího pětistého padesátého třetího.

V Deskách zemských větších je za závěti zapsaný ještě text druhého dokumentu.^{21/} S odvoláním na ustanovení ve své závěti zde činí Zdislav Berka z Dubé další, drobnější odkazy, a to tyto:

Anně z Vartemberka – „největší a nejpoctivější koflík a k tomu dvanácte číší stříbrných“

Volfovi z Vřesovic, nejvyššímu písaři Království českého – druhý největší koflík

Zbylé koflíky a stříbro – Zbyňku a Zdislavovi Berkům z Dubé napůl Zbyňku Berkovi z Dubé odpouští 500 kop grošů českých dluhu

Volfovi Štancovi z Gotusdorfu, služebníkov – 100 kop grošů českých

Albrechtu Homutovi z Harasova, služebníku – 100 kop grošů českých
Vítovi Vodochodskému z Vodochod, úředníku na mělnickém zámku –
20 kop grošů českých
Šalomunovi Sultysovi, služebníku – 20 kop grošů českých
Jiříkovi, starému pacholkovi – 20 kop grošů českých
Josefovi, pacholkovi – 15 kop grošů českých
Petrovi, pacholkovi – 15 kop grošů českých
Francovi, starému služebníku – 20 kop grošů českých
Bibermiklovi – 15 kop grošů českých

První dvě položky měly být vyplaceny do čtyř týdnů po smrti zůsta-
vitele, ostatní do jednoho roku s obvyklou podmínkou, že pokud nebudou
vyplaceny, mohou se dědicové „s jedním komorníkem pražským uvázati
v zboží a dědiny mé dědičné a zápisné na díle neb ve všecky, které se
jim viděti a zdáti budou i s náklady“. U každé položky se opakuje formu-
lace odkazující na ustanovení závěti, v němž si pan Zdislav možnost
takového odkazu vymínil. Svědkové jsou tíž jako u závěti, datum
rovněž.

POZNÁMKY

- 1/ Svrchní a dolní Mergental – Mařenice a Mařeničky, svrchní a dolní Lichtenwald – Horní a Dolní Světlá, Groshart – Trávník, Gryna – Drnovec, Kecendorf – Božíkov (Vojtišková 1978).
- 2/ Snad miněna sklářská huť na Kropmachu. Již kolem poloviny 16. století jsou tam doloženi skláři Schürerové (Zuman 1936, 2).
- 3/ Mlýn prkenný – pila. Doložena v Zákupích mezi rybníkem a Kamenickým vrchem v urbáři z roku 1560. NA, fond Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků – Administrace toskánských statků, pododdělení Tachlovice, Urbář panství Zákupy, bez čísla.
- 4/ Šperloch = plachta.
- 5/ Jan st. Popel z Lobkovic (1510–15. 4. 1570), nejvyšší komorník Království českého, hejtman německých lén od roku 1549 prezident komory, od roku 1554 nejvyšší purkrabí, majitel třetiny Bíliny, Horšovského Týna aj. Jeho dcera Veronika se roku 1556 stala manželkou Zdislavova dědice Zbyňka Berky z Dubé. (Mžýková – Mašek – Kasík 2002, 86).
- 6/ Syn Zdislavova bratrance Jindřicha, narozen před rokem 1519, zemřel 6. 3. 1578, pohřben v kostele sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupích. Od roku 1556 manžel Veroniky z Lobkovic, dcery Jana st. Popela z Lobkovic.
- 7/ Zikmund Helt z Kementu († 1564), od 1557 manžel Aleny Mezeříčské z Lomnice, která se po jeho smrti roku 1567 provdala za Václava Berku z Dubé, bratra Zdislavova dědice Zbyňka Berky z Dubé, zemřela až roku 1610.
- 8/ Košátky v té době patřily Bezdruzickým z Kolovrat. Po smrti Václava Bezdruzického z Kolovrat roku 1539 připadly jeho synu Janovi, jeho bratr se jmenoval Ludvík, a tak se bude patrně jednat o něho (HŽT 1984, 225 a 567). Příslušník tohoto rodu přichází v úvahu tím spíše, že druhá žena Zdislava Berky z Dubé Beatrix pocházela z rodu Bezdruzických z Kolovrat.
- 9/ Kryštof Berka z Dubé († asi 1554), Zdislavův bratranec, syn Jiřího Berky z Dubé.
- 10/ Václav Berka z Dubé na Šternberku, též jako Jan Václav, zemřel 1565, syn Zdislavova bratrance Václava, vnuk Jana Berky z Dubé.
- 11/ Zikmund Berka z Dubé († 1570), syn Zdislavova strýce Petra Berky a Beatrix Bezdruzické z Kolovrat. Po Petrově smrti byl Zdislav spolu s tetou Beatrix poručníkem jejich a Petrových dětí. Roku 1530 pak Zdislav pojal Beatrix za manželku (předtím byl ženat s Magdalenou ze Šebířova). Zikmund byl tedy jeho bratrance a zároveň nevlastním synem. Patřila mu Mariánská čtvrt České Lípy.
- 12/ Mělník dostal Zdislav do zástavy od krále 9. 5. 1542 za 4500 kop grošů českých a navíc mu tam král dovolil 1000 kop grošů českých prostavět (Sedláček 1932, 62). 1000 kop grošů českých bylo Zdislavovi povoleno prostavět ještě roku 1546 (Sněmy české II, 1880, 24) a 1549 (tamtéž, 672–673).
- 13/ Ves Mlčechovosty zakoupil roku 1545 jako zástavu (Hiecke 1888, 83).
- 14/ Ižalda Berková z Dubé byla dcerou Zdislavova strýce Petra a Beatrix Bezdruzické z Kolovrat. Byla tedy Zdislavovou sestřenicí a zároveň nevlastní dcerou (viz výše pozn. 11). Mezi lety 1537 a 1540 se provdala za Jana Bořitu z Martinic, který se Zdislavem spolupracoval v politice (seděl spolu např. na zemském soudu 18. 5. 1543, viz Sněmy české II, 1880, 256).

- 15/ Eliška Berková z Dubé, dcera Zdislavova strýce Petra a Beatrix Bezdrůžické z Kolovrat, Zdislavova sestřenice a zároveň nevlastní dcera (viz výše pozn. 11). Před rokem 1540 se provdala za Ludvíka z Gutštejna, již před rokem 1544 za Lorence Šlika. Na rozdíl od prvního bylo druhé manželství zřejmě šťastné – její matka se v závěti z roku 1540 zmiňuje o nešťastném manželství (DZ I, 4), zatímco dopis Lorence Šlika Eliščině sestře Lžaldě z roku 1544 vyznívá zcela jinak (Sedláček 1891, 129).
- 16/ Kašpar z Gerštorfu byl později úředníkem (tj. v terminologii o málo pozdější hejtmanem) na Zákupcích v letech 1553–1556 (Sedláček 1932, 316), ale i roku 1560, kdy se připomíná v urbáři zákupského panství. Tehdy seděl jako zákupský man na Prorubí, ale patřila mu též poddanská usedlost v Kamenici, z níž platil 1 kopy a 6 grošů, 2 slepice na Vánoce a celkem 11 dní roboty ročně. Uváděn jako hejtman na Zákupcích též v „polické knize“, jak uvádí Zoubek (1864, 43) roku 1565. Lze jistě předpokládat, že roku 1553 zastával tuto funkci již delší dobu, takže celkově byl zákupským hejtmanem dosti dlouho.
- 17/ Václav Berka z Dubé na Dřevenicích († 1575), nejmladší bratr Zbyňka Berky z Dubé, manžel Aleny Mezeříčské z Lomnice, vdovy po Zikmundovi Heltovi z Kementu. Roku 1553 dostal při dělení majetku peníze a zakoupil statky na Moravě.
- 18/ Adam Berka z Dubé na Berštejně († asi 1583), z větve kuřivodské, tudíž vzdálený příbuzný (větve kuřivodská se oddělila již na konci 14. století).
- 19/ Baltazar Hyršpergár z Königsheinu († 1581), spolu s bratrem majitel panství Stráž pod Ralskem (Vartenberk). Od Zdislava si prý půjčil koně na tažení do Turecka, ale pak mu ho nechtěl vrátit. Již roku 1530 zabil strýce. Za to propadla králi 1/2 panství Schönbrunn v Lužici, již pak dostal Zdislav (Vojtišková 2002; Hiecke 1888, 83).
- 20/ 30. května 1553.
- 21/ NA, DZV 11 B 29–30.

PRAMENY A LITERATURA

Desky zemské větši, 11.B 22–30, Národní archiv Praha.

DZ: Desky zemské Království českého I/I, ed. E. Vavroušková, Praha 1941.

DZV: Desky zemské větši.

Hiecke, W. 1888: Die Berka von Duba und ihre Besitzungen in Böhmen, Mitteilungen des Vereins für Deutschen in Böhmen XXVI, s. 75–107.

Honc, J. 1988: Pět Václavů Berků z Dubé, Heraldika a genealogie 21, č. 2, s. 81–120.

HZT 1984: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy, Praha.

Janáček, J. 1984: České dějiny. Doba předbělohorská I/II, Praha.

Lutonský, B. 2003: Lexikon genealogie, Praha.

Mžýková, M. – Mašek, M. – Kasík, S. 2002: Lobkowiczové, dějiny a genealogie rodu, České Budějovice.

NA: Národní archiv Praha.

Ottův slovník naučný III, Praha 1890.

Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků – Administrace toskánských statků, pododdělení Tachlovice, fond v Národním archivu Praha.

- Sedláček, A. 1891: Hrady zámky a tvrze Království českého VIII, Praha.
- Sedláček, A. 1932: Hrady, zámky a tvrze Království českého X, Praha.
- Sněmy české II, Praha 1880.
- Stará manipulace inv. č. B 6/43, fond v Národním archivu Praha.
- Vojtišková, M. a kolektiv: Osídlení českolipského okresu ve světle archivních dokladů, Česká Lípa 1978.
- Vojtišková, M., Vojtišek, B. 2002: Stráž pod Ralskem – Obrazy z dějin města, Česká Lípa.
- Wiechowsky, A. 1911: Aufzeichnungen des Pfarrers Valentin Frumald in Dobern, Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Club 34, s. 81–113.
- Zoubek, F. J. 1864: Lipé. Památky archeologické VI, s. 1–11.
- Zuman, F. 1936: Dvě zaniklé sklárny na panství zákupském. Příspěvek k dějinám českého sklářství, I. Huť v Krompachu, Časopis Společnosti přátel starožitností 47, s. 1–11.

INTERIÉRY ZÁMKU V ZÁKUCPECH V POLOVINĚ 19. STOLETÍ A MOŽNOSTI JEJICH REKONSTRUKCE

Martin Aschenbrenner

I. Úvod

Zámek v Zákupcech je cenná barokní stavba, avšak známější je díky výzdobě svých interiérů, která je mnohem pozdější, totiž z poloviny 19. století. Zatímco nástropním malbám se věnovala pozornost celkem hojná, nebylo tomu tak v případě ostatního zařízení pokojů, ačkoliv vznikalo současně s malbami a v součinnosti malíře Josefa Navrátila a dekorátéra Josefa Veselého (viz dále). Pozdějším vývojem, zejména však instalační praxí památkové péče po 2. světové válce byla podoba interiérů a smysl jejich jednotlivých prvků zcela setřeny. Dnes, kdy se již uznává nutnost hodnotit ne jednotlivé prvky (obraz, kus nábytku, vázu apod.), ale celé soubory v kontextu (např. Mžýková a kolektiv 1994), je třeba si položit otázku, zdali by nebylo možné rehabilitovat také zámecké interiéry v Zákupcech, a to tím spíše, že vznikaly v krátkém časovém údobí a jako jednotný celek.

II. Přehled vývoje zámeckých interiérů v Zákupcech

v 19. a 20. století

Renesanční, barokně přestavěný zámek v Zákupcech byl majiteli obýván do roku 1770, kdy zemřel bavorský vévoda Klement František. Protože nezanechal potomky, přešlo panství na jeho příbuzné, panující bavorské vévody. Koncem 18. století bylo zařízení zámku rozprodáno (např. Pytlík 1932, 149). V roce 1805 získala panství toskánská větev Habsburků a roku 1847 přešlo na základě složitých dědických smluv do osobního vlastnictví císaře a krále Ferdinanda V. Dobrotivého, jemuž bylo definitivně připsáno roku 1849 (Honc 1961, 4–5). Tehdy bylo potřeba

zámek nově upravit, neboť císař si Zákupy spolu s Ploskovicemi zvolil za svá letní sídla.

Stavebními úpravami, kterých však v Zákupích bylo minimum, pověřil dvůr pražského stavitele Jana Bělského. Úpravu interiérů dostal na starost Josef Veselý, pražský čalouník a tapetář, který užíval označení „dekoratér“. Neznámo kdo přizval k účasti také malíře Josefa Navrátila. Úpravu a výzdobu zámků v Zákupích a Ploskovicích zpracoval velmi podrobně Josef Polák (1938). O zařizování interiérů píše, že Navrátil se zavázal vyzdobit zámky malbami ve stylu tehdy módního druhého rokoka a o jejich „formě, kresbě a barvě“ se měl dohodnout s J. Veselým, který zajišťoval vyzdobení místností tapetami a závěsy a jejich vybavení nábytkem. Dochovalo se prý také několik Navrátilových návrhů na lustry, rámy a nábytek (Polák, 1938, 416). Patrně z těchto skutečností vznikla domněnka, že Navrátil byl tvůrcem celé, jednotné koncepce výzdoby obou zámků (např. Volkmer – Nuska 1960, 2–3; Anděl a kolektiv 1984, 531; poněkud opatrněji Pospíšilová 1986, nestránkováno). To bylo nejspíše podpořeno skutečností, že na zákupském zámku se porůznu dochovaly závěsy shodné s potahy nábytku apod. a jistě se také určitá jednota v celém zařízení dala předpokládat.

Ferdinand V. jezdil na letní pobyty do Zákup v letech 1851–1874, tj. více než 20 let, jistě se lze tedy domnívat, že se již za jeho života zařízení zámku doplňovalo a obměňovalo. Ačkoliv po jeho smrti již Habsburkové zámek tolik nenavštěvovali, lze opět předpokládat změny v zařízení, tím spíše, že se jedná o dobu dosti dlouhou (1876–1918, poslední doložená habsburská návštěva roku 1904).

V roce 1918 zkonfiskovala veškerý habsburský majetek Československá republika, zámek spadl pod Ředitelství státních lesů, které zde mělo byty a kanceláře, ale bývalé císařské pokoje ve 2. patře si bylo možno zčásti prohlédnout (Pytlík 1932, 107–118, 142–151). O období po roce 1951, kdy zámek přešel na orgány památkové péče, jsme informováni převážně z ústního podání bývalých zaměstnanců zámku. Z toho se zdá, že zpočátku vedla prohlídková trasa stejnými pokoji jako v období meziválečném, tj. asi polovinou 2. patra. Až koncem šedesátých let 20. století byla rozšířena na celé 2. patro a interiéry zároveň nově instalovány, přičemž se hojně užilo zařízení ze svozů, tj. ze zámků, které nebyly určeny ke zpřístupnění, a jiných konfiskátů. Část původního zařízení byla tehdy odsunuta do depozitářů, většinou patrně pro svůj špatný stav.^{1/} V zásadě je od té doby podoba interiérů obdobná, došlo jen k dílčím zásahům, nikdy však ne ke změně na základě

poznání podloženého archivním průzkumem či průzkumem předmětů na místě.

III. Prameny k poznání původního stavu zámeckých interiérů v Zákupech a možnosti jejich využití

K původní podobě interiérů se zachovaly výborné prameny ve Státním oblastním archivu Litoměřice, pobočka Děčín ve fondu Velkostatek Zákupy. Jedná se o tři inventáře z doby Ferdinanda V., inv. č. 1044 v kartonu 1098.

První z nich (dále Inventář 1852) je vlastně jen jakýsi seznam na dvojlistech vložených do použitého formuláře. Je nadepsán: „Formular zur Führung des Inventars an k. Lustschloss Reichstadt“. Jedná se vlastně o seznamy tři. První obsahuje seznam nábytku, bohužel však bez podrobnějšího popisu, pozornost se věnuje hlavně použitému dřevu, druhý seznam dodaných tapet a jejich příslušenství (obvodových lišt, ozdobných rokajů do jejich rohů apod.) a třetí seznam závěsů a příslušenství (štrápce, tránsně apod.) a garnýží, v němž jsou zahrnuty také některé další předměty podobného charakteru (matrace, záclony apod.).

Všechny položky jsou uspořádány podle místností, které jsou zejména ve druhém patře označeny názvem. U všech položek se uvádí cena. Na konci nalezneme, celkovou sumu (56.317,17 zlatých) a podpisy: c. k. zámecký inspektor Sahulle a dekoratér Josef Wessely. Na zadní straně pak datum 2. února 1852. Z uvedeného vyplývá, že se jedná patrně o jakýsi předávací seznam J. Veselého správci zámku, který měl sloužit jako podklad pro inventarizaci. Jedná se však nejspíše o opis, neboť je celý včetně obou podpisů psán stejným, úhledným písmem.

Druhý inventář (dále Inventář 1851) je inventární kniha vedená na svázaných předtištěných formulářích od roku 1851 do roku 1856. V první kolonce se vždy uvádí číslo, ve druhé název a stručný popis předmětu. Následují malé kolonky pro roky 1851–1856. Do každé z nich se v příslušném roce vyznačilo, zdali se příslušný předmět na zámku nachází. V poslední kolonce jsou pak předměty, které patřily do stejné místnosti, spojeny svorkou, u níž je napsáno číslo pokoje, výjimečně i název, pouze pokoj č. 1 je nadepsán nad první kolonkou: „II. Stock – No. 1 – Glasgang“. Do poslední kolonky se rovněž zaznamenávaly přesuny. Protože je psána tužkou, údaje jsou leckdy gumovány či přepsány, tudíž špatně čitelné. Jednalo se zde nejspíše o pomocnou, nepovinnou evidenci, která však má právě pro nás velký význam. Kniha obsahuje inventární čísla 1–3281,

pak následuje podpis inspektora Sahulleho a datum 31. 12. 1851. Předměty 2. patra jsou obsaženy pod čísly 1–835, pak následuje nadpis „1. patro“. Přírůstky z let 1852–1856 se zaznamenávaly za předchozí seznam stejným způsobem, nadepsán je vždy rok, do poslední kolonky se většinou zapisovalo číslo, popřípadě název pokoje, kam byl předmět umístěn,^{2/} na konec roku vždy podpis správce a datum. Inventární kniha je cenná tím, že obsahuje nejen nábytek a závěsy, ale i další zařízení kromě nádobí a navíc rozdělení do jednotlivých místností.

Třetí inventář (dále Inventář 1868) je opět inventární knihou. V úvodu najdeme nadpis: „Mit Ende Dezember 1868 blieben Rechnungsrest resp. Effectiner Möbelworrath, als“. Seznam obsahuje nejprve čísla 1–4032, některá čísla jsou vynechána, pak následuje rok 1865 (č. 4033–4131), dále rok 1868 a postupně další roky až do roku 1876, s výjimkou roku 1872.^{3/} Následují různě nadepsané záznamy, ve kterých se objevuje sklo a porcelán (patrně tedy vzaty do inventáře dodatečně) a předměty přijaté z různých jiných míst (např. Buštěhrad, Koleč). Vedení této části inventáře se jeví jako poněkud chaotické. Kolonky pro jednotlivé roky (viz Inventář 1851) nejsou předtištěny, ani nadepsány, údaj o přítomnosti předmětu je uveden pouze v první kolonce, avšak poznámky vedle svědčí o tom, že byl seznam používán velmi dlouho, snad až do konce Rakousko-Uherska (viz též níže). Kniha bohužel neobsahuje, až na velmi řídké výjimky, umístění předmětů. Je však cenná v tom, že lze sledovat, které předměty se ještě za života císaře Ferdinanda V. dostaly do Zákup.

Inventáře jsou bohatým zdrojem informací a jejich využití bude jistě mnohostranné. Jejich studium si však vyžádá ještě mnoho času a bude nutno ho rozdělit do několika témat. Zde se chci věnovat základnímu srovnání původní podoby interiérů s podobou dnešní, jak je prezentována návštěvníkům. Z toho vyplyne možnost změny instalace, která by vyjadřovala co nejvíce původní stav. Tato možnost změny je usnadněna tím, že se na nábytku i jiných předmětech často dochovala původní inventární čísla. Tato skutečnost může také do budoucna usnadnit vyjasnění terminologie používané v inventářích, neboť ta je zejména v případě sedacího nábytku nejasná.

IV. Přehled místností 2. patra zámku v Zákupcích a srovnání jejich stavu se stavem původním

Schéma:

Číslo pokoje podle Inventáře 1851 a označení místnosti podle Inventáře 1851, pokud v něm je (označení místnosti podle Inventáře 1852 ze seznamu nábytku / ze seznamu tapet / ze seznamu závěsů)
Tapety: Stručná charakteristika, zejména barevnosti. Pokud v pokoji nejsou, píše nulu.

Původně: Charakteristika nábytku, závěsy, potahy sedacího nábytku (počet kusů sedací soupravy), typické předměty, které mohou místnost charakterizovat po stránce její funkce, případně jsou jinak zajímavé, podle Inventáře 1851.

Dnes: Charakteristika současného stavu, jak je prezentován návštěvníkům (vycházím z běžného pozorování, které může učinit každý návštěvník zámku a doplňuji je o některé poznatky, které jsem získal při svých brigádách ve druhé polovině osmdesátých let 20. století).
V případě, že pokoj není přístupný, bude celá charakteristika stručnější a do dnešního stavu vepsána nula.

No. 1 Skleněný vstup (skleněný vstup / / -)

Tapety: 0

Původně: Nábytek z dubového dřeva, žlutě natřený, např. postel, mycí skříň.

Dnes: 0

No. 2 (pokoj doprovodu / předpokoj / doprovod)

Tapety: Zelený květinový vzor.

Původně: Nábytek z různých druhů dřev, zelené závěsy, sedací souprava (5 ks) potažená zelenou kůží, dvě skříně s hracím zařízením.

Dnes: Hudební kabinet – dva orchestriony, závěs chybí, židle ze svozu.

No. 3 (biliárový pokoj / biliár / biliár)

Tapety: Tytéž jako v No. 2

Původně: Nábytek především z třešňového dřeva, zelené závěsy, sedací souprava (11 ks) potažená zelenou kůží, biliár s příslušenstvím, dva glóby.

Dnes: Biliárový sál – závěsy květované, 1 křeslo z původní soupravy, ostatní sedací nábytek různých typů, biliár a jiné společenské hry.

No. 4 (oblékač kabinet (?)^{4/} císaře / kabinet císaře / pracovna císaře)

Tapety: Šedý ornamentální vzor.

Původně: Nábytek z mahagonu, závěsy a sedací souprava (6 ks) z bílo-zeleně pruhované látky, toaletní skříň se zrcadlem.

Dnes: Pracovna císaře – nábytek převážně z původního fondu, avšak s různými květinovými vzory, závěsy ze svozu, litografie politiků a vojevůdců 19. století.

No. 5 (salón císaře / totěž / totěž)

Tapety: Květinový vzor v odstínech hnědé barvy.

Původně: Nábytek z mahagonu, závěsy a sedací souprava (14 ks) z bílé a červeně květované látky,^{5/} piano (v Inventáři 1868 uvedena firma Bösendorfer), notový etažér (přesunut do No. 4), portréty císaře Františka I., císařoven Marie Terezie Neapolské a Karolíny Augusty, busta císařovny Marie Anny, manželky Ferdinanda V., 2 psací stoly, barometr.

Dnes: Velký salón císaře – závěsy patrně původní, avšak sedací souprava ze svozu, se zcela odlišným potahem, část ostatního nábytku patrně původní, piano značky Streicher z původního fondu.

No. 6 a No. 7 (asi komorní topiči a komorník / - / -)

Tapety: 0

Původně: Jednoduchý nábytek z dubového dřeva, žlutě natřený.

Dnes: 0

No. 8 Ložnice (totěž / totěž / totěž)

Tapety: Zelený květinový vzor, v alkovně látkové běžové s hnědým květinovým vzorem.

Původně: Nábytek z mahagonu, závěsy na okno a alkovnu, potahy sedací soupravy (8 ks), koše, 2 šifonéry a postele a příkrývka na postele ze stejné látky jako tapety v alkovně, klekátko potažené zeleným plyšem, noční stolky s mramorovou deskou, 12 (!) bust Habsburků.

Dnes: Závěsy s květinovým vzorem, jinak patrně původní pohovka a 2 křesla, postele z původního fondu a druhorokokové, avšak nemají látku, noční stolky bez mramorové desky, ale z původního fondu,^{6/} klekátko původně se zeleným potahem, ale v osmdesátých letech 20. století přechalouněno fialově.

No. 9 (oblékač / oblékač^{7/} / pracovna)

Tapety: Stejně jako v No. 8 papírové.

Původně: Nábytek z mahagonu, závěsy, sedací souprava (9 ks), koš a šifonér ze zelené látky.^{8/} V přírůstcích se ještě dvakrát objevují zelené závěsy do této místnosti: roku 1852 pod č. 3321 („ze zeleného orleánu“) a roku 1853 pod č. 3617.

Dnes: Oblékárna – závěsy z květované látky, židle z původního fondu, avšak s novějším potahem s tmavými pruhy, 2 kusy barokního nábytku,^{9/} drobnosti charakterizující oblékárnu.

No. 10 (pracovna / totéž / alkovna)

Tapety: Bílo-šedý květinový vzor, při restaurování koncem osmdesátých let 20. století však pod nimi objevena jiná tapeta, zelené barvy, což odpovídá Inventáři 1852, kde jsou tapety z No. 8–10 uvedeny dohromady, tudíž se patrně jednalo o tapetu stejnou.

Původně: Nábytek z mahagonu, závěsy, sedací souprava (2 ks) a šifonér z bílé a červené květované látky, psací stůl, lampa se zlatými okrasami a skleněnými ověsky (jinde se podobná nevyskytuje).

Dnes: Toaletní pokoj – klozetové křeslo z původního fondu, další předměty charakterizující hygienu poloviny 19. století.

No. 11 (bez označení / totéž / spolu s No. 12 „2 pokoje komorné Cibbini“)

Tapety: Hnědý ornamentální vzor.

Původně: Nábytek z mahagonu, bílý závěs, sedací souprava (7 ks) s červenou květovanou látkou, spací divan, mnoho podnožek, které byly rozděleny do různých jiných pokojů.

Dnes: Pokoj dvorní dámy – závěs ze svozu, zařízení ze svozu (biedermeier).

No. 12 (bez označení / totéž / spolu s No. 11 „2 pokoje komorné Cibbini“)

Tapety: Stejně jako v No. 11.

Původně: Nábytek z ořechového dřeva, bílé závěsy, sedací souprava (7 ks) s bíle květovanou látkou, několik skříní.

Dnes: Dětský pokoj – zařízení převážně ze svozů.

No. 13 (salón císařovny / totéž / totéž^{10/})

Tapety: Běžový ornamentální vzor.

Původně: Nábytek z mahagonu, závěsy, sedací souprava (13 ks) a koš z červené látky

Dnes: První salón císařovny – závěsy z květované látky s převažující modrou barvou, 2 křesla se stejnou látkou, další sedací souprava

s květinovým vzorem na zeleném podkladě, většina zařízení z původního fondu.

No. 14 (salón císařovny / totěz / totěz)

Tapety: Stejně jako v No 13.

Původně: Nábytek z mahagonu, závěsy, sedací souprava (10 ks) a koš z červené látky

Dnes: Druhý salón císařovny – nábytek z jasanového dřeva ze sovu (souprava), závěsy květované.

No. 15 (nelze identifikovat / - / nelze identifikovat)

Tapety: 0

Původně: Nábytek z dubového dřeva, žlutě natřený, závěsy krátké, ze zelené květované látky, sedací souprava (7 ks) s bíle, červeně a modře květovanou látkou, několik skříní, postel.

Dnes: 0

No. 16 (nelze identifikovat / - / nelze identifikovat)

Tapety: 0

Původně: Nábytek z dubového dřeva, žlutě natřený, málo kusů.

Dnes: 0

No. 17 (nelze identifikovat / - / nelze identifikovat)

Tapety: 0

Původně: Nábytek z dubového dřeva, žlutě natřený, nečalouněný, postel.

Dnes: 0

No. 18 (salón císařovny-matky / totěz / totěz)

Tapety: Šedý květinový vzor, v menší míře též béžová barva.

Původně: Nábytek většinou z mahagonu a ořechu, závěsy, sedací souprava (14 ks) a koš z červeně a bíle květované látky.

Dnes: Třetí salón císařovny (míněno Marie Anny, manželky Ferdinanda V.) – závěsy patrně původní, sedací souprava ze sovu, piano značky Bösendorfer ostatní zařízení většinou rovněž původní.

No. 19 (pracovní kabinet / spolu s No. 20 oblékárna a spací kabinet^{11/} / alkovna)

Tapety: zeleno-žlutý květinový vzor.

Původně: Nábytek z ořechového dřeva, závěsy, sedací souprava (5 ks) a šifonér z bíle a červeně květované látky.

Dnes: Pokoj se sbírkou porcelánu – zařízení převážně ze svozů a zá-
půjček.

No. 20 (pokoj pro hosty / spolu s No. 19 oblékárna a spací kabinet / spolu
s No. 21 kabinet – ložnice)

Tapety: Tytéž jako v No. 19.

Původně: Nábytek z ořechu, závěsy, sedací souprava (7 ks) a šifonér
z bíle a červeně květované látky,^{12/} postel, mycí stůl.

Dnes: Modrá jídelna – zařízení ze svozu.

No. 21 (ložnice / neuvedeno / 1. pokoj pro hosty)

Tapety: Není mi známo.

Původně: Nábytek z ořechového dřeva, závěsy a sedací souprava (7 ks)
z bíle a červeně květované látky, postel, mycí stůl.

Dnes: 0

No. 22 (kabinet / neuvedeno / nelze identifikovat)

Tapety: Není mi známo.

Původně: Nábytek z ořechového dřeva, málo kusů.

Dnes: 0

No. 23 (neuvedeno / neuvedeno / nelze identifikovat)

Tapety: Není mi známo.

Původně: Nábytek z ořechového dřeva, postel, noční stolek, mycí skříň,
sedací souprava (9 ks) s bíle a zeleně květovanou látkou.

Dnes: 0

No. 24 (nelze identifikovat / - / nelze identifikovat)

Tapety: 0

Původně: Jednoduchý nábytek z dubového dřeva.

Dnes: 0

No. 25 (nelze identifikovat / - / nelze identifikovat)

Tapety: 0

Původně: Jednoduchý nábytek z dubového dřeva.

Dnes: 0

No. 26–28 (Jeho Velebnost P. Dichtl / - / nelze identifikovat)

Tapety: 0

Původně: Vždy nábytek z ořechového dřeva, zelené závěsy, sedací souprava (9 ks, v No. 28 6 ks) s bílou a zelenou látkou, postel, noční stolek, mycí stůl, v No. 27 psací stůl a busta knížete Metternicha.

Dnes: 0

No. 29–31 a 33–35^{13/} Pokoje s jednoduchým zařízením nebo téměř bez zařízení. V Inventáři 1852 je nelze identifikovat a nelze ani přesně říci, o které z dnešních pokojů se jedná. V úvahu přicházejí jedině pokoje u dnešního hlavního schodiště, před jídelnou. Dnes se nachází v hale bez oken předpokoj, další tři pokoje zařízeny postupně ve stylech rokoka, slohu Ludvíka XVI., biedermeieru a druhého rokoka a poslední jako přijímací salón hraběte Bombellese, nejvyššího hofmistra císaře Ferdinanda V. První čtyři pokoje tvoří úvod k prohlídce zámku a jsou zařízeny převážně ze sozů. Přijímací salón hraběte Bombellese je v příslušné místnosti doložen (Polák 1938, 422), dnes je zařízen obrazy a různými kusy nábytku z původního fondu, sedací souprava je z mahagonu, novodobě počalouněná.

No. 32 Jídelna (jídelna / - / jídelna)

Tapety: 0

Původně: Stůl a kredenc z ořechu, jinak se dřevo neuvádí, závěsy a 24 židlí z hnědé látky s květy.

Dnes: Jídelna – původní zařízení kromě stolu a drobnějších doplňků.

Další informace, které lze říci na základě Inventáře 1851 a Inventáře 1868:

- 1) Obrazů zde původně viselo málo, byly však průběžně v hojně míře doplňovány. Jedná se o celou obsáhlou kapitolu, kterou bude třeba se zabývat zvlášť.
- 2) V každé místnosti se nacházelo několik šňůr ke zvonkům, dochovaly se dvě v ložnici.
- 3) V No. 5 se nacházel barometr (č. 100), v roce 1870 přibýly další dva (č. 4214 a č. 4224), z toho druhý do No. 3, a tři teploměry (všechny „hinter die Heusler“). Těžko předpokládat, že by se tyto přístroje kupovaly jinak než na přání samotného císaře, tím spíše, že alespoň některé se nacházely v jeho pokojích.
- 4) U některých předmětů je poznámka, že byly umístěny do koupelny (Badezimmer), např. noční stolek č. 3834 roku 1854 nebo toaletní

zrcadlo z ořechového dřeva č. 3907 roku 1856. Dokládá to tedy existenci koupelny již v době Ferdinanda V.

- 5) Téměř v každé místnosti visely na oknech jednak rolety z „bílého lněného grádlu“, jednak záclony. Rolety byly na každé okno dvě.
- 6) V zámku se nacházelo velké množství plivátek. To odpovídá ústní tradici.
- 7) Teprve roku 1852 byly dodány koberce (č. 3285–3302).
- 8) V chodbách 2. patra uvádí Inventář 1851 pouze žluté skříně, které dodnes stojí zabudovány pod některými okny. Až v Inventáři 1868 se objevují s poznámkou „Koridor“ petrolejové lampy (č. 4457 a č. 4462, v obou případech pod jedním číslem více kusů, počet kusů byl upravován).
- 9) Několik předmětů z 2. patra bylo vyřazeno (většinou převezeno do Ploskovic) ještě v průběhu padesátých let 19. stol. O tom svědčí poznámky v Inventáři 1851 u jednotlivých kusů. Více předmětů není již uvedeno v Inventáři 1868. V obou případech se však jedná o takové přesuny, které nenarušily celkovou koncepci interiéru, např. obrazy, menší stolky apod. Až poznámky v Inventáři 1868 svědčí o dalších, pozdějších přesunech. Obvykle se zapsalo jen místo, kam byl předmět přesunut (nejčastěji Ploskovice, Hořelice, Police, Žandov), někdy i leto-počet (z toho většinou 1914). O přesunech také svědčí dochovaná korespondence zámecké inspekce v Zákupcech, uložená v témže fondu jako zmiňované inventáře (inv. č. 347 v kart. 87). Jedná se především o příkazy z Prahy k přesunu některých kusů zařízení, zejména obrazů. Zámecká inspekce měla zajistit jejich zabalení a odeslání na udanou adresu. K dopisům je někdy připojena odpověď, většinou také podací lístek ze zákupské pošty, výjimečně místo něj nákladový list železnice.

V. Shrnutí

Z přehledu v bodě IV. lze učinit několik závěrů, které v některých případech potvrzují, v jiných pozměňují či doplňují informace tradované ústně či dosud pevně nedoložené. Pokoje byly zařizovány většinou nábytkem ze stejného dřeva,^{14/} a to císařské pokoje z mahagonu, ve dvou případech (No. 2 a No. 3) také z třešně, pokoje pro hosty a výše postavené dvořany z ořechu a pokoje pro služebnictvo převážně z dubu.^{15/}

Závěsy byly skutečně obvykle vyrobeny z těžé látky jako potahy sedacího nábytku, popřípadě jako potahy košů, výplně skříní apod.,

z tohoto hlediska byl interiér nepochybně opět koncipován jednotně. Většinou se však nezdá že by použité látky měly souvislost s dekorem tapet. To neplatí o No. 2 a 3, kde byly závěsy zelené, což korespondovalo s barvou tapet i s potahy nábytku, a v No. 8 (ložnice), kde závěsy a potahy byly ze stejné látky jako tapety v alkovně a zelené čalounění klekátko souhlasilo s papírovými tapetami.^{16/} Zdaleka se vždy nejednalo o látky květované: Z císařských pokojů byla v No. 2 a 3 jednobarevná zelená, v No. 13 a 14 červená, v No. 4 bílé a zelené pruhy.

VI. Závěry

Z přehledu pokojů vyplývá, že se mnohde se dochovalo původní zařízení, jinde nikoliv. Část původního vybavení nepochybně odpočívá v depozitářích, část sedacího nábytku byla přečalouněna, vždy jinou textilií než původní. Celková podoba interiérů je tedy až na výjimky zcela setřena, instalace zámku se tak jeví jako umělá, poplatná spíše tomu, jak si ji ti, kteří ji vytvářeli, představovali. Neodpovídá tedy, jak již bylo řečeno, současnému náhledu na hmotné historické prameny tohoto druhu, neboť ty se hodnotí jako součást celku vztahujícího se ke konkrétní době, lidem a situacím, nikoliv jen jako jednotlivé artefakty. V zákupském zámku má celková podoba interiérů, jak již bylo vysvětleno a zdůvodněno, zvláštní význam. Je tedy jistě na místě usilovat o její rehabilitaci, i když je třeba zvážit, kdy návrat k původní podobě význam mít nebude, na druhé straně pak, kdy je původní interiér nutno obnovit, třeba i za cenu výroby replik.^{17/} Pro přehled shrnuji interiéry do několika skupin podle toho, jak velká je jejich autentičnost (tudíž jak náročné by bylo její obnovení), případně také podle nutnosti obnovit jejich původní podobu, či vytvořit (zachovat) umělou instalaci. Jedná se zde zčásti o osobní názor a o jakýsi první návrh, se kterým je třeba dále pracovat.

a) Největší míra autentičnosti, tudíž její nejsnadnější obnovení (číslo pokoje odkazuje k Inventáři 1851 a k části IV tohoto článku, označení v závorce k nynějšímu stavu):

No. 2 a 3 (hudební kabinet a biliárový sál): V obou místnostech vytvořit nově závěsy ze zelené látky, v No. 2 popřípadě potáhnout novodobě vytvořené sedáky židlí zelenou látkou, což není nutné, ale přispělo by to k utvoření dojmu návštěvníků hned v této místnosti, v No. 3 zůstává problémem sedací nábytek, neboť výroba replik křesel by zde byla patrně velmi finančně náročná.

No. 8 (ložnice): Vytvořit závěsy podle potahové látky, přečalounit klekátko zeleně.

No. 32 (jidelna): Lze ponechat v současném stavu.

b) Pokoje, jejichž podoba je zcela setřena, jejíž obnova je však nutná:

No. 5 (rohový salón císaře): Zachovaly se zde původní závěsy, patrně i velká zrcadla a přístěnné stolky, avšak nikoliv sedací souprava. Je tedy třeba původní sedací soupravu podle původních čísel dohledat a případně nechat přečalounit látkou, jaká byla použita na závěsy. Je možné, že příslušná sedací souprava se nachází v přijímacím salónu hraběte Bombellese (8 kusů). Je totiž vyrobena z mahagonu, sice přečalouněna, avšak podle ústního podání nepříliš starého bylo i původní čalounění květované. Z těch místností, kde se původní nábytek nezachoval, byl z mahagonu a měl větší počet kusů, měla květovaný potah sedací souprava právě jen v No. 5. Dále nutno dohledat psací stoly, případně další zařízení. Jedná se o reprezentační salón císaře v hlavní části prohlídkové trasy, navazující na další císařské pokoje, umělá instalace zde tedy nemá smysl a pokud se pokoj bude prezentovat (a tak tomu je ostatně i nyní) jako salón císaře, je obnova původní podoby nutná.

No. 13 a 14 (salóny císařovny): V No. 13 se nachází zařízení z původního fondu zámku, avšak nikoliv z tohoto pokoje, v No. 14 pak zařízení téměř výhradně ze svozů. Alespoň jeden z těchto salónů by se měl obnovit v původní podobě. Pokud je mi známo, alespoň několik kusů červeně očalouněného nábytku se na zámku nachází, je třeba zjistit, zdali je to ten původní. Závěsy možno vyrobit nově (jako v No. 2 a 3).

No. 18 (rohový salón císařovny): Dochovaly se původní závěsy, je třeba zjistit, zdali se nedochovalo alespoň několik kusů původního sedacího nábytku a případně je vystavit. Pokud by se dalším průzkumem jiných pramenů zjistilo, že císařovna Karolína Augusta na zámku vícekrát pobývala (jediný zatím doložený pobyt roku 1858 dokládá Böhmisches-Leipaer Wochenblatt 26, 1. 7. 1858), bylo by vhodné prezentovat tento pokoj jako salón císařovny Karolíny Augusty.

No. 9 (oblékárna): Zde je třeba na základě údajů z Inventáře 1851 vyhledat původní nábytek, pokud se na zámku nachází.

c) Pokoje, u kterých je třeba podle dalších okolností zvážit, zdali je uvést do původní podoby, či vytvořit anebo ponechat umělou instalaci:

No. 4 (pracovna císaře): obnova původního stavu by přicházela v úvahu, pokud by se našlo původní zařízení, a zejména pokud by se nenalezlo

původní zařízení z No. 9. Pak by se tento pokoj mohl stát oblékárnou, jak se nyní prezentuje pouze No. 9. V opačném případě je možné zvážit ponechání pracovny, anebo jinou instalaci, aby existence dvou oblékáren nepůsobila při prohlídce nudně.

(Přijímací salón hraběte Bombellese): Ponechat funkci, ale v souvislosti s ostatními změnami by bylo třeba změnit zařízení. Jistě by bylo možno využít buď svozů, nebo případně nábytku, který se v 19. století nacházel v 1. patře, kde byly rovněž pokoje dvořanů, popřípadě jehož identifikace je nejasná, v případě vytvoření oblékárny z No. 4 se sem mohou přesunout litografie státníků apod.

d) Ostatní pokoje je možné ponechat v dnešní podobě, anebo v návaznosti na další změny jejich uměle vytvořené funkce vyměnit, případně vytvořit novou instalaci umělou. Ve všech případech je třeba dořešit také otázku obrazů, která si však vyžádá zvláštní bádání.

Inventáře zákupského zámku představují velmi cenný podklad, který v kombinaci se zachovanými starými inventárními čísly na zařízení zámku (pokud nebyla či nebudou zničena) může již teď posloužit památkové péči k přípravě plánů a posléze k realizaci takové podoby zákupských zámeckých interiérů, která bude nejen odborně správná a využitelná pro další bádání, ale zároveň také velmi atraktivní pro návštěvníky. Doufejme, že příslušné orgány této možnosti využijí.

POZNÁMKY

- 1/ Špatný stav nábytku je vidět na některých starých fotografiích, např. na staré fotografii rohového salonu císaře (Hilmera a kolektiv 1958, 320).
- 2/ Přibyla čísla: roku 1852: 3282–3605, roku 1853: 3606–3752, roku 1854: 3753–3870, roku 1855: 3871–3910, roku 1856: 3911–3938.
- 3/ Přibyla čísla: roku 1868: 4132–4146, roku 1869: 4147–4172, roku 1870: 4173–4334, roku 1871: 4335–4346, roku 1872: chybí, roku 1873: 4347–4355, roku 1874: 4356–4362, roku 1875: 4417–4424, roku 1876: 4425–4466.
- 4/ Anleg-Cabinet.
- 5/ Z úsporných důvodů zde užíván ne zcela správných tvarů: závěsy jsou z látky, avšak sedací souprava je látkou potažena, mělo by být tedy napsáno „s látkou“. Domnívám se, že smysl je čtenáři jasný, neboť nábytek se celý z látky nevyrábí.
- 6/ Lze tedy u postelí a nočních stolků předpokládat, že ještě v 19. století nahradily nábytek původní, přinejmenším alespoň postele v době Ferdinanda V., neboť ty nesou bohaté druhorokokové zdobení, a tudíž mohly těžko vzniknout po smrti císaře. Více se ukáže, pokud se zjistí na těchto kusech nábytku původní inventární čísla.

- 7/ Anleg-Cabinet, Anlegzimmer.
- 8/ V této místnosti se pouze u toaletní židle uvádí, že je potažena zeleným „Woll-Sammt“. Po ní následuje v inventáři šifonér „s nábytkovou látkou“ a stejná formulace je u ostatního uvedeného nábytku a závěsů. Jinde se však v takovém případě u následujícího předmětu uvádí „stejně povahy“ nebo „stejněho potahu“. Není tedy zcela jisto, že se i v ostatních případech jednalo o zelenou látku, zde se to může týkat jen toaletní židle.
- 9/ Asi do poloviny devadesátých let se zde však vystavovala křesla s květinovým vzorem a skřín (po několik sezón dokonce celkem 3 skříně) s různými druhy květovaných látek.
- 10/ Protože i v No. 14 byl salón císařovny, objevují se buď dohromady, nebo jako první a druhý salón, podle toho, ze které strany soupis postupoval.
- 11/ Anleg a Schlaf-Cabinet.
- 12/ Uvádí se též „postel se závěsy v látce“, avšak není jasné, jde-li o stejnou látku.
- 13/ Z inventáře 1851 nelze přesně poznat, které číslo patří ke které místnosti, zejména také díky jejich zvláštnímu uspořádání.
- 14/ Většinou je druh dřeva uveden u sedacího nábytku, stolů, skříní, větších kusů, košů apod., ale i tam nikoliv důsledně. V mnoha pokojích se vyskytují 1–2 věci z jiného dřeva než ostatní, avšak většinou se jedná o drobnější doplňky. Nelze tedy uvedené tvrzení brát absolutně, ale tendence k jednotnosti je zde velmi zřetelná.
- 15/ Toto zjištění odpovídá i zjištění Karasové a Halaty (2006, 34–35), že již roku 1822 došlo z popudu dvorského mobiliářového inspektora Caballiniho ke klasifikaci nábytku u dvora do tří tříd, nejvyšší měla být z mahagonu, prostřední z ořechu a nejnižší z dubu, a přidělován měl být uživatelům podle jejich postavení. I když v polovině 19. století panovala jiná móda, tudíž i typy nábytku byly poněkud jiné, je tendence k rozlišení nábytku podle postavení uživatele stále velmi zřetelná.
- 16/ Klekátko uváděná v inventáři měla však snad všechna čalounění zelené, takže zde nelze prokázat úmysl, mohlo se jednat o náhodu.
- 17/ Pomocí replik byly uvedeny do původního stavu např. interiéry zámku v Boskovicích, tam na základě dochovaných akvarelů, které interiéry zobrazovaly. Bylo tomu tak již při mé první návštěvě na tomto zámku v roce 1988, tudíž akce proběhla patrně v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století. Nejedná se tedy v žádném případě o věc nemožnou. Lze jistě očekávat i vstřícnost orgánů památkové péče, větším problémem budou peníze.

PRAMENY A LITERATURA

- Anděl a kolektiv 1984: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy, Praha.
- Hilmera, J. a kolektiv 1958: Hrady a zámky, Praha.
- Honc, J. 1961: Ředitelství státních lesů a statků. Ředitelství císařských statků 1848–1918. Inventář archivního fondu, Praha, strojopis.
- Karasová, D. – Halada, M. 2006: Židle a byrokracie v Hofburgu. In: Na čtyřech nohách (Sedací nábytek Pražského hradu), Praha.
- Pospíšilová, M. 1986: Romantické zámecké interiéry, Ústí nad Labem.

- Mžyková a kolektiv 1994: Navrácené poklady, Praha.
- Polák, J. 1938: Činnost umělecké družiny Josefa Navrátila v Zákupcích a Ploskovicích v letech 1850–1853. Umění 11, 1938, s. 414–438.
- Pytlík, B. 1932: Zámek a město Zákupy, bývalé vévodství zákupské. Bezděz 1932, s. 107–118 a 142–151).
- Velkostatek Zákupy, fond ve Státním oblastním archivu Litoměřice, pobočka Děčín.
- Volkmer, H. – Nuska, B. 1960: Nástěnné malby Josefa Navrátila v zákupském zámku, Praha.

STOPAMI VLASTIVĚDY. ČTYŘICET LET ČINNOSTI KLUBU PŘÁTEL MUZEA

Ladislav Smejkal – Miloslav Sovadina

Na sklonku minulého roku, 1. listopadu 2006, byla v Maštálkově síni Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě otevřena výstava Stopami vlastivědy, věnovaná dvacátému výročí obnovení činnosti Klubu přátel muzea. Na malé ploše výstavy nebylo ovšem možno zobrazit celý vývoj a poslání Klubu přátel muzea, nabízela spíše mozaiku pohledů do jeho bohaté činnosti. Bylo by však škoda nevyužít příležitosti a protože na letošní rok připadá čtyřicáté výročí založení Klubu přátel muzea, přinášíme v tomto příspěvku stručnou historii našeho spolku.

Vznik Klubu přátel muzea v roce 1967

Muzejní práce, zejména sbírkotvorná činnost muzeí se nikdy zcela neobešla bez pomoci širší zainteresované veřejnosti. Četné muzejní spolky, které vznikaly v průběhu 2. poloviny 19. století, byly nejen zakladateli muzeí, ale hlavně jejich aktivními partnery. Členové těchto spolků podporovali svými odbornými radami a zkušenostmi činnost svého muzea. I v České Lípě a v dalších městech na Českolipsku vznikly muzejní spolky, které úzce spolupracovaly s místními muzei.

První program vlastivědné práce v poválečném období v pohraničí byl nastíněn v redakčním článku prvního čísla časopisu Bezděz v roce 1947. „*Chceme poctivě pracovat tak, ..., abychom seznamováním s dějinami těchto krásných krajů budili u našich hraničářů lásku a přitýklost k místům, která od nepaměti byla osídlena lidem slovanským... Chceme našim lidem ukazovat krásy našeho pohraničí, aby měli rádi tyto naše modré hory..., aby z této lásky vyrůstala ušlechtilost mysli, která je základem mravního charakteru, bez něhož si žádný národ svobodu neudrží...*“^{1/} Úkolem vlastivědy a obnoveného časopisu Bezděz bylo tedy působit na

nové příchozí obyvatelé, aby poznali historický vývoj kraje a jeho paměti-hodnosti, zvláště z hlediska spojitosti s národními dějinami a tradicemi pěstovanými ve vnitrozemí. Lidé, původem z různých částí Čech, Moravy a Slovenska, včetně zahraničních krajanů, měli v kraji zdomácnět, stát se mu věrnými.

Vlastivěda měla tedy zřetelně politický podtext a přitom nebyla vázána na žádnou politickou stranu. Svůj hlavní cíl spatřovala v napomáhání harmonizaci vztahů ve společnosti a k vytváření zdravých ideových základů k vzájemnému soužití. Po únorovém převratu v roce 1948 ale přestal vycházet Bezděz a vládnoucí komunistická strana se nehlásila k procesu humanistických snah po vzájemném sblížení lidí a krajiny. Nastoupil ostrý třídní boj spojený s likvidací aktivních podnikajících lidí a občané se stali pouhými kádry, soustředěnými na pracovní výkon a úplnou kolektivizaci výroby i způsobu společenského života.

Roku 1951 byla také zastavena činnost muzejních spolků a regionální muzea, pokud vůbec přečkala změnu politických poměrů po roce 1945 a 1948, byla izolována od aktivního styku s veřejností. Na obou stranách, jak u muzea, tak u zájemců o regionální historii, ale byly zájem a vůle ve vzájemně výhodné spolupráci pokračovat. Bylo jen třeba najít jiné vhodné formy pro vznik a činnost kroužků spolupracovníků muzea. V České Lípě se taková příležitost objevila, když byl roku 1953 založen Okresní dům osvěty.

Dům osvěty úzce spolupracoval s místní lidovou knihovnou, muzeem, okresní pobočkou Československé společnosti pro šíření vědeckých informací i s českolipskými ochotníky, vedoucí a ředitelé těchto institucí byli členy rady domu osvěty. Již v říjnu roku 1954 se mohl Okresní dům osvěty pochlubit, že různé zájmové kroužky, odbory, sbory a soubory, které při něm vznikly, sdružují již na 400 členů. Z kroužků, které byly napojeny na činnost muzea je možno uvést kroužky přírodovědný, vlastivědný, muzejní a numismatický.^{2/} Přírodovědný kroužek se podílel nejen na výzkumech v terénu, ale také na přípravě tematických výstav v muzeu. Aktivně s muzeem pracoval až do první poloviny 60. let, kdy z něj generační výměnou postupně odešli staří muzejní spolupracovníci a mladší členové se připojili k aktivu Státní ochrany přírody. Vlastivědný kroužek a muzejní kroužek sdružovaly původní zbývající členstvo muzejního spolku a jejich činnost byla natolik blízká, že po čase splynuly v jediný kroužek. Jeho členové (např. Jaroslav Panáček starší) pořádali v rámci vzdělávací činnosti domu osvěty přednášky o historii města a regionu spojené s procházkami po České Lípě a jejím nejbližším okolí. Výsledkem

výzkumů regionálních dějin byl sborníček *Z kroniky revolučního hnutí v České Lípě*, vydaný roku 1958, na němž se autorsky podíleli kromě ředitele muzea Břetislava Vojtíška i členové vlastivědného kroužku Jaroslav Panáček starší, Josef Poláček, M. Macek a O. Jedlička. Numismatický kroužek se sice časem stal členem České numismatické společnosti, ale jako jeden mála nadále spolupracoval s muzeem až do počátku 70. let.

Počátkem 60. let ale nastala po odchodu dosavadního ředitele domu osvěty Josefa Poláčka v kulturně výchovné činnosti na okrese stagnace, která se projevila i snížením aktivity zájmových kroužků spolupracujících s muzeem. Impulsem pro znovuoživení práce vlastivědných kroužků se stalo doporučení správních orgánů v oblasti kultury, že se mají sdružovat zájemci o činnost muzea. V průběhu roku 1967 byl vydán vzorový organizační řád nového zájmového sdružení, které bylo nazváno Klub přátel muzea. V úvodu organizačního řádu se psalo: „*Klub přátel muzea je společenským střediskem zájemců, kteří se chtějí dobrovolnou a iniciativní činností aktivně podílet na regionálním bádání v okrese a těch, kteří chtějí soustavně navštěvovat muzejní expozice, výstavy, přednášky nebo využívat služeb knihovny muzea.*“^{3/} Činnost Klubu přátel muzea řídil jakožto odpovědný orgán výbor klubu, složený z předsedy, jednatele, pokladníka, dvou revizorů účtů a vedoucích jednotlivých sekcí. Nejvyšším orgánem Klubu byla členská schůze, která se měla scházet jednou ročně. Členem výboru Klubu byl ze své funkce také ředitel muzea, neboť Klub nebyl samostatnou právní osobou, za jeho činnost a hospodaření zodpovídal právě ředitel okresního muzea. Předseda Klubu spolu s ředitelem muzea zastupovali Klub před úřady a společenskými organizacemi, s nimiž Klub při své činnosti přicházel do styku. Výbor byl volen plenární schůzí Klubu na dvouleté funkční období. Scházel se čtvrtletně na řádných schůzích, v případě potřeby také na schůzích mimořádných. V souladu s plánem osvětové činnosti v okrese vypracovával výbor plán práce Klubu. Aktivní činnost členů klubu se měla rozvíjet v jednotlivých sekcích podle zájmových oblastí. Členská legitimace opravňovala k volnému vstupu do muzea, k využívání knihovny muzea a k návštěvě výstav, pořádaných muzeem.^{4/}

Takto koncipovaná působnost a právní postavení Klubu přátel muzea se stala také základem pro vznik Klubu přátel muzea v České Lípě v polovině roku 1967. V průběhu května a června 1967 rozeslalo muzeum svým dřívějším spolupracovníkům a dalším věrným příznivcům přihlášky do Klubu přátel muzea. Z této korespondence se bohužel dochovalo pouze torzo, z něhož lze zjistit, že Jan Jandl dostal členský průkaz č. 37, Josef

Panáček průkaz č. 40, Zdeněk Fišer obdržel č. 41 a Josef Hes č. 42. Současně bylo všem členům vznikajícího Klubu přátel muzea oznámeno, že ustavující schůze bude svolána v září 1967.^{5/} S ohledem na aktuální práci muzea a tradiční složení členské základny se v oblasti společenských věd počítalo ze zřízením sekce politických, hospodářských a kulturních dějin, národopisu, numismatiky, místního názvosloví, odboje, dělnického hnutí, ochrany památek. Pro oblast přírodních věd měly pracovat sekce geologie, botaniky, zoologie a ochrany přírody. Předpokládal se i vznik sekci v oblasti výtvarného umění, kde byla navrhována sekce dějin umění a sekce lidové umělecké tvořivosti.^{6/} Činnost každé sekce měl řídit její vedoucí, zvolený při první schůzi sekce. Ke svým jednáním mohly sekce využívat zdarma místností muzea. Samostatným majetkem Klubu byl výnos členských příspěvků (roční členský příspěvek byl stanoven na 10,- Kčs) a dále dary organizací a jednotlivců, s nimiž měl Klub disponovat podle usnesení výboru. Předměty a pomůcky, které sekce ke své činnosti potřebovaly, poskytlo bezplatně muzeum. To se týkalo i finančních prostředků, které ze svého rozpočtu poskytovalo muzeum formou zúčtovatelných záloh. Pozoruhodné bylo ustanovení statutu Klubu, že každý jeho člen má ve své odborné práci nárok na podporu a odborné vedení ze strany pracovníků muzea a na podporu v případě publikování výsledků své práce. Organizační statut Klubu přátel muzea v České Lípě byl schválen na členské schůzi, konané 14. března 1968.^{7/}

Pracovní sekce však zůstaly v reálném životě jen v plánech. Nebyly realizovány, případně se tak stalo ve změněné podobě. Nadšení roku 1968 z nových příležitostí v kulturním a společenském životě panovalo jen krátce a přitom strhlo četné přátele muzea k další zaneprázdnující veřejné činnosti. Některé nabídky k odborné spolupráci přitáhly jen nepatrné množství zájemců a jen někteří se stali dobrovolnými spolupracovníky muzea. Při realizaci muzejních výstav na počátku sedmdesátých let pomáhalo několik jedinců při technických a dalších manuálních pracích. Vzpomeňme při této příležitosti např. Gustava Petrnouška a Luďka Růžičku. Vypisováním údajů z archivních pramenů pro potřeby muzejních výstav se v té době zabýval inspektor ČSD Liboslav Havelka.

Spolupracovníci z oblasti ochrany památek a přírody byli nejpočetnější skupinou příznivců muzea. Okresní národní výbor inicioval vytvoření aktivů, v nichž jednotlivci měli sledovat určité území buď ze stránky památkové nebo přírodovědné. Poznatky ve věcech památkové péče se soustřeďovaly v rukou ředitele muzea B. Vojtíška a v záležitostech ochrany přírody u dr. M. Honců. Oba jmenovaní konzervátoři předávali závažné

informace dále na ONV, kde sloužily jako podklad k povolávání odborníků při řešení různých problémů záchrany přírodního a kulturního dědictví. Jednotlivé vybrané lokality tak mohly být díky této spolupráci dlouhodobě sledovány.

Pokladní kniha, vedená od roku 1967 je přehlídkou jmen členů Klubu, odevzdávajících příspěvky a oživuje paměť na osoby, které stály muzeu blízko. První příspěvek složil Josef Hes ze Sosnové, numismatik a sběratel medailí a s ním současně také českolipský knihkupec Vladislav Stropnický, který byl po válce významným činitelem Svazu knihkupců. Třetím, kdo u pokladníka Klubu Jindřicha Novotného složil desetikorunový příspěvek byl dne 11. 10. 1968 Miroslav Brunclík (1902–1982), učitel, školní inspektor a hudební skladatel, který se stal prvním předsedou Klubu.^{8/}

Dále před námi defilují jména významných, zajímavých i téměř zapomenutých osobností: Ing. Gebauer, geometr, blízký spolupracovník muzea, Miroslav Čepl z Doks, předseda spolku numismatiků, Ing. František Suchý, další z pracovníků Geodézie, spolupracující s muzeem v záležitostech místopisných a názvoslovných. Kazatel Jednoty bratrské, ochranovské z Dubé Gustav Zvěřina, znalec Dubska. Emanuel Seidl, papírník a bývalý pracovník cestovního ruchu, později zaměstnaný jako vrátný v muzeu. Jan Jandl, profesor tehdejší Střední ekonomické školy v České Lípě a vynikající přírodovědec již od let padesátých. PhDr. Jiří Vomáčka, významný pedagog a bolzanolog, znalec a konzultant kulturního a uměleckého dění v regionu. Elektrikář Kurt Mildner, nedostižný znalec minulého života v okresním městě. Do muzea přicházeli i příznivci zdaleka, jako pan Kresta z Ústí nad Labem, numismatik, spolupracovník muzea již v polovině padesátých let. Výraznou postavou byl Bohdan Ostroveršenko, hudebník a památkář. Členy Klubu byla i řada českolipských lékařů: Mudr. Karel Novák, MUDr. Karel Vlasák, druhý předseda Klubu a MUDr. Jaromír Smělý, který se dlouho těšil z legitimace člena Klubu přátel muzea s číslem 1. Mladí lidé v Klubu přátel muzea se v některých případech významně prosadili: Jiří Škabrada přednáší dějiny architektury na Českém vysokém učení technickém v Praze. Archeolog PhDr. František Gabriel se stal významnou osobností archeologických výzkumů a památkové péče v celém bývalém Severočeském kraji, Petr Bergman byl léta učitelem a ředitelem škol v České Lípě a posléze ředitelem školského úřadu. Petr Randus působil jako novinář a usilovně pracoval jako vlastivědný badatel. Byla by to opravdu dlouhá řada jmen. Počet členů Klubu přátel muzea se v letech 1968–1970 pohyboval mezi sedmdesáti až devadesáti.

Kromě již zmíněné dokumentační a zpravodajské činnosti pořádal Klub již od počátků své existence pro své členy také zájezdy. V říjnu 1969 se uskutečnil zájezd do Drážďan do tamější světoznámé galerie. Epilogem společné činnosti roku 1972 byl také zájezd, tentokrát do středních Čech. Od počátku sedmdesátých let se Klub přátel muzea pokoušel zveřejňovat badatelské výsledky práce svých členů. 21. října 1970 projednával výbor Klubu plán ediční činnosti na rok 1971. Podle usnesení o sdružování finančních prostředků na vydávání regionálních publikací Českolipska přislíbil Okresní archiv v České Lípě, zastoupený ředitelkou archivu M. Vojtíškovou, převod částky 17 tisíc korun na konto Klubu. Klub hodlal za tyto peníze vydat práci Jaroslava Panáčka *Školství na okrese Česká Lípa v letech 1945–1953*, jakož i další, v zápise již nespifikované publikace.^{9/}

Utlumení činnosti Klubu přátel muzea v letech 1972–1986

Postupující tzv. normalizace nepřála jakékoliv ediční činnosti a tak nejen již avizovaná práce J. Panáčka, ale ani jiné plánované publikace nikdy nespátřily světlo světa. Ve druhé polovině roku 1969 byly v muzeu prováděny tzv. politické prověrky a všichni pracovníci muzea byli zváni na opakované pohovory. Okresní národní výbor zjišťoval, zda mezi členy Klubu přátel muzea nejsou lidé, kteří se angažovali v předešlém období pokusů o demokratické změny. Řediteli muzea bylo důrazně navrhováno, aby provedl takové organizační změny, v jejichž rámci by byli tito členové Klubu vyloučení a ocitli se ve společnosti v naprosté izolaci. Ke cti B. Vojtíška budiž řečeno, že nikdy těmto nátlakům nepodlehli a raději utlumil veškerou činnost Klubu přátel muzea. A skutečně, podle přísloví *Sejde z očí, sejde z mysli*, se tato taktika osvědčila. Klub sice nepracoval, nicméně existoval dál, naopak zájem okresního výboru KSČ časem ustal. Jistě stojí za pozornost, že většina členů Klubu přátel muzea pochopila tuto situaci a ačkoliv Klub nevyvíjel po více jak deset let veřejně žádnou činnost, zůstali i nadále v kontaktech s muzeem. Nejen, že pracovali jako zpravodajové památkové péče a ochrany přírody, podíleli se na poradenské činnosti při nákupu sbírek a na účasti v redakčních radách při občasném vydávání různých sborníků, ale dokonce po celou tu dobu poctivě platili členské příspěvky.

Nashromážděných finančních prostředků (roku 1980 dosáhlo jmění Klubu částky 18 900,- Kčs) bylo po poradě s výborem Klubu využíváno pro jiné aktivity muzea a okresního archivu. Na schůzce výboru Klubu

přátel muzea 6. 3. 1980, které se zúčastnili M. Brunclík, MUDr. K. Vlasák, Ing. Fr. Suchý, B. Vojtíšek, M. Vojtíšková a pokladník Veselý, se projednávala spolupráce Klubu na organizaci symposia ke 300. výročí povstání poddaného lidu. Účastnické poplatky měly být ukládány do pokladny Klubu, odkud by pak byly propláceny výlohy spojené s koncertem hudby z doby povstání, výlohy za jednací sály, exkurze, publikace apod. Ředitelka okresního archivu M. Vojtíšková rovněž seznámila výbor Klubu se sborníkem Českolipsko literární a představila další připravený svazek, věnovaný 140. výročí narození J. Arbese a 170. výročí narození K. H. Máchy. Výbor odsouhlasil, aby se Klub finančně podílel na vydání tohoto Českolipska literárního. Ediční komise Klubu (v zápisu ze schůze bohužel nejmenovaná) navíc doporučila vydávání Zpravodaje klubu.^{10/}

Jednou z mála skutečných aktivit Klubu přátel muzea v době okolnostmi vynuceného útlumu jeho normální práce byla činnost Komorního pěveckého sboru, který byl pod ochrannými křídly Klubu založen roku 1979. U jeho zrodu stála skupina šestnácti nadšených mladých lidí (věkový průměr se pohyboval kolem dvaceti let) seskupených kolem sbormistra Josefa Zadiny. Ustavující schůze sboru se konala 6. května 1979 v klubovně okresního vlastivědného muzea a zúčastnil se jí i ředitel muzea Břetislav Vojtíšek. Již od samého počátku vzniku sboru se počítalo s úzkou spoluprací muzea a sboru, který měl vystupovat při vernisážích muzejních výstav nebo při oslavách regionálních výročí. Na oplátku Klub přátel muzea poskytoval sboru zejména hmotnou podporu. Z finančních prostředků Klubu bylo uhrazeno pořízení jednotných kostýmů pro členy, respektive hlavně členky sboru. Klub též přispíval na dopravu při zájezdech sboru a na úhradu pronájmu místností pro zkoušky a soustředění.

Během roku 1979 nacvičil sbor téměř čtyřicet skladeb v širokém repertoárovém záběru od renesančních autorů Adama Michny z Otradovic či Jana Campana Vodňanského přes J. S. Bacha a Ch. W. Glucka až po Leoše Janáčka či Igora Stravinského a již téhož roku se uskutečnilo také první veřejné vystoupení sboru ve „Večeru renesanční hudby a poezie“ v kapli ambitu v areálu muzea. Léta 1980–1982 byla obdobím opravdu intenzivní práce. Postupně se zvyšoval nejen počet členů sboru, ale zejména počet veřejných vystoupení. Jen roku 1981 absolvoval sbor 23 koncertů nejen v České Lípě a v severních Čechách, ale zajížděl i do sousedního Německa, tehdejší NDR, zejména do Lužice. Asi vyvrcholením práce sboru v počátečním období jeho činnosti byl zájezd do Holandska, do Naardenu a Tegelenu v srpnu 1981. V následujících letech se sbor

dobře umístil v Národním festivalu sborového umění v Jihlavě (roku 1984) a o rok později na Setkání pěvců v Olomouci. Roku 1985 absolvoval sbor také zájezd do Polska. Roku 1986 změnil Sbor zřizovatele, když přešel do Sdruženého klubu pracujících v České Lípě. S trochou nadsázky lze ale říci, že na počátku 80. let byl Komorní sbor jednou z nejlépe fungujících sekcí Klubu přátel muzea v celé jeho čtyřicetileté historii.^{11/}

Obnovení činnosti Klubu přátel muzea v roce 1986

K obnovení činnosti Klubu přátel muzea došlo v roce 1986. Základem pro uvolnění situace a znovuzřízení Klubu byly *Zásady zájmové činnosti v oblasti muzeí a galerií* vydané Ministerstvem kultury ČSR čj. 6654/86 – VI/3. Veřejnost byla o obnově činnosti a ustavující schůzi Klubu přátel muzea informována ve Zpravodaji Česká Lípa i okresních novinách Českolipský nástup.^{12/} 28. listopadu 1986 se za nebývale široké účasti dosavadních členů Klubu přátel muzea a dalších zájemců uskutečnila v salonku restaurace Na Slovance schůze k obnovení činnosti Klubu. Jednání zahájil ředitel Okresního vlastivědného muzea Petr Svoboda a po něm se ujal slova tajemník klubu Ladislav Smejkal, který přítomné seznámil s novým posláním Klubu, stanovami a organizačním řádem.

Obnovení činnosti nebylo pouhým formálním aktem, nýbrž po něm následovala skutečná aktivní činnost. 8. ledna 1987 se v klubovně muzea sešel prozatímní výbor Klubu, který měl pracovat do plenárního zasedání Klubu, plánovaného na květen 1987. Prozatímní výbor tvořili dosavadní tajemník Klubu Ladislav Smejkal (historik Okresního vlastivědného muzea Česká Lípa), který byl pověřen řízením práce Klubu, dále pak Michal Gelnar (propagační pracovník n.p. Severka Cvikov), Liboslav Havelka (inspektor ČSD ve výslužbě), Jan Jandl (profesor Střední ekonomické školy v České Lípě), Petr König (technik n.p. Vagónka Česká Lípa), Milošlav Sovadina (archivář okresního archivu Česká Lípa), Olga Sykáčková (pracovnice Okresního vlastivědného muzea Česká Lípa), MUDr. Karel Vlasák (emeritní primář dětského oddělení OÚNZ Česká Lípa) a Břetislav Vojtíšek (historik Okresního vlastivědného muzea Česká Lípa). Pro lepší informovanost členů a užší kontakt s nimi začal být od počátku roku 1987 vydáván nepravidelný Zpravodaj Klubu přátel muzea.^{13/}

Hned na počátku roku 1987 byl vypracován program činnosti Klubu, který se pak v následujících měsících začal postupně naplňovat. Již 12. ledna 1987 se uskutečnila v salonku Jiráskova divadla přednáška archeologa dr. Františka Gabriela o vzniku a počátcích České Lípy ve

světle archeologických nálezů. Únor byl věnován kronikářské práci, členové klubu besedovali s českolipským kronikářem Václavem Voborníkem. V únoru a znovu pak v březnu se konalo, opět v salonku Jiráskova divadla, dvoudílné promítání diapozitivů s reprodukcemi pohlednic a fotografií staré České Lípy ze sbírky Petra Königa. Téma „poznávání České Lípy“ pokračovalo v jarních a podzimních měsících vycházkami po České Lípě. Pozornost byla věnována českolipskému náměstí, městskému parku, nově otevřenému mostu na silnici I/9 a městskému hřbitovu. V podzimních měsících se akce Klubu přátel muzea opět přesunuly do přednáškových sálů. V září přednášel L. Smejkal o historii železnic na Českolipsku, v listopadu se konala společná přednáška B. Vojtiška a L. Smejkal o historii muzejní a vlastivědné práce v regionu. Prosincová přednáška L. Smejkal byla věnována vánočním koledám a českolipským betlémům. Společným potěšitelným rysem všech jmenovaných akcí byl neobyčejný zájem publika, vyjádřený hojnou a (z dnešního hlediska vzato) záviděníhodnou účastí.^{14/}

Program Klubu přátel muzea roku 1988 byl zahájen v lednu přednáškou M. Vojtiškové o životě české menšiny v České Lípě v 19. století. V únoru následovala přednáška s promítáním diapozitivů, v níž J. Panáček a M. Eliáš představili českolipský pivovar a staré hospody, v březnu pokračoval cyklus přednášek vystoupením M. Gelnara, který posluchače seznámil se zaniklými sklárnami na Novoborsku. Po jarní a letní přestávce byly přednášky opět obnoveny v podzimních měsících. V říjnu přednášel B. Vojtišek o památkách lidové architektury na Českolipsku, jeho přednáška byla doplněna krátkým videoprogramem. K výročí vzniku republiky přednášela na toto téma M. Vojtišková. V listopadu odezněla přednáška L. Smejkal o podílu badatelů z Českolipska na utváření Národního muzea a prosincová přednáška L. Smejkal byla věnována vánočním zvykům.

Vycházky roku 1988 navázaly na program, zahájený o rok dříve. Opět se konaly vycházky po České Lípě, konkrétně na Špičák, ale také po Novém Boru (lesní hřbitov). Na březnovou přednášku M. Gelnara o zaniklých sklárnách navázal v červnu výlet po stopách těchto skláren v terénu Lužických hor. V září se uskutečnila další návštěva u kronikáře, tentokrát to byla beseda s holanským kronikářem Jiřím Šukalem.^{15/}

Kromě přednáškové a exkursní činnosti obsahovala obnovená činnost Klubu přátel muzea také jiné aktivity. Na návrh B. Vojtiška měl Klub přátel muzea, respektive jeho odborní členové z řad pracovníků muzea, poskytovat konzultace sběratelům a dalším zájemcům o regionální dějiny

a hmotnou kulturu. Již od počátku roku 1987 začal v přesně stanovený den, vždy ve středu, působit jako konzultant Břetislav Vojtišek pro obory národopis a lidová architektura, památková péče, numismatika a dějiny do roku 1848. Druhým konzultantem pro obory kronikářství, památky dělnického hnutí, místopis 20. století a dějiny od roku 1848 do současnosti byl Ladislav Smejkal. Zvažovalo se i založení odborných sekcí, v úvahu připadaly sekce pro středověkou archeologii, kterou by vedl archeolog dr. František Gabriel, a sekce pro lidovou architekturu, vedenou Břetislavem Vojtiškem.^{16/} Avšak ani zřízení sekcí, ani konsultační činnost, se nesetkaly v patřičným ohlasem a od obou záměrů bylo postupně upuštěno. Zcela neformální, předem neohlášené a tedy zcela nahodilé konzultace se ale poskytovaly a dosud stále poskytují různými odbornými pracovníky jak muzea, tak archivu, vlastně pořád.

Značný ohlas a zájem vzbudily v programu činnosti Klubu vlastivědné zájezdy a výlety. V květnu se konal zájezd do středočeských muzeí ve Mšeně, Staré Boleslavi a v Kourími. V září 1987 se uskutečnil pod názvem „Žitavsko v českých dějinách“ první zájezd do Lužice. Jeho cílem byla Žitava a její nejbližší okolí – hrady Oybin a Karlsfried a skalní město v blízkosti Oybina a Lückendorfu s dominantní horou Töpfer. Na oba zájezdy bylo navázáno i o rok později. V květnu roku 1988 se uskutečnil zájezd na zámek do Vrchotových Janovic, kde byla expozice Národního muzea *Česká společnost 19. století*, do muzea těžby zlata v Jílovém u Prahy, do románského kostelíka v Poříčí nad Sázavou a do expozice sochařství Národní galerie v zámku ve Zbraslavi. V září se pak konal druhý zájezd do Lužice, který tentokrát směřoval do Ochranova a Zhořelce.^{17/}

Již na počátku roku 1987 se také uvažovalo o vydávání zatím skromného „sborníčku“, jak je uvedeno v zápisu se schůze výboru Klubu ze 4. března 1987. Ve sborníčku měly být publikovány původní, rozsahem ovšem menší, články k dějinám Českolipska.^{18/} Avšak na počátku roku 1987 se ještě nepodařilo regionální sborník založit. Chyběla zejména jasná koncepce nejen obsahového, ale i hmotného zajištění zamýšleného sborníku, navíc i administrativní překážky byly v této době ještě značné. Myšlenka tu však již byla a chuť do vydavatelské práce rovněž.

Jedním z mála úspěšných pokusů o aktivní širší zapojení členů Klubu přátel muzea do muzejní práce se stala příprava výstavy „*Jeden den v životě našeho okresu*“ na počátku roku 1988. Byl zvolen výjimečný den 29. února a členové Klubu i další českolipská veřejnost byli požádáni o zaznamenání charakteristických, ale i atypických událostí tohoto dne,

jež se udály na veřejnosti i v soukromí, v zaměstnání, v továrnách i úřadech, ve školách, v kultuře, ve sportovním a společenském životě. Záměr se opravdu podařilo uskutečnit a na základě tohoto výzkumu se pak v dubnu 1988 konala v muzeu velice úspěšná výstava.^{19/}

Znovuobnovení vlastivědného sborníku Bezděz v roce 1988

Nyní poněkud odbočíme od práce Klubu přátel muzea, protože je třeba věnovat pozornost události, která později ovlivnila další vývoj Klubu. Touto událostí bylo založení a vydávání vlastivědného sborníku Bezděz. Dne 17. listopadu 1988 se sešli v badatelně okresního archivu zástupci muzea Ladislav Smejkal, RNDr. Miroslav Honců, archiváři PhDr. Jana Blažková a Miloslav Sovadina, dále archeolog PhDr. František Gabriel, sklářský archeolog Michal Gelnar, Ing. Jaroslav Panáček a ředitel Okresního kulturního střediska Ivan Karlík, aby projednali možnosti vydávání regionálního vlastivědného sborníku. Vlastivědnou literaturu nepravidelně vydávaly již od 50. let jak Okresní vlastivědné muzeum, tak okresní archiv, avšak chyběl tu sborník, v němž by bylo možno pravidelně publikovat výsledky historického i přírodovědného bádání. V okresním archivu byl sice od roku 1975 vydáván literárně vědný sborník Českolipsko literární, pro své úzké a specifické zaměření ale nedovoloval tématické rozšíření ani na oblast historie, natož pak přírodních věd. Nutno však zdůraznit, že Českolipsko literární sehrálo v 70. a 80. letech významnou roli nejen v regionálním literárně vědném výzkumu, ale stalo se také nepravidelně vycházejícím sborníkem, v němž mohli publikovat své práce mnozí autoři, kteří z politických důvodů nemohli a nesměli publikovat v renomovaných celostátních odborných periodikách.

Příprava nového vlastivědného sborníku byla tentokráte dobře zajištěna po všech stránkách. Byla jasně stanovena koncepce sborníku, který se měl zaměřit na výzkum regionu jak z hlediska společenských, tak i přírodních věd a podle okolností, daných autorským zázemím, se věnovat archeologii, historii, dějinám umění, hospodářským dějinám, etnografii, geologii, zoologii a botanice na Českolipsku. Po obsahové stránce měl nový sborník otiskovat zejména nové a původní články a studie, dále zprávy o činnosti nejen okresního archivu a všech muzeí na Českolipsku, ale také např. o památkové péči, kronikářství či ochraně přírody. V obsahu sborníku neměla chybět ani kronika, přinášející medailony vlastivědných badatelů a autorů, referáty o konferencích a sympoziích se vztahem k regionu a zprávy o akcích Klubu přátel muzea a jiných organizací,

kteře vyvíjely činnost např. na poli kulturním nebo ochrany přírody. Konečně se ve fázi obsahového návrhu měla v novém sborníku objevovat pravidelně také regionální bibliografie, ale od tohoto záměru bylo po přípravných jednáních upuštěno. Při hledání názvu budoucího sborníku sáhla redakční rada po pojmenování Bezděz, čímž se přihlásila k tradici vlastivědné práce na Českolipsku z první poloviny 20. století, kdy vycházel stejnojmenný vlastivědný časopis, jehož vydávání bylo zastaveno po roce 1948.

Po organizační stránce bylo vydávání sborníku zajištěno z rozpočtu okresního archivu a tisk měl být zadán do nakladatelství TEPS, s nímž měl okresní archiv dobré zkušenosti při vydávání již zmíněného Českolipska literárního. Dobrou přípravu sborníku a jeho politické zajištění měla zaručit redakční rada, která byla složena nejen z odborných pracovníků muzea a archivu a dalších již osvědčených regionálních badatelů, ale zasedli v ní také odborní pracovníci z odboru kultury okresního národního výboru (dr. Eliška Koprivová a dr. Dana Kroulíková) a z okresního kulturního střediska (Ivan Karlík).

Hned na první schůzi redakční rady byl dohodnut obsah prvního čísla Bezdězu. Na další schůzi 8. června 1989 byly již jednotlivé články soustředěny a po zlektorování byly 21. září 1989 předány do nakladatelství TEPS v Praze. V době zadání sborníku do nakladatelství se zdálo, že slíbený termín dodání – červen 1990 – bude dodržen. Ale již o dva měsíce později, pokud si ve víru převratných událostí na sborník Bezděz vůbec někdo vzpomněl, bylo vše jinak. Po změně politického systému v Československu rychle došlo v celorepublikovém rámci na počátku roku 1990 k převratným proměnám také ve vydavatelské politice i praxi, takže po dlouhém očekávání, urgování a dalších odkladech vyšel první sborník Bezděz až v únoru 1991 a nese vřočení 1990.^{20/}

Shodou okolností se tedy na první pohled zdá, že Bezděz je již prvním dítětem nové doby, produktem změny politického systému, provázeného obnovením svobody tisku. Jak je ale patrné, první plány a celý projekt na vydávání vlastivědného sborníku se zrodil již na podzim roku 1988 a první schůze redakční rady se konala téměř symbolicky právě 17. listopadu 1988.

Změna politických poměrů v Československu hluboce zasáhla do činnosti Klubu přátel muzea i do vydávání vlastivědného sborníku Bezděz. Nesporným kladem bylo uvolnění spolkové činnosti a vydávání časopisů a jejich vymanění z politického dohledu a neustálého dozorování a cenzurování. Ke kladům patřila také zvýšená aktivita a zájem veřejnosti,

kteřá se hojně zúčastňovala akcí Klubu a dobře přijala také sborník Bezděz. Na druhé straně tu ale byl prudký nárůst cen všeho druhu, nevýhodný kurs německé marky vůči koruně, který omezil zájezdy do Lužice, zánik mnoha starých institucí a překotný, leč kompetenčně a organizačně nevyhraněný, vznik nových. Nevyjasněné a nepřehledné poměry a omezení finančních prostředků okresního archivu, zejména v letech 1990–1992, způsobili, že muselo být dočasně pozastaveno vydávání sotva vzniknuvšího vlastivědného sborníku Bezděz. I když již v červnu 1990 byl hotov obsah dalšího svazku Bezdězu, byla jeho další redakční příprava odložena na podzim. Zápisy z jednání redakční rady v průběhu roku 1991 vydávají svědectví o usilovném hledání jednak finančních zdrojů na úhradu vydání dalšího svazku sborníku Bezděz, jednak solidního a stabilního nakladatele, který by zajistil vydávání sborníku po technické stránce.^{21/}

Vznik Vlastivědného spolku Českolipska v roce 1991

Aby bylo možno využít dosud netradičních možností získávání finančních prostředků, byl v létě roku 1991 založen Vlastivědný spolek Českolipska, který jako prioritní úkol převzal vydávání sborníku Bezděz. Kromě toho měl Vlastivědný spolek ve svém programu také další osvětovou činnost, přednášky, výlety, zájezdy. Tedy činnost zcela totožnou s tou, kterou vykonával po řadu let již Klub přátel muzea. Vlastivědný spolek, jehož nepočtení členové stejně byli současně také aktivními členy Klubu přátel muzea, ale zcela účelově na tuto další činnost resignoval a soustředil se plně na vydávání sborníku Bezdězu. Jako občanské sdružení mohl Vlastivědný spolek soustřeďovat finanční prostředky i formou sponzorských darů, sbírek nebo úhrad za reklamu.

Ustavující schůze spolku, na níž byl zvolen řádný výbor, se sešla 8. října 1991. Předsedou Vlastivědného spolku Českolipska se stal Ing. Jaroslav Panáček, jednatelem Miloslav Sovadina, pokladníkem Olga Sykáčková a členy výboru PhDr. Jana Blažková a Mgr. Ladislav Smejkal.

Opět byl také projednán poněkud inovovaný obsah dalšího sborníku, ale finančně organizační problémy provázely vydávání Bezdězu až do podzimu 1993. V tomto období došlo při hledání možnosti finančního zajištění vydávání sborníku k těsnějším kontaktům mezi vedením muzea a Vlastivědným spolkem Českolipska. Ředitel muzea Petr Svoboda nabídl možnost vydávat Bezděz z finančních prostředků Okresního vlastivědného muzea, ale ani tato nabídka nebyla zcela bez problémů, neboť i muzeum

bylo finančně závislé na rozpočtu okresního úřadu. Proto zastával P. Svoboda myšlenku, vydávat sborník po čtvrtletních sešitech, které by samy o sobě byly levnější než jednorázově celý sborník o několika stech stranách. Sumárně by však celková cena sborníku značně vzrostla a hlavně by se velmi zkomplikovala redakční příprava jednotlivých sešitů. Místo jednou za rok provedené, byť časově náročnější redakce, by bylo třeba tuto práci opakovat každé čtvrtletí čtyřikrát do roka. Po dalším jednání zůstala právě z těchto důvodů situace se sborníkem Bezděz i nadále na mrtvém bodě. Teprve na počátku roku 1994, když Vlastivědný spolek získal finanční prostředky od Svazu ochrany přírody, byly navázány kontakty s nakladatelstvím Albis International v Ústí nad Labem, které garantovalo a také posléze uskutečnilo vydání sborníku Bezděz za přijatelnou cenu.^{22/} Druhý svazek Bezdězu se tedy dostal do rukou čtenářů až po tříleté přestávce. Naštěstí ale od roku 1994 se daří vydávat Bezděz již pravidelně každý rok. Roku 1996 vyšly dokonce dva svazky v jediném roce. Do současnosti vyšlo již 16 svazků Bezdězu, z toho dva svazky byly monotematické. Roku 1996 byl ke 20. výročí založení Chráněné krajinné oblasti Lužické hory vydán svazek *Lužické hory. Příroda a dějiny* (Bezděz 4/1996) a roku 1997 svazek *Bývalý vojenský výcvikový prostor Ralsko* (Bezděz 5/1997).

Organizační a obsahovou přípravu jednotlivých ročníků Bezdězu se díky dobré práci redakční rady daří zvládat bez větších problémů, poměrně dlouho ale bylo velmi nejisté zajišťování dostatečných finančních prostředků. Spolek využíval všech dostupných možností, jak vydávání Bezdězu zajistit, ať to již bylo formou sdružování finančních prostředků od různých institucí za část nákladu sborníku (takto byly financovány oba uvedené monotematické svazky) nebo využíváním různých grantů. Tak třeba Bezděz 6/1997 byl vydán za přispění Open society fund Praha a celé řady dalších sponzorů z Českolipska a severních Čech, zejména sklářských firem, Bezděz 7/1998 vyšel s přispěním grantu ministerstva kultury ČR. Od roku 1998 jsou pravidelně využívány granty městských úřadů Česká Lípa a Nový Bor. Všechny finanční problémy s vydáváním Bezdězu ale vyřešila až smlouva o sdružování financí na vydávání vlastivědného sborníku Bezděz, uzavřená 10. srpna 1998 mezi Vlastivědným spolkem Českolipska, Státním okresním archivem Česká Lípa a Okresním muzeem a galerií Česká Lípa. Smlouva určuje procentuální podíl na finančním příspěvku a tomu odpovídající počet výtisků, který dostane každý z účastníků smlouvy k distribuci.

Vlastivědný spolek Českolipska – Klub přátel muzea v kulturním životě regionu v letech 1989–2006

Po tomto poněkud delším, ale nezbytném exkursu, se zase vraťme k činnosti Klubu přátel muzea. Jestliže jsme se poněkud obsírněji zastavili u programu činnosti Klubu v prvních dvou letech po obnovení jeho aktivní činnosti, bylo to proto, že tyto dva roky se staly určujícím modelem práce Klubu vlastně až do současnosti. Celá koncepce je již léty prověřena a osvědčila se. V podzimních a zimních měsících, vždy v období od října až do března, se konají v klubovně muzea přednášky, zatímco měsíce duben až červen a po prázdninách ještě září jsou vyhrazeny pro výlety, exkurze a zájezdy. Zájezdy se konají většinou jednou, výjimečně dvakrát do roka, ale vždy je o ně veliký zájem, takže již několikrát se stalo, že musely být objednány dva autobusy, které se také skutečně naplnily. Již v těchto prvních letech je také patrna snaha o ucelené tematické cykly přednášek, pokud možno i propojené s výlety a zájezdy. Snaha o dlouhodobou tematickou kontinuitu se projevovala i v plánování výletů a zájezdů.

V prvních letech po obnovení činnosti Klubu přátel muzea a ještě v první polovině 90. let pořádal Klub většinou jen jednu akci v měsíci. Klub totiž neměl na půdě muzea kromě koncertní Biberovy síně v ambitu žádné zázemí, kde by se mohly konat přednášky pro větší množství posluchačů. Klubové akce se proto často konaly také v salonku Jiráskova divadla. Přednášky byly v těchto letech zaměřeny většinou na Českou Lípou a její dějiny. Můžeme tu připomenout přednášky *Jak se kdy obchovalo v České Lípě* z roku 1989, *Česká Lípa kolem roku 1900* nebo *Českolipská radnice – správa města od středověku k dnešku* z roku 1990 a *Jak se Česká Lípa stravovala – pohled do kuchyní soukromých i veřejných* z roku 1991. Na Českou Lípou byly převážně soustředěny také přednášky k výročí úmrtí Jakuba Arbesa, uskutečněné roku 1989. Výlety a vycházky byly v těchto letech v souladu s tematickou koncepcí klubových přednášek rovněž pořádané většinou jen po České Lípě a v jejím nejbližším okolí – na Špičák, na Hůrku, do Sosnové, Pekla nebo do Dolní Libchavy. Pozornost si ale jistě zaslouží přednáška *Dějiny osídlení Českolipska ve středověku* a na ni později navazující výlet po zaniklých středověkých osadách, kterou roku 1989 završili PhDr. František Gabriel a Ing. Jaroslav Panáček svůj dlouholetý soustavný a v odborném tisku publikovaný výzkum zaniklých středověkých osad na Českolipsku. Každoročně pořádané zájezdy směřovaly v těchto letech, v návaznosti na již ustálenou tradici, vždy do středních Čech.^{23/}

Rok 1993 byl naopak zasvěcen poznávání Lužice. Podnětem tu byla výstava věnovaná Lužickosrbskému gymnáziu v České Lípě v letech 1945–1946. Proto do Lužice zamiřily i výlety a zájezdy Klubu přátel muzea. Kromě již několikrát navštívené Žitavy byla tentokrát větší pozornost věnována Budyšínu a jeho Srbskému muzeu. Klub využil rovněž pozvání k návštěvě muzea damašku v Grossschönau, které v těchto letech dosti úzce spolupracovalo s českolipským muzeem.^{24/}

Od roku 1992 se muzejní přednášky, besedy a další akce přesunuly do nově vybudované klubovny v podkroví muzea. Klub tím získal stále a jisté zázemí a jeho činnost se mohla postupně rozšiřovat. Namísto jedné akce v měsíci se nyní jejich počet zvýšil na tři až čtyři do měsíce, takže v některých letech, zejména od druhé poloviny 90. let, uskutečnil Klub i třicet a více akcí do roka.

Na počátku roku 1997, 20. ledna, se za účasti kompletního výboru Vlastivědného spolku Českolipska, redakční rady sborníku *Bezděz* a zástupců Okresního vlastivědného muzea uskutečnilo sloučení Vlastivědného spolku Českolipska a Klubu přátel muzea. Změna politických poměrů umožnila vznik samostatných občanských sdružení, takže pomínila nutnost, aby Okresní vlastivědné muzeum bylo zřizovatelem Klubu přátel muzea. Vzhledem k tomu, že jak Vlastivědný spolek Českolipska, tak Klub přátel muzea měli v podstatě totožné poslání i prostředky k jeho naplňování (přednášky, exkurse, výlety, zájezdy), navíc se zcela překrývala i členská základna obou občanských sdružení, nezměnilo sloučení obou spolků nic na jejich dosavadní činnosti. Vlastně jen legalizovalo faktický stav, který existoval od vzniku vlastivědného spolku roku 1991. Nově vytvořený spolek nese tedy od roku 1997 název Vlastivědný spolek Českolipska – Klub přátel muzea.^{25/}

Spojení obou spolků beze sporu prospělo jednotné koncepci práce a plánování činnosti. Od roku 1997 je výrazně vidět ve vlastivědné práci spolku snahu o tematickou sevřenost a v jejím rámci o propojení různých druhů aktivit – přednášek, návštěv výstav s výkladem, exkurzí, výletů a zájezdů. Každý rok tak měl jedno, nebo i několik hlavních témat, z nichž některá přecházela i do roku následujícího. Tematické okruhy v jednotlivých letech a uskutečněné akce jsou vidět v následujícím přehledu.

1997 Dům Boží v krajině Českolipské (výstava, 2 prohlídky českolipských kostelů, dva zájezdy roku 1997 a třetí roku 1998)

1998 Kurs humanitního vzdělávání (7 přednášek)

- Rok 1848 – jaro národů (prohlídka výstavy a 2 výlety)
- Českolipsko ve 20. století (4 přednášky)
- 1999 Českolipsko ve 20. století (6 přednášek)
- 2000 Století českolipského muzea (6 přednášky + 1 v roce 2001)
- Masaryk a politická kultura (4 přednášky)
- Čeští světci (2 přednášky)
- 2001 Století českolipského muzea (1 přednáška jako pokračování z roku 2000)
- Demokracie (4 přednášky)
- Ecce lignum crucis (2 akce)
- 2002 Sv. Zdislava (4 přednášky)
- 1000 let Budyšina (2 zájezdy)
- 2003 Vlastivědné objevování Českolipska (5 přednášek)
- 2004 Z minulosti podnikání na Českolipsku (6 přednášek, 2 výstavy, 1 výlet)
- 2005 60. výročí skončení 2. světové války (5 přednášek)
- 350 let založení litoměřické diecéze (1 přednáška, 1 výlet, 1 výstava)
- 2006 625 let udělení městských práv České Lípě (3 přednášky)

Tradicí se stalo také pořádání některých pravidelně každoročně se opakujících akcí. Již od roku 1995 se pravidelně v květnu konají k Mezinárodnímu dni muzeí výlety do okolních menších a soukromých muzeí, a to i v sousední Horní Lužici. Za oněch uplynulých jedenáct let tak byla navštívena tato muzea: Chrastava (1995), Bělá pod Bezdězem (1996), Krásná Lípa (1998), Varnsdorf (1999), Roudnice (2000), Seifhennersdorf (2001), Rumburk (2002), Sebnitz (2003), Žhořelec (2005) Neusalza (2006). Roku 2004 odpadla návštěva hornického muzea v Jiřetíně pod Jedlovou. Jiným tradičním dlouhodobým cyklem se staly od roku 1997 přírodovědné přednášky Stanislava Chvapila s ornitologickým zaměřením, konané vždy na počátku února. Od roku 2001 seznamují archeologové Vladimír Peša a Petr Jenč českolipskou veřejnost s novými výsledky archeologických výzkumů Českolipska i sousedních regionů na Dnech archeologie. Dlouhodobým cyklem, v němž odeznělo již kolem třiceti přednášek doprovázených diapozitivy, je seriál přednášek Zdeňka Pokorného, v nichž od roku 1999 představuje umělecké a historické památky různých zemí. Posluchači se tak mohli již v šesti pokračováních seznámit s památkami Čech a Moravy a dále navštívit se Z. Pokorným Rusko a Malou Asii (1999), pobaltské státy, Sasko a Durynsko (2000), Španělsko (2000–2001),

Maroko, Irsko (2002), Anglii, Portugalsko (2003), Belgie, Francii (2004 až 2005), kavkazské státy (2005) a Řecko a Maďarsko (2006).

Většinu přednášek zajistili, připravili a přednesli členové vlastivědného spolku. V průběhu let 1997–2006 to byl zejména Ladislav Smejkal, na jehož bedrech leží nejen programová příprava činnosti Vlastivědného spolku Českolipska – Klubu přátel muzea, ale většinou také poslání lektora. V živé paměti jsou ovšem i přednášky Marie a Břetislava Vojtiškových, kteří působili jako lektori zhruba do poloviny devadesátých let. Téměř se dá říci, že po jejich stažení do ústraní vynuceném věkem, převzal jejich poslání Zdeněk Pokorný, který je tak druhým nejčastěji vystupujícím lektorem. Své dlouhodobé přednáškové cykly mají v programu činnosti Vlastivědného spolku Českolipska – Klubu přátel muzea externisté Stanislav Chvapil a archeologové Vladimír Peša a Petr Jenč. Jen příležitostně se jako lektori představí i jiní členové spolku: Miloslav Sovadina, dr. Jana Blažková, Petr Gajdošík, dr. Miroslav Honců, dr. Petr Kühn, ing. Zdeněk Vitáček, Jaroslav Slabý. Z externě působících lektorů odvedl záslužnou práci dr. Vladimír Pazderník, který připravil v letech 1998–2001 přednáškové cykly Kurz humanitního vzdělávání, Masaryk a politická kultura a Demokracie.

Již výše v přehledu tematických okruhů byly zmíněny některé zájezdy a výlety, které byly jejich součástí. Kromě těchto letmo zmíněných zájezdů a výletů uspořádal Vlastivědný spolek Českolipska – Klub přátel muzea také celou řadu dalších výletů, které se do tematického přehledu nevešly. Znovu zde připomeneme tři velice zdařilé zájezdy do kostelů na Českolipsku, uspořádané roku 1997 a 1998 v rámci cyklu Dům Boží v krajině Českolipské. Podobně zaměřený zájezd se uskutečnil také roku 2001, tentokrát v cyklu *Ecce lignum crucis*. Tentokrát navštívili účastníci zájezdu z ruin zachráněné a opravené kostely v Kerharticích, Srbské Kamenici, Růžové a Jetřichovicích.

Velmi často směřovaly výlety a zájezdy do Lužických hor. Roku 1997 to byl výlet za sklárnami a pozůstatky těžby rud v Lužických horách, o rok později se konal tematický zájezd Geologie Lužických hor, roku 2000 se uskutečnil výlet po trase staré obchodní cesty v úseku mezi Lemberkem a Žitavou a roku 2001 se výlet opět tematicky vrátil k těžební činnosti, tentokrát ale v Míšeňské dolině a v údolí Milířka.

Opakovaně též směřovaly zájezdy a výlety do Horní Lužice, roku 1998 do Marienthalu a Ochranova, roku 2000 na výstavu betlémů do Žitavy, roku 2002 se uskutečnily v rámci výročí 1000 let města hned dva zájezdy do Budyšina a další na výstavu *Welt – Macht – Geist* do městského muzea

v Žitavě. V posledních dvou letech byly výlety zaměřeny na podrobné poznání některých zajímavých obcí v Lužici, roku 2005 to byl Bertsdorf u Žitavy, který roku 2004 získal ocenění Nejkrásnější vesnice Německa, a roku 2006 ves Oberkunndorf, proslavená množstvím podstávkových domů, chráněných UNESCO. Tradičně nebyly opomenuty ani střední Čechy, kam směřovaly zájezdy roku 1999 (Jílové u Prahy, Sekanka, Davle), roku 2000 do Prahy do plynárenského a vodárenského muzea, 2001 opět do Prahy na Karlov a do Sv. Jana pod Skalou, roku 2004 na Olšanské hřbitovy v Praze a roku 2006 do Nymburka.

Roku 2005 vznikl dlouhodobě koncipovaný cyklus zájezdů *Poznáváme Liberecký kraj*. První zájezd zavedl účastníky na rozhraní Jizerských hor a Krkonoš na rozhlednu Štěpánka, na Jizerku a do Harrachova. Druhý zájezd roku 2006 vedl na Maloskalsko – na rozhlednu Kopanina, hrad Frýdštejn, na Pantheon nad Malou Skálou a na Dlaskův statek v Dolánkách.

Kromě těchto buď geograficky nebo tematicky zaměřených výletů se ovšem uskutečnila celá řada dalších, které již nelze nějak roztrdit a zařadit, byly to jedinečné a neopakované akce. Není třeba zde podávat jejich podrobný výčet, stačí snad uvést, že v desetiletí 1997–2006 se (včetně výše podrobněji představených) uskutečnilo celkem 43 exkurzí, výletů a zájezdů. Je vidět, že soustavná pozornost je v rámci regionu věnována Lužickým horám a Horní Lužici. Poněkud stranou zůstává jižní část Českolipska, která je ovšem komunikačně hůře dostupná. Ve sledovaném období 1997–2006 se na jih uskutečnil, nepočítáme-li kostely, navštívené v rámci zájezdů Dům Boží v krajině Českolipské, pouze výlet do bývalého vojenského prostoru Ralsko, konkrétně do Strážova a odtud Mariánskou cestou na Bezděz.^{30/}

Veškerou svoji činností tak Vlastivědný spolek Českolipska – Klub přátel muzea plní své základní poslání, které si předsevzal ve svých stanovách. Spolek má prostřednictvím „*přednášek, seminářů, exkursí... a vydáváním vlastivědného sborníku Bezděz... šířit poznatky o historickém vývoji a přírodních poměrech*“ Českolipska. Pestrý program přednášek, besed, návštěv výstav, exkurzí, výletů a zájezdů doplňují články a studie, publikované ve vlastivědném sborníku Bezděz (obsah jednotlivých čísel Bezdězu není třeba podrobněji rozebírat, je uveřejněn v každém svazku, zde na stránkách 300–304) tyto cíle poctivě plní. Tím ale není vlastivědná práce spolku zdaleka vyčerpána. Roku 1998 vydal Vlastivědný spolek Českolipska pro město Jablonné v Podještědí u příležitosti 750. výročí založení města knihu *Jablonné v Podještědí. Pohledy do minulosti*.

Autorsky, ale také organizační a redakční prací, se na publikaci podíleli členové spolku ing. Jaroslav Panáček, dr. Jana Blažková, Olga Sykáčková, Ladislav Smejkal a Miloslav Sovadina. Spolek, tentokrát v autorském uskupení dr. Jana Blažková, Petr Gajdošík, Miloslav Sovadina, Viola Bendová a Jaroslava Jarolímková, také připravil několik libret výstav (včetně jejich instalací) pro obce na Českolipsku, roku 1999 pro město Jablonné v Podještědí a pro obec Skalici u České Lípy a roku 2003 pro město Dubou.

Vlastivědný spolek Českolipska si již několik let udržuje ustálený počet členů, který se pohybuje kolem 145 (podrobněji viz tabulka). V jeho čele stojí pětičlenný výbor, který se skládá z předsedy ing. Jaroslava Panáčka, jednatele PhDr. Jany Blažkové, pokladníka Olgy Sykáčkové a dvou členů výboru Mgr. Ladislava Smejkala a Miloslava Sovadiny. Tento výbor obstarává veškerou administrativní a organizační práci spojenou s činností spolku, připravuje programy práce, zajišťuje lektorsky a průvodcovsky realizaci tohoto programu, vybírá členské příspěvky, zpracovává grantové projekty na získání financí na vydávání Bezdězu a zajišťuje distribuci tohoto sborníku. Někteří další členové se aktivně podílejí na osvětové práci spolku, ať již výše zmíněnou prací lektorskou, členstvím v redakční radě Bezdězu (Petr Gajdošík, ing. Jaroslav Panáček, dr. Jana Blažková, ing. Zdeněk Vitáček, dr. Miroslav Honců, dr. Petr Kühn, Martin Benda, Mgr. Ladislav Smejkal, Miloslav Sovadina) nebo také jako autoři článků do Bezdězu. Kromě již uvedených členů redakční rady přispívají do Bezdězu ještě Mgr. Martin Aschenbrenner, Michal Gelnar, Mgr. Petr Havránek, Jaroslava Jarolímková, Mgr. Petr Jenč, Mgr. Vladimír Peša, Mgr. Jaroslav Slabý a Mgr. Dagmar Šimánková. Dohromady se tak aktivně na práci spolku tvůrčím způsobem podílí asi dvacet členů.

Vedle neustálé práce osvětové a vzdělávací je třeba zdůraznit zejména trvalý přínos spolku pro poznání historie a přírody Českolipska. Dosaďadních patnáct svazků vlastivědného sborníku Bezděz obsahuje řadu zásadních a objevných prací, které přispěly např. k objasnění historických počátků České Lípy, stavebního vývoje českolipských kostelů, ke zmapování stanovišť zaniklých sklářských hutí, k poznání přírodních poměrů v Lužických horách, na území bývalého vojenského prostoru Ralsko, daly nahlédnout do práce zušlechťovatelů skla v Novoborské a Kamenicko-šosenovské sklářské oblasti nebo přispěly k objasnění těžby a využívání rud a jiných surovin na Českolipsku. A tímto víceméně namátkovým výčtem není obsahový přínos Bezdězu ani zdaleka vyčerpán. Proto

nebude jistě neskromné konstatování, že Vlastivědný spolek Českolipska – Klub přátel muzea se významným způsobem podílí nejen na kulturní a osvětové činnosti v České Lípě, ale i na poznávání a propagaci Českolipska v celostátním měřítku.

Tabulka: Vývoj počtu členů Vlastivědného spolku Českolipska – Klubu přátel muzea.

Rok	1970	1980	1987	1997	2000	2003	2006
Počet členů	70–90 (?) ^{31/}	78	130 (?)	102	120	145	144

POZNÁMKY

- 1/ Časopis Bezděz v novém hraničářském životě, Bezděz 10, 1947, č. 1, s. 1–2.
- 2/ Okresní dům osvěty Česká Lípa, inv. č. 23 – Českolipská osvěta 1954, č. 10 z 11. října 1954.
- 3/ Dokumentace Klubu přátel muzea (dále jen KPM), Statut KPM 1967.
- 4/ Tamtéž.
- 5/ Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa, Korespondence 1967.
- 6/ Tamtéž.
- 7/ Dokumentace KPM, Statut KPM 1967.
- 8/ Dokumentace KPM, Pokladní kniha 1968–1976.
- 9/ Dokumentace KPM, Stará korespondence 1970–1987.
- 10/ Tamtéž.
- 11/ Českolipský komorní sbor. Soukromá sbírka V. Bendové.
- 12/ Ustavuje se Klub přátel muzea, Zpravodaj Česká Lípa, 1986, č. 10, s. 8; Klub přátel muzea, Českolipský nástup 36, 1986, č. 45.
- 13/ Dokumentace KPM, Zápisy ze schůzí.
- 14/ Tamtéž.
- 15/ Tamtéž.
- 16/ Tamtéž.
- 17/ Tamtéž.
- 18/ Tamtéž.
- 19/ Tamtéž.
- 20/ Vlastivědný spolek Českolipska, Zápisy ze schůzí.
- 21/ Tamtéž.
- 22/ Tamtéž.
- 23/ Zpravodaj Česká Lípa, ročníky 1989, 1990, 1991.
- 24/ Smejkal, Ladislav – Sovadina, Miloslav: Zpráva o činnosti Klubu přátel muzea za léta 1990–2003, Bezděz 13, 2004, s. 314.
- 25/ Dokumentace KPM, Zápisy ze schůzí.
- 30/ Celý přehled přednášek, výletů a zájezdů zpracován podle Dokumentace KPM, Programy KPM.
- 31/ Rekonstruováno dle Dokumentace KPM, Pokladní kniha KPM 1968–1976.

PRAMENY A LITERATURA

- Českolipský komorní sbor. Soukromá sbírka v majetku Violy Bendové.
Dokumentace Klubu přátel muzea, Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa.
Okresní dům osvěty Česká Lípa, fond v SOkA Česká Lípa.
Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa, fond v SOkA Česká Lípa.
Smejkal, Ladislav: Klub přátel muzea v České Lípě, Bezděz, 1, 1990, s. 123–126.
Smejkal, Ladislav – Sovadina, Miloslav: Zpráva o činnosti Klubu přátel muzea za léta 1990–2003, Bezděz 13, 2004, s. 313–318.
Sovadina, Miloslav: Zpráva o činnosti Vlastivědného spolku Českolipska – Klubu přátel muzea za léta 2004 a 2005, Bezděz 15, 2006, s. 201–203.
Vlastivědný spolek Českolipska Česká Lípa, fond v SOkA Česká Lípa.

Vážený soudruhu, vážená soudružko!

Okresní vlastivědné muzeum v České Lípě připravuje ustavení Klubu přátel muzea, který bude sdružovat všechny zájemce o vlastivědné bádání. Jelikož je nám známo, že se o regionální práci zajímáte, dovolujeme si Vás o založení klubu informovat.

Předpokládáme, že se činnost klubu bude rozvíjet podle zájmových oblastí v různých sekcích, z historických oborů na příklad v sekci hospodářských, politických a kulturních dějin, národopisu, numismatiky, místního názvosloví, odboje, dělnického hnutí, ochrany památek a podobně, z přírodovědeckých oborů např. v sekci geologie, botaniky, zoologie, ochrany přírody aj., z oboru výtvarného umění např. v sekci historie umění, užitého umění, lidové umělecké tvořivosti atd.

Členy klubu mohou být nejen zájemci o aktivní práci v sekcích, ale i všichni ostatní, kdo hodlají soustavně navštěvovat muzejní expozice, výstavy, přednášky nebo využívat služeb knihovny muzea.

Všem přihlášeným bude vystaven průkaz člena klubu, který bude opravňovat k volnému vstupu do muzea a bude sloužit i jako čtenářská legitimace knihovny muzea. — Roční členský příspěvek bude 10 Kčs.

Činnost sekcí bude zaměřena k zvolené odborné práci, které muzeum poskytne veškerou podporu a zajistí odborné vedení. Výsledky práce bude možno publikovat.

Působení klubu se nebude omezovat jen na Českou Lípou; v případě zájmu bude možno ustavit pobočky klubu i v ostatních větších místech okresu.

Máte-li o členství v klubu zájem, prosíme, abyste nám na základě této stručné informace zaslal(a) připojenou přihlášku s případným označením sekce, v níž byste chtěl(a) pracovat. — Všichni přihlášení budou dále podrobně informováni o stanovách a programu klubu ústně i písemně. Na ustavující schůzi bude členům předložen návrh statutu klubu, ke kterému budou mít možnost se vyjádřit.

Budeme Vám vděční za Vaše připomínky a návrhy i za sdělení adres dalších zájemců o regionální práci.

BŘETISLAV VOJTIŠEK,
ředitel muzea

Obr. 1. Oznámení o ustavení Klubu přátel muzea z roku 1967. SOkA Česká Lípa, Vlastivědný spolek Českolipska.

Vyplní muzeum

Číslo přihlášky: _____

Číslo průkazu: _____

PŘIHLÁŠKA

člena Klubu přátel muzea v České Lípě

Jméno a příjmení: _____

Pracoviště: _____

Povolání: _____

Adresa trvalého bydliště: _____

Adresa ev. přechodného bydliště: _____

1. Mám zájem o zaslání pozvánek na výstavy a vernisáže: ano — ne

2. Mám zájem o zaslání pozvánek na přednášky: ano — ne

V kladném případě, prosíme, uveďte obor: _____

3. Mám zájem o aktivní práci v oboru: _____

_____

_____

Další sdělení a návrhy:

(zájem o práci v pobočce v místě):

V _____ dne _____

Podpis: _____

Obr. 2. Přihláška do Klubu přátel muzea z roku 1967. SOkA Česká Lípa, Vlastivědný spolek Českolipska.

DROBNOSTI

KERAMICKÉ „RADÝLKO“. PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM SKLÁŘSKÉ TECHNIKY

Michal Gelnar

Nedestruktivní archeologické výzkumy stanovišť zaniklých sklářských hutí či skláren v Lužických horách a jejich okolí nám mnohdy přinášejí nejedno překvapení. Při opakovaném povrchovém průzkumu jednoho^{1/} z několika – pravděpodobně kontinuálních – nalezišť zaniklých středověkých sklářských hutí, prováděného v roce 2003 sběrem hmotných pramenů, bylo vyzvednuto spolu se zlomky středověké užitkové keramiky, i několik zlomků sklářské technické keramiky, kterou byly drobné zlomky sklářských pánví a malý zlomek, jenž zaujal svým neobvyklým vzhledem.

Zlomek je na povrchu okrově šedé barvy, na lomu jej lze charakterizovat jako světlou okrově žlutou porézni hutnou hmotu s nepravidelně členěnými póry z ostře páleného šamotového materiálu, ne nepodobné mnohým pánvovým hmotám z řady nalezišť zaniklých středověkých i novověkých sklářských hutí (Kubát – Gelnar – Horáček 1983; Kubát – Gelnar 1991).

Předmět má z původního tvaru dochovaný jen rozměr šířky, jež činí 3,4 cm a ta je příčně pilovitě zubatá; jednotlivé pravidelně zhotovené „zuby“ mají na šířku cca 4 mm a výšku cca 1,8 mm. Celková dochovaná délka zlomku žel nedosahuje 4 cm. Ten je na obou protilehlých stranách ulomen a na jedné z nich je náznak započatého kolmého pokračování. Zlomek má na protilehlé zubaté straně zaoblený tvar. Předmět nemá viditelné stopy po používání. Zlomek je s největší pravděpodobností prostřední části poněkud delšího předmětu, čemuž s jistotou napovídá započatý přechod do prodloužení jakési „rukojeti“ na jedné z ulomených stran.

K čemu mohl sloužit tento předmět, byl-li nalezen spolu se skelnými taveninami, nístějovým sklem, drobnými zlomky sklářských pánví a středověkou užitkovou keramikou? Menší kolekci keramiky, nalezené poblíž uvedeného potůčku na jaře 1989, datoval archeolog František Gabriel

do doby pravděpodobně kolem poloviny 14. století (Gelnar 1995b, Gelnar 1999, s. 73 a pozn. 31 – tam více podrobností a literatury). Další nálezy, zejména keramiky, pokračovaly v následných letech; její datování již nebylo posuzováno.

Pokusme se o pracovní hypotézu, abychom se dopátrali účelu předmětu pomoci různých indicií. Předně víme, že v tomto prostoru byla ve středověku sklářská huť, jak odtud dokládají dřívější nálezy a raně novověké oronymum Gläsendorf listině doloženo roku 1539 (Gelnar 1995a, 1995b). Zde publikované torzo artefaktu bylo nalezeno spolu s hmotnými prameny nedaleko prostoru, kde je předpokládán výrobní areál sklářské hutě. Také máme datován již před několika lety nalezený menší soubor keramiky v uvedené lokalitě. Dále použijeme autopsií získané znalosti o sklářské technické keramice z nalezišť středověkých sklářských hutí a praktické znalosti současné výroby skla, sklářské techniky a technologie, včetně současné výroby replik historického skla.

Přijmeme-li v rámci pracovní hypotézy domněnku, že tento předmět byl jakousi součástí sklářské výroby, uvažujme, k čemu mohl sklářům sloužit úzký, příčně zubatý předmět, nejevící žádné stopy po používání. Vzhledem k tomu, že vykazuje vzhled malého předmětu, nebyl jistě součástí žáruvzdorné stavební keramiky, např. okraje pracovních otvorů či pomůcek na jejich uzavírání.^{2/} Podívejme se, zda-li mohl být používán skláři při díle. Proč, k čemu a jak?

Víme, že středověcí skláři byli schopni si pro svoji potřebu sami zhotovit z materiálů nalézáných v bezprostředním okolí hutního areálu téměř vše, co ke své práci potřebovali. Mnohdy vzhledem k větší vzdálenosti od venkovského či městského osídlení si byli nuceni sami vyrábět mnoho pracovních pomůcek a nástrojů. (Gelnar 2000, 64–66). Jasným příkladem takové činnosti je vlastní výroba sklářských pánví, trvajících dokonce až do 19. století (Zuman 1939, 137–139, 156–157; Gelnar 2004b, 63–69; Gelnar 2005, 491–497), šamotových pomůcek zvaných cojk a také např. předforem k vytvoření optických dekorů na foukaných výrobcích (Gelnar 1992c, 120–127).^{3/} Porovnáme-li hmotu popisovaného keramického zlomku se zlomky nalézáných sklářských pánví z některých středověkých i raně novověkých sklářských hutí, na první pohled zjišťujeme značnou příbuznost s jejich hmotami.^{4/}

Nalezený zlomek by tak mohl být – na základě pracovní hypotézy – pomůckou na zhotovování drobného, pravidelně vlnitého povrchu, právě navinutého skleněného vlákna na plášť výrobku; k tomu je dnes používáno kovové širší ozubené kolečko zvané radýlko. Za předpokladu, že

budeme souhlasit s touto pracovní hypotézou, byl nalezený artefakt jistě užíván středověkými skláři v hutí ležící na svahu hory Jedlová. Pro toto by mohlo svědčit datování naleziště do doby kolem poloviny 14. století, pak i šířka předmětu dostačující k provedení potřebného hutního dekoru na skleněném výrobku, žádné známky „mechanického“ opotřebení z důvodu tvarování měkké žhavé skloviny a domněnka, že nalezený zlomek by měl být střední částí delšího předmětu s kolmým držadlem, jehož část je ve zlomku doložena na protilehlé straně ozubení. Popisovaná hmota je z téměř shodného žáruvzdorného materiálu jako hmoty sklářských pánví. Proto předpokládám, že tuto pomůcku si vyrobili skláři v rámci soběstačnosti, tak jako si vyráběli řadu dalších předmětů a pomůcek pro potřebu výroby skla, jeho zpracování a tvarování (Gelnar 2000; týž 2004a).

Skláři k vytváření jemně zvlněného povrchu na ještě žhavém skleněném vlákne, používají dnes jako již v minulosti (dosud nevíme od kdy, ale to bude v různých regionech časově odlišné), kovové širší ozubené kolečko s dřevěnou rukojetí, zvané radýlko. Radýlko je zdrobnělina od slova rádló, tj. také mimo jiného, ozubené kolečko s násadou. (V kuchyňských domácnostech se tenké radýlko používá např. při krájení rozváleného těsta pro vánoční pečivo.) Slovo rádló je převzato z německého slova *das Rad* a jak nám říká odborný slovník, znamená to kolo či těž ozubené kolo (Kolektiv 1962, 648).

Při hutních výzdobách dutého skla je používáno širší kovové radýlko k vytvoření mělce zvlněného povrchu nataveného tenkého či silnějšího žhavého skleněného vlákna na plášť vyráběného předmětu. Tento způsob dekorování byl používán již v minulosti při výzdobě foukaného skla. Ke zdobení skla je užíván již od vrcholného středověku, nejvíce však byl prováděn v době renesance, pak o několik století později v době historismu v průběhu 2. poloviny 19. století při výrobě skla mnohdy volně imitujícího renesanční výrobky a opět v současnosti při výrobě historických replik v mnoha malých hutích.

Podívejme se v jakém časovém údobí byla v českých zemích a za jejich hranicemi praktikována technika zvlněného povrchu skleněného vlákna, což nám nejvíce dokládají dosud publikované archeologické výzkumy. V prostoru Německa je pravidelné zvlnění vláken archeology prokázáno od poloviny 15. století a do následných století. Pro území jihovýchodu Francie jsem dosud našel analogie jen pro krátké období a to z 2. třetiny 14. století. Z východní Francie (Colmar, Strasbourg) poblíž jihozápadního Německa je datování až z přelomu 15. a 16. století a tyto nálezy jsou

uváděny jako pravděpodobný import ze sousedního německého prostoru. V Nizozemí jsou nálezy datovány do rozmezí od konce 15. až do 18. století, nejvíce však během 16. a 17. století (Henkes 1994). V českých zemích, např. z nálezů v historickém centru města Plzně, jsou nejstarší nálezy datovány do doby přelomu 14. a 15. století (Drahotová ed. 2005, 98, obr. 17). Z centra Tábora jsou nálezy skla datovány do rozmezí cca od 15. století do 1. poloviny 16. století (Krajíc 1998) a z centra Opavy je datace nálezu kladena do poloviny 14. století (Drahotová ed. 2005, 99, obr. 18). Zatím se tedy lze domnívat, že ve Francii užití „radýlkování“ proběhlo jen velmi krátce, zatímco v ostatní Evropě (Nizozemí, Německo, České země, event. snad i v dalších okolních zemích) bylo užíváno ve větší míře a v delším časovém intervalu (Gelnar 2004a).^{5/} To nám dokládají sbírkové předměty našich a světových muzeí a archeologické nálezy zlomků skel. K nim můžeme přiřadit i toto keramické „radýlko“, a také další z naleziště sklářské hutě na katastrálním území obce Mikulášovice ve Šluknovském výběžku, datovaného do doby kolem přelomu 14. a 15. století.^{6/}

Radýlkování bylo značně rozšířeno i v době renesance. Jako příklady si uvedme hmotné prameny z naleziště renesanční sklárny v Okrouhlé na Českolipsku (Gelnar 2004a), z historických center Nymburku (Sedláčková 1997) a Olomouce (Sedláčková 1998). Početné jsou nálezy z řady dalších měst u nás (např. Plzeň, Brno, Opava), ale mnohé nejsou dosud dostatečně publikovány. Tato výzdobná hutní technika se u nás udržela místy až do závěru 3. čtvrtiny 18. století, jak dokládají sběry z naleziště barokní sklárny Rollhütte na svahu Jedlové v Lužických horách, jejíž založení je udáno rokem 1680 a zánik rokem 1739 (Gelnar 2002) a také z archeologického výzkumu Karlovy hutě v Jizerských horách, činné od roku 1758 do roku 1775 (Kaván b.d. /1982/, obr. 32/10, 11).

Zdobením touto hutní výzdobnou technikou se tak středověcí skláři ze severu Čech zařadili do počátku praktikování této výzdobné techniky za použití keramického nerotačního, tj. plochého „radýlka“, předchůdce pozdějšího rotačního kovového radýlka.

Nález tohoto zlomku pracovní pomůcky pozdně středověkých sklářů tvoří významný kamínek do mozaiky techniky a technologie výroby skla doby středověku v českých zemích.^{7/}

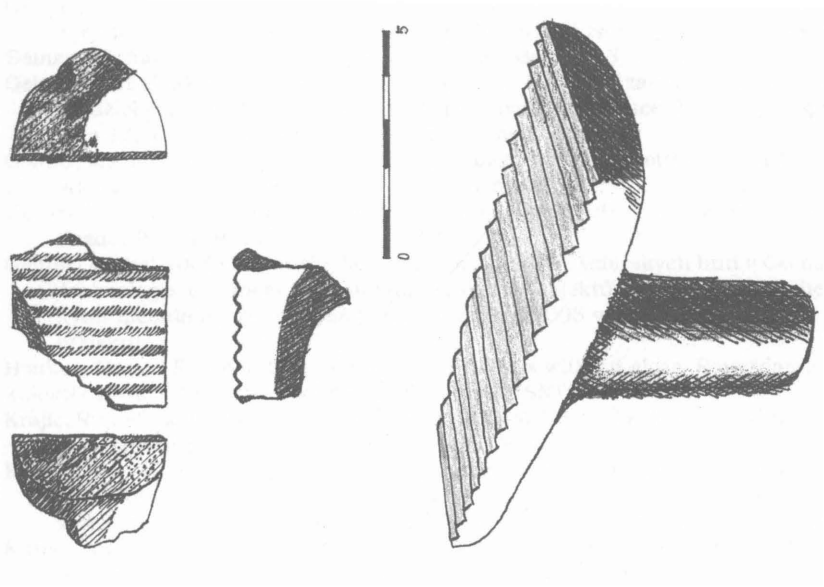
POZNÁMKY

- 1/ Místo s nálezy po činnosti zaniklé středověké sklářské huti se nalézá v horní jižní části osady Rozhled na louce před č. p. 20, hraničící s Bílým potokem protékajícím podél horské chaty Slovan. První nálezy povrchovým sběrem byly autorem provedeny v dubnu 1989 (Gelnar 1995a). Tyto hmotné prameny datoval archeolog PhDr. František Gabriel z České Lípy předběžně do doby kolem poloviny 14. století (Gelnar 1999, 71–73). Na jaře roku 1992 bylo bagrováním na levém břehu tohoto potůčku nad mostkem provedeno hloubení menší nádrže. Z odtěžené zeminy někdy z jara roku 1994 byl badateli montánní historie v Lužických horách Miroslavem Plekancem z Varnsdorfu a Janem Štikou z Prahy vyzvednut soubor hmotných pramenů dokládající činnost zaniklé středověké sklářské hutě. Jejich nálezy byly roku 1994 odevzdány k dalšímu odbornému zpracování PhDr. Evě Černé z Ústavu památkové péče v Mostě (Gelnar – Plekanec – Štika 2000, 121).
- 2/ Ta se na mnoha nalezištích zaniklých středověkých i novověkých sklářských hutí nacházejí.
- 3/ Tzv. předforma (ve sklářském slangu *optiška*) zhotovována zprvu z keramiky, později z různých kovů jako mosaz, měď, železo ap. (Gelnar 1992c), slouží sklářům k vytvoření různého optického dekoru nestejnou tloušťkou stěn skleněného výrobku. Na hranaté masivní tvary tzv. hranovky, např. mís apod., byly keramické formy používány ještě mezi světovými válkami ve sklárně Bratři Jílkové v Kamenickém Šenově.
- 4/ Autopsie.
- 5/ V Itálii např. kolem roku 1600 (Drahotová 1985, 44).
- 6/ Archeoložka E. Černá publikuje v brožuře výstavy „Ke kořenům severočeského sklárství“ ve Sklářském muzeu v Novém Boru na s. 32 obr. 29/6 a na s. 41 obr. 39 zlomek keramického „radýlka“, které však určuje jako předformu (!).
- 7/ Škoda, že není publikován další soubor hmotných pramenů ze stejného prostoru naleziště v osadě Rozhled, patřící k Jiřetínu pod Jedlovou, předané v roce 1994 nálezcem kolegy J. Štikou a M. Plekancem archeoložce E. Černé z Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech v Mostě (Gelnar – Plekanec – Štika 2000, 121). Snad by mezi těmito nálezy mohly být i další zlomky ze zde presentovaného artefaktu. Za ústní upřesnění děkuji příteli J. Štikovi z Prahy.

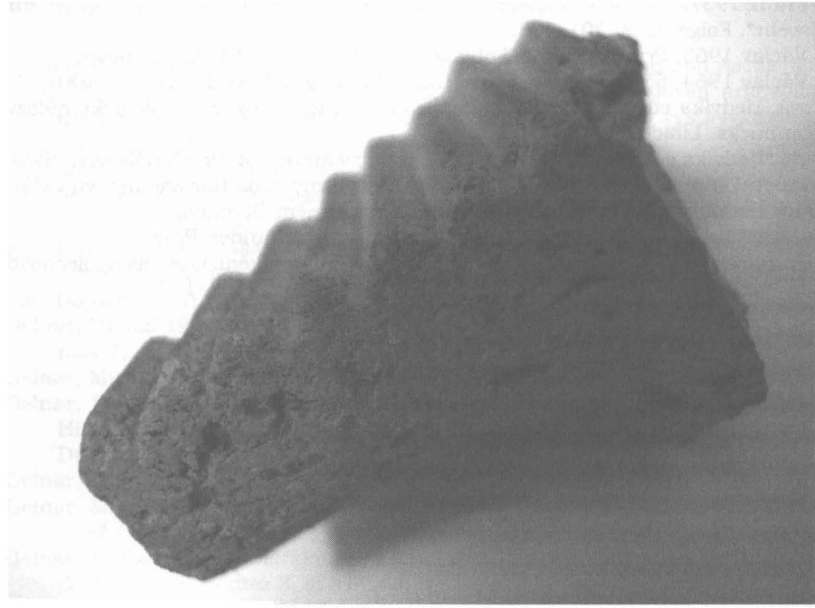
LITERATURA

- Baumgartner, Erwin – Krueger, Ingeborg 1988: Phönix aus Sand und Asche. München.
- Černá, Eva 2004: Ke kořenům severočeského sklářství, výpověď archeologických pramenů o výrobě skla ve vrcholném středověku. Katalog výstavy, Sklářské muzeum Nový Bor.
- Drahotová, Olga 1985: Evropské sklo. Artia.
- Foy, Danièle 1981: Fouilles de la verrerie medievale de Cadrix (Var). In: Annales 8e Congres, Londres 1979, Liège, s. 179–194.
- Foy, Danièle 1985: Essai de typologie des verres medievaux d'après les fouilles Provençales et Languedociennes. In: Journal of Glass Studies, Vol. 27, NY, s. 18–71.
- Foy, Danièle ed. 1989: À travers le verre du moyen âge la renaissance. (Liège?).
- Gelnar, Michal 1992a: Středověké sklářství v severních Čechách. In: Archeologia technica 7, sborník ze semináře v Technickém muzeu v Brně v roce 1991, s. 14–21.
- Gelnar, Michal 1992b: Hlášení pro ArÚ Praha č.j. 2666/92.
- Gelnar, Michal 1992c: Vývoj sklářských forem v českých zemích do 19. století. In: Historie sklářských technologií '92, sborník z konference v Novém Boru, s. 120–127. Dům techniky Ústí nad Labem.
- Gelnar, Michal 1995: Hlášení pro ArÚ Praha č.j. 1609/95.
- Gelnar, Michal 1996: Sklářské hutě v Lužických horách a v jejich podhůří. Bezděz 4, s. 37–74.
- Gelnar, Michal 1999: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část II: Okres Děčín. Bezděz 8, s. 51–95.
- Gelnar, Michal 2000: Středověká sklářská aktivita na severu Čech a její vazba na přírodní prostředí. In: Historické sklo 2, Městské muzeum v Čelákovcích, s. 63–69.
- Gelnar, Michal 2002: Barokní sklárna Rollhütte a zhodnocení hmotných pramenů z jejího zaniklého stanoviště. Děčínské vlastivědné zprávy roč. XII, č. 2, s. 9–17.
- Gelnar, Michal 2004a: Sklářská huť v Okrouhlé. Bezděz 13, s. 249–262.
- Gelnar, Michal 2004b: Typologie tavicích pánví ze stanovišť zaniklých sklářských hutí v Lužických horách a jejich okolí do průmyslové revoluce. In: Archeologie technica 15, s. 63–69, Technické muzeum v Brně.
- Gelnar, Michal 2005: Sklářské pánve do 19. století. In: O. Drahotová ed., Historie sklářské výroby v českých zemích, I. díl, Academia Praha.
- Gelnar, Michal – Plekanec, Miroslav – Štika, Jan 2000: Kde ležely Gläserdorfy? Bezděz 9, s. 119–135.
- Gelnar, Michal 2006: Technická keramika ze zaniklých sklářských hutí v Čechách. In: Archeologia technica / Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami, 24. seminář dne 19. dubna 2005 v Technickém muzeu v Brně (v tisku).
- Henkes, Harold E. 1994: Glas zonder glans / Glass without gloss. Rotterdam.
- Kolektiv 1962: Německo-český technický slovník. SNTL.
- Krajc, Rudolf a kol. 1998: Dům pasíře Prokopa v Táboře. Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220. Husitské muzeum Tábor.
- Kubát, Jan – Gelnar, Michal – Horáček, Jaroslav 1983: Příspěvek ke studiu historie sklářské techniky v oblasti Lužických hor z hlediska použitých pánví. Technický zpravodaj 10, roč. XXIII, s. 2–27. Výzkumný ústav užitého skla Nový Bor.
- Kubát, Jan – Gelnar, Michal 1991: Zhodnocení historických vzorků pánví z Lužických hor. In: Historické sklo 1, Sborník pro dějiny skla, s.45–49. Čelákovice – Plzeň.

- Pergelt, Franz 1937: Wo lag Glasendorf? In: Beiträge zur Heimatskunde. Beilage zur „Abwehr“, Folge 25, s. 201–208.
- Sacher, Václav 1963: První huť v naší oblasti II., Sklář č. 17 a 18, roč. 3, nestr.
- Sacher, Václav 1964: 550 let hutě v Horní Chřibské. Sklář, č. 27–28, roč. 4, nestr.
- Sedláčková, Hedvika ed. nedat. (1997): Renesanční sklo a další archeologické nálezy z Nymburka. Libice nad Cidlinou.
- Sedláčková, Hedvika ed. 1998: Renesanční Olomouc v archeologických nálezech. Sklo, slavnostní keramika a kachle. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci. Památkový ústav v Olomouci a Muzeum umění Olomouc.
- Schebek, Edmund 1878: Böhmens Glasindustrie und Glashandel. Prag.
- Zuman, František 1939: Dvě zaniklé sklárny na panství zákupském. Časopis Společnosti přátel starožitností, roč. XLVII, s. 1–11, 84–92, 137–140, 154–165.

Obr. 1. Kresba zlomku keramického „radýjka“ a jeho tvarová rekonstrukce. Kresba autor.

Obr. 2. Nalezený fragment radýjka. Foto autor.

BAROKNÍ LUSTROVÉ OVĚSKY ZE SKLÁRNY ROLLHÜTTE V LUŽICKÝCH HORÁCH. PŘÍSPĚVEK K TYPOLOGII ČESKÝCH LUSTROVÝCH OVĚSŮ

Michal Gelnar

Sklárnu Rollhütte na jižním svahu Jedlové (774 m n. m.) v Lužických horách uvedl do sklářské literatury Edmund Schebek, autor knihy *Böhmens Glasindustrie und Glashandel* (1878), dodnes považované za základní dílo o českém sklářství. V úvodní pasáži dává ruiny a nístějové sklo z jejího stanoviště, nalezené v roce 1867 při stavbě železniční tratě z České Lípy do Rumburku, mylně do souvislosti s u St. Georgenthalu (Jiřetín pod Jedlovou) lidovou etymologií tradovanou sklářskou hutí Petra Berky z Dubé a Lipého, či s některou ze středověkých sklářských hutí činných někde v prostoru hory Jedlové (Schebek 1878, s. IX). Dále uvádí, že sklářskou huť zvanou Rollhütte zbudoval v lese u Georgenthalu v roce 1680 Johann Kaspar Kittel ze vsi Schumburg (Šumburk) na panství Morchenstern (Smržovka) v boleslavském kraji (s. 61). Podle něj tento J. K. Kittel byl otcem Johanna Kittela, který vybudoval sklárnu ve Chřibské; myslel jistě přestavěl, a to v Horní Chřibské. O několik desítek stránek dále sděluje (s. 130–131), že Rollhütte stála na poloviční cestě mezi Falknovem (dnešní Kytlice) a zříceninou hradu Tolštejn na kamenickém panství (Česká Kamenice); kolem roku 1596 prý patřila pánům z Vartemberka. Později jí vlastnil jakýsi Christoph Palme z Röhrsdorfu (Svor). Posledními majiteli kolem roku 1723 byli Kaspar Kittel a Johann Kittel z Blottendorfu (Polevsko). Huť byla zničena požárem roku 1739. Tolik tedy Edmund Schebek před jedno a čtvrt stoletím.

Dále lze ve staré regionální literatuře nalézt několik drobných zmínek o této sklárně a to zpravidla ve vztahu k dějinám regionu, např. vlastivědy, turistiky, sklářství apod. Od první poloviny šedesátých let 20. století tuto

sklárnu pro zájemce o regionální historii sklárství v Lužických horách uvedl stručně ve známost na stránkách regionálních tiskovin tehdejší správce Sklářského muzea v Novém Boru Václav Sacher (1964–1968). Ten také prostor zaniklé sklárny Rollhütte v terénu navštívil a sesbíral několik hmotných pramenů, dokládajících výrobu skla na tomto nalezišti.^{1/} Nálezy z následných let do nedávné doby shromáždil autor při prospekci tamního prostoru povrchovými sběry zejména v protipožárních pružích, dříve pravidelně drážními pracovníky manuálně obnovovanými, ale i v břehu stružky přitékající do přilehlého rybníka.^{2/} V roce 1998 také ze severního svahu železničního zářezu, jenž se v tom roce na dvou místech sesul.

Z dostupných písemných pramenů je autorovi dosud znám jen přepis kontraktu mezi Františkem Karlem hrabětem Vratislavem z Mitrovic z panství Česká Kamenice a Filipem Josefem Kinským z panství Sloup s pachtýřem (nájemcem) sklářské hutě, obchodníkem sklem a nákladníkem Kryštofem Antonem Kittlem z Polevska, týkající se Thannberger glaßhütten (Jedlovských sklářských hutí) z roku 1731.^{3/} Kontrakt má devět bodů a z tohoto kontraktu se mj. dovídáme o nemovitém majetku hutě a jak má s ním pachtýř zacházet, o podmínkách odběru dřeva, nápojů, o vztahu pachtýře k lesnímu úřadu, k zaměstnancům hutě, včetně učňů, o souhlasu vrchnosti pro sklářské mistry a malíře skla, o vyvázání se z pachtu, který je vrchností určen jen na dobu šesti let.

Pravděpodobně reakcí na tento kontrakt je Kittelův nedatovaný dopis, dochovaný ve strojopisném opisu historičky M. Klanteové.^{4/} V tomto dopise je mj. uvedeno, že Kittel vlastními náklady postavil novou huť u rybníku zv. Rolleteich a vyjmenovává profese, které musel již proto zaplatit. Podívejme se, jaké profese se na stavbě hutě a jejím vybavení podílely: kameníci, zedníci, tesaři, truhláři, zámečníci, kováři, hrncíři, přidavači a další. Že se na huti tou dobou již pracovalo, dokládá uvedení skláře na výrobu okenního skla. Kittel měl v úmyslu, jak žádal vrchnost, provozovat huť 16 let a sděluje, že jej to stálo 1200 guldenů, neboť již také stačil pokácet a rozřezat mnoho polomového dřeva, které chtěl následně v huti zpracovat. Zkrácením smlouvy o deset let by se také stalo bezpráví jeho dětem.

Tolik tedy dosud použité archivní prameny a literatura. Další archiválie či jejich opisy by měly či mohly být uloženy v archivech v Jablonci nad Nisou (event. v jabloneckém muzeu), snad v Litoměřicích či v Praze. Huť zmiňuje Tereziánský katastr z roku 1713.

Stavba železniční tratě svahem Jedlové narušila s největší pravděpodobností poslední stanoviště této sklárny.^{5/} Je situováno na jižním svahu této hory pod lesní cestou zv. Langemeile v bezprostřední blízkosti jednoho z tzv. Jedlovských rybníků. Na starých mapách je rybník nazýván Rolle-Teich, Rollteich, ale i Hüttenteich. Na tomto místě sklárna stála nejpravděpodobněji od roku 1680 a to až do roku 1739, kdy byla zničena požárem, jak toto dokládá, mimo text Schebeka, několik nalezených hmotných pramenů. Jsou to skleněné zlomky výrobků deformované žárem – dva zlomky čísky z čirého skla s emailovou malbou ženské postavy, deformované a stavené žárem i s přitaveným pískem^{6/} (Gelnar 2002a, 9–17).

Z velkého množství povrchových sběrů na stanovišti této zaniklé sklárny byly autorem vyzvednuty mimo zlomků a střepů z foukaných výrobků také lustrové ověsy a rozety i pracovní odpad z jejich výroby prováděný mačkáním do kleští. Sběry je doloženo několik typů ověsů a jeden druh rozet (viz foto). Byly mačkány kleštěmi s vloženými kovovými formičkami, jak dokládají na povrchu mnohých ověsů znatelná nepravidelná zvlnění, zvaná rysatost.^{7/} Ručním mačkáním skloviny v kovových kleštích bylo pracováno s přebytkem žhavé skloviny, která se po vychlazení mačkaných ověsů a rozet odlamovala či odštípávala. Tento odpad je nazýván brok. Na nalezišti sklárny Rollhütte jich bylo nalezeno poměrně mnoho, některé jsou i s částí ověsu po jeho špatném odlomení.

Podívejme se na tvary ověsů a rozet dosud nalezených na stanovišti sklárny Rollhütte. Dají nám představu o dosud neznámé typologii ověsů vyráběných v této sklárně. Jedním z několika tvarů je tvar papírového draka (obr. 1), další tvar připomíná horský křišťál (obr. 2), jiný zase plochý protáhle pětiúhelníkový tvar (obr. 3). Méně obvyklý tvar ověsu má charakter protáhlé mušle (dochována jen horní část) (obr. 4). Několik zlomků je stupňovitě několikaúhelníkových, tvarově přesněji nepopsatelných (obr. 5, 6). Rozety jsou osmilaločnaté (obr. 7). Bohatěji tvarované ověsy zde nejsou doloženy, jak je uvádí literatura s datováním do mladšího časového období (Holey 1964, 16; Kaván 1976, 14; Kaván b. d. /1982/, obr. 26; Klappenbach 1996, 474, 476, 478). Pravděpodobně tvary lustrových ověsů ze sklárny Rollhütte ještě nějaký čas setrvaly na původních tvarech ověsů, vycházející z italské tradice, užívající původně ověsů z horského křišťálu.

Některému z Kittelů, provozujících tuto sklářskou huť, je nutno přiznat hbitost, s níž začal velmi brzy vyrábět lustrové díly jako ramena, miskys^{8/} a ověsy, tolik požadované pro lustry užívané na panovnických

a šlechtických dvorech. Díly k montáži skleněných lustrů odebíral z Rollhütte pasíř a brusič skla Josef Pallme z obce Prácheň nedaleko Kamenického Šenova, který začátkem roku 1724 obdržel povolení vyrábět osvětlovadla, lustry a lampy. Rodinná tradice firmy uváděla, že ověsy pro svá první osvětlovadla odebírala z Kittelovské sklárny Rollhütte (Brožová 1994b). Zdá se však, že prvním archivně doloženým výrobcem lustrů byl Georg Helzel z Kamenického Šenova, uváděný v soupisu obyvatel Tereziánského katastru z let 1714–1718, kde je uveden jako „Löstel Macher.“ Nikoliv však skleněných lišt určených k pokrývání lustrových ramen, jak uvádí kunsthistorička J. Brožová (Brožová 1994b),^{9/} ale s největší pravděpodobností z kovu, jež lze zhotovovat v domácí dílně, což u skleněných nelze.

Královský dekoratér francouzského krále Ludvíka XIV. z přelomu 17. a 18. století Bertin byl patrně autorem návrhů kovové konstrukce lustrů a skleněných ověsů, imitujících horský křišťál. Do Francie Bertinovi skleněné ověsy dodávali také – dosud neznámí – severočeští skláři prostřednictvím obchodníků z Čech. Nálezy ověsů a rozet ze stanoviště sklárny Rollhütte bychom zařadili do stylu „regence“, začínající ve Francii kolem roku 1710 a končící rokem 1730. Jeden z typů, nalezený na stanovišti Rollhütte, uvedl ve své práci německý badatel Josef Holey. Datuje jej do doby kolem 1720 (Holey 1964, 19, obr. 9/11).

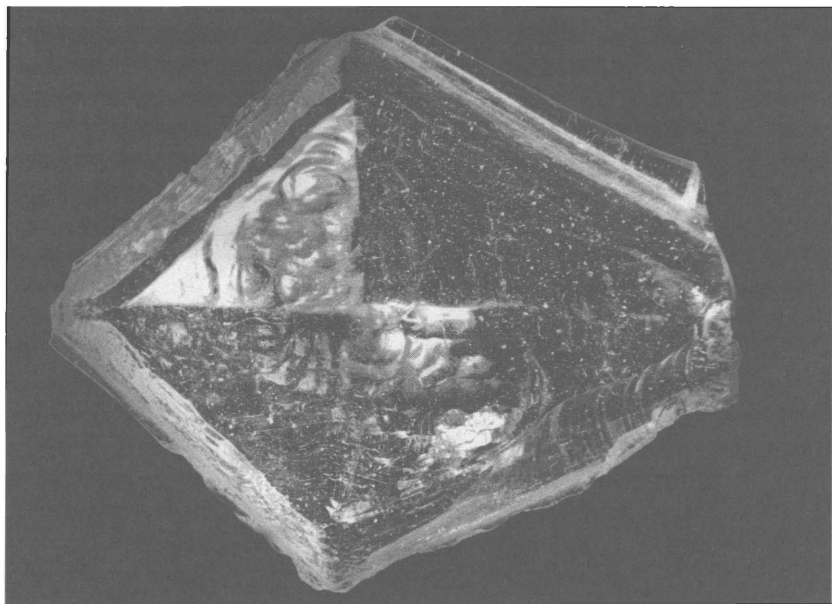
Lustrové ověsy ze sklárny Rollhütte jsou dosud nejstaršími nalezenými ověsy v Čechách. Tvoří mezičlánek mezi lustrovými „pecičkami“ z lustru ze zámku Favorite v Bádensku,^{10/} vyrobených ve sklářské huti v Juliusthalu (nyní Juliovka) nedaleko Cvikova v Lužických horách krátce po roce 1687 (Gelnar 1978; Drahotová – Štěpán 2005, 209–210) a výrobky hutí z druhé poloviny 18. století jako jsou nálezy ověsů z Nové Hutě na svorském katastru (z období mezi léty 1750 a brzy po 1870)^{11/} a z Karlovy hutě v Jizerských horách (1758–1775) (Kaván b. d. /1982/, obr. 26). Můžeme se tedy domnívat, že Kittelové byli velmi schopnými výrobci skla a obchodníky sklem a svou produkcí se zařadili mezi přední výrobce skla a obchodníky sklem v Čechách a napomohli věhlasu českého ověskového barokního lustru za hranicemi Čech.

POZNÁMKY

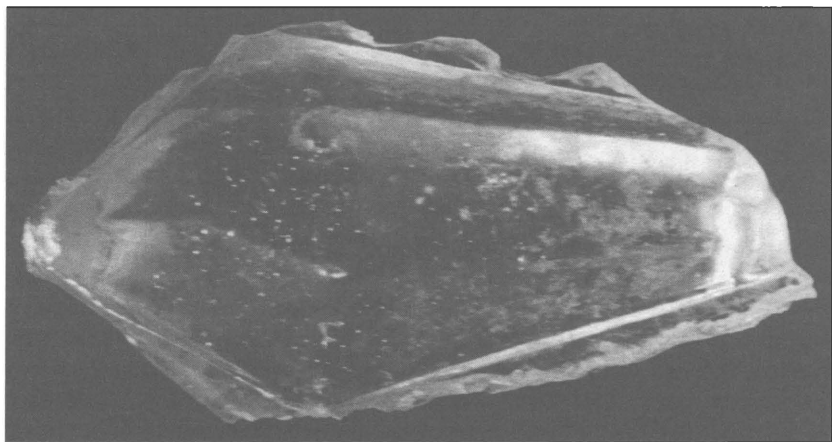
- 1/ Ty byly při generálním úklidu půdních prostor budovy muzea pro vybudování depozitářů v roce 1969 tehdejšími pracovníky nadřízeného jabloneckého muzea vyhozeny.
- 2/ Dle detailu lesnické mapy s rybníkem Rolleteich, na jehož severním okraji stála Rollhütte, na horním okraji studánka „Hütten Brunn“. Geometr Emanuel Hocke 1831, Státní oblastní archiv v Děčíně, mapová sbírka.
- 3/ Státní oblastní archiv Děčín, Vs Česká Kamenice, karton č. 61
- 4/ Státní okresní archiv Česká Lípa, Archiv města Nový Bor, inv. č. 1714: Záznamy o ralské huti. Z rukopisné poznámky K. Würfela na tomto opisu vyplývá, že obchodník se sklem K. A. Kittel z Polevska sklárnu postavil v roce 1724 (!). Spíše se však zdá, že nově vybudoval či přestavěl starší zchátralou huť z roku 1680.
- 5/ Toto se domnívám na základě rozborů typologie tvarů a užitých výzdobných motivů, sahající někde do rozmezí od konce 17. století do druhé čtvrtiny následujícího století.
- 6/ Poslední zápisy osob vztahujících se k této sklárně končí mezi lety 1739 až 1740, kdy se jako sklář naposledy uvádí 6. března 1740 Andreas Schahlhausen. Uvedeno podle matrik narozených a zemřelých vyexcerpovaných J. Smetanou (Smetana 1998, 58–59).
- 7/ Rysatost vzniká na povrchu skleněného výrobku tvarovaného mačkáním (lisováním) v kovové formě. Na výliscích se projevuje soustřednými vlnami či jako plynulé zvlnění.
- 8/ Doloženo nálezy na tomto nalezišti sklárny.
- 9/ V textu PhDr. J. Brožové, Csc. je uvedeno: ... „Löstel Macher“, tedy výrobce malých skleněných lišt (Leistel), určených k pokrývání lustrových ramen.“ Domnívám se, že zde došlo k drobnému omylu písaře a že původně mělo být napsáno „Lüster Macher“. Z toho písařova omylu kunsthistorička J. Brožová pak vyvodila: „...výrobce malých skleněných lišt (Leistel), určených k pokrývání lustrových ramen.“ Tato ramena se ale vyráběla (a dosud vyrábí) ve sklářské huti u tavicí pece; sklářská huť však v době Helzela v Kamenickém Šenově neexistovala.
- 10/ Před několika lety přesunut na zámek Bruchsal (Drahotová – Štěpán 2005, 209).
- 11/ Autopsie; dosud nepublikováno.

LITERATURA

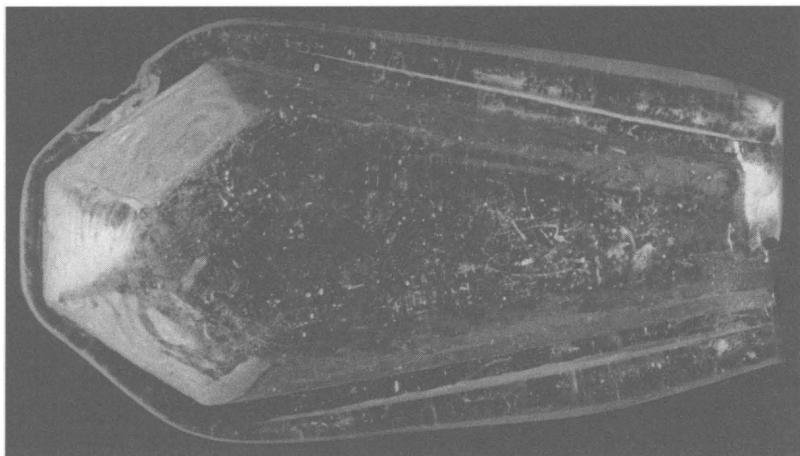
- Brožová, Jarmila 1981: Böhmsche Kristallkronleuchter aus dem 18. Jahrhundert, *Glasrevue* 36, č. 3, s. 19–22.
- Brožová, Jarmila nedat. (1985): Český křišťálový lustr 18. a 19. století. In: *Ars vitraria 8, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou*, s. 6–27.
- Brožová, Jarmila 1994a: Český křišťálový lustr. In: *Starožitnosti a užité umění* 3, s. 2–4.
- Brožová, Jarmila 1994b: Z historie výroby skleněných křišťálových lustrů na Kamenicko-šenovsku. In: *270 let výroby českých křišťálových lustrů na Kamenickošenovsku. Propagační tiskovina fy Lustry a. s. Kamenický Šenov*, nestr.
- Drahotová, Olga – Štěpán, Václav 2005: *Lustry*, kapitola 4.3.2. In: Drahotová ed., *Historie sklářské výroby v českých zemích, I.díl, Academia*.
- Gelnar, Michal 1978: Nejstarší historie osvětlovadel v severních Čechách. In: *Technický zpravodaj* 3, VÚUS Nový Bor / o.p. Crystalex Nový Bor, s. 14–16.
- Gelnar, Michal 2002a: Barokní sklárna Rollhütte a zhodnocení hmotných pramenů z jejího zaniklého stanoviště, *Děčínské vlastivědné zprávy* roč. XII, č. 2, s. 9–17 (tam další literatura).
- Gelnar, Michal 2002b: Kapitola z dějin méně známé barokní sklárny Rollhütte v Lužických horách. In: www.glasrevue.com, *Sklo, doba, lidé – vydání 15/2002*.
- Holey, Josef 1964: *Der Kristallkronleuchter, seine Entstehung und Entwicklung*. In: *Adalbert Stifter Jahrbuch, München*, s. 7–35.
- Kaván, Jaroslav 1976: Die archäologische Erkundung der im 18. Jahrhundert im Isergebirge bestehenden, nicht mehr vorhandenen Karlshütte, *Glasrevue* 31, č. 3, s. 10–14.
- Kaván, Jaroslav, nedatováno /1982/: Výsledky archeologického výzkumu Karlovy hutě v Jizerských horách, která pracovala v létech 1758–1775. In: *Ars vitraria* 7, *Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou*, s. 19–72.
- Kirsch, Roland 1978: Deformace povrchu malých čirých výlisků. In: *Tvarování drobných skleněných výlisků, sborník konference v Jablonci nad Nisou*, s. 45–58. Dům techniky ČS VTS Ústí nad Labem.
- Miltr, Jiří 1978: Formy pro tvarování drobných skleněných bižuterních výrobků. In: *Tvarování drobných skleněných výlisků, sborník konference v Jablonci nad Nisou*, s. 25–34. Dům techniky ČS VTS Ústí nad Labem.
- Sacher, Václav 1963: První huť v naší oblasti, II., *Sklář*, roč. III., č. 17, s. 2.
- Schebek, Edmund 1878: *Böhmens Glasindustrie und Glashandel*. Praha.
- Smetana, Jan 1998: Jiřetín pod Jedlovou, 450 let města v Lužických horách. Jiřetín pod Jedlovou.
- Smrček, Antonín 1978: Přestup tepla při lisování skleněných výrobků. In: *Tvarování drobných skleněných výlisků, sborník konference v Jablonci nad Nisou*, s. 34–44. Dům techniky ČS VTS Ústí nad Labem.
- Zuman, František 1939: Dvě zaniklé sklárny na panství zákupském, *Časopis Společnosti přátel starožitností*, roč. XLVII, č. 1, s. 1 ad.

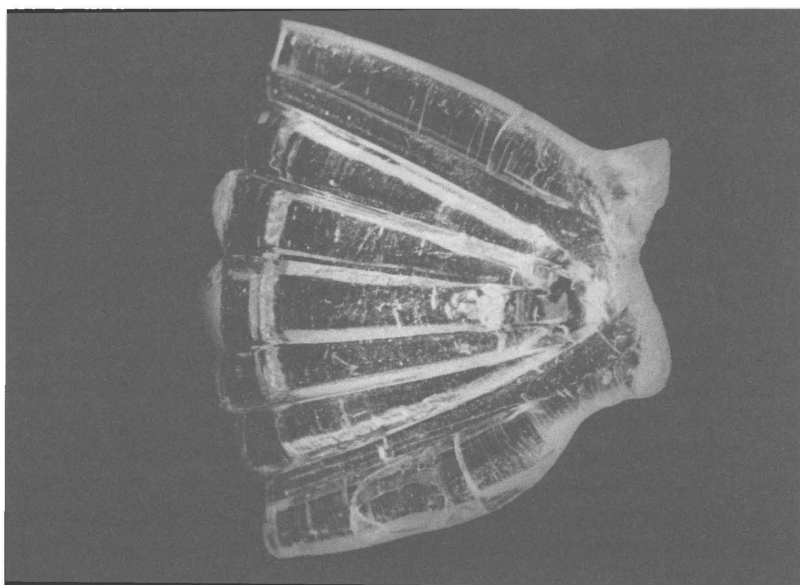
Obr. 1. Lustrový ověsek z lokality sklárny Rollhütte. Nález M. Gelnar, 1972. Foto archiv autora.

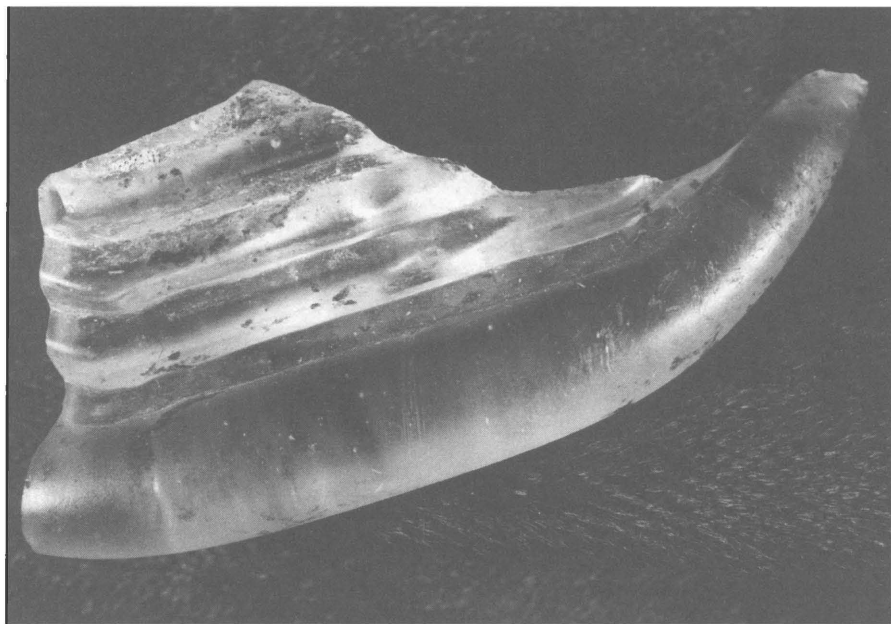
Obr. 2. Lustrový ověsek z lokality sklárny Rollhütte. Nález M. Gelnar, 1972. Foto archiv autora.

Obr. 3. Lustrový ověsek z lokality sklárny Rollhütte. Nález M. Gelnar, po 1975. Foto archiv autora.

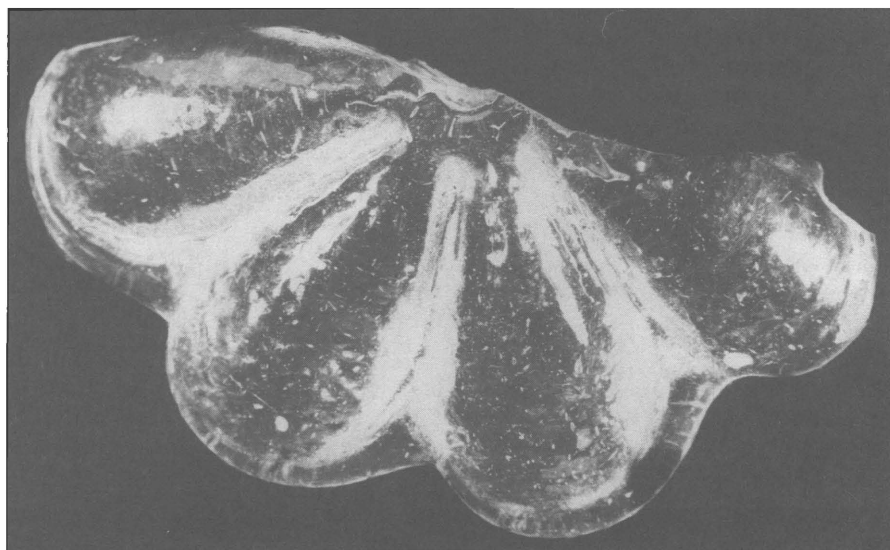

Obr. 4. Zlomek lustrového ověsku z lokality sklárny Rollhütte. Nález M. Gelnar, 1972. Foto archiv autora.

Obr. 5, 6. Zlomky lustrových ověsků z lokality sklárny Rollhütte. Nález M. Gelnar, 1972.
Foto archiv autora.

Obr. 7. Lustrová rozeta z lokality sklárny Rollhütte. Nález M. Gelnar 1972. Foto archiv autora.

SKLENĚNÉ PŘESLENY Z LUŽICKÝCH HOR HMOTNÉ PRAMENY Z NALEZIŠTĚ SKLÁRNY NOVÁ HUŤ

Michal Gelnar

O sklárně Nová Huť na severním okraji bývalého okresu Česká Lípa – v minulosti na bývalém zákupském panství – ležící na severním okraji katastru obce Svor na jižním úpatí Stožce (665 m n. m.) psalo mnoho autorů, většina jí však zmínila jen letmo. Nejpodrobněji ji popsal v době před polovinou minulého století s důrazem na historii a hospodářskou činnost František Zuman (1938a, 1938b). V druhém článku vypsál na základě inventáře pozůstalosti zakladatele sklárny výrobce tabulového skla Jana Václava Müllera výrobky z let 1768, další pak seznam produkce k 1. lednu 1804 z doby, kdy byla sklárna majetkem Antonína Kittela. V obou případech jsou uvedeny i hrubé výrobní ceny. Huť pracovala s občasnými krátkodobými výhasy přes sto let a to od roku 1750 do první poloviny sedmdesátých let 19. století a z tohoto jejího dlouhého trvání máme dosud – žel – jen ony dva písemné prameny o výrobcích.

Pokusme se tento nedostatek informací o sortimentu i o předmětech všedního dne doplnit pomocí hmotných pramenů z letitých, průběžně a příležitostně prováděných povrchových sběrů.^{1/} Za více než třicet let bylo vyzvednuto velmi mnoho hmotných pramenů k dějinám výroby, techniky a technologie této historiky neprávem opomíjené sklárny ležící uprostřed Lužických hor. Začátkem sedmdesátých let 20. století (1972–1973) byl bagrován přilehlý hutní rybníček a ve vytěženém bahně byla nalezena první větší kolekce převážně velmi drobných zlomků výrobků hutě, z nichž mnohé jsou se žlutou a červenou lazurou. Množství mimořádně kvalitní hmotné kultury (střepového a zlomkového materiálu) bylo vyzvednuto při zemních pracích pro uložení plynového potrubí prováděných v roce 1995 z prostoru jižně umístěné odpadní haldy bývalé sklárny z místy přes půldruhého metru hluboké rýhy.

Jako první zajímavost bych chtěl upozornit na dva drobné skleněné výrobky, které pomáhají doplnit Zumanův obrázek o všedním životě tamních zaměstnanců a obyvatel Antonínovy Výšiny, jak je v písemných pramenech tento prostor areálu přiléhajícího ke sklářské huti nazýván (Zuman 1938a). To, že při každé sklárně pomáhaly zpravidla ženy i děti sklářů či zušlechťovatelů skla, je všeobecně známo. Již dlouho od dob pozdního středověku sklářské hutě, stojící zpravidla osamocené v lesích dále od venkovského osídlení, tvořily samostatnou výrobní i hospodářskou jednotku. Proto snad ani nepřekvapuje nalezení dvou skleněných přeslenů (obr. 1), přibližujících všední život obyvatel této před více než 130 lety zaniklé sklářské hutě a jejího sídliště.^{2/}

Popis předmětů

Přeslen 1

Transparentně nažloutlé světlezelené sklo s jemnými bublinkami, obsahující také velmi drobné zbytky neroztaveného křemenného písku. Profil přeslenu je mírně excentricky oblého, tzv. bochánkovitého tvaru (obr. 1). Jeho průměr činí 29,6 mm, tloušťka 17 mm; mírně kónický otvor se zbytky okují ze sklářské píšťaly či z naběráku^{3/} má průměr 10,4 mm a 12,2 mm. Na plášti jsou dochovány zbytky malované výzdoby emailovými barvami – blíže k většímu otvoru obíhá žlutá linka s malými protaženými oválky střídavě žlutou a bílou barvou; na protilehlé straně je totéž, ale již bez malované linky. Povrch vykazuje stopy po používání(?), zejména však po uložení ve vrstvě odpadní haldy; na okrajích otvorů je dvakrát vyštipnut.

Přeslen 2

Transparentní sklo světlé azurově zelené barvy taktéž s velmi jemnými bublinkami a s několika velmi drobnými zbytky neroztaveného křemenného písku. I jeho profil je excentricky oblého bochánkovitého tvaru (obr. 2). Průměr je 22,6 mm, tloušťka 10,6 mm; mírně kónický otvor se zbytky okují ze sklářské píšťaly či z naběráku má průměr 8,4 mm a 8,9 mm. Na povrchu jsou emailovou barvou malovány bílé křížky, v jejichž rozích jsou modré tečky. Povrch přeslenu vykazuje stopy po používání(?), zejména však stopy po uložení ve vrstvě odpadní haldy.

Barva skla i jemné bublinky s nečistotami uvnitř těchto dvou přeslenů napovídají, že by se mohlo jednat o výrobky starší, než je datace provozu

sklářny, v jejímž prostoru byly nalezeny. Taktéž jejich jednoduchá výzdoba malovaná emailovými barvami hypoteticky může posouvat jejich provedení do staršího časového horizontu. Je tudíž možné, že oba přesleny byly do prostoru této sklárny přineseny skláři či dalšími pracovníky hutě z jiné starší sklárny v blízkém (Rollhütte na Jedlově, sklárna ve Falknově)^{4/} či vzdáleném okolí, jejíž provoz byl kupříkladu ukončen před vyzdvižením sklárny Nová Huť (Neuhütte) na Nové louce roku 1750.^{5/} Tyto dva přesleny můžeme zatím hypoteticky datovat do 18. století, neboť charakter a barva skloviny, ze které byly zhotoveny, jsou taktéž doloženy ještě i pro století devatenácté.^{6/}

Nálezy těchto skleněných přeslenů ze stanoviště zaniklé sklárny Nová Huť doplňují dnes již mnohé stovky přeslenů kamenných, keramických, kostěných, skleněných či z jiných materiálů nalezených na našem území a uložených v muzeích či v depozitářích pracovišť archeologů.^{7/} Současně dokládají do nedávna ústně tradovaný názor, že v minulosti si skláři vyrobili ze skla pro svoji potřebu, či potřebu svých domácností, vše, co byli schopni vyrobit.

POZNÁMKY

- 1/ Mnohem větší soubor téměř intaktních výrobků byl vyzvednut z místy více než půldruhého metru hluboké rýhy pro plynový řád provedený v roce 1995.
- 2/ Předění byla v minulosti rozšířená domácí práce žen. Ke zhotovení příže, tj. sprádání vláken, se používalo kužele a ručního vřetene. To je tvořeno přeslenem a dřikem. Dřík bývala tyčka (dřevěná i z jiného materiálu) velmi jemně vyhlazená, o délce 15 až 50 cm, na jehož spodní, většinou širší část, se nasazoval přeslen, sloužící jako závaží a setrvačnick, udržující vřeteno v kruživém pohybu při tomto ručním předění. Nejstarší přesleny pochází již neolitu. Mívaly kruhový tvar, různých profilů – plochý, kotoučový, miskovitý, kónický, dvoukónický, kulovitý, soudkovitý a jiný. Jejich průměry se vyskytují od 20 do 100 mm. Empirické zkušenosti dokládají, že menší a lehčí přesleny sloužily pro předění vlny, zatímco větší a těžší pro rostlinná vlákna.
- 3/ Naběrákem se rozumí kovová tyč, na níž se nabírá určité množství skloviny pro potřebu zhotovení různých nálepů, např. ouška, ucha apod.
- 4/ Sklárna Rollhütte byla založena roku 1680 a zanikla požárem 1739 (Gelnar 2002), kdežto sklárna ve Falknově (dnes Kytlice) stála již od roku 1530 a zanikla roku 1756 (Brožová 1979, 45).
- 5/ Huť během svého trvání několikrát změnila pojmenování: Nová Huť (Neuhütte), röhrsdorfská, Antonínova huť či Antonínova výšina (Antonihöhe) (viz Zuman 1938a).
- 6/ Autopsie.
- 7/ Keramický přeslen téměř shodného bochánkovitého tvaru i velikosti (Ø 30,3–30,6 mm, tloušťka 16,7 mm) jako skleněný přeslen větší byl nalezen 9. 8. 1998 v potůčku vytékajícím z tzv. Stříbrné studánky severovýchodně od zříceniny hradu Milštejn.

LITERATURA

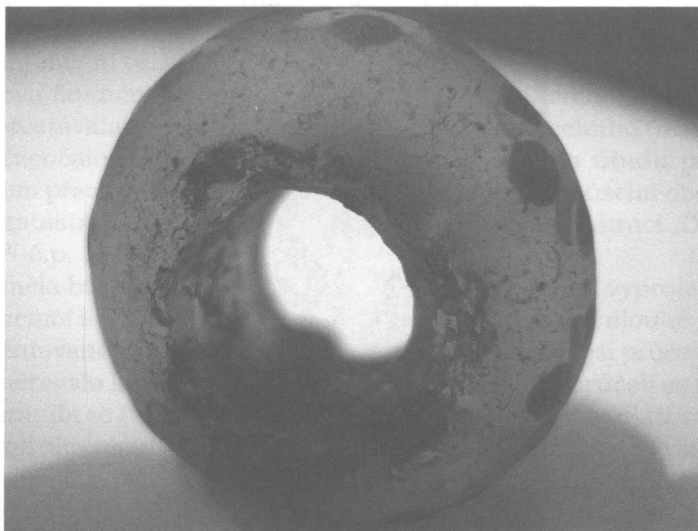
- Brožová, Jarmila 1979: České sklářství v polovině 18. století, *Sklář a keramik*, roč. 29, č. 2, s. 45–49.
- Gelnar, Michal 1996: Sklářské hutě v Lužických horách a v jejich podhůří, *Bezděz 4*, s. 37–74.
- Gelnar, Michal 1997: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část 1. Okres Česká Lípa, *Bezděz 6*, s. 41–60.
- Gelnar, Michal 2002: Barokní sklárna Rollhütte a zhodnocení hmotných pramenů z jejího zaniklého stanoviště, *Děčínské vlastivědné zprávy*, roč. XII., č. 2, s. 9–17.
- Zuman, František 1938a: Sklárna Nová Huť na zákupském panství. *Časopis pro dějiny venkova*, roč. 25, s. 90–109.
- Zuman, František 1938b: Výrobky sklářské huti v Röhrsdorfu v 18. a 19. století, *Bezděz 2*, roč. 9, s. 40–43.

INTERNETOVÉ ODKAZY

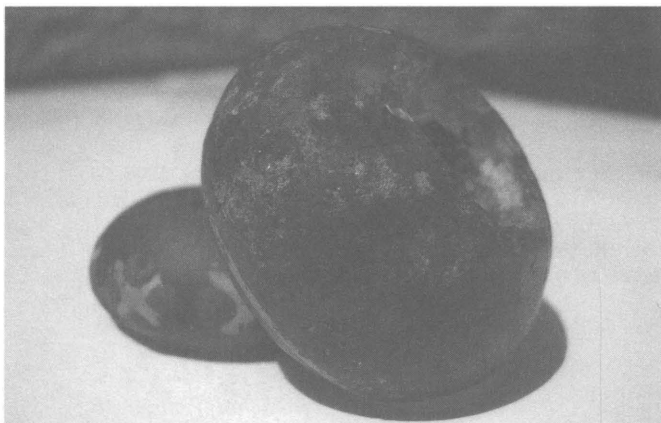
- <http://www.nedeliste.cz/historie/historie.predhistorie.html>
- <http://www.boiohaemum.cz/kelt/clanky/0053.htm>
- http://www.rozhlas.cz/sever/planetarium/_zprava/137968
- <http://www.vesmir.cz/clanek.php3?CID=5904>
- <http://www.muzeum-celakovice.com/index.php?id=184>
- http://www.telcko.cz/obec/obec_turistika_popis.php?oid=21&tid=141
- <http://www.mb-net.cz/mb-pravek-novovek/JP1302009.htm>
- <http://www.skjaldborg.livinghistory.cz/remesla/tkani.html>
- http://www.ekovesnický.org/remesla/spradani_na_vretenu.html

Obr. 1. Skleněný přeslen č. 1 ze stanoviště zaniklé sklárny Nová Huť na katastru obce Svor. Foto L. Purmenský.

Obr. 2. Skleněný přeslen č. 2 ze stanoviště zaniklé sklárny Nová Huť na katastru obce Svor. Foto L. Purmenský.

Obr. 3. Skleněné přesleny č. 1 a 2 ze stanoviště zaniklé sklárny Nová Huť na katastru obce Svor. Foto L. Purmenský.

Obr. 4. Přádlena. Iluminace z Velislavovy bible z doby kolem 1340. Universitní knihovna v Praze. Repro z knihy: Husa V. – Petráň J. – Šubrťová A.: Homo faber. Pracovní motivy ve starých vyobrazeních. Academia 1967.

CELNICE V HORNÍ SVĚTLÉ

Jaroslav Beneš

Historie československého celního úřadu v Horní Světlé^{1/} se začala psát v polovině 20. let minulého století. Do té doby byl celní úřad umístěn v budově, kde sídlilo i oddělení finanční stráže v Dolní Světlé. Jednalo se o budovu č.p. 133, kde je dnes umístěna restaurace a pension s příznačným názvem Celnice. Tento objekt byl postaven již v roce 1913 pro rakouskou „Finanzwache“ stavební firmou Augusta Herrmanna z Chřibské. Kolaudace budovy proběhla 27. září 1913 a od 1. října 1913 začala budova sloužit svému účelu. V budově se nacházely kromě úředních místností celní expositury a oddělení finanční stráže i byty pro zdejší zaměstnance. Vedoucím místní celní expositury byl v té době celní respicient Günther.

Budova finanční stráže v Dolní Světlé ale počátkem 20. let minulého století přestávala svou velikostí i polohou pro účely celního úřadu vyhovovat. Započalo se tak s přípravou výstavby celního úřadu přímo na hraničním přechodu do Waltersdorfu, na katastrálním území obce Horní Světlá (katastrální číslo pozemku 498/25), naproti restauraci „Deutsche Wacht“^{2/} č.p. 145.

Jak měla budova nové celnice vypadat? Budova byla vyprojektována jako přizemní s obdélníkovým půdorysem. Hlavní průčelí dlouhé 18,65 m bylo orientované k okresní silnici do Dolní Světlé a vedlejší průčelí dlouhé 10 m směřovalo ke státní hranici. Na straně hlavního průčelí se nalézala krytá veranda se třemi kruhovými sloupy a s cementovou dlažbou zvýšenou oproti okolnímu terénu o cca 15 centimetrů. Z verandy se vstupovalo do předsíně, kde byl současně i výklenek pro váhu. Z předsíně šlo vstoupit jednak do kanceláře, jednak na schodiště a do bytu. Z kanceláře vedly dveře do skladiště, které bylo proti vloupání zabezpečené oplechovanými dveřmi a mříží v okně. Obytná část byla projektovaná jako byt pro celního výběrčího o dvou pokojích s kuchyní se spíží v přízemí, další jedna obytná

místnost se nacházela v podkroví a byla určena pro zástupce celního výběrčího. Z předsíně se dalo také zvláštními dveřmi vstoupit do dvora a hned vedle se nacházel záchod s předsíňkou. Schodiště bylo dřevěné a vedlo jednak na půdu, jednak do předsíňky k obytnému pokoji. Obvodové zdi byly silné 60 centimetrů, jako střešní krytina se použily tašky a okna byla na venkovní straně opatřené okenicemi. Na odvrácené straně od silnice bylo zřízeno hospodářské zázemí – kůlna a dřevník. Záchody byly v projektu plánovány jako nesplachovací a fekálie se dováděly do žumpy k tomu účelu zřízené. Taktéž vodovod nebyl v původním projektu plánován, ale počítalo se s vyhloubením studny. Sousední budova hostince „Deutsche Wacht“ byla ale na vodovod připojena a vodovodní potrubí šlo po hranici staveniště, o zřízení vodovodu se tak od začátku přemýšlelo. Také připojení celnice na elektrickou síť nebylo v prvním projektu plánováno ale stejně jako v případě vodovodní přípojky se od začátku přemýšlelo o připojení na elektřinu opět k sousednímu hostinci, který měl přípojku ze Saska. Elektrické vedení na našem území bylo nejbližší v osadě Myslivny^{3/} vzdálené přes 1 kilometr a zřízení elektrické přípojky odsud by bylo nákladné.

Ve čtvrtek 10. 7. 1924 proběhlo přímo na místě budoucího staveniště šetření za účelem vydání stavebního povolení. Zástupce okresní správní komise ve Cvikově Josef Richter, starosta Horní Světlé pan F. Winke, lesmistr státních lesů Ing. Jelenka z Nové Huti neměli vážnějších připomínek k projektu a přípravě stavby.

Pan Hugo Barth, vlastník hostince „Deutsche Wacht“, požadoval v případě připojení celnice na jeho vodovod proplácení poloviny udržovacích poplatků, které on za vodovod platí. Zástupce celního úřadu z Dolní Světlé, celní správce Richard Köhler, budoucí uživatel nové celnice, požadoval připojení stavby na vodovod i elektrickou síť. Argumentoval tím, že v sousedním hostinci se nachází studna hluboká 14 metrů, ale s nepatrným množstvím vody.

Protokol byl ze strany zástupců státní správy zakončen s tím, že nic nebrání udělení stavebního povolení a započetí stavby. Připomínky k projektu celnice bylo doporučeno k realizaci.

Stavba celnice byla povolena výměrem Okresního úřadu v Jablonném v Podještědí^{4/} dne 3. 9. 1924 a stavební povolení na stavbu celnice na „Wache“^{5/} nese datum 8. 9. 1924. Stavba byla zadána staviteli Robertu Ehrlichovi ze Slaného.

Prakticky rok po vystavení stavebního povolení napsal 24. září 1925 stavební komisař Ing. Karel Gleisner ze státní stavební správy v Liberci,

kteřá novostavbu celnice dozorovala, na okresní úřad do Jablonného, že stavba celnice je ukončena a požádal o svolání kolaudačního řízení a povolení užívání stavby. Termín kolaudace byl na návrh Ing. Gleisnera stanoven na 6. října 1925. Dne 6. října byl sraz u novostavby v 11 hodin dopoledne. Účastníci řízení, kteří nebyli místní, vyjeli z Jablonného v 8.20 hodin vlakem do Cvikova a odtud pokračovali autobusem až k celnici.

Zápis z kolaudace uvádí, že stavba odpovídá všem zadávacím podmínkám dle výnosu okresního úřadu ze dne 3. 9. 1924 a byla provedena dle schválených zadávacích plánů. Budova celnice obdržela číslo popisné 129.

Oproti původním plánům došlo k několika změnám, které znamenaly výrazné zlepšení komfortu při užívání budovy:

- kuchyně byla přeložena z dvorního rohu do uliční fronty,
- vedle ložnice v přízemí byla zřizena koupelna, spíž byla přeložena k východu do dvora,
- místo studny byl objekt napojen na vodovod a záchod zřízen jako splachovací,
- žumpa provedena s přepadem do kanálu,
- sklepy byly rozšířeny a v jednom zřízena prádelna,
- na dvoře zřízena krytá jáma na popel,
- byla zřízena podezdívka oplocení dvora, dvůr oplocen a odvodněn, odvodněna byla i cesta na severní straně budovy.

Všechna tato vylepšení byla při kolaudačním řízení bez připomínek schválena. Natěračské a malířské práce nebyly v době kolaudace zcela zaschlé, kolaudační komise doporučila užívat budovu až za 14 dnů a do té doby ji provětrávat.

Zástupce obce se ke kolaudaci nedostavil, zástupce okresu požadoval vydláždít prostor před celní budovou. K tomuto požadavku se připojil i zástupce celního úřadu z Dolní Světlé jako budoucí uživatel. Okresní silnice dle jejich vyjádření je hustě využívána a místo před celnicí by se mohlo vyjezdít a za deště rozbahnit. Stavitel a správce stavby (stavební dozor) proti tomu namítli, že podloží cesty je dostatečně únosné a odvodněné a že k nějakému rozbahnění nemůže dojít. Požadavek k vydláždění komise zamítla.

Další připomínky již žádný účastník kolaudačního řízení neměl a tak kolaudace byla s úspěchem ukončena. Následně 27. října 1925 obdržel Celní úřad v Dolní Světlé od Okresního úřadu v Jablonném v Podještědí povolení k používání novostavby celního úřadu.

Také připojení celního úřadu na elektrickou energii bylo vyřešeno a to napojením na elektrickou síť ze sousedního německého Waltersdorfu. Současně s připojením celního úřadu byla zavedena elektrina i do sousedního domu č.p. 137, jehož majitelem byl pan Wenzel Weiss. Pan Weiss se zabýval obchodem s tabákem a v jeho domě byl i sklad tabáku. Hostinec „Deutsche Wacht“ byl napojen na elektrickou síť z Waltersdorfu již zhruba od roku 1909. Na německou rozvodnou síť byly napojeny i další domy v okolí, kupříkladu kolem roku 1928 známý penzion „Nová Brazílie“ č.p. 180 majitelky Rony Raumannové či dům Hermanna Weilanda č.p. 181.

Na hraniční přechod v Horní Světlé pravidelně zajížděly i autobusy veřejné dopravy. Od roku 1926 jezdil autobus na lince Jablonné v Podještědí – Heřmanice – Mařenice – Dolní Světlá – „Wache“. Linku provozoval Franz Hockauf z Krompachu, od roku 1929 pak jeho zeť Emil Goth.

Krátce po postavení celního úřadu byl na hraničním přechodu vztyčen i československý orientační hraniční sloup. Tyto vkusné sloupy ve tvaru státní vlajky se státním znakem byly od poloviny 20. let minulého století stavěny na všechna místa, kde státní hranici protínala důležitá komunikace. Sloupy vyráběly z lisovaného plechu státní železárny v Podbrezové na Slovensku. Stejný výrobce odléval i litinové státní znaky na sloupy. Kdy přesně byl tento hraniční sloup na našem místě vztyčen není dnes již bohužel známo. Jako zajímavost si však můžeme uvést, že koncem léta roku 1938 již byl sloup ve stavu, kdy nutně potřeboval opravu nátěru (poslední oprava sloupu proběhla v roce 1930). Z podnětu okresního úřadu došlo k opravě nátěrů všech tří hraničních sloupů v okrese.^{6/} Práce byla zadána v pozdním létě roku 1938 lakýrnické firmě Adolfa Feningerera z Krompachu Valů. Firma práce dokončila začátkem podzimu 1938, ale vzhledem k nastalým událostem došlo k problémům s placením provedených prací, jednalo se o 660,50 Kč. Po dlouhých tahanicích trvajících déle než rok se firma svých peněz za práci přeci jen dočkala. Základy sloupu, který Němci po obsazení našeho území ihned zlikvidovali, jsou jasně zřetelné na hraničním přechodu dodnes.

V letech meziválečné republiky běžel čas a život na celním úřadu poklidným tempem. Ve druhé polovině 30. let minulého století došlo i zde k přiostrůvání situace a národnostní rozpory v československém pohraničí se povážlivě prohlubovaly a to za vydatného přispění z druhé strany hranice. V roce 1937 přetnuly obě dvě komunikace u celního úřadu pancéřové závory. Jednalo se o tzv. „zvláštní zařízení sloužící k zne-možnění dopravy na silnicích a cestách“,^{7/} jejichž výstavbu zaštitilo vládní

nařízení č. 203/1936 Sb. V prostoru hraničního přechodu v Horní Světlé byla postavena následující tři zvláštní zařízení, jejichž pozůstatky se zachovaly až do dnešních dnů:

- zvláštní zařízení č. 18 – závora 3,5 metru dlouhá s ochrannými betonovými zídkami kombinovaná s dvouřadou uzávěrou z kolejnic; na okresní silnici Dolní Světlá – Waltersdorf, mezi celním úřadem a restaurací „Deutsche Wacht“,
- zvláštní zařízení č. 19 – dvouřadá uzávěra z kolejnic; na polní cestě z hraničního přechodu do Dolní Světlé, mezi celníci a domem č.p. 137,
- zvláštní zařízení č. 20 – závora 3,5 metru dlouhá s ochrannými betonovými zídkami a příkopem dlouhým 40 metrů podél komunikace; na cestě do Horní Světlé u budovy celního úřadu.

Zvláštní zařízení na našem přechodu stavěla firma Ing. Fanta & spol., podnikatelství staveb v Liberci. Všechna tři zařízení byla postavena v průběhu roku 1937 (zvláštní zařízení číslo 19 bylo postaveno možná až počátkem roku 1938, datum výstavby této překážky je nejisté). Obě dvě uvedené závory obsluhovali příslušníci finanční stráže, kteří sloužili na celním úřadě.

Původně na celním úřadě sloužil jen jeden příslušník finanční stráže, od druhé poloviny 30. let však došlo, vzhledem ke zhoršující se mezinárodní situaci, k navýšení počtu zde sloužících finančníků. Patrně předposledním správcem celního úřadu před potupným ústupem z hranic v říjnu 1938 byl respicient finanční stráže František Myška, který zde sloužil od 3. září 1932 do 31. srpna 1938. Zda a kdo nastoupil na místo správce na jeden měsíc po něm, není v současné době známo.

Na podzim roku 1937 se na německé straně ve Waltersdorfu, přímo na hraničním přechodu, začalo se stavbou nového celního úřadu. Do té doby byl německý celní úřad umístěn v domě č. p. 164 (dům nad dnešním penzionem Grenzbaude). Nový německý celní úřad byl předán do užívání v roce 1938. Dnes je tento dům č. p. 166 majiteli označován „Die Wache“ a slouží jako pension.

Situace v našem pohraničí se v roce 1938 nadále vyostřovala a na celnici v Horní Světlé vyvrcholila ve čtvrtek 22. září 1938. V tento den odpoledne přitáhl přes německé území ke zdejšímu celnímu úřadu dav po zuby ozbrojených henleinovců. Hrستka příslušníků československé finanční stráže, jež celnici střežila, se musela před značnou přesilou stáhnout do Dolní Světlé a celní úřad byl henleinovci z tzv. Sudetoněmeckého freikorpsu obsazen.

Ještě téhož dne se však družstva Stráže obrany státu (SOS) ze 4. roty libereckého praporu SOS připravila k odvetné akci. V noci z 22. na 23. září postupovali příslušníci SOS k celnímu úřadu. Ten byl stále obsazen trojnásobnou přesilou vzbouřenců, a tak se rozpoutala prudká přestřelka. Ke slovu se dostaly na obou stranách i kulometry a ruční granáty.

Po asi hodinové bitvě se celní úřad nalézal opět v československých rukou a byl zde znovu nastolen právní řád Československé republiky. Vzhledem k dalšímu vývoji mezinárodních událostí, vrcholících uzavřením tzv. Mnichovské dohody, bohužel jen na pár dní. Při boji zahynul jeden z místních nacistů a dle zpráv informátorů byli na straně teroristů další ranění. Z příslušníků SOS byli dva lehce zraněni.^{8/}

Po ostudné Mnichovské dohodě musela naše republika odstoupit svá pohraniční území Německu. Zdejší celní úřad už nebyl potřeba, neboť tudy žádná hranice nevedla, a tak dům v roce 1939 zakoupila rodina Rudolfa a Elsy Töpferových, která zde i přes válku bydlela

Po skončení války byl celní úřad obsazen opět československou finanční stráží. Příslušníci finanční stráže se na svá dřívější působiště na historických hranicích naší vlasti vraceli již v prvních květnových dnech roku 1945. Činnost oddělení finanční stráže v Dolní Světlé byla obnovena 28. května 1945 a finančníci z tohoto oddělení konali i službu na hraničním přechodu do Waltersdorfu. Místo správce celního úřadu však bylo nějakou dobu neobsazené, neboť zpočátku v Dolní Světlé nebyl žádný příslušník finanční stráže se složenými zkouškami pro vedení celního úřadu.

Po skončení války probíhal v pohraničí naší republiky nutný a spravedlivý odsun Němců. Také kolem celního úřadu v Horní Světlé prošlo několik transportů v počátečních fázích odsunu a dnes tyto události připomíná pomníček na německé straně hranice odhalený 16. září 1995.

Celní úřad v Horní Světlé byl oficiálně zrušen výnosem ministerstva financí ze dne 29. června 1948. Budova celního úřadu stála ještě několik let, chátrala bez využití, než byla definitivně srovnána se zemí. Přesné datum fyzické likvidace není známo, na vedle stojící dům č. p. 137 bylo vydáno povolení ke zbourání 13. července 1957. Je možné, že v této době se také zpečetil osud budovy celního úřadu.

K znovuotevření hraničního přechodu, již jen jako turistického, došlo až 1. března 1996. Na podzim roku 2003 odhalila Československá obec legionářská na zdejším hraničním přechodu pomník připomínající osudné září roku 1938 a boj u zdejšího celního úřadu.

Škoda, že na tak krásném místě, přímo pod horou Luží, dnes nenajdeme ani budovu bývalého celního úřadu a další stavby, ani se zde již nepotkáme s příslušníky československé finanční stráže. I přes všechny dějinné zvraty si však místo zvané „Wache“ podrželo dodnes svoje kouzlo.

POZNÁMKY

- 1/ Všechny zeměpisné názvy v článku jsou uváděny v současně platné podobě. Obec Horní Světlá se do roku 1946 česky jmenovala Horní Lichtenwald, německy pak Oberlichtenwalde. Obdobně obec Dolní Světlá se nazývala Dolní Lichtenwald/ Niederlichtenwalde.
- 2/ V některých obdobích se hostinec nazýval „Zur Wache“.
- 3/ Osada Myslivny se v té době jmenovala Jägerdörfel, český název neměla.
- 4/ Tehdejší český úřední název města zněl Německé Jablonné, německy pak Deutsch Gabel. K přejmenování na Jablonné v Podještědí došlo až po druhé světové válce, krátce se město též nazývalo Jablonné pod Ještědem.
- 5/ Zdejší hraniční přechod se i dnes hovorově označuje německým názvem „Wache“, ve 30. letech minulého století se v česky psaných dokumentech můžeme setkat i s českým označením „Stráž“.
- 6/ V tehdejších okrese Německé Jablonné se nacházely tři hraniční orientační sloupy a to na hraničních přechodech Petrovice – Lückendorf, u celního úřadu v Krompachu – Valech a u celního úřadu v Horní Světlé.
- 7/ Podrobněji o tomto tématu viz Beneš J. – Hamák B. – Stejskal J.: Lužické hory, Fortprint, Dvůr Králové nad Labem 2004, str. 36–51.
- 8/ V roce 1940, již po zničení zmrzačeného zbytku republiky a vzniku tzv. Protektorátu Čechy a Morava, byli za tento incident německým Gestapem stíháni dva tehdejší příslušníci finanční stráže a jeden příslušník československé armády, jenž byl nakonec ve vykonstruovaném procesu odsouzen na deset let káznice za to, že se zbrání v ruce hájil hranice a práva své vlasti. Podrobněji o boji na celním úřadě v Horní Světlé viz sborník Hraničáři pod Luží '38, Fortprint, Dvůr Králové nad Labem 2004.

PRAMENY A LITERATURA

Ministerstvo financí, 1918–1949, fond v Národním archivu Praha.

Ministerstvo vnitra I, Praha, 1918–1953, fond v Národním archivu Praha.

Okresní úřad Jablonné v Podještědí, 1851–1938, fond v SOKa Česká Lípa.

Pavýza, L.: Dolní Světlá, ohlédnutí za minulostí, rukopis, Dolní Světlá 2006.

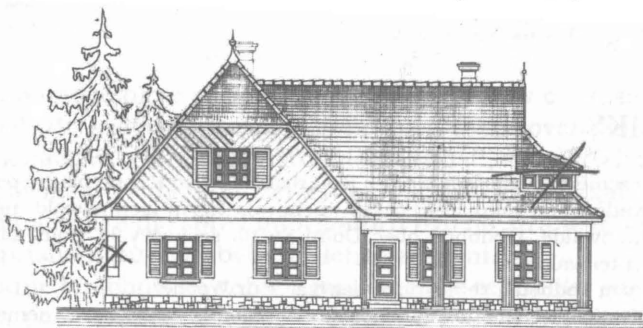
Schubert, E.: Ortschronik von Oberlichtenwalde, 1997 (bližší údaje v brožurě neuvedeny).

Schubert, E.: Erinnerungen an die Heimat (bližší údaje v brožurě neuvedeny).

STAVBA CELNICE V DOLNÍM LICHTENWALDE
HLAVNÍ PRŮČELÍ

Průčelí pro "Kamín" v Nov. Lichtenwalde na území
"Horní Světlé", ob. Kamín.

H. J. Štehlík
archt. proj.

Obr. 1. Obrázek hlavního průčelí celního úřadu v Horní Světlé, který byl přiložen k zápisu o kolaudaci. Skrtnuté architektonické prvky byly z definitivního projektu odstraněny z úsporných důvodů. SOKA Česká Lípa, OÚ Jablonné v Podještědí.

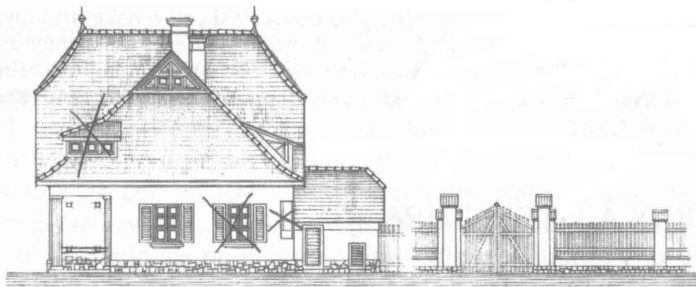
STAVBA CELNICE V DOLNÍM LICHTENWALDE
VÍDELSKÉ PRŮČELÍ 1:100

Průčelí pro "Kamín" v Nov. Lichtenwalde

číslo 107 z 107

"Horní Světlé", ob. Kamín.

H. J. Štehlík
archt. proj.

H. J. Štehlík
archt. proj.

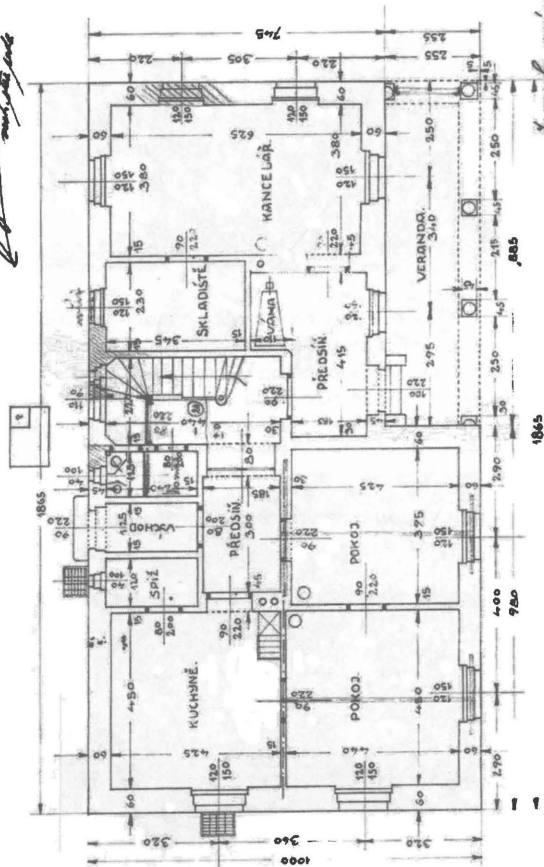
Obr. 2. Půdorys přízemí celního úřadu v Horní Světlé. SOKA Česká Lípa, OÚ Jablonné v Podještědí.

STAVBA CELNICE V DOLNÍM LICHTENWALDĚ.

PÁZEMÍ 1:100

*Čarovalo pán. Kaminis, v. Hrn. Schlemmer, v. p. 87.
Podzemní, obr. Lichtenw.*

*Ing. S. Křížek
autor, v. p. 87.*

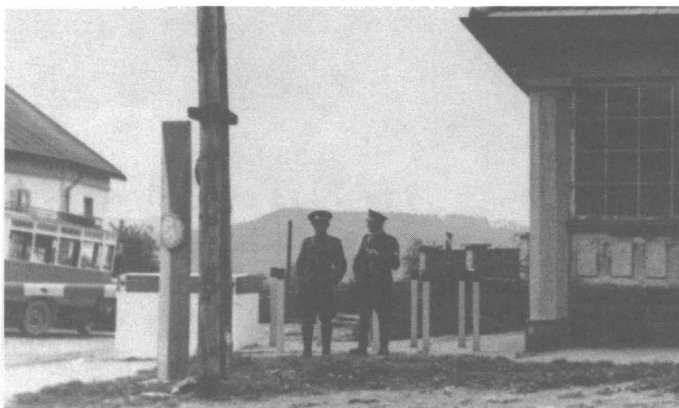

*Je umístěn vpravo přístřešek
pro strážníka
Ing. S.*

Obr. 3. Obrázek vedlejšího průčelí celního úřadu v Horní Světlé. Jedná se o pohled od státní hranice, podél tohoto průčelí a plotu vedla cesta do Mysliven. Sčrtnuté architektonické prvky byly z definitivního projektu odstraněny z úsporných důvodů. SOKA Česká Lípa, OÚ Jablonná v Podještědí.

Obr. 6. Na snímku pořízeném patrně na jaře roku 1938 jsou vidět dva příslušníci československé finanční stráže, hraniční sloup ve tvaru vlajky se státním znakem, pancéřová závora s betonovými zídkami a zabetonovanými kolejnicemi proti objetí. Jedná se o zvláštní zařízení č. 18. Vpravo je vidět část budovy celnice, vlevo pak autobus, který jezdil na pravidelné lince do Jablonného v Podještědí. Foto archiv autora.

Obr. 7. Příslušníci finanční stráže z oddělení v Dolní Světlé na zahradě celního úřadu. Snímek pochází z léta roku 1938. Zleva stojí pomocný dozorce Václav Landa, respicient Bedřich Roubíček, dozorce František Hájek a pomocný dozorce Bohumil Kobr. Vpředu zleva sedí pomocný dozorce Josef Kadlec, dozorce Ervín Wawreczka a pomocný dozorce Alois Kozák. Foto archiv autora.

Obr. 8. Bourání závory před celním úřadem po obsazení pohraničí Německem. Nápis i státní znak na budově jsou ještě dobře patrné. Foto archiv autora.

Obr. 9. Pohled na budovu nyní již bývalého celního úřadu ze silnice do Dolní Světlé v létě roku 1939. Foto archiv autora.

ZAPOMENUTÝ HRDINA JUDR. VLADIMÍR HORA

Zdeněk Pokorný

Jak často se asi stává, že mnozí, kteří by neměli být zapomenuti, zmizí ve vše překrývajícím čase? To byl i osud JUDr. Vladimíra Hory. Kdo dnes ví, že patřil k nejvýznamnějším představitelům protinacistického odboje za druhé světové války? A za svůj statečný a nekompromisní postoj zaplatil ve čtyřiceti letech velkým utrpením a životem? JUDr. Hora je příkladem, a ne ojedinělým, skutečného vlastenectví a vynikajícího charakteru i odpovědnosti ke svému státu a národu masarykovské generace. Mnozí právě pro své postoje a význam i sílu svého demokratického přesvědčení byli likvidováni nejdříve fašistickou a později komunistickou diktaturou.

Kdo tedy byl JUDr. Vladimír Hora a proč si ho připomínáme právě v České Lípě? A to po více jak šedesáti letech? Opozděně si uvědomujeme, že Vladimír Hora k Českolipsku alespoň částečně patří. Narodil se 22. ledna 1907 v Arnultovicích. Jeho otec, JUDr. Václav Hora (9. září 1873 – 17. ledna 1959), působil v letech 1901–1907 jako soudce u Okresního soudu v Novém Boru. V letech 1907–1911 působil u Vrchního zemského soudu v Praze. Současně byl také řádným profesorem civilního práva procesního na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a je autorem řady zásadních vědeckých prací z oboru práva.^{1/}

Z otcovské autority vyplynulo i Vladimírovo rozhodnutí o budoucí profesi právníka. Znalost poměrů na tehdejší Českolipsku jistě ovlivnila i nástup mladého právníka Vladimíra Hory po absolvování studia práv v roce 1931 k soudu v České Lípě.

Nedávno se mi shodou okolností dostala do rukou část osobního archivu diplomata a později blízkého spolupracovníka prezidenta Edvarda Beneše v Kanceláři prezidenta republiky JUDr. Jana Jíny.^{2/} Mezi mnohými významnými a prakticky neznámými dokumenty, a to právě se vztahem ke kritickým okamžikům novodobých českých dějin, jsem objevil několik

dokladů o osobě JUDr. Vladimíra Hory. Zachoval se i svým obsahem zásadní dopis mladého Vladimíra otci ze 17. listopadu 1931.

Mladý muž ve věku, kdy vstupuje jako dospělý do života s mnoha velkými ideály, se důvěrným a naprosto upřímným a otevřeným listem obrací na otce, kterého si nejen váží, ale hledá v něm vzor, porozumění a posilu. Jak měl poměrně brzy dokázat, hledlo o plané řeči a předsevzetí. *„Čím dále tím více se utvrzuji ve svém názoru, že v životě má cenu jenom to, co je hluboké a co jde z duše. Jen to má svoji pravdu a jednou i vítězství, co si člověk svou duší zaplatí, čemu věnoval hodiny poctivého myšlení, spravedlivého posuzování, neúnavného třibění a tvůrčí nespokojenosti. Snad někteří lidé si nedovedou představit, jak nesnadno je někomu žít, to jest, jak těžké jest tolik citu, krásy, čistoty a hloubky ukládat do svého denního života...“*. Vladimír Hora se svěřuje otci, že chce *„lidem něco přinést“* a *„žít životem pro druhé, žít takovým velikým nesobeckým přátelstvím k lidstvu“* a prosí otce, aby si mohl své myšlenky *„vybrousit mezi Tvými přáteli“*. JUDr. Hora má na mysli svobodné zednáře, mezi které jeho otec patřil a i on sám by se rád svobodným zednářem stal. *„Obracím se k Tobě jako k otci i mistru jedné zednářské lože... mohl bych opravdu jednou být zařazen mezi hledající...“*.

Nás ovšem bude zajímat, jak Vladimír Hora v dopise líčí otci svůj pobyt v tehdejší České Lípě, to je na počátku třicátých let 20. století. *„... Hlavní předností mého pobytu v České Lípě jsou ony procházky přírodou, osamělé večery, tichost záhy usínajícího maloměsta, vzpomínky na teplý domov, předsevzetí, plány a vzněty. Zde prostě člověk intensivněji cítí a všechno se táhne jaksi až k obnažené duši, co jinak snad by zabilo svým tempem velkoměsto... Může se však člověku stát, že Lípa nestačí vnitřnímu mému růstu svým maloměstským, duchovně i lidsky chudým pojetím života. Vím dobře, že Česká Lípa bude po delší čas mým působištěm a neříkám to proto, že bych se dožadoval nyní abych byl přeložen jinam...“*. Mladý muž se asi tehdy cítil v České Lípě hodně osamělý, v dopisu ještě dodává: *„...člověk potřebuje najít alespoň občasnou pomoc a posilu v lidech podobného smýšlení, podobného životního názoru a stejného vnitřního založení.“*

Po několika letech ale JUDr. Vladimír Hora přesídlil z České Lípy zpět do Prahy, kde v letech 1933–1939 pracoval jako sekretář Nejvyššího soudu správního.

Dr. Jína znal Vladimíra Horu z denního i společenského styku a později se s ním také setkal v německém vězení. Připomíná Vladimíra Horu jako radostného a veselého hochu s kterým bylo příjemné mluvit, a to o věcech odborných i o událostech, které přinášel život a vývoj světa. Okruh zájmů a pozornosti mladého muže byl rozsáhlý a zahrnoval právo

i poesii, umění i politiku, hospodářství i sport. Uměl prý pozorně naslouchat stejně jako vtipně hovořit o rozmanitých tématech a lidech. Dr. Jína však také především připomíná, že byl mužem přísného charakteru, hluboké mravnosti a důslednosti. Konečně právě toto JUDr. Vladimír Hora svým životem osvědčil a dokázal. Hora byl spiritualista, věřil ve velikost ducha proti síle hmoty. Věřil ve svobodu člověka i v to, že svobodný národ může být složen jen ze svobodných lidí.

Snad právě tento jev a názory a jistě i vliv otce přivedl Vladimíra Hory k svobodnému zednářství. V loži „Národ“ prošel nutným vývojem od učně k tovaryši, až se posléze stal i zednářským mistrem. Mezi zednáře po první světové válce patřili mnozí významní jedinci, jako Alfons Mucha, Jan Štursa, Antal Stašek, František Táborský, Karel Čapek, Viktor Dyk, Jan Kotěra, Alois Rašín a mnozí další. Jejich základním cílem byl důraz na československé vlastenectví, opřené o kvalitu a charakter osobností. V duchu staré zednářské terminologie se tomu říkalo „Otesávat balvan“. Vedle zednáře JUDr. Vladimíra Hory z lože „Národ“ byla popravena či utýrána nebo mučena ještě řada dalších. Patřil k nim ředitel Národní banky Václav Sadílek, ředitel Československého Červeného kříže MUDr. Šmakal, redaktor Národního osvobození Antonín Pešl, lékař MUDr. Náprstek, Ing. A. Lederer, vydavatel Demokratického středu JUDr. Chytil, tajemník Obchodní a živnostenské komory dr. Buchtela, ředitel firmy Lanna Ing. L. Bártl nebo dr. Kamil Krofta.

Vypjaté dny podzimu 1938 a zoufalství Mnichova se Vladimíra Hory citelně a bolestně dotkly, stejně jako později totální podmanění zbylého Československa 15. března 1939. Vladimír Hora však nepatřil k těm, kteří podlehli depresi. Byl v úzkém spojení s mnohými, kteří neztratili odvahu a věděli, že národ se musí bránit, jinak osudově podlehne. Dojemným a krásným dokumentem odhodlání těch, ke kterým patřil i Vladimír Hora, byla modlitba z konce roku 1938, jejímž autorem byl dr. Emil Sobota, popravený na konci války 24. dubna 1945 na Pankráci. Mimo jiné se v ní říká: „*Jest nám známo, že vcházíme do údolí smrti a nevíme, jak dlouho nám bude jím procházeti...*“. Tato elita národa zůstala své vlasti i národu věrná i za nesmírně těžkých okolností. A tak i Vladimír Hora dokázal, že jeho předsevzetí a ideály, třeba tak, jak o nich mluví v dopise svému otci, nebylo plané krasořečnění, na které se v těžkých chvílích zapomíná.

Dr. Jan Jína na základě svých zkušeností i svědectví jiných, s nimiž JUDr. Hora v odboji spolupracoval, dokládá, že Vladimír Hora pracoval tiše a klidně a to zřejmě s mnohými, kteří tvořili špičku českého protinacistického odboje v odbojové skupině ÚVOD. Určitě to byl Krajina,

Drtina, Klecanda, ale také někteří z představitelů vojenského odboje. Napětí i rizika se zvyšovala, když došlo k zatýkání nejbližších Horových spolupracovníků Richtera, Rašína, Kratochvíla. V červnu 1940 byl zatčen i dr. Jína a na Pankráci se setkává i s redaktorem Pešlem.

JUDr. Hora pracoval v letech 1940–1941 jako úředník právního oddělení v Živnostenské bance. Zde také byl 10. února 1941 zatčen. Od tohoto dne až do 16. března 1942 byl na Pankráci a to většinou v samovazbě. Po osm měsíců mu z trestu nebyly povoleny ani dvacetiminutové vycházky. Jen v dubnu byl převezen do Mnichova a v prosinci do Berlína jako svědek v procesu s dr. Ladislav Rašínem. Od 17. března 1942 byl Vladimír Hora na samotce ve vyšetřovacím vězení Alt-Moabit v Berlíně. Podle svědectví byl vyhladovělý a měl svrab. Ve stejné době byl v Alt-Moabitu i dr. Jína a líčí, jak zásluhou odvahy vrchního justičního tajemníka Felixe Adolfa Hasericka, přednosta kanceláří vyšetřovacích soudců, se mohli i někteří vězni, pod záminkou vyšetřování, v těchto kancelářích setkávat a vzájemně se povzbuzovat. Zde se sešel i s Horou a pak společně i s Ing. arch. Vladimírem Grégrem, státním zástupcem dr. Mejstříkem, majorem generálního štábu Jaroslavem Boháčem, A. Pešlem, konzulem Sedmíkem, generálem MUDr. Haeringem, plukovníkem letcem Hamšíkem, Rudolfem Beranem a řadou dalších významných a statečných lidí. Jejich řady však ubývaly. Vězňové z Moabitu odcházeli ke svému přelíčení před lidovým soudem v Bellevuestrasse. Většina byla po rozsudku odvezena do berlínského vězení Plötzensee na popravu. Jen nemnozí byli pak převáženi do jiných káznic k mnohaletému žaláři. Co taková setkání v kanceláři justičního tajemníka pro vězně znamenala, je možné si představit. Nakonec bylo vše prozrazeno a tento statečný a čestný Němec byl také popraven.

Cenné je svědectví dr. Jíny, které vystihuje tuto krutou dobu: *„Žili jsme tenkrát, víc než kdy dřív ve vězení, in signo mortis. Německo bude nakonec přece poraženo, to je jisté, budeme zase svobodni. Národ, ano. Ale my, my se už pravděpodobně nedočkáme. Ta válka se táhne nemožně a rozsudky smrti se teď, po Heydrichovi, nejen vynášejí, ale i provádějí... Z přátel v Moabitě bylo jich mrtvo také již několik. Škalda, vydavatel ilegálního časopisu „V boj“, a muži skupiny Schmoranzovy byli mezi prvními... A z nás každý, kdo měl tenkrát před procesem u Lidového soudu, musel se také již připravit duchovně na smrt. Sílít a zrát, aby nebyl překvapen, až přijde jeho chvíle. Až nastane půlnoc, kdy se končí práce. Naše myšlenky v osamělosti cel i naše tiché rozmluvy při tajných schůzkách v prázdné kanceláři vyšetřujícího soudce, se obíraly thematem života a smrti již velmi konkrétně. Nikoli literárně. Hledali jsme posilu v příkladech mužnosti, zapsaných na slavných stránkách našich národních dějin...*

Hledali jsme útěchu ve filosofii, v moudrosti Kristově a hledali jsme klid v Bohu. Zbavení své lidské svobody dopracovávali se šťastní svobody jeho. Vláda nejvíce z nás nacházel útěchu v evangeliu...“.

Vladimír Hora byl souzen 4. září 1942. Několik hodin před ním byl odsouzen k smrti přítel Pešl. Vzhledem k tomu, že se soudu nepodařilo prokázat Horův styk s cizinou, byl odsouzen, v té chvíli šťastně, na patnáct let káznice a ztrátu čestných práv občanských. Vyšetřující gestapák komisař Pfitsch přemlouval Hora, aby se dal, vzhledem k dlouhému vězení, rozvést. Tehdy se Vladimír Hora tomu smál. Věřil, že Němci budou brzy u konce a on se vrátí ke své rodině a domů. Jeho žena, která také po válce poskytla svědectví, byla přítomna procesu a dokonce měla i možnost se s manželem tajně několikrát sejít.

Koncem října 1942 byl Vladimír Hora převezen do káznice Wohlauf ve Slezsku. Tam ho jeho žena v dubnu 1943 mohla navštívit. Sama o tom napsala: „*Podstatný úbytek na váze, ale nálada dobrá a nadějná. Káznice celkem slušná, ovšem hlad veliký. Práce – pletení košíků.*“ 30. června 1943 zde Hora dostal flegmonu do nohy a byl operován. Šest neděl byl upoután na lůžko a velmi zeslábl. Jeho situace se však ještě více obrátila k horšímu. Koncem srpna 1943 byl převezen do káznice Brieg na Odře. Měla oprávněnou pověst jednoho z nejstrašnějších vězení Třetí říše. Hlavní zásluhu na tom měl zrůdný systém přednosta věznice, vládního rady Richtera. Průměrně zde ročně umíralo 600 vězňů při kapacitě věznice 800–900 vězňů. Vladimír Hora byl v části věznice v Lindenstrasse, kde pracoval na soustruhu v temném a mrazivém prostředí bývalého kostela. Zde byli soustředěni vězni s vyššími tresty a pracovali pro zbrojní průmysl. Zima tu byla taková, že vězni se obalovali jakýmikoliv kousky látky, které byly k dispozici. Pracovalo se dvanáct hodin, týden ve dne, týden v noci. Ovzduší plné výparů oleje, petroleje a jiných látek se nevětralo. Nejožehavějším problémem však byl katastrofální nedostatek jídla, a to i vzhledem k tomu, že bezohledný velitel věznice Richter většinu zásob věnoval pro potřebu Říše. Podvýživa byla totální a práce těžká. Bylo jen otázkou času a síly organizmu člověka, jak to dlouho vydrží. Postupně všichni měli známky naprostého vyčerpání, otoky nohou i hlavy a provázelo je i ubývání duševních sil. Lékař SS uznával nemocné jen tehdy, když se již neudrželi na nohou. Prakticky z marodky vedla cesta již jen do márnice.

Vlastně poslední přímé svědectví máme o Vladimíru Horovi od jeho ženy, dr. Evy Horové. Poprvé směla svého muže v Briegu navštívit na deset minut v říjnu 1943 a konstatovala, že jej našla vyhublého, téměř v hadrech. Zachoval si však prý tehdy ještě naději, víru a odhodlání svůj těžký osud překonat. Teprve po mnoha měsících se podařilo paní Horové

27. dubna 1944 znovu manžela vidět. Tehdy si po návštěvě poznamenala: „*Vláda na marodce s těžkým abscesem na krku, na který byl operován. Vzezření strašlivé, váha necelých 58 kg, strašně dojat smrtí Jarečkovou, který byl jeho nejbližší druh ve Wohlau i v Briegu i smrtí ostatních kamarádů. V důsledku tělesného zubožení také značný pokles psychické odolnosti, ač víra v Boží pomoc nezlomena. Jeho vlastní výrok: „Ještě jednu zimu bych už nepřežil“ se plnil.*“

Dle zpráv několika vrátivších se vězňů nebyl Vladimír Hora po operaci abscesu už nikdy úplně zdrav. Nastává povšechný pozvolný úpadek sil. V létě 1944 ho postihují srdeční slabosti a potíže, které jej velmi deprimují. V dopise ze 6. srpna 1944 píše: „*Je to jen pro naši lásku, že neztrácím naději.*“ Ke katastrofě dochází v prosinci 1944. 10. prosince, v souvislosti s pokusem tří vězňů o útěk, dochází ke střelbě, z níž vězni usuzují, že začalo hromadné střelení vězňů. Hora dostává otřes nervů, není léčen a ještě týden musí pracovat v dílně. Jeho stav se prudce zhoršuje, odmítá potravu a nikoho nepoznává. Když se již ani nemůže postavit na nohy, je teprve dán na marodku. Za čtyři dny, v jedenáct hodin na Štědrý den, umírá. Je pohřben, bez účasti kohokoliv, na Silvestra 31. prosince 1944.

Osud Vladimíra Hory lze měřit jen s čistou vírou a mučednickou smrtí prvních křesťanů. Zásluhou znetvořeného výkladu doby nacistické okupace i jejích hrdinů v dlouhém poválečném období byl osud takových, jako JUDr. Vladimír Hora, fakticky vymazán z paměti. Jen shodou okolností a náhod bylo možno přiblížit mimořádného člověka, kterým bezesporu Vladimír Hora byl. Dotkl se i České Lípy, a proto by bylo i z tohoto důvodu na místě, abychom právě my v České Lípě na něj a jeho obět vlasti a národu nezapomněli.^{3/}

listopad 2006

POZNÁMKY

- 1/ Tomeš, Josef a kol.: Český biografický slovník XX. století, I. díl, A–J, Praha – Litomyšl 1999, s. 493.
- 2/ Dokumenty z osobní pozůstalosti JUDr. Jana Jíny se nacházejí v soukromém držení pana Zdeňka Pokorného ml., Praha.
- 3/ K tématu českých vězňů v Alt Moabit se vztahuje také studie Ivany Koutské z 90. let 20. století s názvem *Vrchní sekretář vyšetřujícího soudce Felix Adolf Haserick a čeští političtí vězňové v Alt Moabit v letech 1941–1943*, která je publikovaná na internetu (www.rilke.cz/felix.htm). Autorka vychází mj. i ze vzpomínek manželky Vladimíra Hory paní Evy Outratové-Horové, zaznamenaných v roce 1995 pro Ústav pro soudobé dějiny v Praze. O českých věznicích v Alt Moabit a Felixi Adolfu Haserickovi natočila v 90. letech bavorská televize také celovečerní dokument.

PIVOVARSKÉ SKLEPY V MIMONI

Petr Havránek

Jedním z charakteristických rysů zástavby města Mimoň je množství skalních sklepů v pískovcích. Sklepy jsou vyhloubeny do skalních defilé pískovců spodní části jizerského souvrství v erozních zářezech Panenského potoka a Ploučnice, na jejichž soutoku se Mimoň rozkládá. Jejich vnitřní uspořádání a umístění svědčí jednoznačně o jejich účelu, jedná se o technické zázemí obytných objektů. Výjimečně byly sklepy používány i jako nouzové příbytky, např. po velkém požáru města roku 1806 (Müller 1924). Sklepy sledují skalní výchozy pod kostelem i v okolních ulicích, další jsou na Kalvárii, na Křížovém vrchu, v Žitavské ulici a jinde. Romantické sklepní objekty byly pohledově odkryty po demolici objektů na nároží Mírové a Malé ulice přímo v centru města. Nedaleké větší podzemní prostory zaujaly i Bohuslava Balbína (Balbín 1681). Jde o součást panského pivovaru, postaveného v roce 1666. Balbín však byl v Mimoni již v roce 1650, tedy před výstavbou pivovaru (Tille, 1898; Paudler 1898; Müller 1924). Pivovarské podzemní prostory byly v roce 2006 dokumentovány skupinou SEV Netopýr a zároveň byla pro město zpracována zpráva o stavu podzemí.

Popisu geologické situace ve městě a okolí se věnovali ve 20. století regionální badatelé, systematicky pak zejména B. Müller. Množství údajů bylo v 2. polovině téhož století získáno v souvislosti s průzkumem uranových ložisek v okolí Mimoni. Revizi starších poznatků a syntézu novějších údajů provedl Adamovič (1997) a z této práce vychází i většina údajů o geologické situaci města a okolí.

Geologická situace

Horninové prostředí v Mimoní je tvořeno spodní a střední částí jizerského souvrství české křídové pánve. Pískovce tohoto souvrství vystupují na povrch v erozních zářezech toků, především Ploučnice, na strukturních plošinách a na elevacích podmíněných vulkanotektonicky.

Spodní část jizerského souvrství je zastoupena vyšším oddílem této části. Jde o kvádrové středno- až hrubozrnné pískovce, texturně přecházející od masivních do vrstevnatých s vyvinutým šikmým zvrstvením, s charakteristickým červeným zbarvením.

Střední část jizerského souvrství vychází v Mimoní na povrch v intervalu 274–283 m n. m., bázi tvoří vrstevnaté středně zrnité prachovité pískovce, které přecházejí do cyklicky vyvinutých poloh nahoru hrubnoucích. V nich jsou štěrkíkové polohy špatně opracovaných křemenných zrn až valounků a izolované „plovoucí“ valouny křemene.

Kvartérní pleistocénní sedimenty jsou vázány především na tok Ploučnice, vyplňují údolní nivu a tvoří šterkopískové říční terasy až 20 m vysoko nad současným tokem. Terasy jsou místy kryté sprašovými hlínami.

Tektonika

Významným faktorem ovlivňujícím prostorové vystupování pískovcových sedimentů je tektonické uspořádání oblasti. Strážský zlom směru SV – JZ probíhající severozápadně od Mimoně má jako tektonická linie regionální význam, kinematicky se uplatňuje jako pokles s výškou skoku okolo 500 m. Strážský zlom je kose porušen příčnými zlomy směru V – Z, na kterých mohlo docházet i k větším subhorizontálním posunům. Na těchto zlomech končí další zlomy paralelní se strážským zlomem, které tak člení pískovce na bloky. Delší strany bloků sledují směr strážského zlomu, kratší mají směr V – Z, jednotlivé bloky mají různý sklon, celá tato bloková stavba se označuje jako mimoňské zlomové pole (Adamovič 1977; Veselý – Havránek 1991).

Vulkanity

Na většinu zlomů směru SV – JZ jsou vázány žilné vulkanity, převážně polzenity, zpravidla zcela rozvětralé. Netvoří výchozy, sledovatelné jsou v morfologii terénu jako táhlé elevace nebo deprese v závislosti na existenci

proželeznění a nebo prokřemenění pískovců podél kontaktu těchto žil. Dosahují značných délek, svým charakterem odpovídají Čertovým zdím v širším okolí Mimoně. Významná tektonická linie tohoto směru byla zjištěna v popisovaném objektu.

Pivovarské sklepy

Geologický popis

Podzemní prostory jsou vyraženy účelově jako technologická část pivovaru. Přední část (vstupy) zřejmě zčásti respektovala starší menší prostory. Dispozice prostor odpovídá soudobým podzemním stavbám pivovarů v okolí, zejména pak pivovaru Lemberk. Ražba je provedena špičáky v pískovcích na hranici mezi spodní a střední částí jizerského souvrství. Pískovce jsou středno- až hrubozrnné, vrstevnaté, barvy žlutošedé až rezavě okrové, šmouhované. Hrubší polohy vrcholí neostře ohraničenými polohami štěrků až slepenců, místy s „plovoucími“ valounky křemene. Tyto polohy jsou proželeznělé a málo pevné, polohy strukturně jemnější a lépe vytříbené jsou pevnější. Tektonické postižení prostor není nápadné a četné, zastížené pukliny ražbu významně neovlivňovaly. Jediným významným prvkem je smyková puklina směru SV – JZ zastížená v přední části všech tří hlavních komor. Tato ruptura je provázena stříhovými puklinami, dokládajícími vertikální pohyb, zlomová spára je provázena drcením, proželezněním, místy s vypadanou výplní. Ruptura je téměř vertikální, paralelní se strážským zlomem a zřejmě navazuje na linii vulkanické žíly směřující z Brennského lesa do Mimoně. Lze předpokládat další ruptura téhož směru, která by procházela přes studni podél zadní části komor. Za ní směrem k SZ je pískovec jemnozrnnější a rozpadavý, jak bylo zjištěno ve sklepu farního úřadu. Jiných tektonických nespojitostí bylo zjištěno velmi málo, jde o sevřené nenápadné pukliny kolmé nebo kosé k popisované puklině.

Báňsko-technický popis

Ražená dispozice se skládá ze tří hlavních komor odvětraných komíny. Komora č. I má tvar L a obchází z jihu mohutný trojúhelníkový blok, do kterého jsou vyraženy niky pro sudy a spojovací vrt z úzké chodbice. Pokud tento blok neukrývá další prostory, je to ochranný pilíř pod kaplí před kostelem. Zbývající dvě komory jsou paralelní, kromě zazděného (a proraženého) cihlového vchodu propojené pouze řadou průduchů. Čela

komor jsou vyzděna cihelným zdívem ještě v podzemní části, takže dnes zařícené předkomory jsou vlastně součástí oněch velkých. Nad přední částí komory č. II je zachována menší ražená komora. Stropní komíny komor mají oválný nebo obdélníkový průřez a svrchu zajištěnou a zasutou ohlubeň. Ražená studna na rozhraní komor I. a II. je kruhového průřezu, zdi nejsou zcela svislé, do úrovně podlahy komor je zasypaná sutí s pískem. Studna pokračuje jako dovrchní komín v ochranném pilířku. Ten je proražen otvorem do komory I, od 2,5 m výš je komín obezděn pískovcovými polokruhovými segmenty a ústí vedle fary je zajištěno překladem. V komoře č. III je příčkou z pískovcových kvádrů obestavěn prostor na vyvýšeném skalním stupni, ponechaném při ražbě v úrovni terénu. Zdi byly v podzemí bíleny, počva je místy dlážděna čedičovými kostkami, cihlami nebo pískovcovými deskami.

Stav

Technický stav podzemí je dán především vlastnostmi horniny, existencí a významem tektonických prvků, mocností pískovcové skály a tvarem výlomu, výškou hladiny podzemní vody a expozicí prostor venkovním vlivům:

1. Pískovec je lehce rozpojitelný, slepencové polohy jsou málo soudržné, polohy alterované oxihydroxidy Fe jsou místy odolné, místy naopak rozpadavé, odpadají v nerovných deskovitých plotnách. Hornina je dobře propustná s výjimkou pevných prozeleznělých poloh, které kopírují vrstevnatost nebo tvoří oválné koncentrické struktury. Propustnost umožňuje prostup vody a fluid (roztoků soli). Krystalizace solí je dobře vyvinuta na venkovních částech skály, tvoří souvislou kůru s výkvěty. Pískovec je v těchto místech rozpadavý a opadává.
2. Tektonické prvky se z hlediska stability zatím významně neuplatňují, nejsou příčinou současné destrukce. Hlavní prvek, smyková puklina směru SV – JZ, však odděluje přední části všech komor, stabilita samostatného bloku se vstupy do podzemí se relativně rychle snižuje. Sama puklina je již v současnosti místy volná bez výplně, ani místa s výplní drčené horniny nejsou soudržná, z povrchu se puklina rozvírá působením napadaného materiálu a zároveň drénuje povrchovou vodu. Tento nepříznivý jev byl zjištěn v komínu komory I, v jarním období je zde stálý průtok odvodňující prostor mezi farou a kostelem, včetně vody ze střechy kostela.
3. Mocnost skalního bloku je nedostatečná. Kromě „otevřené“ vstupní části se uplatňují povětrnostní vlivy i v nadloží podzemních prostor

a díky malé mocnosti tohoto nadloží působí i na podzemní prostory. Jedná se především o srážkovou vodu, růst kořenových systémů dřevin, huminové kyseliny vznikající při rozkladu organických zbytků. Malá mocnost skalní horniny nad vyhloubenými prostory umožňuje vývoj relaxačních puklin jednak přírodní exfoliační klenby při vrchu skalního bloku, jednak puklin v tlakové elipse. Tak dochází k rozpukání a rozvolnění pískovce. Tvar výlomu je na hranici stability profilu ražby. Stěna ponechaná jako středový opěrný pilíř komor II. a III. je oslabena průduchy, její funkci částečně přebírá zeď z pískovcových kvádrů, vzpírající klenbu přední části komory III, přesto v této části dochází k opadu vrstev horniny. Podobný jev ve větším rozsahu se projevuje v přední části komory I, opadají štěrkovité polohy stropu, většinou proželeznělé. Úplná destrukce stropu nastává ze stejné příčiny a vlivem blízkosti povrchu i ve vstupní přepažené části komory II. Rovněž proželeznělé polohy na počvě komor se v tlaku bortí, dobře je to patrné na bázi pilířů výklenků na sudy v komoře I. Opad pískovce ve velikosti balvanů až bloků (nadvýlom) vzniká ve vstupní části komor při venkovních stěnách. Jedná se o důsledek demolice zděných částí pivovaru, které podpíraly oslabené povrchové části skalního masivu a chránily je před venkovními vlivy. Mimo výše uvedené je zcela zásadní vliv mohutné kostelní věže, která byla založena v měkkém pískovci, navíc na předpokládané tektonické linii směru SZ – JV.

4. Stálá výška hladiny podzemní vody neovlivňuje významně stabilitu díla, hladina v hloubce asi 1,7 m není v zasypané studni v současné době přístupná.

Závěr

Datování ražby podzemních částí pivovaru lze odvodit jednak z faktu, že ražba respektuje ochranný pilíř severovýchodní kaple, jednak z nápadné podobnosti s datovaným podzemím pivovaru Lemberk, jedná se tedy o 2. polovinu 17. století, historicky se uvádí zřízení pivovaru k roku 1666.

Báňsko-technický stav podzemí k dnešnímu dni je relativně dobrý. Podzemní dílo je však vystaveno několika nepříznivým faktorům, které bohužel působí synergicky:

- pískovec je měkký, dobře rozpojitelý, dobře propustný
- malá mocnost skalního bloku, perforace četnými vstupy do podzemí
- přítomnost rozevřené pukliny spojené s vertikálním pohybem

- velikost profilu ražby nerespektující výše uvedené faktory
- destrukce vstupních části citlivých na povrchové vlivy
- tvorba skalní kůry a krystalizace solí na venkovních částech

Předpověď dalšího vývoje není příznivá. Bez sanace vstupních částí dojde k jejich samovolnému zřícení až k hlavní puklině směru SV–JZ, kde se řízení dočasně zastaví. Tento jev lze již dnes pozorovat mimo pivovarské sklepy v prostoru měšťanských sklípků proti křižovatce ulic Mírová a Malá na nároží skalního masivu. Další postup řízení bude záviset na tom, jak stěnový pilíř mezi komorami II a III přenesne změny směru tlaku po zřícení vstupních částí. V případě destrukce tohoto pilíře se vytvoří jednotná klenba nad oběma komorami, ta však bude od počátku nestabilní. Poslední nezřícenou částí podzemí bude zadní část komory I ve tvaru L.

Poděkování za připomínky k textu a za poskytnutí nezveřejněných údajů patří J. Adamovičovi, P. Brzákovi, V. Horniakovi, P. Jenčovi, Vl. Pešovi a pracovníkům Městského úřadu Mimoň.

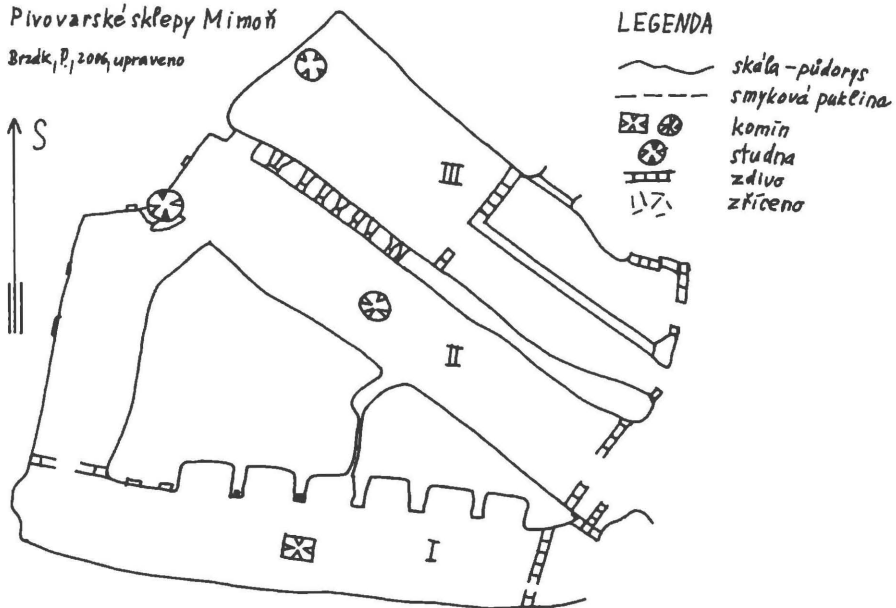
LITERATURA

- Adamovič, J. 1997: Vývoj poznání geologické stavby západní části VVP Ralsko. *Bezděz* 5: 84–146.
- Balbín, B. 1681: *Miscellanea Regni Bohemiae*, III: 151. Praha.
- Brzák, P. 2006: Pivovar Mimoň, plán podzemí. SEV Netopýr, Msc. Warnsdorf.
- Müller, B. 1924: Geologische Section Niemes – Röll des Topogr. Planes 3753/2 (Kartenbl. B. Leipe – Dauba). *Sbor. Stát. geol. Úst. Čes. Republiky*, 4: 231–288. Praha.
- Paudler, A. 1898: In den Weinkeller. *Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs*, 21: 167–174.
- Tille, J. 1989: In: *Correspondenzen. Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs*, 21: 283–284.
- Veselý, V., Havránek, P. 1991: Radonový průzkum Mimoň. Msc. Gesta Rynoltice.

Pivovarské sklepy Mimoň

Brzák, P., 2006, upraveno

S

LEGENDA

- skála-půdorys
- smyková puklina
- komin
- studna
- zdívo
- zříceno

Obr. 1. Nákres situace pivovarských sklepů v Mimoně. Kresba P. Brzák.

SKALNÍ RELIÉFY U MAŘENIC

Petr Havránek

Reliéfy vytesané ve skalách patří k charakteristickým prvkům pískovcového reliéfu Lužických hor. Námětem jsou obvykle běžné náboženské výjevy, které mají přímluvné nebo děkovné poslání, případně mají připomínat nějakou událost. Podnětem k této tvorbě byly tragické události a různé epidemie, které se dotýkaly nábožensky aktivního venkovského obyvatelstva. Pískovcové výchozy zaručovaly stabilitu vytvořeného díla, kámen byl zdarma, zručných lidí a času bylo dostatek.

Místní pískovce sloužící jako „sochařský“ kámen nemají však pro náročnější dílo vhodnou strukturu ani texturu, to platí zejména o pískovcích jizerského souvrství. Poněkud příznivější vlastnosti mají pískovce souvrství březenského, vhodnost tohoto kamene osvědčují ostatně i známé reliéfy Kunratického Švýcarska, tesané péčí tamního horského spolku.

Soustředění větších skalních reliéfů v okolí Mařenic je nápadné. Shodnost motivů, velikost, podobné jednoduché zpracování dané vlastnostmi pískovcového výchozu a určitá časoprostorová vazba naznačují, že některé reliéfy mají společného tvůrce.

Čtyři reliéfy souvisí s náhony, protože bylo zvykem „pojistit“ provoz mlýna „svatým obrázkem“. Tři reliéfy na Hamerském potoce lze tak nepřímou datovat v souvislosti s ražbou podzemních náhonů do skal v erozních zářezech toku. Jedná se o malý reliéf a Mariánskou kapličku vedle odtokové štolý bývalé prádelny v Antonínově údolí (obr. 1, 2). Štola byla ražena nejdříve kolem roku 1840, dnešní velikosti a délky dosáhla postupně v letech 1853–1893. Malý reliéf je přístupný pouze z vody, takže se nabízí úvaha o pozdějším přeložení koryta toku ke skále. Reliéf Ukřížování (obr. 3) se zachoval u štolý náhonu Neumannova mlýna v Mařeničkách, který byl ražen roku 1843. Není ovšem vyloučeno, že reliéfy byly na skálách vytesány ještě za existence venkovních náhonů. Zvláště lokalita Neumannova mlýna má mnohem starší historii, jak dokládají nálezy

strusky, svědčící o zpracování nedaleko těžných železných rud. Venkovní náhon by ale ztěžoval přístup k reliéfu, takže ten jistě vznikl až po přeložení náhonu do skály a zasypání vodního koryta. Na Julioyce je vytesán další výjev Ukřížování ve stěně výrazného skalní defilé podél náhonu mlýna Bergmühle ležícího na Svitávce (obr. 4).

Autorem mohl tedy být muž se vztahem k mlynářství, který se vyznal též v lomařině, anebo dělník či kameník z místních lomů, který se ražením štol – náhonů zabýval. Překládání starších venkovních náhonů do štol je zde v 19. století běžným jevem. Dělníků znalých lámání a opracování pískovce pracovalo v četných lomech v okolí mnoho, lámáním pískovcových kvádrů a hloubením sklepů se ostatně zabýval kdejaký fyzicky zdatný chalupník.

Dalším reliéfem, který již nemá přímou souvislost s mlýny, je skulptura Madony vytesaná do skály na Julioyce nad bývalým stavením rodiny Gulich (obr. 5). Díky svědectví Josefa Weikerta (Weikert 1938), mařenického rodáka,^{1/} známe nejen jméno tvůrce, ale i dojemný příběh, na který reliéf upomíná. Ač jde o náboženský výjev, okolnosti vzniku jsou veskrze světské.

Na Julioyce bydlela sličná a bohatá Rosalie Philip, která měla před svatbou s formanem Michaelem Weikertem, prastrýcem zmíněného Josefa Weikerta. Její milý byl roku 1822 právě na Julioyce zabit mladíky, kteří byli Rosalií odmítnuti a neunesli milostný neúspěch. Nešťastná Rosalie se pak již nevdala, na památku vraždy nechala vytesat do skály nad stavením č.p. 13 reliéf Matky Boží a pravidelně pod ním rozsvěcovala světlo až do své smrti v roce 1887. Poté o památku pečovala slečna Marie Gulich a to až do čtyřicátých let minulého století.

Tvůrcem reliéfu byl starý mlynářský pomocník z Mařenic, který na začátku 19. století sloužil na Julioyce ve mlýně Teichmühle a po práci se věnoval tesání „skalních obrázků“. I přes zjevně bohulibou činnost měl místní umělec nelichotivou přezdívku Popel-Wenz: Popel je totiž skřet, sloužící k strašení dětí.

Podle Weikerta vytvořil Popel-Wenz na paměť cholery 1836–1837 pravděpodobně i další díla: Již zmíněný reliéf Ukřížování na Julioyce a podobný v Naději (obr. 6), i reliéf u Třidomí pod vrchem Dreihäuserstein (obr. 7). V posledně uváděné lokalitě je několik pískovcových lomů, v jednom z nich je vytesána Svatá Trojice, původně ve stěně, při pokračování těžby pak bylo dílo uchováno v pilíři ponechaném na lomovém platu. Dílo však nese barokní rysy a bylo vytvořeno mařenickým truhlářem F. Schierem roku 1740^{2/} (Koch 1925). Weikert měl zřejmě na mysli reliéf Útěk Svaté rodiny do Egypta, vytesaný do stěny blízkého úvozu (obr. 8). Schier zato

přichází do úvahy rovněž jako autor reliéfu Svaté rodiny a Sedmispáčů na mařenické Kalvarii (obr. 9, 10). Právě kolem roku 1750 byla přestavěna tamní poutní kaple, Koch však s otazníkem předpokládá vznik Sedmispáčů k roku 1700.

V Naději mohl mít Popel-Wenz značnou konkurenci, v obci bylo dost kameníků znalých výroby mlýnských kamenů, kteří by takovou práci zvládli, jak dokládají jejich výrobky, kamenické značky a Homolkova lovecká lavice.

Mohl-li být Popel-Wenz autorem reliéfu a kapličky u náhonu přádelny v Antonínově údolí a Neumannova mlýna v Mařenických, není jasné. Pro svědčí jeho vztah k „mlýnům“, podle Weikerta jeho tvůrčí aktivita trvala ještě ve 30. letech 19. století, on sám ho však v této souvislosti nezmiňuje.

Weikertovy popisy „skalních obrázků“ nevynikají přesností, např. u Madony na Julioyce uvádí ještě sv. Josefa, ač ten vyobrazen není. Přesto právě zde máme jistotu, rodinná tradice se nemýlí, autorem je jistě Popel-Wenz. Zajímavá je ale Weikertova poznámka, že Popel-Wenz byl „starý“ mlynářský pomocník (nikoliv stárek), byl-li však starý při tvorbě tohoto reliéfu, což z Weikertova podání vyplývá, jeho tvůrčí činnost dalších 20–30 let je málo pravděpodobná. Weikertovo svědectví může oslabovat nakonec jeho vlastní stáří a skutečnost, že již v Mařenicích nebydlel.

Reliéfy ožívují pískovcové skály stále a nesou tichou vzpomínku na lidský úděl dávných obyvatel Lužických hor. Místní lidoví umělci F. Schier a Popel-Wenz a možná i jiní jsou skoro zapomenuti. Stavení č.p. 13 na Julioyce již léta nestojí, sešlo časem a pobytem poválečných obyvatel,^{3/} ani dušičkové světlo již nikdo nerozsvěcí, jen Madona hledí ze skály dál a připomíná nešťastnou lásku Rosalie a Michaela.

POZNÁMKY

1/ Autor popisu Milštejnu.

2/ Dílo nese letopočty oprav (?) 1794 a 1933.

3/ Za údaje k novodobým dějinám Juliovky děkuji paní Červinkové a panu Valešovi z Juliovky.

LITERATURA

Weikert J., 1938: Popel-Wenz. Heimatjahrbuch 1938 d. Heimatverlages „Aus heimatlichen Bergen“ 15, s. 147–149.

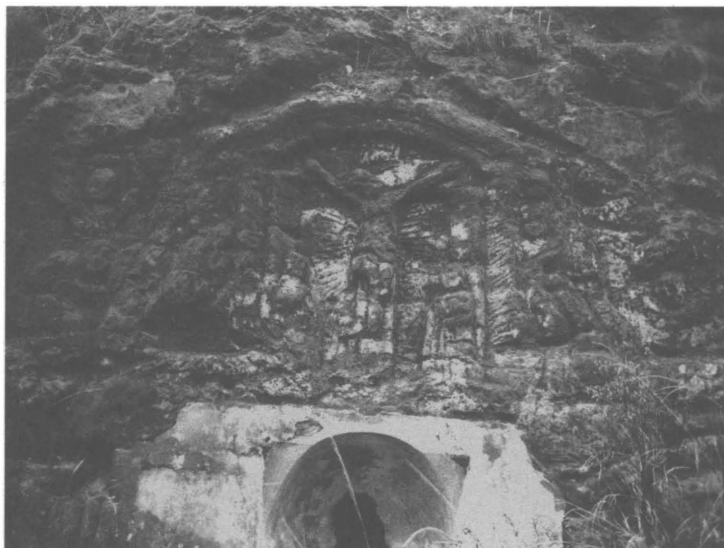
Koch D., 1925: Heimatkunde des Gerichtbezirke Deutsch-Gabel und Zwickau i.B. Jablonné v Podještědí.

Obr. 1. Malý reliéf na Hamerském potoce, Antonínovo údolí. Foto autor.

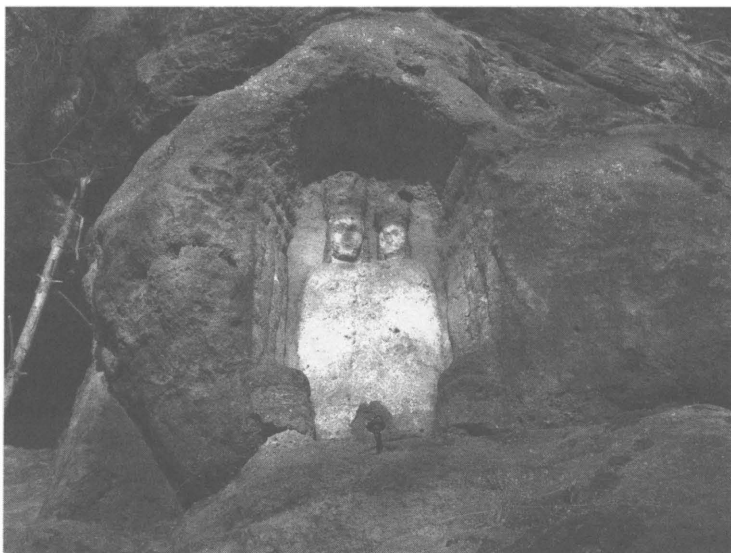
Obr. 2. Kaplička, Antonínovo údolí. Foto autor.

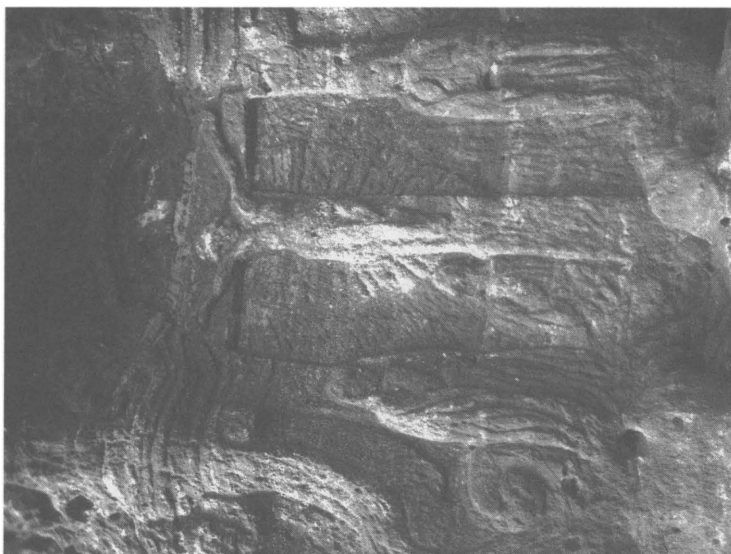
Obr. 3. Reliéf Ukřižování, náhon Neumannova mlýna, Mařenicky. Foto autor.

Obr. 4. Reliéf Ukřižování, náhon mlýna Bergmühle, Juliovka. Foto autor.

Obr. 5. Reliéf Madony, Juliovka. Foto autor.

Obr. 6. Reliéf Ukřížování, Naděje. Foto autor.

Obr. 7. Reliéf Svaté trojice v lomu, Třidomí. Foto autor.

Obr. 8. Reliéf Útěk Svaté rodiny do Egypta, Třidomí. Foto autor.

Obr. 9. Reliéf Svaté rodiny na Kalvárii, Mařenice. Foto autor.

Obr. 10. Reliéfy Sedmispázců na Kalvárii, Mařenice. Foto autor.

MÁLO ZNÁMÝ NÁPIS NA DUTÉM KAMENI U CVIKOVA

Petr Kühn

O Dutém kameni u Cvikova a jeho pískovcových sloupcích bylo již napsáno mnoho, a to jak z hlediska turisticko-vlastivědného, tak i geologického; přehled dostupné literatury jsem se pokusil shrnout již dříve (Kühn 1986) a také jsem se pokusil vysvětlit, jak mohlo dojít ke vzniku nápadné sloupcové odlučnosti zdejšího pískovce (Kühn 2002).

V minulosti byl pískovec Dutého kamene na několika místech lámán na stavební bloky – z roku 1570 pochází zpráva o tom, že kameny odtud byly použity na stavbu věže kostela sv. Alžběty ve Cvikově (Koch 1925). Při této práci lamači narazili na partie, které se pro svoji neobvyklou sloupcovitou a deskovitou odlučnost na stavební kameny nehodily. Tyto partie byly pak zejména v 19. století lámány a používány jako okrasné kameny do zahrad (Koch 1925).

Dnes tento neobvyklý tvar pískovce nacházíme již jen na několika místech hřbetu; nejznámější je izolovaně na hřbetu stojící skála „Varhaný“, dříve německy zvaná „Orgelpfeifenstein“, krátce „Orgel“. Velký výchoz je např. ve stěně opuštěného lomu na kunratickém (jihovýchodním) svahu hřbetu. Přestože jsou zdejší pískovcové sloupky (a častější desky) mnohem různorodější a lépe vyvinuté, zůstal hřbet Dutého kamene dlouho ve stínu široce propagovaných a tedy mnohem známějších výskytů v tzv. malých a velkých Varhanách („kleine Orgel, grosse Orgel“) v oblasti pískovců těžených na mlýnské kameny těsně za státní hranicí nedaleko Jonsdorfu v Horní Lužici (Jonsdorfer Mühlsteinbrüche – Siegert 1897, Sitte 1934)

Koncem 19. a začátkem 20. století vzniklo v severních Čechách široké hnutí k podpoře turistiky a cestovního ruchu a byla založena celá řada horských a turistických spolků, např. „Horský spolek pro nejsevernější Čechy“ (Gebirgsverein für das nördlichste Böhmen) v Krásné Lípě, jehož

jedna pobočka vznikla i v Kunraticích u Cvikova a iniciativně se ujala úkolu zpřístupnit a popularizovat pískovcové skály ve východním okolí Cvikova, které tehdy nazvali „Kunratickým Švýcarskem“ (Kunnersdorfer Schweiz). Součástí těchto prací bylo též zpřístupnění hřebene Dutého kamene a vybudování vyhlídky na vrcholu skalního masivu „Širokého kamene“ (Breiter Stein) na jeho jihozápadním konci, z něhož se otvírá široký výhled na okolí Cvikova a Lužické hory od Ortele přes Klíč až k Zelenému vrchu. Aby nebyl porušen vzhled skalního masivu, vyřešili členové spolku přístup na vyhlídkovou plošinu vysekáním schodiště s 38 stupni, celého ukrytého v pískovcovém masivu. Vedle vstupu do schodiště vytesali Karl Bundesmann a Karl Beckert do stěny opuštěného lomu reliéf německého básníka Theodora Körnera, účastníka německého protinapoleonského odboje, v upomínku na stoleté výročí jeho smrti (padl 26. srpna 1813). Básníkovu bustu umístili do vavřínového věnce, do něhož vkomponovali lyru a meč, připomínající název jeho posmrtně vydané sbírky vlasteneckých básní (Leyer und Schwert 1814) a hřbet Dutého kamene byl při slavnostním otevření úprav dne 19. července 1914 přejmenován na „Výšinu Theodora Körnera“ (Theodor Körner-Höhe). Nedávno (16. dubna 2005) byla na stěně u reliefu odhalena pamětní deska s českým textem.

Na vyhlídkové plošině Širokého kamene odtesáním kamenného výstupku a přicementováním některých částí, na jejichž potřebnost příroda jaksi nemyslela, upravili kamenný stůl. V turistických příručkách se pečlivě vypisují na něm vytesané nápisy; na svislých stěnách jsou zdejší zeměpisné souřadnice, z nichž jsou dosud čitelné údaje $50^{\circ} 46' 13''$ severní šířky a $32^{\circ} 19' 20''$ východní délky od Ferra, zatímco údaj $14^{\circ} 57' 35''$ východní délky od Greenwiche již dobře čitelný není. Dosud se také dá přečíst údaj o odchylce středoevropského času od místního ($- 1 \text{ m } 22 \text{ s}$). Známe také je, že na okraji stolu jsou zbytky slunečních hodin, někdy se také píše o tom, že na desce stolu asi byla deska s větrnou růžicí nebo šipkami, ukazujícími směry k nejvýznamnějším bodům, viditelným v okolí – i když o jejich existenci a vzhledu se již nemůžeme přesvědčit, tak dokonale byly časem i lidmi zničeny. Méně často se uvádí, že na jedné straně stolu je také vytesaná kamenná lavice, typická „vlčí lavice“ podle Steina (1998), na níž nevidíme sebemenší známky toho, že by na ní byly upevněny dřevěné latě k sezení.

Vyhlídková plošina na vrcholu Širokého kamene byla podobně jako přístupová cesta nad stěnou velkého lomu na jihovýchodním svahu chráněna železným zábradlím. Dodnes zde nacházíme spodní části některých

železných sloupků zapuštěných do pískovcové skály, zatímco části nad skalním povrchem již dávno někdo odřezal a odvezl.

Ve starších zprávách (s výjimkou u Kocha 1925) se o žádném zábradlí nepíše, můžeme tedy se zřetelem na lidské zvyklosti soudit, že bylo postaveno teprve po tom, co se 7. března 1920 ze stěny lomu zřítíl Adolf Gründler, desetiletý školák z Cvikova, který pak 10. března svým zraněním podlehl (Deutsche 1920, Koch 1925). Teprve v posledních letech bylo zábradlí péčí okresního úřadu v České Lípě alespoň na nejexponovanějších místech cesty obnoveno. Jen Koch (l. c.) nás také upozorňuje na to, že na toto neštěstí upomínal do stěny lomu vytesaný „marterl“, neříká však nic o tom, jak tento pomníček vypadal; dnes na něj upomíná již jen prohloubený a vyrovnaný obdélník, zatímco deska nebo jiné vyobrazení z něho již dávno bylo lidmi, nezastavujícími se ani před majestátem smrti, odstraněno. Ještě v roce 1938 se ze skály „Zvon“ zřítíl gymnazista Ernst Marischke z Kunratic; ten však pád přežil.

Asi se již také nedovíme, byla-li kamenná lavice s již jen špatně čitelným nápisem „Karolinenruh“, vytesaná do skály u hřebenové cesty v místě s pohledem na „Varhany“, o níž se snad každý článek o Dutém kameni zmiňuje, také součástí těchto úprav; ani Koch (1925), ani Hantschelův turistický průvodce (b. l.) nám však neříkají, kdo se za touto Karolinou skrývá. Podobně se již asi nikdy nedovíme, jak vypadal obraz, zasazený do velkého obdélníkového rámu do stěny lomu na jihozápadní stěně Širokého kamene; podle Kocha (1925) zde prý býval obraz Panny Marie Pomocné.

Nakonec bych se chtěl dotknout ještě jedné drobnosti; málo známého nápisu, který jsem uvedl v nadpise, a o němž se německá a zejména česká turistická literatura (např. Holeček 2004) nikde nezmiňuje. Nápis se totiž nachází v místě, kterého si málokterý z četných návštěvníků tohoto turisticky velmi frekventovaného objektu všimne. Výše bylo uvedeno, co je vytesáno na třech stranách kamenného stolu na vyhlídkové plošině, o čtvrté straně však přitom žádná zmínka nepadla. Ta je totiž dosti špatně přístupná, protože směřuje do jihovýchodního svahu hřbetu Dutého kamene, porostlého borovým lesem, a mezi ní a svislou sráznou stěnou Širokého kamene je jen málo přes 1 m široký, nepravidelně svažitý pruh povrchu pískovcové skály, postupně přecházející do skoro svislé skalní stěny vysoké kolem 15 m.

Můžeme si však snadno domyslit, co zde můžeme očekávat. Neuvedli jsme totiž, na čí podnět a kým byly úpravy Dutého kamene provedeny. A skutečně na této čtvrté straně kamenného stolu nacházíme vytesaný medailon, v jehož ozdobně lemované oválné ploše je vytesán nápis:

G.-V. F. D. N. B.
A. KUNNERSDORF
Fr. ŘEHÁK
19. 7. 1914

Dnes již skoro nesrozumitelná písmena prvního řádku představují úplnou zkratku spolku „Gebirgs-Verein für das nördlichste Böhmen“ (Horský spolek pro nejsevernější Čechy), jehož ústředí sídlilo v Krásné Lípě. Druhý řádek pak jmenuje jeho pobočku v Kunraticích (Abteilung Kunnersdorf), která se o zpřístupnění Dutého kamene a jeho sochařskou výzdobu zasloužila (členy této pobočky byli jak pan řídící učitel Karl Beckert, tak i četnický strážmistr ve výslužbě Karl Bundesmann). Poslední řádek pak uvádí datum slavnostního otevření úprav ke stému výročí smrti Theodora Körnera.

Na třetím řádku medailonu je jmenován Franz Řehák, dlouholetý učitel obecné školy v Kunraticích, pravděpodobně tehdejší předseda kunratického oddělení horského spolku pro nejsevernější Čechy.

Přes veškerou snahu pracovníků českolipského Státního okresního archivu, kterým za obětavou pomoc patří můj dík, nebylo hledání po životopisných datech pana učitele F. Řeháka příliš úspěšné; za některé údaje děkuji i panu T. Novákovi. Obecní kronika Kunratic se v archivu nenachází (Sovadina 1999). Zachovala se sice kronika kunratické obecné školy, ale pouze její čtvrtý díl za léta 1919 až 1939 (Schulchronik 1939), kde se ovšem dovídáme jen o posledních služebních letech učitele Řeháka; ani prohlídka zápisů místní školní rady a osobních listů učitelů civkovského okresu nepřinesla nic nového. V archivu se nepodařilo najít ani jeho datum a místo narození, byl nalezen pouze údaj o tom, že pan Fr. Řehák nastoupil místo učitele na kunratické německé obecné škole dne 17. ledna 1892. Z toho, že byl v roce 1921 ustanoven revizorem při sčítání lidu, vyplývá, že musel ovládat státní, tj. „československý“ jazyk. Z několika málo zápisů o něm (v kronice je jmenován celkem devětkrát) se dovídáme, že byl v roce 1921 pověřen výukou náboženství pro děti evangelického vyznání a že v prosinci roku 1922 do června 1923 zastoupil jako služebně nejstarší učitel pana řídícího učitele Karla Beckerta po dobu jeho nemoci ve vedení školy.

Pak o něm následují již jen nedobré zprávy. Dne 17. prosince 1925 na cestě do školy uklouzl tak nešťastně, že si zlomil nohu nad kotníkem. Zlomenina se mu sice zahojila, u pana učitele se však projevil příznaky srdečního onemocnění. Protože již dosáhl důchodového věku, byl ke dni 1. února 1927 penzionován. Při slavnostním rozloučení k odchodu do

důchodu mu učitelé, žáci a spoluobčané přáli, aby se brzo uzdravil a prožil ještě mnoho let ve zdraví a spokojenosti. Jejich přání se bohužel nesplnilo, protože pan učitel F. Řehák již 25. května téhož roku zemřel.

Za hojné účasti učitelstva a školní mládeže, obecní správy i místních obyvatel se v neděli 29. května 1927 konal na místním hřbitově jeho pohřeb. Liberecké noviny ze soboty 28. května 1927 (Reichenberger 1927) píší jen stručně: „Po dlouhém utrpení zemřel minulou středu pan Franz Rehak, učitel v. v. V zemřelém ztrácí škola učitele, který přesným plněním svých povinností byl vždy příkladem. Jeho bohaté vědomosti a lidumilný charakter z něho učinily pomocníka a rádce ve všech okolnostech. Pan Rehak byl na zdejší škole činný nepřetržitě od roku 1893 do roku 1925.“

Při hledání údajů o jeho životě a činnosti mne však zaujalo, že ve všech zápisech (s výjimkou citované novinové zprávy v Reichenberger Zeitung), v nichž se jeho jméno objevilo (zápisy byly výhradně německé, byl přece učitelem na německé škole, předsedou německého horského spolku a činovníkem hasičského sboru v německé obci) je jeho jméno důsledně uváděno v českém pravopise, tedy s háčkem nad Ř a čárkou na á tak, jak je to vypsáno i v medailonu na vyhlídkové skále hřbetu Dutého kamene.

Připomnělo mi to požadavek Karla Čapka, který trval na tom, aby v překladech svých děl do cizích jazyků byl psán vždy v podobě „Karel Čapek“ a ne třeba Karl nebo Charles. Jen nevím, četli-li němečtí úředníci a spoluobčané z Kunratic a Cvikova knihy Karla Čapka, ale u pana učitele Řeháka jeho přání důsledně v praxi dodržovali.

Dodatek: nedávno jsem měl příležitost nahlédnout do kopií rukopisné kroniky Kunratic, psané četnickým strážmistrem ve výslužbě Karlem Bundesmannem; také v ní je jméno učitele Řeháka vždy psáno s háčkem a čárkou. Ve stručném vyličení historie kunratického oddělení Horského spolku pro nejsevernější Čechy však Řeháka mezi jeho funkcionáři nemenuje. Jako místo Řehákova narození udává „Podmok“ (?). Řehákova manželka (měli spolu tři syny a tři dcery) se později odstěhovala za nejstarším synem do Poděbrad.

LITERATURA

- Kühn P. 1986: Dutý kámen u Cvikova. Nepublikovaná zpráva, MS. Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa.
- Kühn P. 2002: K předmětu ochrany CHPV Dutý kámen u Cvikova. Bezděz 11, s. 157–180.
- Koch 1925: Heimatkunde der Gerichtsbezirke Deutsch-Gabel und Zwickau i. B. Jablonné v P.
- Siegert Th. 1897: Erläuterungen zur geologischen Spezialkarte des Königreiches Sachsen. Section Zittau-Oybin Lausche. Blatt 107 (5154). Leipzig.
- Sitte J. 1934: Die jungvulkanischen Eruptivdurchbrüche im Mühlsteingebiete von Jonsdorf bei Zittau. – Abhandlungen der Naturforschenden Gesellschaft zu Görlitz 32, 2. Heft, S. 127–151. Görlitz.
- Stein K. 1998: Zapomenuté pomníčky Lužických hor. 10. část: Reliéfy u Kunratic. Jizerské a Lužické hory 3, 11. Liberec.
- Deutsche 1920: Deutsche Leipae Zeitung, 11. března 1920.
- Deutsche 1938: Deutsche Leipae Zeitung, 11. srpna 1938.
- Hantschel F. (b. l.): Nordböhmsche Touristenführer. Teilführer No. 3. Das Polzengelände und das Südlausitzer Gebirge. Vydání 2. Česká Lípa.
- Holeček M. 2004: Průvodce po České republice. Lužické hory. Praha.
- Sovadina 1999: Obecní kroniky na okrese Česká Lípa do roku 1945. Bezděz 8, s. 277–291.
- Schulchronik 1939: Schulchronik der Volksschule Kunnersdorf. Vierter Teil. Vom 16. 9. 1919–31. 12. 1939. SOkA Česká Lípa, fond Obecná škola Kunratice u Cvikova, inv. č. 1.
- Reichenberger 1927: Reichenberger Zeitung, 28. května 1927.

Obr. 1. Medailon s nápisy na boku kamenného stolu vyhlídky na Širokém kameni. Foto autor.

ZMĚNA V ÚZEMNÍM ROZSAHU OKRESU ČESKÁ LÍPA

Miloslav Sovadina

Po dlouhou dobu čtyřiceti sedmi let měl okres Česká Lípa kompaktní zaokrouhlený tvar. Od počátku roku 2007 už tomu tak není, na severovýchodě jej nyní hyzdí výrazný výkroj. Od 1. ledna 2007 byly totiž obce Jablonné v Podještědí a Janovice v Podještědí vyčleněny z území okresu Česká Lípa a připojeny k okresu Liberec.

1. ledna 2007 vstoupila v platnost vyhláška č. 513/2006 Sb. ze dne 3. listopadu 2006, kterou se mění vyhláška č. 564/2002 Sb. o stanovení území okresů České republiky a území obvodů hlavního města Prahy, ve znění pozdějších předpisů. Ministerstvo vnitra touto vyhláškou stanovilo změny, které nastaly v územním rozsahu okresů České republiky v období 2002–2006. Článek I, odstavec 8 této vyhlášky se týká okresu Česká Lípa a krátce se v něm konstatuje: *V okrese Česká Lípa se slova „Častolovice“ a „Jablonné v Podještědí, Janovice v Podještědí,“ zrušují.* Toto strohé konstatování je potřeba vztáhnout na text vyhlášky č. 564/2002 Sb. ze dne 18. prosince 2002 o stanovení území okresů České republiky a území obvodů hlavního města Prahy. Rozsah území jednotlivých okresů je v této vyhlášce vymezen abecedním výčtem k nim příslušejících obcí. Pro území okresu Česká Lípa tedy ze seznamu vypadla jména obcí Častolovice, Jablonné v Podještědí a Janovice v Podještědí.

Pokud jde o Častolovice, změna nastala již 1. ledna 2005. Častolovice se v dobách společenských přeměn na počátku 90. let minulého století vymanily ze svazku s městem Česká Lípa a od 24. listopadu 1990 se staly samostatnou obcí. Ale samostatnost Častolovic trvala jen čtrnáct let. Malá obec s pouhými 52 obyvateli (údaj z roku 2004) nemohla samostatně zvládnout všechny (zejména finanční) nároky, spojené s výkonem obecní správy. Proto již v květnu 2004 odsouhlasilo obecní zastupitelstvo Častolovic opětovné sloučení obce s Českou Lípou a v srpnu téhož roku

se pro připojení Častolovic vyslovalo kladně také městské zastupitelstvo v České Lípě.^{1/}

Důvody pro odloučení Jablonného v Podještědí a Janovic je třeba hledat ve zrušení okresních úřadů v roce 2003. Tehdy začalo mít Jablonné v Podještědí a okolní vesnice problémy s dostupností některých úřadů, které byly z České Lípy převedeny na obec s rozšířenou působností Nový Bor.^{2/} Ačkoli vzdálenost z Jablonného do České Lípy byla větší než do Nového Boru, byla Česká Lípa pro občany, žijící v této části českolipského okresu, daleko dostupnější než Nový Bor. Dostupnější byl ovšem také Liberec a proto již od data provedení správní reformy 1. ledna 2003 bylo Jablonné v Podještědí a Janovice v Podještědí zařazeny do obvodu obce s rozšířenou působností Liberec.

V rámci reformy veřejné správy, jejíž součástí bylo ukončení činnosti okresních úřadů k 31. prosinci 2002, vzniklo místo dosavadních 73 okresních úřadů 205 obcí s rozšířenou působností. Na ně byl přenesen výkon určitých pravomocí bývalých okresních úřadů, pokud nebyl převeden na jiné orgány státní správy (např. Pozemkový úřad, Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových) nebo na kraje. Do kompetence obcí s rozšířenou působností nyní tedy patřilo mimo jiné také vydávání občanských průkazů, cestovních dokladů a řidičských průkazů a vedení registru silničních vozidel, rozsáhlá agenda sociálního zabezpečení (rozhodování o poskytnutí příspěvků na výživu dítěte, příspěvku na bydlení, rodičovských a sociálních příplatků, poskytování jednorázových i opakujících se peněžitých dávek sociálně potřebným občanů, vyplácení dávek sociální podpory), výkon sociálně-právní ochrany dětí, povolování živností. Kromě těchto činností, s nimiž nejčastěji občané přicházejí do styku, je to ale také výkon určitých pravomocí v oblasti památkové péče nebo životního prostředí a zemědělství (sem patří např. také vydávání loveckých listků, zpoplatňování středních zdrojů znečištění, ukládání pokut na nedovolené odběry vody a vypouštění odpadních vod, ochrana před povodněmi, rozhodnutí a odnětí půdy ze zemědělského nebo lesního půdního fondu, rozhodování o uznání honitby atd.).^{3/} Za této situace bylo tedy jen otázkou času, kdy bude fakt, že obce okresu Česká Lípa Jablonné v Podještědí a Janovice v Podještědí patří do obvodu obce s rozšířenou působností na okrese Liberec, dovršen také příslušnou úpravou hranic okresu. A právě to se nyní stalo vyhláškou č. 513/2006 Sb.

Podle znění textu vyhlášky byly z okresu Česká Lípa vyňaty pouze dvě obce, to je ale jen povrchní pohled. Počet osad, které okres Česká Lípa ztratil je daleko vyšší. Již od tzv. integrace obcí v roce 1980 se staly

součástí města Jablonné v Podještědí také okolní obce Heřmanice, Kněžice, Lvová, Petrovice a Postřelná. Pomineme-li zcela malé osady Kněžíčky, Kunová, Pole u Jablonného, Valdov, Zámecká, Zpěvná a Židovice a nepočítáme-li ani Českou Ves a Markvartice, které splynuly s Jablonným v Podještědí již ve 40. letech 20. století, bylo k 1. lednu 2007 od okresu Česká Lípa odděleno město Jablonné v Podještědí a šest dalších vsí v jeho okolí, jmenovitě Heřmanice v Podještědí, Janovice v Podještědí, Kněžice, Lvová, Petrovice a Postřelná. Okres Česká Lípa tak ztratil 3774 obyvatel, z toho 3690 v Jablonném v Podještědí a jeho osadách. Z území okresu byla vyňata celková plocha 6418 ha, z toho na katastr města Jablonné v Podještědí připadá 5784 hektarů.^{4/}

POZNÁMKY

- 1/ (ema): Připojení Častolovic, Městské noviny, 2004, č. 15, s. 4.
- 2/ Zákon č. 314/2002 Sb. ze dne 13. června 2002 o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností stanovil v příloze č. 2 pro Liberecký kraj tyto obce s rozšířenou působností: Česká Lípa, Frýdlant, Jablonec nad Nisou, Jilemnice, Liberec, Nový Bor, Semily, Tanvald, Turnov, Železný Brod.
- 3/ Územní veřejná správa od 1. ledna 2003 po ukončení činnosti okresních úřadů. Kraj Liberecký, Praha, 2003, s. 3–5.
- 4/ Retrospektivní lexikon obcí Libereckého kraje 1850–2001, Liberec, Český statistický úřad, 2003, s. 126.

LITERATURA

- (ema): Připojení Častolovic, Městské noviny, 2004, č. 15, s. 4.
Malý lexikon obcí ČR 2005, Praha, Český statistický úřad, 2005.
Retrospektivní lexikon obcí Libereckého kraje 1850–2001, Liberec 2003.
Růžičková, Jiřina – Škrabal, Josef a kol.: Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005, Praha 2006.
Sbírka zákonů Česká republika 2002, 2006.
Sovadina, Miloslav, 1998: Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990, Česká Lípa.
Územní veřejná správa od 1. ledna 2003 po ukončení činnosti okresních úřadů. Kraj Liberecký, Praha 2003.

Obr. 1. Okres Česká Lípa od 1. 1. 2007 (šedá) s vyznačením změny územního rozsahu.

HNÍZDĚNÍ DUDKA CHOCHOLATÉHO (*UPUPA EPOPS*)

Jiří Brožek

Až do doby kolem roku 1950 hnízdil dudek chocholatý (*Upupa epops*) na celém území Čech celkem pravidelně. V letech 1950–1960 dudek z českých krajů téměř vymizel a kde byl dříve hojný, hnízdí jen ojediněle a nepravidelně (Hudec et al. 1983). Při mapování hnízdního rozšíření ptáků v České republice v letech 1973–1977 bylo prokázáno 78 případů zahnízdění dudka chocholatého a v letech 1985–1989 již jen 33 případů (Šťastný et al. 1996). V okolí Mimoně je poslední známé hnízdění z roku 1953, kdy našel obsazené hnízdo J. Aschenbrenner pod Ralskem u Mimoně (ústní sdělení).

Sám jsem v této oblasti dudka několikrát pozoroval, zejména při jarším tahu. 1. května 2005 jsem pozoroval pár na území bývalého VVP v lokalitě Hvězdov. 14. května 2005 jsem byl vyrozuměn Z. Veselým o pozorování 1 ex. na stejné lokalitě. Ačkoli jsem lokalitu pravidelně navštěvoval a po dudkovi pátral, i tak nápadný pták unikal mé pozornosti. Až 25. května jsem ho zastihl při sběru potravy. Dále již nebyl problém nalézt místo hnízdění a posléze hnízdní dutinu, která byla umístěna ve výši asi 5 metrů v suchém pahýlu borovice lesní.

Tato lokalita svou charakteristikou odpovídá nárokům nejenom tohoto druhu ptáka, ale hnízdí zde další zvláště chráněné druhy ptáků a plazů. Např. bramborníček hnědý (*Saxicola rubetra*) 10–15 párů, bramborníček černohlavý (*Saxicola torquata*) 3–4 páry, skřivan lesní (*Lullula arborea*) 3–5 párů, tuhýk obecný (*Lanius collurio*) 2–3 páry, tuhýk šedý (*Lanius excubitor*), krutihav obecný (*Jynx troquilla*), žluva hajní (*Oriolus oriolus*), pěnice vlašská (*Sylvia nisoria*), strnad luční (*Miliaria calandra*), koroptev polní (*Perdix perdix*), křepelka obecná (*Coturnix coturnix*). Z plazů je to zmije obecná (*Vipera berus*), užovka hladká (*Coronella austriaca*), ještěrka obecná (*Lacerta agilis*).

Vzhledem k tomu, že celé území postupně zarůstá náletovými dřeviny, hrozí úplné zániknutí této výjimečné lokality.

LITERATURA

Hudec K. et al. 1983: *Fauna ČSSR. Ptáci 3/I.* Academia, Praha.

Štátný K., Bejček V., Hudec K. 1996: *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 1985–1989.* H+H, Jinočany.

Obr. 1. Dúdek chocholátý (Upupa epops). Foto autor.

KRONIKA

ROZLOUČENÍ S JUDR. RICHARDEM KLOSEM

Před třemi lety jsme na tomto místě v Bezdězu uveřejnili blahopřání k osmdesátým narozeninám JUDr. Richarda Klose. Dnes ale zarmoutím všechny jeho přátele a četné čtenáře zprávou, že Richard Klos dne 30. března 2007 zemřel.

V jeho osobě odešel jeden z dalších představitelů stále se počtem zmenšující generace inteligence, kteří se mohli honosit širokým a uceleným humanitním vzděláním, které kromě jazykové výbavy, včetně klasické latiny, dávalo také široký všeobecný rozhled zejména v oboru společenských věd. Právě díky tomuto vkladu byl Richard Klos stejně tak skvělý právník, jako historik a měl obrovské porozumění pro mnohé bohatě rozvětvené a různorodé kulturní snahy. Jako právník Českého hudebního fondu se zasloužil o přenesení ostatků hudebního skladatele Bohuslava Martinů ze Švýcarska do jeho rodné Poličky roku 1979. Jako historik přispěl k objevení a k poznání historie skalních hrádků na Děčínsku a inicioval průzkum a ochranu podstávkových domů na Krásnolipsku. Přitom nelze jednoduše říci, že by svoji profesní činnost omezoval na Prahu a své záliby a koníčky realizoval v severních Čechách. Pro Richarda Klose nebylo v tomto ohledu rozdílu, každé své činnosti se věnoval cele, s veškerým úsilím a nadšením. A tak v Praze jeho právnícká praxe splývala v jedno s péčí o odkaz české hudební kultury, zejména o dílo Leoše Janáčka a již zmíněného Bohuslava Martinů. V Krásné Lípě, jeho druhém domově, zase uplatňoval své právnícké znalosti nejen v péči o architektonický odkaz předků, ale i v zcela praktické pomoci městskému úřadu při jeho snaze o navrácení historického majetku obce.

Přesto ale pro severní Čechy a Krásnolipsko zůstává Richard Klos v povědomí především jako vynikající regionální historik. Ve své skromnosti si vždy stýskal, že mu chybí teoretické základy oboru, ale domnívám

se, že právě to byla jeho veliká výhoda. Na jedné straně jistý odstup od profesionálně praktikovaného historického bádání, na druhé straně ovšem skvělé logické myšlení, mu umožňovalo při historickém výzkumu klást nečekané a neortodoxní otázky, při jejichž řešení dokázal nejednou vybřednout z bludného kruhu nedostatku pramenů, a tedy i informací, a dobrat se mnohdy nečekaného cíle a výsledků.

Velkým pomocníkem pro jakoukoliv činnost byl Richardu Klosovi jeho obdivuhodný a záviděníhodný smysl pro suchý „anglický“ humor. Byl zdrojem jeho optimistického postoje k životu, stále duševní svěžesti a mladistvého elánu. Tím překvapivější a zcela nečekaná byla zpráva o úmrtí Richarda Klose. Zanechal ještě mnoho plánů, které již nestihl uskutečnit, ale zanechal také dílo, udivující svojí mnohostranností.

Miloslav Sovadina

SEZNAM AUTORŮ

Mgr. Martin ASCHENBRENNER, Gymnázium Česká Lípa

Ing. Jaroslav BENEŠ, Škoda Auto a. s. Mladá Boleslav

Jiří BROŽEK, Mimoň

Petr GAJDOŠÍK, Státní okresní archiv Česká Lípa

Michal GELNAR, Česká sklářská společnost, Praha

Mgr. Petr HAVRÁNEK, Jablonné v Podještědí

RNDr. Miroslav HONCŮ, Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa

RNDr. Petr KÜHN, CSc., Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa

František MARCIN, Luhov

Ing. Jaroslav PANÁČEK, Narex Česká Lípa

RNDr. Marta PLÁNSKÁ, Střední lesnická škola Šluknov

Zdeněk POKORNÝ, Česká Lípa

Zuzana RAKOVÁ, studující, Filozofická fakulta Univerzity Palackého
Olomouc

Mgr. Ladislav SMEJKAL, Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa

Miloslav SOVADINA, Státní okresní archiv Česká Lípa

PhDr. Jiří ÚLOVEC, odbor archivní správy Ministerstva vnitra

POKYNY PRO ÚPRAVU PŘÍSPĚVKŮ PUBLIKOVANÝCH VE SBORNÍKU BEZDĚZ

Pro zjednodušení a usnadnění redakční přípravy sborníku Bezděz prosíme autory o dodržování následujících zásad při odevzdávání rukopisu:

Pokyny všeobecné:

1. Články a studie by neměly svým rozsahem, včetně poznámek a seznamu pramenů a literatury, přesáhnout 20 stran normovaného textu (1 strana odpovídá 1800 znakům včetně mezer).

2. Práce (včetně příloh) se přijímají v jednom tištěném exempláři a na disketě v textovém editoru Word (verze 6.0 nebo novější), Write apod., případně T602 – kódování Latin 2 (neobsahuje-li text tabulky). Pište průběžně na celý řádek, jednoduché řádkování, stránky (řádky) na pravé straně nezarovnávejte, nedělte slova na konci řádku. Ucelené odstavce odklepněte klávesou „Enter“. Neupravujte text ani výčty do více sloupců. Rukopis nijak neupravujte, bude upraven jednotně pro celý sborník. Pište vše obyčejným písmem, slova uvnitř textu nezduřazňujte.

3. Přílohy: Nákresy předkládejte na formátu A 4 kreslené tuší, fotografie formátu 9 x 13 cm, kontrastní, lesklé. Grafické přílohy (pérovky, grafy, mapky aj.) se přijímají pouze černobíle, kontrastní s ohledem na předpokládané zmenšení. Tabulky číslované nevkládějte do textu. Je třeba je dodat na zvláštním listu. Texty k tabulkám, grafům a mapkám musí být dostatečně vysvětlující. Označení tabulek: Tab. 1, 2... (ve všech jazycích). Označení obrázků: Obr. (v češtině), Fig. (v angličtině), Abb. (v němčině).

4. Poznámky se píší na konci textu, nikoli na stránku pod textem dole. Poznámky se číslují průběžně bez ohledu na eventuální kapitoly článku. Jsou to samostatné věty, píší se tedy na začátku velkým písmenem a končí tečkou. V textu se vyznačují za interpunkčním znaménkem číslicemi v horním indexu, za číslem následuje lomítko – / . Vlastní text poznámky číslujte a pište písmem stejné velikosti jako text, za číslem udělejte lomítko – / .

5. Práce se otiskují v češtině, abstrakt (stručný obsah článku v maximálním rozsahu 15 řádků rukopisu.) v angličtině. U článků a studií je nutný na konci práce souhrn (resumé) psaný v němčině a angličtině. Souhrn, včetně názvu článku, v rozsahu asi 1/10 textu vypracujte v češtině, překlady zajistí redakce.

6. Práce schvaluje k přijetí do časopisu redakční rada, ta si může vyžádat recenzní posudek. Za věcný obsah příspěvku a za přesnost a pravdivost údajů odpovídá autor. Redakční rada si vyhrazuje právo k stylistickým, pravopisným a formálním (nikoli obsahovým) zásahům do textu prací. O sporných případech, které tyto „Pokyny“ neobsahují, se autor dohodne přímo s redakcí.

Po sazbě dostanou autoři svoji práci k provedení tiskové korektury.

7. Příspěvky se nehonorují. Autoři obdrží zdarma 1 autorský výtisk sborníku a 10 separátů každé původní práce.

Pokyny pro úpravu přírodovědných článků

8. Práce (odevzdaný rukopis) má mít toto základní uspořádání (v uvedeném pořadí): název, jméno a příjmení autora(ů), abstrakt, vlastní text práce, případné poděkování, literatura, cizojazyčný souhrn, texty k přílohám (na samostatném listu), přílohy (obrázky, grafy, tabulky, mapy).

Vlastní text práce se obvykle dělí na úvod, materiál a metodiku, výsledky, diskusi a souhrn, případně závěry. Jednotlivé části mohou být spojeny (např. výsledky s diskusí). V nutných případech je možno členění zjednodušit (faunistické práce), u krátkých sdělení a ostatních článků (recenze, personálie a informační články) nemusí být text práce členěn.

9. Jména taxonů uvádějte při první zmínce v práci celá. Tam, kde by mohlo dojít k záměně a nejasnostem, uvádějte i autora popisu, letopočet a případně závorky. V dalším textu při opakování je možno rodová jména zkracovat nebo autora popisu a letopočet neuvádět.

Taxoný se v abstraktu uvádějí nezkráceně.

Kódy lokalit pro síťové mapování pište před vlastní název a popis lokality (5253, k. ú. Mimoň, městský park...). Názvy lokalit vypisujte celé (Stráž pod Ralskem) s uvedením katastru.

Faunistické údaje zapisujte takto: kód, zemi, okres, katastr, název lokality (případně bližší specifikaci), datum nálezu, počet kusů (exemplářů, případně samců a samic), jméno autora nálezu, determinátora, majitele sbírky, autora revize, chovu nebo pozorování – lze u běžných druhů vynechat.

Jednotlivé údaje je možno vyjádřit standardními latinskými zkratkami: c. = centralis – střední, sept. = septentrionalis nebo bor. = borealis – severní, mer. = meridionalis – jižní, or. = orientalis – východní, occ. = occidentalis – západní, ex. o. = ex ovo, množné číslo ex ovis – z vajíčka, z vajíček, ex. l. = ex larva, množné číslo ex larvis – z larvy, z larev, z housenky, z housenek, ex. p. = ex pupa, množ. č. ex pupis – z kukel, z kukel, lgt. nebo leg. = legit – sbíral, det. = determinavit – určil, revid. = revidit – revidoval, educ. = educavit – vychoval, observ. = observavit – pozoroval, coll. = collectio – sbírka.

Zkratky se píší za jméno a spojují se spojkou „et“ = a – např.: A. Novák lgt., det. et coll.

Pouze taxony živočichů a rostlin na úrovni rodů, druhů a poddruhů (ne však čeledí a vyšších taxonomických jednotek) pište vždy kurzívou, ne však autory popisů taxonů, letopočty a zkratky ssp., sp., spp., f. a další.

Datum se píše obvyklým způsobem arabskými číslicemi (nevypíše-li autor např. ze stylistických důvodů slovní název měsíce), za tečkou se dělá vždy mezera (19. 10. 1963, 18. 2. 2000). V anglickém textu je třeba dodržovat tamní jazykový úzus a psát římské číslice malými písmeny (19.x.1963, 18.ii.2000). V angličtině se též píše desetinná tečka místo čárky (63.9 mm).

Názvy kapitol (ÚVOD, MATERIÁL A METODIKA, VÝSLEDKY, LITERATURA apod.) pište velkými písmeny.

10. Citace literatury v textu pište dle vzoru: Pavel (1970), (Pavel 1970), Pavel – Petr (1970), (Pavel – Petr 1970), Pavel et al. (1970) – při více než dvou autorech.

V seznamu literatury na konci článku se uvádějí pouze práce citované v textu. Autoři se píší v seznamu literatury v abecedním pořadí, práce od jednoho autora v chronologickém sledu, při více pracích téhož autora z jednoho roku použijte označení a, b, c, ..., za příslušným rokem. Čárkou se oddělují jen jména autorů, není-li použito & (Hudec K., Chytil J., Štastný K. & Bejček V. 1995:)

Jméno autora začíná na novém řádku. Nevejde-li se citace na jeden řádek, začínají další řádky této citace na 3. místě (po dvou prázdných úderech).

Citace prací z časopisů, periodik a řad sborníků:

Název práce včetně rodových a druhových jmen se píše standardním písmem, latinské jméno kurzívou. Název časopisu se píše kurzívou. U časopisů se uvádí: název časopisu, ročník, číslo (je-li v ročníku každé číslo stránkováno samostatně), za dvojtečkou a mezerou následují stránky (od–do) bez označení „p., pp., s.“ (např.: Klapalekiana 17: 75–124.; Bezděz 6: 60–79.). Názvy časopisů je možno zkrátit vžitými zkratkami, na příslušném místě abecedního seznamu literatury je však třeba uvést použitou zkratku a její vysvětlení (nezkrácený název časopisu).

Příklad citace:

Bárta Z. 1967a: Nové druhy savců pro oblast Labských kvádrových pískovců. Sborn. Severočes. Mus. - Přír. Vědy 3: 175–183.

Sborn. Severočes. Mus. - Přír. Vědy: Sborník severočeského muzea – Přírodní vědy

Citace knih a samostatných publikací:

Název knihy se píše kurzívou, ostatní údaje standardním písmem. Uvádí se autor, rok vydání, název, nakladatelství a místo vydání. Příklad citace:

Horák J. 1950: Zvířena středních Čech. Melantrich, Praha.

Citace nepublikovaných rukopisů (diplomové práce, závěrečné zprávy z výzkumů apod.): Název se píše kurzívou, ostatní údaje standardním písmem. Uvádí se název práce, zkratka Msc., případně typ práce (dipl. práce, habil. práce apod.), dále jedno z míst (název instituce a město), kde je práce dostupná. Příklad citace:

Plocek A. 1974: Ryby v řece Ploučnici. Msc., dipl. práce, dep. in katedra zoologie, Přír. fak. UK, Praha.

Pokyny pro úpravu článků z oboru historie

11. Poznámky a citaci literatury je možno upravit dvojím způsobem.

a) Je možno použít tradičních číslovaných poznámek, v nichž bude citována příslušná literatura a prameny. Citace uvádějte podle vzoru, včetně dodržení uvedené interpunkce:

Žemlička, J.: Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století, Praha 1980, s. 135.

Při opakování díla stačí uvést zkrácenou citaci : Žemlička, J.: Vývoj osídlení, s. 90.

Při opakování autora i díla: Tamtéž, s. 102–103.

Při opakování autora: Týž: Čechy v době knížecí (1034–1198). Praha 1997, s. 125.

Citace článku dvou autorů v periodické publikaci:

Panáček, J. – Gabriel, F.: Českolipské kostely Panny Marie a sv. Mikuláše. Bezděz 7, 1998, s. 42.

Citace článku ze sborníku:

Maur, E.: Hrad Vlčtejn a Pabiankové. K počátkům husitství na Plzeňsku. In: Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, Praha 1992, s. 81.

Citace vydaných pramenů:

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V - 2. Edd. J. Šebánek et S. Dušková, Praha 1981, s. 216, č. 614. (V další citaci již stačí CDB V - 2, s. 217, č. 615.)

Při citaci nevydaných pramenů uveďte: název archivu a jeho sídla, název příslušného archivního fondu, inventární číslo a název archiválie, u úředních knih též folio:

Státní okresní archiv (SOkA) Česká Lípa, Archiv města (AM) Česká Lípa, inv. č. 2274 - Vyvlastnění pozemků pro stavbu Severní dráhy.

Při použití tohoto způsobu citace se již na konci článku nesestavuje samostatný soupis použitých pramenů a literatury.

b) Odkazy na literaturu a prameny je možno umístit do textu do závorky: (Žemlička 1980, 135); .....jak tvrdí J. V. Šimák (1917, 52); (CDB V 2, s. 148, č. 570); (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv.č. 2523 Hokynářský řád pro Českou Lípu).

Seznam literatury a pramenů se uvede na konci článku. Autoři se píší v abecedním pořadí, práce od jednoho autora v chronologickém sledu, při více pracích téhož autora z jednoho roku se použije označení a, b, c,..., za příslušným rokem:

Lahmer, R. 1889a: Zur Geschichte der nordböhmisches Leinen-Industrie, MNEC 12, s. 97–105.

Lahmer, R. 1889b: Einiges von der nordböhmisches Kattunindustrie, MNEC 12, s. 298–304.

Seznam se doplní o soupis použitých zkratk:

MNEC: Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs.

SAP: Sborník archivních prací.

Číslovaných poznámek je možno využít na vysvětlení různých vedlejších okolností a problémů, nebo k odkazům na takový druh pramene, který nelze v krátké a jednoduché formě umístit do závorky v textu.

PŘEHLED DOSUD VYDANÝCH SVAZKŮ BEZDĚZU

Bezděz 1/1990, 141 stran, rozebráno

F. Gabriel – J. Panáček: Vznik a počátky České Lípy; O. Sykáčková: Český muzejní spolek v České Lípě a jeho sbírky; L. Smejkal: Českolipské muzeum 1945–1951 – hledání orientace; M. Honců: Zvířena Lužických hor; M. Benda: Přírodní poměry Kravařské oblasti; M. Honců – Z. Vitáček: Obojživelníci okresu Česká Lípa. Zprávy.

Bezděz 2/1994, 130 stran, rozebráno

J. Panáček – F. Gabriel: K otázce kostela sv. Petra a Pavla v České Lípě; J. Úlovec: O bývalé tvrzi v Tlustecké – Novém Tolzbachu; J. Brožová: Řezáč skla František de Paula Zach 1820–1881; Z. Vitáček: Plazi okresu Česká Lípa; Z. Vitáček: Výskyt vydry říční na okrese Česká Lípa; P. Kühn: Krokodýli na Českolipsku?; P. Kühn: Skalní hříby ve Vranovských skalách. Pozorování v přírodě.

Bezděz 3/1995, 189 stran, 25 Kč

M. Sovadina: Tři příspěvky k počátkům města Kravař; J. Panáček – F. Gabriel: Kostel sv. M. Magdaleny v České Lípě; R. Hais: Friedrich Egermann (1777–1864) a jeho příspěvky v oblasti sklářské technologie; J. Brožová: Severočestí rafinéri a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století; V. Ryšavý: Dům čp. 152 v Alšově ulici v Novém Boru; M. Honců: Vstavačovitě (Orchidaceae). Materiály: J. Barták – J. Macháček – J. Pacovský – J. Schröfel: Geotechnický a stavební průzkum na lokalitě hradu Lipá (I. část); M. Plánská: Pokus s přesazováním prstnatců.

Bezděz 4/1996: Lužické hory – příroda a dějiny. 289 stran, rozebráno

J. Kuncová: CHKO Lužické hory dvacetiletá (Historie vzniku CHKO); F. Gabriel – J. Panáček: Hrad Milštejn; M. Gelnar: Sklářské hutě v Lužických horách a v jejich podhůří; L. Smejkal: Povaha sociálních rozdílů na Cvikovsku a přístupy k jejich řešení do roku 1920; P. Sajdl – L. Smejkal – M. Sovadina: Staré mlýny (Pověst Lužických hor); P. Havránek: Geologie Lužických hor; P. Chvátal: Geologický inventarizační průzkum přírodní památky Bílé kameny; P. Kühn: Čedičová zeď Jánských kamenů u Krompachu v Lužických horách; O. Fabiánek: Těžba rud v Lužických horách; P. Havránek: Dobývání železných rud v okolí Mařenic; P. Kučírek: Postglaciální vývoj lesních ekosystémů Lužických hor; M. Plánská: Příspěvek k poznání květeny Lužických hor a jejich okolí; M. Plánská: Botanický inventarizační průzkum a biomonitoring NPR Jezevčí vrch v Lužických horách; M. Plánská – M. Honců: Chráněné rostliny Lužických hor; M. Honců: Zoologický průzkum Jedlové v Lužických horách; M. Honců – J. Vondráček: Chráněné druhy živočichů Lužických hor. Zprávy.

Bezděz 5/1997 – Bývalý vojenský výcvikový prostor Ralsko 577 stran, rozebráno

J. Blažková: Vznik vojenského újezdu Ralsko; F. Gabriel – J. Panáček: Prameny k dějinám středověkého osídlení vojenského prostoru Ralsko; M. Gelnar: Zaniklé sklárny ve vojenském prostoru Ralsko; J. Adamovič: Vývoj poznání geologické stavby západní části VVP Ralsko; P. Kühn: Pozůstatky staré těžby na jižním úbočí Hamerského Špičáku; P. Kühn: Radioaktivní znečištění údolní nivy Ploučnice v bývalém VVP Ralsko; E. Balátová a kol.: Předběžný přehled rostlinných společenstev bývalého VVP Ralsko s poznámkami k vegetaci; V. Zavadil – M. Honců: Listonoh letní – *Triops cancriformis cancriformis* Linné 1758 – a žábronožka letní – *Branchipus Schaefferi* Fischer 1834 – (*Anostraca* et *Notostraca*: Branchiopoda: Crustacea) v bývalém VVP Ralsko: výsledek předběžného výzkumu; A. Kúrka: Arachnofauna VVP Ralsko (Pavouci – Araneida); M. Honců: Průzkum vášek (Odonata) na území bývalého VVP Ralsko; M. Honců: Rovnokřídlí (Orthoptera) bývalého VVP Ralsko; M. Honců – P. Vonička: Střevlíkovití (Carabidae) bývalého VVP Ralsko; P. Vonička: Příspěvek k poznání koprofágních vrubounovitých (Coleoptera: Scarabaeidae) bývalého VVP Ralsko; M. Bouma: Entomologický průzkum Lepidopter bývalého VVP Ralsko; J. Vávra a kol.: Motýlí fauna přírodní rezervace „Hradčanské rybníky“ v bývalém vojenském újezdu Ralsko (Lepidoptera); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – Vodní obratlovci: Kruhoústí (Cyclostomata), ryby (Pisces, Osteichthyes); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – obojživelníci (Amphibia); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – plazi (Reptilia); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – ptáci (Aves); Z. Vitáček: Výsledky faunistického výzkumu obratlovců prováděného v bývalém VVP Ralsko – savci (Mammalia); J. Kuncová: Zájmy ochrany přírody ve vojenském prostoru Ralsko a přilehlých území; K. Brotz: Fonolit na vrchu Ralsko a jeho ověření metodou radeiesticie. Zprávy.

Bezděz 6/1997, 153 stran, 50 Kč

M. Sovadina: Ronovci a Žitava ve 13. a v první čtvrtině 14. století; J. Panáček – F. Gabriel: Kostel sv Kříže na českolipském předměstí; M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku; J. Brožová: Severočestí rafinéri a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století (2. část); J. Vondráček – M. Honců: Zvlášť chráněné ptačí druhy v avifauně Lužických hor. Materiály: J. Barták – J. Macháček – J. Pacovský – J. Schröfel: Geotechnický a stavební průzkum na lokalitě hradu Lipá (2. část); T. Andres: Tavení skla dřevem. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 7/1998, 246 stran, 70 Kč

M. Sovadina: Život zasvěcený historii; M. Sovadina: Rozrod žitavských Ronovců ve druhé polovině 13. století; F. Gabriel – J. Panáček: Českolipské kostely Panny Marie a sv. Mikuláše; J. F. Firsov: Český historik Jaroslav Papoušek v Rusku jeho neznámé dopisy z Butyrek N. F. Melnikové – Kedrové – Řivnáčové; L. Smejkal: Jak vznikl a vycházel Bezděz; J. Vondráček: Inventarizační zoologický průzkum NPP Peklo; M. Honců: Entomologický průzkum kopce Tlustec v Ralské pahorkatině;

L. Beran: Vodní měkkýši Ploučnice; P. Míka: Brouci čeledi Latridiidae Českolipska a Lužických hor; M. Plánská: Orchidejové louky v Lužických horách. Materiály: V. Had: Sluneční dvůr v Jestřebí. Přehled vývoje v letech 1912–1959; Z. Rydygr: Konec druhé světové války na letišti v Hradčanech. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 8/1999, 349 stran, 90 Kč

J. Svoboda – V. Cílek – L. Jarošová: Mezolit na Českolipsku. Poznámky k současnému stavu výzkumu; J. Panáček: K dějinám špitálu v České Lípě; M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část II: Okres Děčín; M. Veselý: „Stříbrné doly“ u Jedlové; V. Čelko: Podíl spolku Excursions Club na vlastivědném bádání, vytvoření regionálních sbírek a muzeí; L. Smejkal: Lužické oddělení českého muzea v České Lípě; L. Smejkal: Legionářské oddělení českého muzea v České Lípě; J. Blažková: Společenstvo řezníků a uzenářů v České Lípě; P. Kühn: Povaha železných rud těžených v minulosti na Českolipsku; M. Honců: Zvířena CHKO Kokořínsko a Holanských rybníků; Z. Mrliková: Etoekologické a sociobiologické vztahy v populaci sysla obecného (*Spermophilus citellus* L.) na lokalitě Mimoň – hřebcín v letech 1996 a 1997; L. Beran: Vodní měkkýši Svitávky; M. Plánská: Přírodní památka „Louka u Brodských“ v Dolní Chříbské; L. Smejkal – O. Sykáčková: Karel Löwe a Heinrich Wedrich – rekonstrukce dvou umělecko historických sbírek Okresního vlastivědného muzea v České Lípě; M. Sovadina: Obecní kroniky na okrese Česká Lípa do roku 1945. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 9/2000, 488 stran, 130 Kč

F. Gabriel – J. Panáček: Dějiny hrnčířství v České Lípě; J. Úlovec: Tvrz a zámek v Kuřívodech u Mimoně; P. Gajdošík: Blektové z Útěchovic. Příspěvek ke genealogii rytířského rodu; M. Gelnar: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část III: Shrnutí; M. Gelnar – M. Plekanec – J. Štika: Kde ležely Gläsendorfy?; M. Veselý: Důl „Anton Segen Gotes“ ve Světlinách u Dolního Podluží; P. Kühn: Mečový kámen u Kravař; M. Sovadina: Výroba automobilů Gatter v Zákupech; L. Smejkal: Desátý ročník Bezdězu 1947–1948; P. Kühn: Rudolf Korb a jeho „Boží zahrada“; P. Brzák – O. Fabiánek – P. Havránek: Jeskyně na Milštejně; Z. Vitáček: Deset let sledování netopýrů a vrápenců na Českolipsku; M. Honců: Entomologický průzkum Luže v Lužických horách v roce 1998 a 1999; M. Benda: Ohrožená květena Kravařska po deseti letech; M. Plánská: Inventarizační průzkum přírodní rezervace (PR) Klíč; V. Vosálová: Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika; M. Plekanec: Míšeňská dolina. Drobnosti. Zprávy.

Bezděz 10/2001, 439 stran, 130 Kč

J. Šouša: Laudatio Bezdězu k dovršení první desítky; J. Svoboda: Paleolit Českolipska a přilehlých území severních Čech; V. Peša: Archeologie okolí Doks; J. Panáček – M. Panáček: Konrád Pflüger v České Lípě?; M. Veselý: Hnědouhelné doly u Dolního Podluží; P. Havránek – J. Štika – M. Plekanec: Nové poznatky o dobývání a zpracování železných rud v Lužických horách; L. Smejkal: Síň umění v Českém muzeu pro kraj Českolipský; J. Blažková: Internační a sběrné středisko v České Lípě; J. Slabý: Dominikánský klášter v Jablonném v Podještědí v letech 1945–1950; P. Kühn: Radioaktivní znečištění údolí Ploučnice a rybníků severně Mimoně; M. Plánská: Inventarizační průzkum přírodní památky Kytlice; F. Cvrk: XXII. strážní

prapor a válečné deníky jeho jednotek (23. 9. – 11. 11. 1938); M. Plánská: Botanický průzkum mokřadu nad Hraničním rybníkem. Drobnosti. Zprávy.

Bezděz 11/2002, 351 stran, 164 Kč

J. Panáček: Založení České Lípy a městské právo; P. Gajdošík: Matrika židovského obyvatelstva ze Stráže pod Ralskem 1838–1898; J. Schöttner: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – I. Mistrovice (I. část); M. Veselý: Pokusy o dobývání hnědého uhlí u Horní Police a Žandova; M. Sovadina: Iniciativa Zákup ve správní reformě v letech 1848–1850; L. Smejkal: Turistické oddělení Českého muzea pro kraj Českolipský; R. Mikuláš: Stopy po činnosti bezobratlých (ichnofosilie) v horninách křídového stáří na Českolipsku; P. Kühn: K předmětu ochrany v CHPV Dutý kámen u Cvikova; J. Klápště – K. Filip: Protahuje budniček větší východoevropský *Phylloscopus trochilus acredula* (Silviidae) přes naše území?; I. Solovka: Průzkum motýlů (Lepidoptera) v oblasti Jezové v bývalém VVP Ralsko, M. Honců: Tesařík alpský – *Rosalia alpina alpina* (Linnaeus, 1758), (Coleoptera, Cerambycidae) na Českolipsku; S. Kasík: Nové symboly měst a obcí okresu Česká Lípa v letech 1990–2000; M. Panáček: Krov kostela sv. Kříže v České Lípě; P. Havránek: Milíře v Horní Světlé. Drobnosti. Kronika.

Bezděz 12/2003, 477 stran, 164 Kč

V. Peša: Archeologické poznávání dějin Mimoně; M. Kolka: Vývoj rybníční soustavy na bezdězském panství do roku 1554; P. Gajdošík: Obchod se soli v České Lípě 1576–1617 a jeho význam pro městské finance; J. Panáček: Hrnčířská rodina Machsgut (Dobředělej) v České Lípě; J. N. Jiříštil: *Speculum Marianum Lippense*. Mariánská úcta na Českolipsku v 17. a 18. století; D. Šimánková: Vznik a vývoj sklářské obchodní kompanie Janke a její podíl na vývozu českého skla v letech 1766–1773 do Španělska; J. Schöttner: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – I. Mistrovice (2. část); M. Veselý: Historie dolování uhlí ve Varnsdorfu do roku 1892; L. Smejkal: Památková agenda Josefa Maštálka 1945–1950; J. Vo-máčka: Portrét českolipského demokratického učitele Josefa Vodičky (1906–1992); L. Beran: Vodní měkkýši manušických rybníků; M. Honců – K. Filip: Vážky (*Odonata*) Obecního lesa u České Lípy; M. Honců – L. Kašpar: Krasci (*Buprestidae*) Českolipska; J. Holuša: Výsledky faunistického průzkumu sarančí (*Orthoptera: Caelifera*) a kobylek (*Orthoptera: Ensifera*) na území Chráněné krajinné oblasti Kokořínsko; M. Plánská: Inventarizační průzkum navrhované přírodní památky (PP) přechodového rašelinisté Mařeničky; V. Jindra – V. Peša – M. Dobisíková: Pozůstatky morového hřbitova na náměstí Míru v Novém Boru; J. Jarolímková – M. Sovadina: Školní kroniky na okrese Česká Lípa. Drobnosti. Diskuse. Zprávy. Kronika.

Bezděz 13/2004, 359 stran, 164 Kč

Richard Klos – Miloslav Sovadina: Tajemný hrad v Lužických horách; Jaroslav Panáček: Dělení Berků z Dubé v roce 1502; Jan Schöttner: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – II. Kamenický Šenov (1. část); Vladimír Peša: Podzemní lomy na Českolipsku; Ladislav Smejkal: Huťmistr Růčků; Jana Blažková: Mimořádný lidový soud v České Lípě; Miroslav Plekanec: Zapomenuté naleziště drahých kamenů v Míšeňské dolině; Petr Kühn: Mineralogie rudných žil v Jiřetíně

pod Jedlovou; Miroslav Honců: Příspěvek k zoologickému hodnocení řeky Ploučnice na okrese Česká Lípa; Marta Plánská: Mikrolesy – Microsylvae v Polevsku; Michal Gelnar: Sklářská huť v Okrouhlé; Jaroslava Jarolímková – Miloslav Sovadina: Kroniky spolků na okrese Česká Lípa. Drobnosti. Zprávy. Kronika.

Bezděz 14/2005, 326 stran, 152 Kč

Jaroslav Panáček: Ke vzniku českolipské veduty tzv. tovaryšského listu; Jan Schöttner: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – II. Kamenický Šenov (2. část); Martin Barus: Prusko-rakouská válka 1866 na Mnichovohradištsku; Zuzana Raková: Oslavy 600. výročí prvního listinného doložení města České Lípy v roce 1937; Ladislav Smejkal: Květen 1945. Dodatky k situaci na Českolipsku 1.–9. 5. 1945; Petr Kühn: Hornina Holého vrchu u České Lípy; Petr Havránek – Jiří Adamovič: Prokřemenění pískovců na Milštejně v Lužických horách; Luboš Puchart: Příspěvek k poznání střevlíkovitých (Coleoptera, Carabidea) Českolipska; Miroslav Honců: Střevlíkovití (Carabidae) Národní přírodní rezervace Novozámecký rybník; Tomáš Lorenc: Velikost populace lelka lesního (Caprimulgus europaeus) v bývalém VVP Ralsko; Martin Aschenbrenner: Zákupský inventář z roku 1608; Jaroslava Jarolímková – Miloslav Sovadina: Farní kroniky na okrese Česká Lípa. Drobnosti.

Bezděz 15/2006, 227 stran, 100 Kč

Jiří Úlovec: Příspěvek k historii a stavební podobě tvrze v Útěchovicích; Jaroslav Panáček; Pivovary a várečné právo v České Lípě; Martin Aschenbrenner: Ferdinand V. Dobrotivý očima místního tisku; Petr Kühn: Osudy Holého vrchu u České Lípy; Zuzana Raková: Oslavy státních svátků v České Lípě v období první republiky; Václav Frömmel: Odborná škola pro kreslení a modelování. Světové výročí 150 let od otevření školy v Kamenickém Šenově v roce 1856; Jaroslav Beneš: Návrat na staré hranice. Obnovení finanční stráže v Lužických horách v květnu a červnu 1945; Miroslav Honců: Přírodovědné hodnocení pískovny v Provodíně, k.ú. Provodín, okr. Česká Lípa. – Drobnosti. Zprávy. Kronika.

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE

- Jaroslav Panáček
Kuník z Weitmile „plebanus in Lipa“ a jeho rod 5
- Petr Kühn
Poznámky k tajemnému hradu „Winterstein“ v Lužických horách 27
- Jiří Úlovec
Turz a zámek ve Velkém Valtínově 49
- Petr Gajdošík
K počátkům hornolibchavského panství řádu Maltézských rytířů 79
- Ladislav Smejkal
Proč vznikla Jednota bratrská v Dubé 93
- Zuzana Raková
Boj o výročí. Spor o oprávněnost oslav 600. výročí města České Lípy v roce 1937 103
- Miroslav Honců – František Marcin
Nález hnízdotvorky pospolné (*Atherix ibis* (F.)), hnízdotvorkovití (*Athericidae*) na řece Ploučnici 125
- Marta Plánská
Inventarizační průzkum přírodní rezervace (PR) Vápenka 135

MATERIÁLY

Martin Aschenbrenner
Závěť Zdislava Berky z Dubé a Lipé na Zákupech 159

Martin Aschenbrenner
*Interiéry zámku v Zákupech
v polovině 19. století a možnosti
jejich rekonstrukce*..... 175

Ladislav Smejkal – Miloslav Sovadina
*Stopami vlastivědy. Čtyřicet let činnosti
Klubu přátel muzea*..... 191

DROBNOSTI

Michal Gelnar
*Keramické „radýlko“.
Příspěvek k dějinám sklářské techniky*..... 217

Michal Gelnar
*Barokní lustrové ověsky ze sklárny Rollhütte
v Lužických horách. Příspěvek k typologii
českých lustrových ověsů*..... 225

Michal Gelnar
*Skleněné přesleny z Lužických hor.
Hmotné prameny z naleziště sklárny Nová Huť*..... 235

Jaroslav Beneš
Celnice v Horní Světlé..... 241

Zdeněk Pokorný
Zapomenutý hrdina JUDr. Vladimír Hora..... 253

Petr Havránek
Pivovarské sklepy v Mimoní..... 259

Petr Havránek
Skalní reliéfy u Mařenic 267

Petr Kühn	
<i>Málo známý nápis na Dutém kameni u Cvikova</i>	275
Miloslav Sovadina	
<i>Změna v územním rozsahu okresu Česká Lípa</i>	283
Jiří Brožek	
<i>Hnízdění dudka chocholatého (Upupa epops)</i>	287

KRONIKA

Miloslav Sovadina	
<i>Rozloučení s JUDr. Richardem Klosem</i>	293
Seznam autorů	295
Pokyny pro úpravu příspěvků publikovaných ve sborníku Bezděz	296

BEZDĚZ 16

Obálku navrhl:
Vladimír Hofmann

Překlad anglických abstraktů:
Ivan Stýblo, Petr Kühn

Redakční rada:
Jana Blažková, František Gabriel, Petr Gajdošík, Miroslav Honců,
Petr Kühn, Jaroslav Panáček, Ladislav Smejkal, Miloslav Sovadina,
Zdeněk Vitáček.

Adresa redakce:
Státní okresní archiv Česká Lípa, Střelnice 3035, PSČ 470 05

Náklad:
500 výtisků
1. vydání
Česká Lípa 2007
Vydal Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa,
Vlastivědné muzeum a galerie Česká Lípa

Příprava tiskových podkladů D. Houšková, Unicornis Praha
Tisk PBTisk Příbram

ISBN 978-80-86319-00-1
ISSN 1211 9172